NOAH E. COTSEN LIBRARY OF
YIDDISH CHILDREN'S LITERATURE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03742

ASH FAR YUGNT

Sholem Asch

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschhorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Leif D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אש פאר יוגנט

דערציילונגען און בילדער

*

פארלאג „קולטור־ליגע" ווארשע

זעצעריי בײַ און ברוק
דרוקערײַ „די װעלט“ נאָװאָליפּיע 7

געדרוקט אין 1500 עקזעמפּלאַרן װאַרשע 1924

SZ. ASZ — DLA DZIECI

Wydawnictwo „Kultur Liga“ Warszawa
Druk. „Di Welt“ Warszawa Nowolipie 7

דער רייכער און דער אָרעמער

(אַ מעשה)

אין ירושלים, די הייליקע שטאָט, האָט פּאַרצייטנס געלעבט אַ ייד, אַ גרויסער עושר און אַ גרויסער בעל=צדקה. זיין צדקות האָט געקלונגען אין דער גאַנצער געגנט אַרום. פלעגן אָרעמע לייט און נויטבאַדערפטיקע פון צפת און טבריה, פון דמשק און חברון און פון נאָך אַנדערע מקומות, וואו אחינו בני ישראל זענען געזעסן, ציען זיך צו דעם נגיד נאָך הילף. און דער נגיד האָט אויפגעעפנט זיין ברייטע האַנט און צעטיילט זיינע אוצרות צו אַלע, וואָס האָבן באַדאַרפט. וואָרים ער האָט זיך געהאַלטן פאַר גאָטס שליח, אַז ער צאָלט נאָר אויס, וואָס גאָט האָט אים איבערגעענטפערט פאַר די אָרעמע לייט און אַלע נויטבאַדערפטיקע. און דערפאַר, וואָס דער נגיד איז געווען אַ גרויסער חכם און אַ גרויסער ירא=שמים אויך, פלעגן קומען צו אים די אַלע, וואָס האָבן געהאַט אַ קראַנק האַרץ, אָדער שלעכטע מחשבות האָבן זיי געפייניקט, אָדער דאָס געוויסן האָט זיי נישט געלאָזט רוען, ווי עס טרעפט

זיך מיט מענטשן, וואָס זענען באַגאַנגען זינד — פּלעגן זיי אַלע קומען צו אים, פרעגן אים עצות הן אין ענינים, וואָס איז נוגע די נשמה, הן אין ענינים, וואָס איז נוגע אין גוף, ווי, למשל, דאגת פּרנסה און נאָך אַנדערע אַזעלכע זאָרגן. פּלעגט דער נגיד זיי אַלע אויסהערן מיט גרויס ליבע און געטריישאַפט, און איינעם האָט ער געגעבן אַ גוטע עצה מיט זיין גרויסן שכל, אַן אַנדערן האָט ער געהיילט מיט אַ גוט וואָרט פון זיין גוט האַרץ.

און עס איז געווען דער מנהג פון דעם נגיד פון קדמונים אַז, יעדן אָוונט, בעפאָר דער טאָג האָט זיך געשלאָסן, צו זיצן איינער אַליין אין זיין שיינע בית-דין-שטוב און מאַכן אַ חשבון-הנפש מיט זיך, אָפּצוגעבן זיך דין-וחשבון פאַר אַ גאַנצן טאָג מעשים. פאַר די גוטע האָט ער גאָט געלויבט, פאַר די שלעכטע האָט ער חרטה געהאַט און תשובה געטאָן, די גוטע האָט ער באַלד פאַרגעסן און נישט געדענקט אָן זיי, די שלעכטע האָט ער מיט אַ שאַרפע פעדער אין ספר פאַרשריבן, דאָס ספר שטונדן-לאַנג געלאָזט ליגן פאַר זיך, כדי ער זאָל זיי זען און קיינמאָל מער שוין אַזוי נישט טאָן.

איז ער איינמאָל אין אָוונט געזעסן ביי זיך אין בית-דין-שטוב און, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען, דין וחשבון זיך אָפּגעגעבן פון אַ גאַנצן טאָג מעשים. די בית-דין-שטוב איז געווען ארומגעשטעלט מיט טייערע ספרים-שענק, פול אָנגעשטעלט מיט טייערע ספרים און זעלטענע כתבי-יד, צונויפגעקליבן פון דער גאַנצער וועלט, וואו חכמים און למדנים זענען נאָר געווען פאַרשפּרייט. ווארים אין די אַלע ווייטע מקומות האָט דער נגיד געהאַט זיינע שלוחים. און וואו עס האָט זיך נאָר געפונען אַ גרויסער למדן אָדער

חכם אין אַ ווייטן אָרט, אין מצרים אָדער אין מדינת תּוגר, וואו די מושלמנים זענען געזעסן, און דער למדן אָדער דער חכם האָט עפּעס מחדש געווען הן אין דברי תּורה אָדער אין חכמה, אַזוי האָט מען געלאָזט באַלד מעתּיק זיין און צוגעשיקט אַ כתב־יד צום נגיד אין ירושלים. און די ספרים זענען געווען פאַרשטעלט מיט טייערע פּרוכתן, וואָס זענען געווען זייער איידל געוועבט מיט גאָלדענע און זילבערנע פעדים מיט די זעלטנסטע פּרוכטן, וואָס וואַקסן. די פּרוכתן זענען געוועבט געוואָרן אין דער ווייטער מדינת הודו, און זיי זענען געווען עקסטרע באַשטעלט פון נגיד, אַז עס זאָל אין זיי נישט זיין קיין ציור פון חיות און עופות, וואָס דאָס איז אָסור על פּי דין. און אויפן טיש פאַר דעם נגיד איז געשטאַנען אַ טייערע בשמים־ביקס, וואָס איז געווען אויס־געהאַמערט פון איין שטיק זילבער, אין געשטאַלט פון אַ זעלטענע פּרי — וואָס וואַקסט אין די ווייטע מקומות פון מדינת כּתּים. אין דער פּרי אַליין איז געווען אויסגעהאַקט אַנדערע פּירות: ציטראָנען, אתרוגים און הענגלעך וויינ־טרויבן און מילגרוימען, נאָר נישט קיין ציור פון מענטש אָדער חיה, וואָס דאָס איז אָסור על פּי דין. און יעדע פּרי איז געווען אויסגעמאָלט אין דער זעלבער פאַרב און ליכט, ווי די פּרי זעט אויס בשעת זי וואַקסט אויפן בוים. ווי עס איז באַקאַנט, זענען די בני כּתּים געווען גרויסע מומחים נאָכצומאַכן די פאַרבן און דאָס ליכט פון דער נאַטור. למשל, די הענגלעך וויינטרויבן זענען געווען אַזוי פריש רויטלעך באַגאָסן מיט וויין, אויסגעגאָסן פון דעם טייערן שטיין, וועלכער הייסט רובין, וואָס היינט ווייסן מיר שוין נישט דעם סוד ווי אַזוי דעם שטיין צו שמעלצן און די בני כּתּים האָבן עס פאַרצייכנט און געוואוסט. אַזוי איז יעדע פּרי גע־

װען אויסגעמאָלט מיט איר אייגענע פאַרב, כּדי זײ זאָלן דעם נגיד דערמאָנען אָן גאָטס באַשעפעניש, און ער זאָל שטענדיק געדענקען אָן גאָטס מעשׂים. און די פּרי איז גע־װען אָנגעפילט מיט די טייערסטע בשׂמים, װאָס די הודים האָבן געבראַכט צו פאַרקויפן פון זייערע װייטע לענדער. און אַליין איז ער געװען אָנגעטאָן אין בגדי משי, װאָס זענען געװען געװעבט מיט שירה, כּדי זײ זאָלן פריי־לעך מאַכן דאָס הארץ פון דעם נגיד, װאָס װעט זײ טראָגן, מיט זייער ליכטיקן, זילבערנעם גלאַנץ, און װײל עס האָט אין זיך אַ פריילעכן געזאַנג.

דער נגיד איז געװען גאַנץ צופרידן פון זיך און פון דעם רבונו של עולם, זיין באַשעפער. אַ טאָג האָט ער גע־האַט אַ פולן מיט מעשׂים טובים און צדקה, מיט לערנען און תּפילה, און אין ספר פון זינד האָט ער גאָרנישט גע־האַט צו פאַרשרייבן. ער האָט געדאַנקט גאָט אין האַרצן, װאָס ער האָט אים אויסגעקליבן פאַר זיין שליח, און ער איז דער געבער און נישט דער נעמער. נאָר נאָך מער איז דער נגיד היינט געװען מער אױפגעלייגט װי אַן אַנדערש מאָל — ער האָט מקיים געװען אַ גרויסע מצוה, װאָס קומט זעלטן אױס, דהיינו: דער בעל־החשבון זיינער, װאָס איז ערשט געװען צוריקגעקומען פון דער נסיעה מיט די קאַראַװאַנען, װאָס האָבן געפירט די בשׂמים פון הודו קיין תּוגר, האָט אים מודיע געװען, אַז זייענדיק אין איזמיר האָט ער מקיים געװען פאַר זיינעטװעגן די מצוה פון פּדיון שבויים, און אויסגעלייזט יהודים פון די טערקן, װעלכע האָבן זײ געבראַכט שבויים פון די לענדער פון די סלאַװן. דער נגיד איז געװען זייער גרויס מיט דער מצוה, און ער האָט געהערט, אַז די קאַראַװאַנען זיינע זענען אָנגעקומען

בשלום צום באָרטן פון ים און געוואָרן אויסגעלאָדן אויף די שיפן. דאָס ווייב זיינס, וועלכע איז געווען אַ גרויסע יפת תואר און אַ גרויסע צדיקת, האָט שוין געוואָרט הינטער דער טיר מיט אירע צוויי קינדער, אַז זיי זאָלן אים אָפּ־געבן כבוד בעפאָר זיי גייען שלאָפן.

אין דעם האָט זיך די טיר געעפנט און עס איז אַריינגעקומען אַן אָרעמאַן, נדחה ונעזב. דער שלעכטער ריח, וואָס איז פאַרויסגעגאַנגען פאַר דעם אָרימאַן, האָט איינגעשטילט די גוטע ריחות פון די בשמים, און דער נגיד האָט זיך געפילט שוואַך, ווייל ער איז געווען אַ מפונק און האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן קיין שלעכטן ריח. אָבער דער אָרעמאַן שטעלט זיך נישט אָפּ ביי דער טיר, ער גייט ווייטער גלייך צו צום נגיד, אים מיט דער אויסגעשטרעקטער האַנט ברייט שלום־עליכם אָפּצוגעבן. און די האַנט איז פול מיט טנופת געווען און מיט אַנדערע מיאוסע זאַכן, וואָס איז נישט שיין אויסצורעדן, און בפרט נאָך אויסצושרייבן. און דער גאַנצער גוף זיינער איז געווען איינגעהילט אין פאַרפוילטע קליידער, פון וועלכע עס ווייזט זיך אַרויס שטיקער נאַקעטער גוף, איינגעריכט מיט טנופת, און פון קאָפּ קריכן אַרויס קאָלטענעס אויפן פנים אַרויף — און דאָס פנים איז נישט קיין פנים פון קיין מענטש נאָר פון אַ מיאוסע חיה, רחמנא לצלן, מיט געשוואָלענע ליפּן און אויסגעהאַקטע ציין און געשוואָלענע אויגן. און וואָס נענטער ער קומט, שטאַרקט זיך אַלץ דער שלעכטער ריח, וואָס גייט אַרויס פון אים, ווי דער ריח פון אַ נבלה און אַ פּגר, רחמנא לצלן, און דער נגיד האַלט עס שוין נישט אויס, וואָרים, ווי ידוע, אַ מפונק קען אַלץ איבערטראָגן נאָר נישט קיין שלעכטן ריח. נעמט דער נגיד אַוועק דאָס פנים פון דעם אָרעמאַן און דרייט זיך אָפּ פון אים, און רופט אַרייז דעם שמש

זיינעם, אַז מען זאָל אים אַרויסציען פון בית=דין=שטוב און ברענגען אים אין קיך אַריין, אָפּוואַשן אים און אָנטאָן אים אַנדערע קליידער, און עסן אים געבן, ווי עס איז דער מנהג געווען אין זיין הויז מיט אַלע אָרעמע לייט.

און דער נגיד איז פלינק געגאַנגען אין זיין מקוה אַריין, טובֿל געווען זיך אַליין און געטרישט די קליידער, און געהייסן, אַז מען זאָל אויסרויכערן זיין בית=דין=שטוב מיט כּלערליי מינים גוטע קרייטעכצער און בשמים, כּדי זיי זאָלן פאַרטרייבן דעם שלעכטן ריח, וואָס דער אָרעמאַן האָט איבערגעלאָזט, און אַליין האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אין זיין טייערן שלאָף=קאַמער, וואָס איז געווען באַהאָנגען מיט זיידענע און זילבערנע פּרוכתן און איז געווען באַ=לויכטן מיט אַ טייערע אייל=מנורה פון זיבן רערן, וואָס איז געהאָנגען איבער זיין שלאָף=געלעגער. דער נגיד האָט נישט געקאָנט שלאָפן אַ גאַנצע נאַכט, און געהאַט תּרעומות אויפן רבונו של עולם טיף אין האַרצן דערפאַר, וואָס ער האָט באַשאַפן אַזעלכע נבזים ונדכּאים, און געטראַכט זיך, ווי דער דרך עולם פון אַ מענטש, ווען ער וואָלט געווען כּביכול, וואָלט ער באַשאַפן נאָר שיינע און ריינע מענטשן, און אַזעלכע נדכּאים ונבזים נישט געלאָזן אויף דער וועלט.

עס איז דורכגעגאַנגען אַ שטיקל צייט, האָט זיך גע=הערט, דאָס די שיפן, וועלכע האָבן געפירט דעם נגידס געווירצן אויפן ים פון איזמיר נאָך ווענעציע, זענען באַפאַלן געוואָרן פון ים=רויבערס און מען האָט זיי צוגענומען. האָט זיך דער נגיד געטראַכט, אולי מקרה הוא – טאָמער איז עס נאָר אַ טרעפעניש. און ער האָט גאָט געדאַנקט פאַרן שלעכטן אַזוי ווי פאַרן גוטן.

איז ווידער דורכגעגאַנגען אַ שטיקל צייט, האָט זיך

ווידער געהערט, דאָס די קאַראַוואַנען, וועלכע האָבן געפירט זיינע סחורות פון מצרים איבערן מדבר, זענען פאַרשאָטן געוואָרן פון אַ זאַמד־שטורעם, וואָס האָט זיך אויפגעהויבן פון מדבר. האָט ער שוין איינגעזען, אַז עס איז נישט קיין מקרה, האָט ער אָנגעהויבן מפשפש צו זיין במעשיו, אויפגעעפנט דאָס ספר, אין וועלכן ער האָט פאַרשריבן זיינע זינד, אָבער ער האָט גאָרנישט געזען אין זיין לעבן אַזעלכעס, וואָס ער פאַרדינט די שטראָף. האָט ער זיך געטראַכט, אַז דער רבונו־של־עולם וויל אים אויס קאַסירער מאַכן איבער זיין עשירות, האָט ער רעכט. גאָט צו דאַנקען, וואָס עס גייט נאָר אויס צו געלט.

אָבער באַלד איז דער גוף אָנגערירט געוואָרן: ער איז געוואָרן געשלאָגן מיט שלעכטע מכות, פון וועלכע ער האָט גרויסע יסורים געהאַט און משקץ געווען זיין לעבן, וואָרים ער איז געווען אַ מפונק. האָט ער ווידער מפשפש געווען במעשיו, ווידער נאָכגעזוכט נאָך זיינע מעשים און גאָרנישט געפונען, האָט ער זיך געטראַכט, גאָט לאָזט נאָר אויס צו דעם גוף, די נשמה דערהאַלט ער. געלויבט איז גאָט דערפאַר.

אָבער ווען זיין קליינע טאָכטער, וועלכע זיין נשמה איז געווען אָנגעבונדן אָן איר נשמה, און ער האָט זי ליב געהאַט מער פון צען זין, איז פּלוצים אַוועקגענומען געוואָרן פון אים. איז אַ גרויסע שרעק אים באַפאַלן פאַר דעם משפט פון גאָט, צו וועלכן ער איז גערופן געוואָרן, און ווייסט נישט אין וואָס עס באַשטייט זיין זינד. האָט ער אָנגעהויבן חוקר ודורש צו זיין מיט זיך אַליין, און ער האָט אַלץ נישט געקאָנט דערגיין דעם טעם פון גאָטס שטראָף, ער האָט נישט געוואוסט קיין דרך, און די יסורים פון דער

אומבאוואוסטקייט זענען גרעסער געוואָרן ווי די יסורים פון די צרות.

איינמאָל ביינאַכט, ווי ער איז אַזוי געלעגן און נאָכגע־קלערט דעם טעם פון „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", איז אים איינגעפאַלן, אַז ער זאָל זיך לאָזן איבער דער וועלט וואַנדערן נע־ונד, אפשר וועט גאָט אויף אים רחמנות האָבן, און ער וועט אים לאָזן וויסן דעם טעם דערפֿון. און די מחשבה איז טאַקע געווען פון גאָט, ווארים דאָס רחמנות אויף אים איז שוין נישט געווען איבערצוטראָגן.

אַזוי האָט דער נגיד פאַרקויפט זיינע טייערע חפצים און דאָס געלט אַוועקגעגעבן דעם ווייב מיט די קינדער, אַז זיי זאָלן זיך ווייטער אַזוי פירן, ווי זיי האָבן זיך געפירט, צדקה־טאָן און מכניס־אורחים זיין. אַליין האָט ער אויסגעטאָן זיינע טייערע געוועבטע קליידער, און אָנגעטאָן זיך אין אַ זאַק, ווי דער מנהג איז פון די אָרעמע לייט, און האָט זיך געלאָזט אי־בער דער וועלט וואַנדערן.

ער איז געגאַנגען מיט אַ חברה אורחים, וועלכע ער האָט אָנגעטראָפן אויפן וועג. ביי טאָג האָט ער געוואַנדערט מיט די אָרעמע לייט, געגעסן וואָס גוטע לייט האָבן גע־שאָנקען, און ביינאַכט גענעכטיקט אין די הקדשים. וואו ער האָט גענעכטיקט איין נאַכט האָט ער נישט גענעכטיקט די צווייטע. אַ גאַנצן טאָג אָפּגעקומען מיט טרוקנס, וואָס גוטע לייט האָבן געשאָנקען, נאָר פרייטאָג־צו־נאַכטס האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אין אַ שטאָט, וואו עס איז געווען אַ יידישע קהלה, געגאַנגען אין בית־המדרש אַריין און אַוועקגעשטעלט זיך מיט די אורחים ביי דער טיר, ביז אַ ייד האָט געוואָלט אַ מצוה פאַרדינען און רחמנות געקראָגן און אהיים גענומען אַן אורח אויף שבת. וואו ער איז געקומען, האָט ער געהערט פון

זיך דערציילן — פון דעם גרויסן נגיד פון ירושלים. די מוטערס האָבן געבענטשט זייערע קינדער, אַז זיי זאָלן זיין אַזעלכע צדיקים, נגידים און עשירים, ווי דער נגיד פון ירושלים. ער האָט געהערט, ווי מען דערציילט פון אים מעשים נפלאים, פון זיין עשירות און נגידות, פון זיין חכמה און צדקות. די אָרעמע לייט, מיט וועלכע ער האָט געוואַנדערט, האָבן געשפּעט אויס אים, פאַרשעמט אים, צוליב זיין מפונקות, וואָס ער איז נישט געוואוינט געווען צו די דרכים, און וועלכע זיי האָבן זיך גע־פירט, צו זייער אַרט עסן, שלאָפן און גראָבע ווערטער, און האָבן אים גערופן מיט שפּאָט: „וואָס ביסטו, דער נגיד פון ירושלים?" און זיי האָבן אים אַ נאָמען געגעבן, ווי זייער גע־וואוינהייט איז געווען, אין לצנות: „דער נגיד פון ירושלים".

און אַזוי האָט ער ווייטער געהייסן.

פון דעם אַרומוואַלגערן זיך פון איין אָרט אויפן אַנ־דערן איז זיין לייב זייער ברודיק געוואָרן, און ווי דער דרך איז פון די אורחים, וואָס גייען אָנגעטאָן אין צעריסענע קליידער, כדי צו ערוועקן מער רחמנות, האָט ער אויך נישט בודק געווען אין זיינע קליידער, און מיט דער צייט האָבן זיך שטיקער פון זיין גוף אַרויסגעוויזן פון די צעריס־סענע בגדים און זענען אויך זייער שמוציק געוואָרן, ווי דער גוף פון יענעם אָרעמאַן, וואָס איז אַריינגעקומען צו אים. און פון די שמוציקייט האָט זיין גוף אויך אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ מיאוסן ריח. נאָר ער האָט שוין נישט גע־הערט און נישט געפילט-ווייל דאס איז געווען פון זיין גוף און נישט פון אַ פרעמדן.

נאָר ביסלעכווייז האָט זיך זיין שם אויסגעלאָשן, ווי דער דרך עולם איז, מען פאַרגעסט באַלד דאָס, וואָס איז געווען — האָט מען אים אויך פאַרגעסן. מען האָט מער

נישט געדעדט וועגן דעם נגיד און בעל=צדקה פון ירושלים, נאָר מען האָט אַלץ דערציילט וועגן דעם נייעם נגיד, וואָס איז אויפגעשטאַנען אין דמשק. מען האָט דערציילט פון זיינע גבירות און עשירות, ווי אַמאָל פונם נגיד פון ירושלים. און פון אַלע מקומות האָבן יידן זיך געצויגן צו פרעגן עצות צום נגיד פון דמשק.

איז ער אויך געגאַנגען נאָך דמשק. ער האָט געהערט, אַז ער איז אַ גרויסער חכם און נדיב לב, האָט ער געוואָלט פרעגן ביי אים אַן עצה, אפשר וועט ער אים זאָגן דעם טעם דערפון, פאַרוואָס גאָט האָט אַוועקגענומען דאָס עשירות פון אים און איבערגעגעבן צו יענעם, צום נגיד פון דמשק. איז ער געגאַנגען פון איין שטאָט צו דער אַנ=דערער ביז ער איז אָנגעקומען נאָך דמשק.

זיינע האָר זענען געוואָרן פאַרקאָלטעוועט פון דעם פיל שטויב און זאַמד, וואָס איז געפאַלן אויף זיי. און זיין לייב האָט אַרויסגעגעבן פון זיך אַ שלעכטן ריח, ווי דאָס לייב פון אַ נבלה, רחמנא לצלן, און זיין פנים איז געשוואָלן געוואָרן, און פול מיט טנופת — אַזוי ווי דאָס פנים פון דעם אָרעמאַן, וואָס איז צו אים געקומען, ווען ער איז גע=ווען דער נגיד פון ירושלים. נאָר ער האָט נישט געהערט און נישט געפילט, ווייל עס איז געווען זיין אייגן לייב און נישט קיין פרעמדס.

אַז ער איז אָנגעקומען צום נגיד פון דמשק, האָט ער אויך געטראָפן דעם נגיד זיצן אין בגדי משי, ווי ער אַמאָל אין זיין גרויסע בית=דין=שטוב, און די שטוב האָט גע=פינקלט און געשטראַלט, ווי די לבנה מיט די שטערן וואָלט אין איר געשיינט, צוליב די אבנים טובות, וואָס האָבן זיך געלויכטן אויף די פרוכתן, און די עטרות, וואָס האָבן אַרויס=

געהאָנגען איבער די גרויסע שרענק, און א ריח ניחוח איז געווען אין שטוב פון די טייערע געווירצן, בשמים און כלערליי שמעקנדע קרייטעכער, וואָס די בשמים=ביקסן האָבן פון זיך אַרויסגעגעבן פון אַלע ווינקלען פון שטוב. האָט ער געמיינט, אַז ער קומט צוריק אין זיין עשירות אַריין, וועלכע ער האָט נאָר־וואָס פאַרלאָזט — איז ער געגאַנגען מיט אַן אויסגעשטרעקטע האַנט שלום־עליכם אָפּגעבן צו דעם נגיד פון דמשק, זיין ידיד.

נאָר דער נגיד פון דמשק האָט אָוועקגעבויגן זיין קאָפּ און גערופן דעם שמש:

— נעמט דעם אָרעמאַן אין קיך אַריין. די שטוב איז פול מיט אַ ריח רע.

האָט דער נגיד פון ירושלים אַן עפּעס זיך דערמאָנט, און פאַרשטאַנען דעם טעם — און אַ גרויסע פרייד האָט אים אַרומגענומען:

גאָט און זיין משפט איז גע־עכט

———

דער אורח

(אַ מעשה)

אין אַן אַלטן בית־המדרש, אין אַ קליין, יידיש שטעטל אין פּוילן, האָט זיך אַרומגעדרייט אַ ייד, װעלכן די בית־המדרש־בחורים און די ייִנגלעך האָבן אַ נאָמען געגעבן: „דער אורח״. דעם יידנס עובדא איז געווען, אויפצוקלויבן די שטיקלעך שמות, וואָס האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט. זיין עובדא איז אויך געווען תהילים צו זאָגן. האָט ער אַ פרייע מינוט צייט געהאַט, איז ער געזעסן אין ווינקל, ביי אַ שטענדער, און געזאָגט תהילים. און אַזוי ווי צייט האָט ער געהאַט, פלעגט ער דעם גאַנצן טאָג תהילים זאָגן. קיין אייגענע און קיין היים האָט דער ייד נישט געהאַט. קיינער האָט אייגנטלעך נישט געוואוסט, ווער ער איז. אַמאָל, שוין מיט יאָרן, איז ער געקומען אין דעם שטעטל אַריין, אַ פרייטאָג נאָכמיטאָג, איז ער געבליבן איבער שבת אין שטעטל. נאָר קיינער ווייסט נישט דעם טעם דערפון, פאַרוואָס דער ייד איז געבליבן אין שטאָט. זונטאָג אינדערפרי האָט אים דער שמש דערזען אין בית־המדרש. דער שמש,

וועלכער איז געווען בלינד אויף איין אויג, אַ כהן און אַ כעסן, און האָט בטבע פיינט געהאַט אורחים, נישט געקאָנט ליידן, אַז אַן אורח זאָל פאַרבלייבן אַ טאָג לענגער אין שטאָט, האָט זיך געטשעפּעט צו אים:

— נו, נו, וואָס טוט איר נאָך אין שטאָט? ווען קלייבט איר זיך שוין אין וועג אַריין?

— גערעכנט זיך דאָ אָפּשטעלן ביי אייך.

— וואָס? נו, יאָ... ביי אונז אַן אורח... אַ שבת, און זונטאָג היידאַ אין וועג אַריין — האָט דער שמש געיאָגט מיטן שטעקן.

דער ייד האָט געשמייכלט, גענומען דאָס פּעקל אויף די פּלייצעס און איז אַרויס פון בית־המדרש. אַוועק פון שטעטל איז ער אָבער דאָך נישט. האָט זיך ערגעץ־וואו פאַרקליבן צו אַ יידן, וועלכער איז געווען אַ גרויסער מכניס־אורח און ביי אים אויפן פּיעקעליק האָבן זיך שטענדיק אויפגעהאַלטן אורחים. אַ פּאָר טעג האָט ער געוואוינט ביי דעם בעקער, געקומען מיט דעם בעקער דאַוונען מנחה ומעריב אין בית־המדרש אַריין. און דער שמש האָט געזען ווי דער אורח פאַרבלייבט אין שטעטל איבער זיינע כחות, האָט ער געמאַכט מיטן שטעקן:

— מער קיין שבת נישט. אויף שבת היידאַ אין אַן אַנדער שטעטל.

נאָר ביז שבת האָט זיך דער ייד פאַרקליבן צו אַ שוסטער, געקענט אַביסל שוסטעריי. און אַזוי ווי דער אורח איז שוין געקומען מיט זיין בעל־הבית אויף שבת אין בית־המדרש אַריין, האָט אים דער שמש גאָרנישט געקאָנט טאָן.

באַלד האָט מען פאַרגעסן אָן דעם פרעמדן יידן. אַ ייד איז ער געווען ווי אַלע אַנדערע יידן. אַ קורץ אָבער געדיכט ווייס בערדל, באַוואַקסענע אויערן מיט האָר און ווייסע,

שטאַרקע ברעמען, מיט טרערן־טאַרבעלעך אונטער די אויגן.
דאָס שטעטל איז באַלד צוגעוואוינט געוואָרן צום פרעמדן
פּנים און געהאַט האָט מען צו טאָן מיט אַנדערע קהלשע
זאַכן, און יעדער איז געווען פאַריאָגט מיט אייגענע צרות,
דאגות־פּרנסה. האָט מען קיין צייט נישט געהאַט צו קלערן,
אַז אַ פרעמדער איז צוגעקומען אין שטעטל, און איידער מען
האָט זיך אומגעקוקט איז מען ש ין אַזוי צוגעוואוינט געוואָרן
געוואָרן צו אים, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז אַ
היימיש געבוירענער, נאָר קיין נאָמען האָט מען נישט גע־
דענקט. פון פריער איז אים פאַרבליבן דער נאָמען „אורח"—און
דאָך געהאַלטן אים פאַר אַן אייגענעם. ער האָט זיך געפירט
זיין אייגענעם סאָרט לעבן. געפעדערט זיך גאַנץ פרי אין
בית־המדרש אַריין, געזאָגט תהילים, געדאַוונט לאַנג. מען
האָט זיך צו דעם אַזוי צוגעוואוינט, אַז קיינער האָט זיך נישט
אַרומגעקוקט, וואָס אַ ייד טראָגט אַזוי לאַנג דעם טלית און
תפילין, און קיינער האָט נישט באַמערקט, ווי דער ייד דרייט
זיך אַרום פון איין ווינקל צום צווייטן, קלייבט אויף די שמות
קרשט יעדעס בלעטל, און לייגט אַריין אין קאַסטן אַריין.

קיין אויסטערלישעס האָט מען נישט געזען אין אים.
קיין אָנגעזעענער איז ער אויך נישט געווען. געשטאַנען מיט
די אָרעמע לייט און בעלי־מלאכות ביי דער טיר אין בית־
המדרש. קיינמאָל קיין עליה נישט געקראָגן. צום ספר אויפ־
גערופן פון איין שמחת תורה צום צווייטן. קיינער האָט אים
נישט געקענט און נישט גערעדט מיט אים, אַ חוץ די אָרעמע־
לייט און בעלי־מלאכות, וואָס האָבן אים געקענט און גערעדט
מיט אים. געאַרבעט ביים שוסטער, גענומען וויפל מען האָט
אים געגעבן; געהאַט נאָר אַ מינוט צייט — תהילים געזאָגט,
און איז ער פריער אין בית־המדרש אַריינגעקומען פאַרן

דאַוונען, האָט מען אים נאָר געזען, ווי ער קריכט אונטער בענק און טישן, קלייבט אויף שטיקלעך שמות, קושט די בלעטלעך און לייגט אַריין אין קאַסטן אַרייַ.

טיילמאָל פלעגט ער זיצן פאַרנאַכט, צווישן מנחה און מעריב, אין אַ ווינקל אין בית־המדרש ביים קאַסטן שמות און איינהערן זיך צו די מעשיות פון די יידן בעלי־מלאכות און דאָרפסגייער, וועלכע פלעגן דערציילן פון די יאַר־מערק, פון די נסיעות; מעשיות פון שכורע גוים, וואָס שלאָגן יידן אויפן וועג; מעשיות פון גזלנים, וואָס באַפאַלן יידישע סוחרים און נעמען אַוועק דאָס געלט – פלעגט דער פרעמדער ייד קרעכצן אין דער שטיל:

— עס איז קיין חדוש נישט; זיי האָבן די אמונה פאַרלוירן, די גוים.

קיינער האָט נישט געזען קיין אויסטערלישעס אין זיינע רייד, און זיינע רייד פלעגן באַלד פאַרגעסן ווערן דורך אַן אַנדער מעשה.

זונטאָג, אַז די גוים פלעגן אָנקומען מיט די פורן פון די דערפער אין שטעטל אַריין, פלעגט דער פרעמדער ייד שטיין און אָפּוואַרטן, וואוהין זיי וועלן גיין. האָט ער גע־הערט דעם קלונג פון קירכע און ווי גוים גייען אין קירכע אַריין — איז ער רויק געוואָרן, געגאַנגען אין בית־המדרש אַריין, זיך גענומען מיט התלהבות דאַווענען. אין בית־המדרש האָט זיך געהערט דאָס קלינגען פון דער קירכע, האָט ער געזאָגט צו אַ ייד, אַ שכן, אַ וואָרט:

— יעדער דינט גאָט אויף זיין שטייגער.

און איז פאַרשטומט געוואָרן.

דער שכן האָט נישט געוואוסט וואָס ער מיינט, האָט

ער געשאָקלט מיט די אַקסלען און אָפּגערוקט זיך פון אים, געוויזן, אַז ער טאָר נישט מפסיק זיין.

די לעצטע צייט איז אָבער דער פרעמדער ייד זייער טרויעריק געוואָרן. קיינער האָט נישט באַמערקט זיין טרויער און נישט געוואוסט דעם טעם דערפון. אַז עס איז געקומען זונטאג, האָט ער געזען ווי די גוים פון דאָרף קומען מיט זייערע פערד און וועגן פון די דערפער אין שטעטל אַריין. די וועגן האָבן זיי פאַר דער קירכע איבערגעלאָזט און אַליין אין די שטאָט-קרעטשמעס געגאַנגען, וואָס זענען געווען ביי דער פאָסט פון איין זייט מאַרק, און ביי דעם ייד דעם שענקער פון דער צווייטער זייט מאַרק. זיי פילן אָן די קרעטשמעס און טרינקען. עס קלינגט דער גלאָק פון דער קירכע, אָבער די גוים טרינקען אין די שענקען און הערן נישט. איז ער אין בית-המדרש אַריינגעקומען, גענומען דעם תהילים אין האַנט אַריין און געזאָגט צום שכן:

— אַ גרויס אומגליק וועט געשען. די גוים האָבן די אמונה פאַרלוירן.

דער שכן האָט נישט פאַרשטאַנען. געצויגן מיט די אַקסלען און געוויזן מיט דער האַנט אויף די ליפּן, אַז ער קאָן נישט מפסיק זיין. און דער „פרעמדער ייד" האָט זיך אין זיין תהילים פאַרטיפט, געקרעכצט און געוויינט און געזאָגט מיט אַ געבראָכענע שטימע:

— טאַטע, טאַטע, דערבאַרעם דיך איבער די פעלקער פון דער ע"ד, און נעם דיין פנים נישט אַוועק פון זיי...

און דער פרעמדער ייד האָט רעכט געהאַט. באַלד האָט מען גע‏הערט שלעכטע בשורות אין שטעטל, אויף די וועגן האָבן זיך געוויזן באַנדעס גזלנים, זענען יידן-סוחרים באַפאַלן, וואָס זענען פון מאַרק אַהיימגעפאָרן, די פערד אויס-

געשפּאַנט און דאָס געלט אַוועקגענומען. אַ ייד, אַ דאָרפס־גייער, געפונען אין פעלד אַ דערשלאָגענעם. האָט עס אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויפן שטעטל. יידן האָבן מורא געהאַט דאָס יאָר סעדער צו דינגען, איז אַ האַלב שטעטל אָן פּרנסה געבליבן. באַלד האָט זיך געהערט נאָך אָן ערגערע בשׂורה, אויפן פערדס־מאַרק האָט זיך אַ ייד, אַ קצב, מיט אַ גוי געשלאָגן. גייען זיך זונטאג די גוים צוזאַמענעמען, און דאָס שטעטל יידן באַפאַלן. יידן ציטערן און פאַלן איין פאַר שרעק. דער רב האָט גוזר תּענית געווען אויף דאָנערשטאָג, און אַ גאַנצן טאָג זענען יידן געשטאַנען אין טליתים און געוויינט אין דעם בית־המדרש, יום־כּפּור־קטן געזאָגט און גאָט געבעטן, אַז ער זאָל רחמנות האָבן, און דער פרעמדער איז אַרומגעגאַנגען צווישן די דאָרפסגייער און די בעלי־מלאכות אַ בלייכער און אַ ציטערנדער און געשאָקלט זיך פאַר אַנגסטן, און די אויגן אַרויסגעזעצט פאַר גרויס שרעק:

— די וועלט קאָן, חלילה, אונטערגיין. די גוים האָבן די אמונה פאַרלוירן...

— עס איז לית דין ולית דיין. אַ קלייניקייט, די וועלט נעכטיקט אָן גאָט.

קיינער האָט נישט געהערט זיינע ווערטער; קיינער האָט נישט געהערט, ווי דער ייד האָט געקלאָגט אין זיין סידור, אין אַ ווינקל פון בית־המדרש, ביים קאַסטן שמות:

— פאָטער, פאָטער, לאָז רוען דיין כּבוד איבער דער גאַנצער וועלט. מאַך וויסן דיין נאָמען צו די פעלקער פון דער ערד...

פון די שרעקנדע אויגן האָבן זיך געגאָסן טרערן. ער האָט געזען ווי די גאַנצע וועלט גוים האָבן פאַרלוירן זייער גאָט, בלאָנדזשען אַרום אין דער וועלט. טרינקען בראַנפן

און לאַכן און וואַקלען זיך פּאָר שכּרות — און די וועלט איז אָן אַ גאָט...

און קיינער האָט נישט געזען, ווי דער פרעמדער ייד האָט זיך אַרויסגעגנבעט פון בית־המדרש, ערגעץ־וואו פאַר־שוואונדן הינטער דעם קאַטוילישן געסל און איז ערגעץ־וואו אַריין.

און באַלד איז באַקאַנט געוואָרן אין שטעטל, אַז אַ גרויסער ראַבין גייט אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, אין דעם גרינעם דאָנערשטאָג וועט זיין די פּראָצעסיע פון דעם גרויסן ראַבינס שמד. צוויי בּיסקאָפּס קומען צופאָרן, זיי וועלן אים אונטער דער חופּה פירן צום שמד.

דאָס שטעטל יידן האָבן נישט געוואוסט, ווער דער גרויסער ראַבין איז. זייער רב איז חלילה נישט אַרונטער פון דעת. קיין אָנגעזעענער ייד פון שטעטל איז חלילה נישט אַרונטער פון וועג. קיינער פעלט נישט אין שטעטל. דעם גרינעם דאָנערשטאג איז טאַקע געווען אַ גרויסע קאַ־טוילישע פּראָצעסיע. בּיסקאָפּס זענען געקומען, גלחים זייער פיל פון דער געגנט און אַ סך, אַ סך גוים פון די דערפער און שטעטלעך אַרום. פון פרימאָרגן אָן האָבן די גלאָקן פון די קלויסטערס געקלונגען. די גוים האָבן דעם מאַרק אָנגעפילט, יום־טובדיק געקליידעט, מיט ברענענדע ליכט אין די הענט. צוערשט זענען די גלחים אין ווייסן געגאַנגען, געהאַלטן קלומבערס אין די הענט. אַנדערע האָבן פון רויכערדיקע פלאַקאָנען פאַרשפּרייט ווייַרויך איבערן געסל. און נאָך זיי זענען די בּישאָפּס אונטער די חופּות געגאַנגען. די קליינע גלחים אין ווייסן אָנגעטאָן האָבן געזונגען, און די קליינע מיידלעך, ווי כּלות אָנגעטאָן, האָבן געהאַלטן די סטענגעס פון די קריסטלעכע פענער.

פענער און הייליקע בילדער און ווײַרויך און ליכט — און די גוים קניען אויף דער ערד און זינגען. און אינמיטן דער פּראָצעסיע, מיט ווײַסע גלחים אַרומגערינגלט, האָבן די ייִדן פון שטעטל דערזען דעם „אורח“, ווי אַ רבֿ, אָנגעטאָן אין אַן אַטלעסענע קאַפּאָטע, מיט אַ שטרײַמל אויפן קאָפּ און לאַנגע פּאות, האַלט אַ גרויסן זילבערנעם צלם אין דער האַנט, גייט צווישן די גלחים און פאַרגלאָצט די אויגן צום הימל.

דאָס שטעטל ייִדן האָבן זיך פאַרוואונדערט, וואָס די גוים האָבן אויס דעם באַקאַנטן שוסטערל אַ גרויסן רבי געמאַכט, און געלאַכט אין דער שטיל פון דער מציאה, וואָס די גוים האָבן געכאַפּט, און געזאָגט איינס צו דאָס אַנדערע:

— ווײַל אוודאי פון זיי געלט אויסנאַרן!

אָבער באַלד האָט זיך געהערט, אַז דער אורח איז בײַ די גוים בישאָף געוואָרן. ער האַלט דרשות יעדן זונ־טאָג אין דער קירכע, און צו זײַנע דרשות פאָרן די גוים פון דער גאַנצער געגנט זיך צונויף. מען ווייסט נישט פון וואַנען ער קען אַזוי גוט זייער לשון, נאָר יעדן זונטאָג שטייט דאָס שוסטערל אויפן קלעצל אין דער קירכע, מיט אַ צלם אין דער האַנט, און פּרעדיקט פאַר די גוים וועגן זייער אמונה, וועגן יעזוסן און וועגן צלם. און ווען ער רעדט אַזוי, הייבן די גוים אָן באַלד צו וויינען, פאַלן צו דער ערד און קושן דעם צלם און וואַרפן זיך פאַר דער „מאַטקע באָסקאַ“, און וויינען און דאַוונען מיט אַזאַ גע־בראָכן האַרץ און מיט אַזאַ חרטה און ודוי.

און דאָס שטעטל גוים איז טאַקע פרום געוואָרן, און איז געקומען אַ זונטאַג, האָט מען באַמערקט ווי עס ציִען

זיך פון די דערפער לאַנגע רייען מיט פויערשע פורן, און באַלאַגערן דאָס קאַטוילישע געסל, פילן אָן די קירכע און שפּאַרן אַזש אָן אין דרויסן, אין גאַס אַריין. און ווען זיי דערזעען דעם רבין אויפן בעלעמער, מיטן צלם אין דער האַנט, אַזוי פאַלן זיי באַלד צו דער ערד, און חיינען און קלאָגן און קושן דעם צלם און מאָליען זיך.

און נישט נאָר זונטאָג, יעדן אינדערפרי און פאַר־נאַכט גייען די פרומע גוים פון שטעטל אין קירכע אַריין. די שענקען ווערן לער, און די גוים ווען זיי זעען אַ יידן אויפן וועג, שלאָגן זיי אים נישט מער, פאַרקערט, זיי נעמען אים נאָך אַרויף אויף דער פור. אַ דאָרפסגייער גיבן זיי ברויט מיט וואַסער און לאָזן אים איבערנעכטיקן אויפן פּיעקעליק, גיבן אים אַ זעקל קאַרטאָפליעס אַהיים פאַר דער ווייב און קינדער. און איין גוי האָט אַליין גע־בראַכט צום רב אַ בייטעלע מיט געלט, וואָס ער האָט געהאַט אַוועקגענומען פון אַ יידן אויפן וועג, און געבעטן דעם רבין מוחל צו זיין. און ווען גוים זעען, ווי יידן גייען אין שול אַריין דאַוונען, לאַכן זיי שוין נישט מער, נאָר זיי זאָגן:

— יעדער איינער האָט זיך זיין גאָט. מיר — אונ־זערן, זיי — זייערן.

אַזוי האָבן אין שטעטל יידן און גוים אָפּגעלעבט אַ לאַנגע צייט אין שלום.

אין אַ צייט אַרום, איז איינמאָל, אין אַן ערב יום־כפּור צו כל־נדרי אין בית־המדרש אַריינגעפאַלן אַ פרעמ־דער גוי, אָנגעטאָן ווי אַ גלח. יידן אין די טליתים און קיטלען האָבן זיך דערשראָקן, האָבן געמיינט, אַז אַן אומ־גליק וועט געשען. דער גוי איז אָבער צוגעפאַלן צום באַ־

לעמער, אויסגעשפרייט צום הימל זיינע בלייכע הענט און האָט אויסגעשריגן מיט אַ גרויס געוויין.

— שמע ישׂראל ה' אלהינו ה' אחד! — און איז צנידערגעפאַלן טויט אויף די טרעפּלעך פון בעלעמער.

יידן האָבן אויפגעהויבן דעם פּאָפּ, האָבן זיי דערקענט אין די טרערן-טאָרבעלעך אונטער די אויגן, אַז עס איז אַ ייד. און אַז זיי האָבן זיך גוט איינגעקוקט אין זיין פּנים, האָבן זיי דערקענט אין אים, אַז עס איז דער „אורח", וואָס פלעגט אויפקלייבן די שמות פון בית-המדרש. יידן האָבן זיך געשראָקן, נישט געוואוסט וואָס צו טאָן מיטן בר-מינן. דער רב האָט געפּסקנט, אַז ער איז אַ ייד און אַז עס איז אַ מצוה אים צו ברענגען צו קבר-ישׂראל. האָבן זיי באַהאַלטן דעם בר-מינן איבער יום-כּפּור. מוצאי-יום-כּפּור האָבן זיך געפונען צוויי יידן, אַ פישער און אַ קצב, וואָס האָבן זיך געוואָלט קויפן חלק לעולם-הבא, און איינגעשטעלט זיך דאָס לעבן, אַרויסגענומען דעם בר-מינן פון דעם באַהאַלטענעם אָרט און אים ביינאַכט געבראַכט צו קבר-ישׂראל, ביים פלויט פונם גוטן אָרט.

זיין נאָמען האָט מען נישט געוואוסט ווי אויפצושרייבן אויף זיין מצבה, ווייל קיינער האָט נישט געוואוסט ווער ער איז, און פון וואַנען ער איז געקומען. האָט מען אויפגעשריבן אויף דער מצבה דעם נאָמען פון אַ ייד, אַ גר, אברהם בן אברהם, און זיין מצבה געפינט זיך נאָך אויפן גוטן אָרט ביי אונז אין שטעטל, ביזן היינטיקן טאָג.

אַ דאָרף-צדיק

(פֿאָלקס-לעגענדע)

אין אַ טוי-באַדעקטן ים פון גרינעם גראָז ליגט ער באַהאַלטן און פּאַשעט זיינע שעפּעלעך, וואָס דער פֿאָטער האָט זיי אים איבערגעגעבן. מען רופֿט אים „יאַשעק". ווי ער הייסט אין „יידישן" ווייס ער אַליין אויך נישט. מען האָט אים קיינ־מאָל נאָך צו קיין „עליה" נישט אויפֿגערופֿן.

אַלע ווייסן, אַז ער איז אַ פּויער, אַ גראָבער יינג. דער פֿאָטער זיינער, יצחק מילכיקער, איז זיך אינגאַנצן פֿון אים מיאש; ער וועט נאָך אים אַפֿילו קיין קדיש נישט זאָגן. און נאָר יוצא צו זיין האָט ער אים אַראָפּגעבראַכט אַ מלמד פֿון שטאָט.

דער מלמד אַרבעט מיט אַלע כחות. הונדערט מאָל, הונ־דערט מאָל זאָגט ער איבער יעדעס וואָרט, און ער, אַזוי ווי נישט אים וואָלט מען געמיינט — קמץ אַלף זאָל דיר זיין „גוט וואָך"!

— גיי האָב צו טאָן מיט אַן אייזל-קאָפּ, זאָגט דער מלמד און שאָקלט מיטן קאָפּ, און די מוטער קוקט אויף איר זון און קרעכצט.

מען הייסט אים אפילו נישט קיין סידור נעמען. דאַוונען? ער, „יאַשעק", וועט דאַוונען? וואו קומט ער צו גאָט? אַ חרפה פאַר זיין ליבן נאָמען, ער זאָל קריאת־שמע זאָגן!

און דאָך פאַרשטייט יאַשעק גאָט לויט זיין פאַרשטאַנד און פילט אים אין זיין האַרץ.

און ער זעט גאָט אומעטום, אומעטום וואו ער טוט אַ קוק מיט זיינע אויגן: ער זעט אים דאָרט, וואו דאָס וואַסערל גיסט זיך אין דער שטיל און דערציילט סודי־סודות דעם שטילן רויקן באַגראָזטן ברעג; און פון דאָרט ווייט קומט דער וואָלקן, און ציט זיך איבערן הימל מיט אַ טרויעריקע טונקלקייט, דעמאָלט שפירט ער עפעס, זויל ער עפעס בענקט ער נאָך עפעס...

ווען עס גייט אַ גרויסער וואָלקן, עס שלאָגט אַ דונער, עס בליצט... צי אַ רעגן גיסט... אָדער אַ שווערער געפיל הילט איין דאָס דאָרף, ווי אַמאָל, ווען מען האָט דעם אַלט, מאַטשעק אָפּירגענומען פון אונטער דער שנייד־מאַשין און פון אונטערגעהאַקטן פוס האָט בלוט געראָנען... דאָס דאָרף טרויערט... דעמאָלט דערשפירט ער גאָט! און נישט אין הימל וואוינט גאָט, און נישט אויפהויבן דעם קאָפּ צום הימל דאַרף מען, מען זאָל אים זען; ניין, אים דאכט זיך, אַ גאָט וואוינט ערגעץ ווייט, ווייט, אין אַ גרויסער שטאָט, דאָרטן וואו דער גרויסער שררה פון דאָרף וואוינט. און וואו אַלע גרויסע שררות און גרויסע לייט וואוינען. און די אַלע גרויסע שררות און גרויסע לייט זענען נישט מער, ווי גאָטס „פאַראָבקעס", אַזוי ווי סטאַך און וואָיטעק זענען פאַראָבקעס ביים „פריץ" פון דאָרף.

אָבער ער, ווי קומט ער צו גאָט? אַפילו נישט צו זיין זיינס אַ פאַסטוך! אַ פאַסטוך ביי גאָט, טראַכט ער ביי זיך, מוז

אויך זיין אַ גרויסער „פּאַן", אַ פּריץ אַ גרויסער! אַז ווער ווייסט צי דער פּריץ פון זייער דאָרף איז כאָטש אַ קוטשער ביי גאָטס פערד? וועז מען אים, יאַשעקן, צולאָזן?

נאָר טיילמאָל, ווען דער הימל איז ריין און העל, און רוט פאַרחלומט, אין אַ בלויען פליסנדיקן שלייער, און די גרעזער וואַקסן זיך אונטער במנוחה, און אַריינגעוואָרצלט איז דאָס גרעזל אין דער ערד, און קוקט זיך שטיל אין הימל אַריין, און דאָרט קעגנאיבער שטייט דער אַלטער וואַל — דער גרינער זיידע פון דאָרף, און דאָרט ווייטער ציט זיך צווישן די גראָזן דער וועג, אַ פור פאָרט, און אַ ייד גייט ערגעץ ווייט, ווייט... און פון אויבן דער הימל ציט זיך אויך ערגעץ ווייט אַוועק און גייט, וואָס אַמאָל נידעריקער, נידעריקער, ביז ער לאָזט זיך אויף דער שוועל פון דער „סטאָדאָלע" און קוקט... דענסטמאָל, דאַכט זיך אים, האָט זיך גאָט אַבּיסל אַרויסגעכאַפּט פון די „שררות", פון די פּריצים, און איז זיך דאָ אַליין אַהער געקומען אין פעלד אַריין, אויסגעצויגן זיך און ליגט זיך אַזוי און וואַרט...

און יאַשעק וויל אַ דאַנק און אַ ליבּ אָפּגעבן פאַר דעם אַלעם, וואָס איז אַרום און אַרום.

און טיילמאָל ווילט זיך אים גיין און גיין אַזוי לאַנג, ביז ער וועט אָנקומען דאָרט צו דער גרויסער שטאָט, וואו גאָט וואוינט, וואו זיין פּאַלאַץ שטייט!

— וועל איך צוגיין און אַ קוש טאָן גאָט אין האַנט אַריין! — טראַכט ער זיך.

נאָר באַלד זיפצט ער אָפּ:

— מעז וועט מיך דען צולאָזן?

ער קאָן צוקומען, טראַכט ער, צו גאָטס פּאַלאַץ, נאָר דאָרט שטייען „שווייצער", אַזוינע הויכע מיט בלויע סטענגעס,

גלע איבערגעלייגטע שטיוול און רויטע פּרעק, אַזוינע ווי ער האָט געזען ביי די פּריצים, וואָס זענען געקומען צו זיין פּריץ אויפן דאָרף אויף אַ באַל — און זיי וועלן אים אוועקיאָגן...

און באַלד דאַכט זיך אים, אַז מען דאַרף נישט גיין, אַז גאָט איז אויפן פרייען פעלד, אַז די שווייצער היטן אַ לערן פּאַלאַץ, אָן גאָט!

„אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן" לערנט אים דער רבי פון סדור... און דער אל־מלך־נאמן, דאַכט זיך אים, איז עפּעס אַ מין שפּרוך, וואָס, אַז מען זאָגט אים, דאַרפן די שווייצער אַריינלאָזן אין גאָטס פּאַלאַץ...

אָבער צו גאָט האָט ער אַן אַנדער מין געבעט, אַ געבעט אָן ווערטער, אַ געבעט, וואָס וואַקסט ביי אים אין האַרץ און דערפילט דאָס האַרץ און איבערפילט עס און רייסט זיך אַרויס מיט אַ פייף!

ער וויל בעטן, לייגט ער צוויי פינגער אין מויל אַריין, שטעלט אויף די ליפּן, גיט אַ בלאָז. און זיין תּפילה הילכט אין גאַנצן וואַלד!

און גאָט פאַרשטייט אים, פאַרשטייט זייער גוט זיין געבעט!

און ער פייפט נאָר דעמאָלט, ווען עס ווילט זיך פייפן צו גאָט, ווען ער פילט, אַז מען ברויך פייפן...

און גאָט, דאַכט זיך אים, ליגט ערגעץ ווייט, ווייט אויפן פרייען שמעקנדיקן פעלד און הערט זיך איין, ווי ער פייפט, און האָט הנאה פון זיין פייפן, און פרייט זיך דערמיט.

אויך נישט ער אַליין פייפט! אַלע, ווייסט ער, „פייפן". אַז נאָסיק דער דאָרפס־הונט הויבט אָן פלוצלינג צו בילן,

וואַרפט מיטן ווידל, קוקט אין הימל אַריין און בילט — זאָגט ער: „נאָסיק“ דאַוונט; אַז די „ווייסע“ גייט אַהיים פּאַרנאַכט פון פעלד, שטעקט די באַגייוועטע צונג אַרויס, און גיט אַ לאַנגן, טרויעריקן בעטש: מע=ע=ע, טראַכט ער: די „ווייסע“ דאַוונט. דער „באָלאָן“ דאַוונט אויף אַן אַנדער אופן: ער צעבריקעט זיך, שטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, בייגט שטייף דעם קאָפּ אויס: באָר=ר=ר!

אַלע דאַוונען, אַפילו די פרעש אין וואַסער... איינער רוימט איין דעם צווייטן: קוואַ, קוואַ!

יאַשעק איז שוין אַלט געוואָרן דרייצן יאָר, קריאת=שמע קען ער נאָך נישט זאָגן, און עס איז פאַר ראש=השנה.

און דער רבי אַרבעט מיט יאַשעקן כאָטש אויף הייעריקן ראש=השנה נאָר בלויז קריאת=שמע זאָגן—מען זאָל אים קאָנען מיטנעמען אין שטאָט אַריין.

— און לכבוד יום=טוב האָט מען יאַשעקן געקויפט אַ נייעם צייגענעם אַנצוג, אַ פּאָר שטיוול און אַ ניי היטל... זאָל ער כאָטש קריאת=שמע זאָגן.

פול אָנגעפּראָפט איז די שול; קליין און גרויס, אַלע אָנגעטאָן אין ווייסן, אַריבערגעצויגן מיט די טליתים, אַלע שטייען און שאָקלען זיך, און שרייען, און רופן, אַלץ העכער און העכער.

ביים עמוד, וואו עס ברענען זיך די זיבן גרויסע וואַקסענע ליכט, שטייט דער חזן מיט משוררים... לאַנגע

ווינענדיקע טענער און באַגלייט מיט האַלבע אָפּגעריסענע דערשטיקטע קולות לאָזן זיך הערן:

— מי לחַיים, ומי לַמָות...

און אַ פאַרשטיקט וויינען רייסט זיך אַרויס מיטאַמאָל פון דער ווייבער־שול. און יאַשעק שטייט אָנגעטאָן אין צייגענעם אַנצוג, די העלע האָר לאָזן זיך אַרויס פון דעם אַרויפגערוקטן היטל. ער שטייט, פּלוצים רירט ער זיך פון אָרט, שפּאַרט זיך אַרויף אויבנאָן, שטעלט זיך אין דער זייט קעגנאיבער דעם חזן, דער סדור, וואָס דער פאָטער האָט אים געגעבן, מען זאָל כאָטש מיינען, אַז ער דאַוונט, גליטשט זיך אים פון דער האַנט אַרויס, און ער שטייט מיט ווייטגעעפנטע אויגן, און קוקט.

אַ פּאָר וואוילע יינגען באַמערקן יאַשעקן, איינער ווינקט צום צווייטן, ווייזן אויף אים, לאַכן אינדערשטיל, באַלד גייט איינער צו און גיט אים אַ שנעל אין נאָז.

ער הערט נישט, פילט נישט! ער שטייט, גלאָצט מיט די אויגן, אַמאָל אויף דעם חזן, אַמאָל אויף די ווייגענדיקע יידן. אָט זעט ער דאָס ווייסע פָּרוֹכֶת, וואָס הענגט ביים ארון, מיט די גרויסע גאָלדענע אותיות: „קודש לה'".

גאָט מוז אַצינד זיין — דאָרט, דאָרט אונטערן פּרוכת, טראַכט ער ביי זיך.

און פון דער ווייבער־שול קוקט אַראָפּ זיין מוטער, זי באַמערקט איר בֵּן שטייט און גלאָצט, דער סדור גליטשט זיך אים פון האַנט אַרויס — און די יידענע קרעכצט, טראַכט זיך אין האַרץ:

— פויער, אַ געבוירענער גוי.

און דער פאָטער וואַרפט אויף אים אַ בליק פון אונטער דעם טלית, קרעכצט שווער אָפּ:

— רבונו של עולם, געדענק אָן אים אויך!

און יאַשקע שטייט און גלאָצט. אַלע וויינען, אַלע דאַווענען, אַלע רופן צו גאָט און אים פאַרווילט זיך אויך!

ער וויל אויך בעטן צו גאָט. ער וויל אויך, נישט וויינען, נישט שרייען, נאָר דאַנקען און לויבן גאָט חיל ער! פאַר אַלעם, פאַר אַלעם דאַנקען!

ער כאַפּט צוריק אויף דעם סדור, נעמט זיך צו דער פאַרצייכנטער קריאת־שמע, הייבט אָן:

— אֵ־ל מֶ־לֶ־ך נֶ־אֶ־מָ־ן...

עס האַרצט אים אָבער נישט אַזאַ תפילה.

ער פאַרשטייט זי נישט. דאָס איז נאָר אַ שפּרוך, אַ טרוקענער שפּרוך...

ער וויל דאַנקען און לויבן ערלעך, געטריי פון האַרץ —

און ער האָט מורא פאַרן עולם, פאַרן גרויסן עולם, וואָס דאַווענט גאָר אַנדערש, נאָר די תאווה איז שטאַרקער פאַר אים — און גאָט איז העכער פאַר אַלעם! ער מוז!

און ער לייגט די פינגער צום מויל —

און אַ שאַרפער פייף שניידט דורך די וויינענדיקע שול...

דער עולם דערשרעקט זיך.

ווער איז? וואָס איז? ווער פייפט אין מקום קדוש?

דער פאָטער וויל אים אָנכאַפּן ביים אַקסל און דער עולם וויל אים שלאָגן...

נאָר פלוצים דרייט זיך איבער דער הייליקער צדיק פון דער מזרח־וואַנט און פרעגט:

— וואו איז ער דער צדיק, וואָס האָט דעם גזר־דין צעריסן? וואָס האָט דעם הימל געלעכערט און דורך די בלייערנע וואָלקן אונזערע תפילות ארויפגעפירט?

נאָר דער צדיק איז שוין נישט געווען...

ער האָט זיך ארויסגעכאַפּט פון שול, געוואָרפן די שטיוול איבער די אַקסל און שפּרייזט שוין צוריק אין דאָרף אַריין.

גזלנים

(אַ בילד)

אַז עס איז געקומען שבועות=צייט, און די אויבסט=ביימער האָבן אָנגעהויבן צו בליִען, האָט משה לייב קאַמאַשניק, דער שוסטער פון דער אונטערגאַס, גענומען דעם שטעקן אין האַנט אַריין, אַ צוויי=פונטיק ברויט איינגעבונדן אין אַ טיכל אויפן פּלייצע און האָט זיך געלאָזט אין דאָרף אַריין דינגען אַ סאָד אויפן זומער. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז ער צוריקגעקומען מיט אַ זעקל קאַרטאָפּליעס אויפן פּלייצע, אַ פּאָר אייער אין קעשענע און מיט אַ הון אונטערן אָרעם. דאָס ווייב מיט די קינדערלעך זענען אים אַנטקעגן געגאַנגען אין גאַס אַריין. די צוועלף=יאָריקע פייגעלע האָט אים דעם זאַק פון פּלייצע אַראָפּגענומען. חיים דער יינגל האָט די הון געשלעפּט, און זיי האָבן מיט פרייד אַריינבאַגלייט דעם פאָ=טער אין שטוב אַריין.

— גאָט צו דאַנקען געדונגען, — האָט משה ליב קאַמאַש=ניק דעם שטערן זיך געווישט.

— ווי זעט ער אויס?

– ווער קאָן וויסן? די עפּל בליִען שיין, אָן עין הָרע, באַרנעס אויך אַביסל – אַביסל פלוימען, נאָר אַלץ שפּעטיק אויבס, ראש־השנהדיקס, אַביסל אַגרעס און שטעכעלעך. גאָט זאָל געבן, אַז עס זאָל קיין שטורם נישט קומען, וועט אפשר זיין אַביסל פּרנָסה, ווער ווייס?

– און די גוים?

– ווי פּויערים, – געדונגען זיך אויף אַ גילדן. געזען אַן אָרעמען יידן, האָבן זיי מיטגעגעבן אַביסל קאַרטאָפל, אַ פּאָר אייער, – דאַכט זיך גוטע גוים.

אַז חנה האָט דערלאַנגט די אָנגערייִשטע קאַרטאָפל אויפן טיש, האָט משה ליב קאַמאַשניק געקרעכצט:

– אַיין חסרון, ער שטייט ביים וועג, די ביימער שטאַרק אויפן וועג אַרויס. ווער עס וועט וועלן וועט אָפּרייסן איידער עס וועט נאָך רייף ווערן.

– וועלן מיר די קינדער אַרויסזעצן ביז מיר וועלן אַרויסקומען – האָט אים דאָס ווייב באַרויקט.

נאָך שבת האָט טאַקע משה ליב גענומען זיין עלטסט מיידל פייגעלע מיט זיין ייִנגל חיימל און אַרויסגעפירט אין דאָרף אַריין, און איבערגעלאָזט זיי אין סאָד, אין דעם הילצערןביידל, וואָס איז געשטאַנען צווישן די עפּל־ביימער. ער האָט זיי אַ קישן אָוועקגעלייגט צו שלאָפן, אַ פּאָר אַלטע קאַפּאָטעס צוצודעקן זיך אויף ביינאַכט, אָדער ווען עס רעגנט. קיין געלט צו לעבן האָבן זיי נישט באַדאַרפט, ער ער האָט זיך פאַרלאָזט אויף די פּויערישע גוטסקייט, אַז זיי וועלן נישט דערלאָזן קיין לעבעדיקע נפשות אונטערגיין פאַר הונגער. אַ פּאָר פונט ברויט אויף די ערשטע פּאָר טעג האָט ער זיי געלאָזן. קאַרטאָפליעס קאָנען זיי דאָך פון די גוים קריגן. אויסבעטלען, אָדער אויסקאָפּען פון דער ערד, ווען קיינער

זעט נישט. האָלץ אויף אַ פֿייער קאָנען זיי פֿון וואַלד ברענ־גען, און אָט באַלד וועט דאָך אויבסט רייף ווערן, קאָנען זיי זיך דערנערן מיט עפּל און אוגערקעס.

קיין ריכטיקע היטערס זענען זיי אייגנטלעך נישט געווען. נאָר מען דאַרף אויך נישט האָבן אין אַ סאָד קיין היטער, מען באַדאַרף נאָר וויסן, אַז אַ לעבעדיקער מענטש געפינט זיך דאָרט, און אַז עס וועט עפּעס געשען, קאָנען זיי שרייען, וועלן זיך די גוים צוזאַמענלויפֿן.

די קינדער זענען צוגעוויינט דערצו. יעדעס יאָר האָבן זיי געהיט אַ סאָד, ביז דאָס אויבסט איז רייף געוואָרן, און ווען מען האָט עס באַדאַרפֿט קלויבן, זענען טאַטע־מאַמע אַרויסגעקומען. בייטאָג איז גאָר געווען אַ פֿרייד. די זון האָט געשיינט. עס איז זיי וואַרעם געווען. דאָס מיידל איז אַרומגעגאַנגען אין דאָרף און אויסגעבעטן ביי די פּויערטעס אַ פּאָר קאַרטאָפֿליעס, חיימל האָט פֿון וואַלד געבראַכט טרוקע־נע צווייגן, האָבן זיי זיך אַ פֿייער געמאַכט און אָפּגעבראָטן אין דעם אַש זייער אָונט־ברויט. אַז דאָס אויבסט האָט נאָר אָנגעהויבן עטוואָס רייף צו ווערן, האָבן זיי צוזאַמענ־געקליבן די אַראָפּגעפֿאַלענע עפּעלעך. דערנערט זיך שוין מיט ס׳זייעריקע. ביינאַכט האָבן זיך די קינדער באַהאַלטן איןביידל אַריין. צוגעדעקט זיך מיט די קאַפּאָטעס. די נעכט זענען געווען קורצע און וואַרעמע זומער־נעכט, נאָר טיילמאָל, ווען עס פֿלעגט אַ רעגן גיסן, האָבן זיי זיך איינ־געקאָרטשעט, איינס דאָס אַנדערע צוגעדעקט, און געוואַ־רעמט זיך מיט זייערע יינגע לייבלעך.

מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט, אַז גזלנים געפֿינען זיך אין וואַלד, נישט ווייט פֿון דאָרף. ביינאַכט האָבן זיי אָפּ־געשטעלט אַ פֿור מיט סוחרים, געהרגעט דעם בעל־הגלה

און אַ עקגענומען פון די סוחרים דאָס געלט. דאָס גאַנצע דאָרף איז צומאָרגנס אַרויס אויף אַן אָבלאַווע אויף די גזלנים אין וואַלד. נאָר מען האָט קיינעם נישט געפונען. מען האָט אָנגעטראָפן צייכנס פון זייערע פוס־טריט און מען האָט אָבער נישט געקאָנט וויסן, וואו זיי האַלטן זיך אויף. דער רויב ביינאַכט אין וואַלד האָט אַ שרעק געוואָרפן איבערן גאַנצן דאָרף און אויף דער גאַנצער געגנט אַרום. די גוים האָבן זייערע הייזער פאַרמאַכט מיט אייזערנע פּרענטן און אַליין זענען זיי געשלאָפן ביי זייערע בהמות מיט שטעקנס און רעוואָלווערן באַוואַכט. די קינדער האָבן אויך געהערט פון די גזלנים, וואָס האַלטן זיך אויף אין וואַלד. ביינאַכט האָבן זיי מורא געהאַט צו שלאָפן אין סאַד. זיי האָבן אָבער איינס פון דאָס אַנדערע באַהאַלטן די אימה און נישט גע־רעדט דערפון.

אַמאָל ביינאַכט זענען די קינדער געלעגן איןביידל. אין דרויסן איז זייער פינסטער געווען. עס האָט זיך גע־קליבן אויף אַ רעגן. אַ ווינט האָט געבלאָזן און געקלאַפּט מיט אַן אָפּגעריסענעם שינדל אויפן דעכל פון ביידל, און זיי האָט זיך אָפּגעדאַכט, אַז עס גייט ווער... די צווייגן האָבן זיך געשאָקלט און געבראָכן זיך הינטערן ביידל און געקרעכצט ווי לעבעדיקע מענטשן. פייגעלע איז געלעגן און האָט מיט אירע הענטלעך פעסט צו זיך צוגעדריקט איר יונג ברודערל. חיים האָט זיך איינגעקאָרטשעט אין זיין שוועסטערס לייב, ווי אַ יונג קעלבל, מיטן קאָפּ אין בויך אַריין. פייגעלע האָט אַרויסגעקוקט מיט אירע גרויסע לע־בעדיקע אויגן און אויפגעהערט, אויב ווער גייט נישט. די קינדער האָבן געשוויגן אַ לאַנגע צייט און מורא געהאַט צו רעדן איינס מיטן צווייטן, כאָטש זיי זענען נישט געשלאָפן.

— פייגעלע, דו שלאָפסט ? — האָט דאָס ברודערל גע־
פרעגט.
— איך שלאָף, — האָט פייגעלע אָפּגעענטפערט.
— איך שלאָף אויך, — האָט חיימל געזאָגט און איז
פאַרשוויגן.
— פייגעלע.
— וואָס ?
— גזלנים טויטן קינדער אויך ?
— ניין. קינדער טויטן זיי נישט.
אַ לאַנגע מינוט האָבן זיי ווידער געשוויגן.
— פייגעלע.
— וואָס ?
— עס איז ווער אין סאָד דאָ.
— ניין, חיימל, דאָס שאָקלט דער ווינט די צווייגן.
אַ לאַנגע מינוט פויזע.
— פייגעלע.
— וואָס ?
— עס גייט ווער אין סאָד אַריין.
— שווייג, חיים, קיינער גייט נישט אין סאָד אַריין.
דאָס קלאַפּט דער ווינט אין דאַך.
אַ לאַנגע פויזע.
— פייגעלע.
— וואָס ?
— וואָס איז אַ ווינט ?
— שווייג, שלאָף.
עס האָט אַ גרויסער בליץ געטאָן, נאָך אים האָט זיך
געהערט אַן אויסגייענדער דונער.
די קינדער האָבן אויפגעציטערט.

– פייגעלע.
– וואָס ?
– האָסט געלייענט קריאת שמע ?
– ניין.
– לאָמיר לייענען קריאת שמע.
– איך קען נישט פון אויסעווייניק.
– איך קען.
– זאָג, וועל איך דיר נאָכזאָגן.
– אל מלך נאמן...
– אל מלך נאמן...

די קינדער האָבן געזאָגט די ווערטער, ווי די טראָפּנס רעגן, וואָס האָבן אָנגעהויבן צו פאַלן אויפן דאַך פון ביידל.

– פייגעלע, עס רעגנט.
– עס רעגנט, חיימל.
– שווייג, מען טאָר נישט מפסיק זיין.
– דער ווינט זאָל נאָר דאָס אויבסט פון די ביימער נישט אַראָפּוואַרפן.
– מען טאָר נישט מפסיק זיין, פייגעלע.

די טראָפּנס וואַסער האָבן באַלד אָנגעהויבן אריינצו־רינען אויף די קינדער דורך אַ שפּאַרע פון ביידל. די קינ־דער האָבן זיך איינגעקאַרטשעט אין אַ ווינקעלע פון ביידל, וואו עס איז געווען באַשיצט. זיי האָבן זיך איבערגעצויגן מיט די קאָפּאַטעס איבער די קעפּ, געהאַלטן זיך איינס אין אַנדערן. איינגעקאַרטשעט זיך און געוואַרעמט זיך מיט די לייבלעך, און געלעגן און געשוויגן.

מיטאַמאָל האָט זיך די טיר פון ביידל געגעבן אַ פּראַל אויף, אַ צינדהעלצל האָט זיך אָנגעצונדן און פאַרלאָשן, אין

בליך־שנעליקייט האָט פייגעלע דערזען צוויי הויכע שוואַרצע גוים שטיין פאַר איר.

— ווער איז דאָרט? — האָט אַ שטאַרקע מענער־שטימע גערופן.

— דאָס בין איך, דעם סעדערס מיידל מיט איר ברו־דערל, — האָט פייגעלע אָפּגעענטפערט מיט אונטערטעניקייט, אָבער נישט מיט מורא.

— שווייג, זשידוווקאַ.

די גוים האָבן אַראָפּגעצויגן פון די קינדער די קאַפּאָטעס און אַליין זיך מיט זיי באַדעקט די קעפּ, וואָרים דער רעגן האָט שוין אָנגעהויבן אַריינצוגיסן דורך די שפּאַרעס פון דעכל.

די קינדער זענען געוועזן האַלב נאַקעט. יעצט האָבן זיי זיך נאָך מער איינס צום אַנדערן צוגעקוואַרטשעט, איינגעגנאָרעט זיך אין אַ ווינקל, און געלעגן ווי צוויי הינטלעך און גע־שוויגן. איןביידל איז געוועזן שוואַרץ. די גוים האָט מען נישט געזען. נאָר געפילט צוויי שוואַרצע שאָטנס, און איינער פון די שאָטנס פינקלט מיט אַ פונק פון אַן אָנגערויכערטן ציגאַרעט, און אויפן דאַך האָט זיך געהערט, ווי די שווערע טראָפּנס רעגן פאַלן אויף די שינדלען.

די גוים האָבן עפּעס געשעפּטשעט צווישן זיך איז דער שטיל. פייגעלען איז פּלוצים באַפאַלן אַ טויט־שרעק. זי האָט אָנגעהויבן צו פילן מיטאַמאָל די שרעק פאַר גזלנים. אין ענג־קייט האָט זי אַרומגענומען. נישט די שרעק פאַרן לעבן, זי האָט גאָרנישט געטראַכט וועגן זיך — נאָר עפּעס ווי זי וואָלט מיטאַמאָל דערפילט אַן אומנאַטירלעכע זאַך, ווי זי וואָלט אַ נישט־גוטן דערזען. מיט איין האַנט האָט זי אַרומגעהאַלטן איר קליינעם ברודערל, און מיט דער צווייטער האַנט האָט זי זיך פאַר ווע׳מען געוואָלט באַשיצן. און ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט,

אַז זי איז נאָך אַ קינד, האָט זי פּלוצים אָנגעהויבן צו וויינען:
מאַמע.
— שווייגט, ממזרים, שווייגט. ששש...
די קינדער האָבן אָבער זיך מער דערשראָקן פאַר די שאָטנס, איידער פאַר רעדנדיקע מענטשן און האָבן געוויינט.
— שווייגן, וואָרים זאַדושען, — האָט אַ שווערע האַנט זיך געלייגט אויף די קינדערס מיילער.
אַ לאַנגע ווײַלע האָבן די קינדער געשוויגן. געשלוכצט אין זיך.
— זעסט, וואָס דו האָסט אָנגעמאַכט. דו האָסט די קינדער דערשראָקן. די פּויערים וועלן זייער געוויין דערהערן.
— שווייגט, קינדער, נאַט, דאָ האָט איר די קאָפּאָטע, דעקט אייך צו, — האָט איינער פון זיי צוגעוואָרפן די קאָפּאָטע צו די קינדער.
דער צווייטער האָט נאָכגעטאָן.
די קינדער האָבן נישט געפילט די פייכטקייט פון רעגן. די שרעק פאַר די גזלנים האָט אַלץ פאַרטריבן. זיי האָבן נאָך אין דער שטיל געשלוכצט. אַ שטימע האָט זיך אָנגערופן:
— שווייגט, וואָס וויינט איר? עס איז אייך קאַלט. יאַן, גיב זיי בראָנפן צו טרינקען.
דער גוי האָט צוגעטראָגן אַ פלאַש מיט בראָנפן און דערלאַנגט די קינדער.
— טרינקט, וועט אייך וואַרעמער זיין.
פייגעלע האָט זיך דערשראָקן פאַר זיין געשטאַלט. זי האָט געטאָן, וואָס מען האָט איר געהייסן.
— און יעצט גיב דעם ברידערל דיינעם. הער, קליינער זשידאָק, טרינק.

חיימל האָט אויך צוגענויגט די ליפּן צום פלאַש.

– די קליינע ממזרים, עס איז אַ רחמנות אויף זיי, אין אַזאַ רעגן. יאַן, האָסט דאָרט אין קעשענע קאָלבאַסע, גיב זיי.

יאַן האָט דערלאַנגט די קאָלבאַסע.

די קינדער האָבן דערהערט דאָס וואָרט קאָלבאַסע, איז אַ גרויסע שרעק זיי באַפאַלן.

– עסט.

– מען טאָר נישט, — האָט פייגעלע געענטפערט.

– עסט, קליינע זשידעס.

– מיר טאָרן נישט, — האָבן ביידע קינדער אָנגע-הויבן ווידער צו וויינען.

– לאָז זיי אָפּ. זעסט דאָך, אַז זיי ווילן נישט זייער „זאַ-קאָן” ברעכן.

– נאָט, דאַ האָט איר ברויט.

דאָס ברויט האָבן די קינדער גענומען. נאָר געגעסן האָבן זיי נישט.

אַ לאַנגע ווײַלע איז שטיל געווען אין ביידל. עס האָבן זיך נאָר געהערט די טראָפּנס רעגן, וואָס זענען גע-פאַלן אויפן דעכל, און דאָס שווערע אָטעמען פון די גוים. די קינדער זענען געלעגן איינגעקאָרטשעט אין אַ נאָרע. ערשט יעצט איז זיי קלאָר געווען די שרעק, אַז זיי געפי-נען זיך מיט גזלנים אינאיינעם. חיימל האָט ערשט זיך דער-מאָנט, וואָס אַ ייד האָט צו טאָן, ווען ער איז אין סכּנה.

– פייגעלע, – רופט ער אָן אין דער שטיל.

– ש-ש, וואָס ?

– לאָמיר זאָגן שמע ישראל.

– זאָג.

— שמע ישראל ה׳ אלהינו.

און די קינדער האָבן פּלוצים אָנגעהויבן הויך קריאת שמע צו זאָגן.

— וואָס מורמלען זיי דאָרט?

— זעסט דאָך, אַז זיי מאַדליען זיך.

— יעדער האָט זיין „זאַקאָן", — רעדן די גוים צווישן זיך.

אין ביידל איז אַזוי נאַס געוואָרן, אַז עס האָט זיך נישט געפונען קיין איין שטיקל ערד. דאָס איינציקע טרו־קענע ווינקל, וואָס איז געווען צוגעדעקט מיט די קאַפּאָ־טעס, האָבן יעצט די קינדער פאַרנומען. דער רעגן האָט די גוים געיאָגט פון איין ווינקל אין אַנדערן, ביז ער האָט זיי אַריינגעיאָגט אין דעם ווינקל פון די קינדער. זיי האָבן זיך צוגעטוליעט צו די קינדער, באַהאַלטנדיק זיך נעבן זיי.

— לאָזט, ממזרימלעך, לאָזט זיך אויך צודעקן מיט די קאַפּאָטעס, — האָבן זיך די גוים געבעטן.

און אַ וואונדערלעכע זאַך, די קינדער האבן זיך אויפ־געהערט צו שרעקן פאַר די גזלנים. הינטער די פייכטע קאַפּאטעס האבן זיך אַלע פיר לייבער צוזאַמענגעקנאטן, און איינס האט דאס אַנדערע געוואַרעמט.

— דעק זיי צו, דעק זיי, די ממזרימלעך, — האבן די גוים געזאגט איינס צום אַנדערן און גענומען די קינדער אויף זייערע הענט און זיי וואַרעם צוגעדעקט.

— יאָן, גיב זיי אַביסל בראנפן.

די קינדער האבן געשליקט דעם בראנפן, דערוואַרעמט זייערע לייבלעך. עס האבן פיר לעבעדיקע נפשות צוזאַמענ־געקנאטן זיך און באַשיצט איינס דאס צווייטע פאַרן רעגן, פאַרן בליץ און שטורם...

קִדוּשׁ הַשֵׁם

(אַ לעגענדע)

ווייס באַשנייט איז דער וועג. די לבנה שפּיגלט זיך אָפּ אין די ברייטע ווייסע פעלד־שנייען ווי אין אַ ים; און די שטערן רייבן זיך איינס אָן צווייטן... אַזוי געדיכט זענען זיי איבערן הימל

פונדערווייטנס הערט זיך אַ יידיש זֶמֶרל, אויסגע־מישט מיט דעם קנאַל פון אַ בעל־עגלהס בייטש:

הע, הע, אָן אַ זייט,
יידעלעך פאָרן, יידעלעך פאָרן!
לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!

פון וואַנען פאָרן דאָס יידעלעך אַזוי פרייליך? פון אַ חתונה פארן יידעלעך. אנגעשטאפּט איז די בויד מיט מחותּנים, אויפן סאַמע קאַרזשל זיצט דער בעל־עגלה שכּור־לעך. דאס היטל שפּרינגט פון קאָפּ, און מיט דער בייטש קנאַלט ער אונטער: הע, הע אָן אַ זייט, אָן אַ זייט! זייט וויסן, די פערדלעך, אַז אייער בעל־הבית איז שכּור, מען

פאָרט פון אַ חתונה — און זיי האָבן פאַרגעסן דעם טעגלעכן יאָך, לאָזן זיי זיך מיט אימפּעט און טרייבן אַלץ פון וועג אַראָפּ.

און די מחותּנים האַלטן איינער דעם צווייטן מיט די הענט אַרומגעאָרעמט, די שטריימלעך רוקן זיך אָן אַ זייט. די פערד פאַרפלאָנטערן זיך, און אַלע אינאיינעם שאָקלען זיך צו־זאַמען מיט דער פור, ווי ביי דער גמרא, און זינגען הויך אויפן קול:

אָמר אַביי, אָמר ר׳ פּפּא,
די מוזינקע אויסגעגעבן,
די מוזינקע אויסגעגעבן,
לכה דודי, לכה דודי
לקראַת—כּ—לה!

דער וועג לייכט אין שניי־און לבנה־ליכט, און אין דער ווייסער לבנה־נאַכט טראָגט זיך די יידנס זמר:

לכה דודי, לכה דודי
לקראַת—כּ—לה!

עס זעען נישט די יידעלעך ווי דער פּריץ פון שטעטל קומט זיי אַנטקעגן מיט דריי פערד נאַשפּיץ (אין דער לענג). עס הערן נישט די יידעלעך, ווי דער פּריץ רופט: „העי, זשידי פּאַרכי, דאַיטשע דראָגי" (העי, יידן, פּאַרכעס, לאָזט דעם וועג). פריילעך זענען יידן, אַ טאָכטער אויסגעגעבן. נאָך אַ יידיש פּאָר ביי יידן צוגעקומען. אַ נייע הויז אין יידישן פאָלק, און יעדעס יידישע הויז איז ווי יעקב אָבינוס הויז. און ווער הערט היינט דעם פּריץ מיט זיינע משרתים. „דייטשע דראָגי, זשידי פּאַרכי", שרייט דער פּריץ. די יידעלעך ענטפערן אים: „מיר יידן האָבן אַ משיח, און וואָס האָסטו? מיר דינען דעם איינ־ציקן לעבעדיקן בורא. און דו וועמען? דער רבי איז אונזער

מליץ יושר. אוז דיינער ווער?״ און זיי גיבן נישט דעם פריץ דעם וועג. זיי נעמען פאַרן פריץ דאָס היטל נישט אַראָפּ. זיי זאָגן נישט דעם פריץ: „דזשען דאָברי״ (גוט-מאָרגן). שכּור זענען יידן און פאָרן פון אַ חתונה און זינגען אין דער ווייסער נאַכט אַרייַ:

„לכה דודי, לכה דודי
לקראַת כּלה!״

אויפן צווייטן טאָג האָט מען פון פריץ רייטערס אַרויס-געשיקט נאָכשפּירן פון וואַנען זענען יידעלעך געפאָרן. און וואָס האָבן יידעלעך שכּור אָפּגעטאָן. און מען האָט געפונען אַ טויטן פויער ליגן אין דער פוסטער קרעטשמע, וואָס שטייט אָן אַ זייט פון וועג.

אוז די צייט איז געווען פאַר פּסח.

האָט מען סטראַזשניקעס איבערן שטעטל אַרויסגעשיקט נאָכפרעגן, ווער איז איבערן וועג געפאָרן. האָט מען די מחותּנים מיט דעם בעל-עגלה אין קייטן געשמידט אוז אין תּפיסה געוואָרפן.

די מחותּנים זענען געווען די פיר שענסטע בעלי-הבתּים פון שטאָט.

פאַרזאַמלט זענען אַלע יידן אין דער שול. די ליכט אָנגעצונדן ווי צו יום-כּפּור. פון דער ווייבערשער שול פאַר-נעמט זיך אַ שטיל ערנסט געוויין. עס ווייגען אייגצלנע שטימען און מען ווייסט, אַז דאָס ווייגען די ווייבער און די מוטערס פון די געפייניקטע. דער אַלטער רב אין קיטל און טלית שטייט פאַרן אָרון און זאָגט תּהילים:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק...״

און די עדה אין קיטלען און טליתים זאָגן נאָכן רב מיט ציטעריקע שטימען:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק".

און שטיל איז אין דער קליינער שול. מען הערט דעם גאַנג פון די נשמות פון קדושים פון אַלע דורות, וואָס גייען דורך דער לופט פון דער שול. ווארים מען זאָגט תהלים פאַר געפייניקטע.

דאָרט אין דער תפיסה פייניקט מען די געפאַנגענע מיט כל ענויים קשים, אַז זיי זאָלן זיך מודה זיין. און דאָס זאָגט מען דאָ תהלים פאַר' זיי, אַז גאָט זאָל זיי שטאַרקן. זיי זאָלן אויסהאַלטן די ענויים און נישט פאַרשוועכן זיין הייליקן נאָמען, ווארים דער נסיון איז אַ שווערער. דער וואָס וועט זיך מודה זיין און אָפּזאָגן זיך חלילה פון יידישן גלויבן, האָט מען אויסגעפּויקט אין שטאָט, וועט מען אים שענקען דאָס לעבן, און מאַכן אים פאַר דעם אויפזעער פון אַלע צינזן, וואָס די יידן האָבן צו באַצאָלן דעם פּריץ, און אָפּגעבן אים אַלע פּראָפּענאַציעס פון אַלע שענקען. און ער וועט ווערן אַ ראש איבער די יידן.

און די, וואָס וועלן זיך נישט מודה זיין, וועט מען זיי צעפערטלען און נישט לאָזן קומען צו קבר ישראל.

און דאָ אין שולכל, דאַכט זיך, הערן זיך די קרעכצן און די געשרייען פון די געפייניקטע, וואָס מישן זיך אויס אינײַנעם מיט די יידנס תהלים־זאָגן און רייסן זיך אין הימל אַרויף.

נאָר זיכער זענען יידן אין זייערע קדושים, אַז זיי וועלן אויסהאַלטן דעם נסיון און וועלן נישט פאַרשוועכן חלילה גאָטס נאָמען פאַר די נאַרישקייטן פון דער וועלט. און שטאַלץ רייסט זיך אַרויס דער בליק אויס די פאַרוויינטע אויגן פון די מוטערס און די ווייבער פון די געפייניקטע איבער זייערע

קדושים. און מיט קנאה און כּבוד קוקן אַלע ווייבער אויף זיי, אויף די מוטערס און פרויען פון די קדושים, וואָס זענען מקדש את השם.

נאָר אין איינעם איז מען נישט זיכער, אין דעם בעל־עגלה. אַ פּראָסטער יינג פון דער גאַס, און נישט איינמאָל האָט מען אים שוין געטראָפן מחלל שבת זיין בפרהסיא. ער היט נישט אָפּ קיין מנחה ומעריב און שבת גייט ער מיט זיין פערד איבער דער גאַס שפּאַצירן. עסט אומגעוואשן און נעמט דעם סדור אין האַנט נישט אַריין. געמוסרט האָט אים שוין דער רב איינציקע מאָל און געוואָלט אים אין פּאָליש איינזעצן, האָט ער געסטראַשעט מיט שמדן זיך — האָט מען אים צורו געלאָזט.

אין אַ ווינקל ווייבער־שול שטייט זיין מוטער מיטן טיכל איבערן קאָפּ אַריבערגעצויגן, שעמט זיך די ווייבער אין פּנים אַריינצוקוקן. אַלע קוקן אויף איר מיט רחמנות און פאַרדראָס: „אַזאַ זון ערצויגן!" – וואָרים געהערט האָט מען שוין אין שטאָט, אַז דער בעל־עגלה איז זיך מודה.

אָפּגערוקט האָבן זיך אַלע פון איר און זי וויינט און שטייט מיט דעם טיכל איבער די אויגן. קיין תהילים זאָגט זי נישט – זי קען נישט; קיין סדור האַלט זי נישט אין דער האַנט, נאָר אירע ליפּן מורמלען אַ תפילה, און זי בעט צו גאָט: „טאַטע אין הימל, שטיי אים ביי! טאַטע אין הימל, שטיי אים ביי!"

און די טרערן גיסן זיך פון די אויגן אין טיכל אַריין. קיינער זעט זיי נישט, קיינער הערט איר תפילה נישט, וואָרים אָפּגערוקט שטייט זי אַליין, און אַלע קוקן מיט רחמנות און פאַרדראָס אויף איר: „אַזאַ זון ערצויגן! אַזאַ זון ערצויגן!"

ווידער זענען אַלע ייִדן אין דער שול פאַרזאַמלט. קיין תהילים זאָגט מען נישט ה נ ז. אויסגעזעצט זענען זיי אַלע אויף דער ערד. די שטענדערס פאַרדרייט. די ליכט ברענען זיך אויף דער ערד. דער רב אין די זאָקן זאָגט „אֵיכָה" און דער עולם אין דער שטיל זאָגט נאָך אים. מען זיצט שבעה נאָך די קדושים. תליות האָט מען אין מאַרק אויסגעשטעלט, און יעצט ווערט געטאָן זייער רעכט אין מיטן מאַרק. פיר יאָרצייט-ליכט ברענען זיך אין אַ קאַסטן זאַמד אויף דער ערד, און אַרום די ליכט זיצן שבעה די משפחות פון די קדושים און זאָגן איכה. אין אַ ווינקל-שול, האַרט ביי דער טיר, שטייט אויך דאָס פינפטע ליכט. זי איז נישט אָנגעצונדן, און נעבן דעם זיצט די מוטער פון דעם בעל-עגלה איינע אַליין, מען ווייסט נישט, צי האָט איר זון אויסגעהאַלטן דעם נסיון און ער געהערט אויך צו די קדושים און אַלע קוקן אויף איר מיט רחמנות און פאַרדראָס: „אַזאַ זון ערצויגן! אַזאַ זון ערצויגן!"

אין דעם הערן זיך טריט רייטן פון דרויסן. אַ רייטער קומט אָן צו דער שול, וואַרפט עפּעס אַרונטער הינטער דער טיר און קלאַפּט אָן אין טיר פון שול — איינס, צוויי, דריי, פיר... פינף קלעפּ האָט ער געגעבן. און ווי עס האָט זיך דערהערט דער פינפטער קלאַפּ אין דער טיר, רייסט אויף די מוטער פון דעם בעל-עגלה די טיר פון שול — און הינטער דער טיר פון דער שול ליגן פינף אָפּגעהאַקטע קעפּ.

אויסגעזוכט האָט זי דעם קאָפּ פון איר זון און אויף די הענט גענומען און איז אַריינגעגאַנגען מיט אים אין שול אַריין. הויך האָט זי געהאַלטן דעם קאָפּ פון איר זון אויף די הענט, ווי זי וואָלט אים דער גאַנצער עדה געוואָלט

ציגן. אַ שטאָלצער בליק האָט זיך פון אירע אויגן אַרויס־געריסן. אַראָפּגערוקט האָט זי שוין דאָס טיכל פון איר קאָפּ און שטאָלץ אַלעמען אין די אויגן געקוקט. אָפּגערוקט מיט כּבוד האָבן זיך אַלע פאַר איר און די מאַמע, מיט דעם זונס קאָפּ אין דער האַנט, האָט אין מיטן שול צו טאַנצן אָנגעהויבן.

לייכט און שטיל האָבן זיך אירע פיס באַוואויגן, און געטאַנצט האָט זי מיט איר זונס קאָפּ פאַרן אָרון־קודש איין וואָרט נישט גערעדט. אירע ליפּן זענען שטום געווען, נאָר מיט אירע אויגן האָט זי אויף אַלעמען מיט שטאָלץ געקוקט.

און אַלע האָבן זיך אָפּגערוקט פון איר און מיט קנאה און כּבוד געקוקט אויף איר:

די מוטער טאַנצט מיט איר זון, די מוטער טאַנצט מיט איר זון...

און אוועקגעלייגט האָט זי איר זונס קאָפּ צווישן די קעפּ פון די קדושים, און אָנגעצונדן מיט אירע הענט דאָס יאָרצייט־ליכט פאַר איר זון און אוועקגעשטעלט עס פאַר דעם אָרון צווישן די ליכט פון די קדושים.

אויך אַ מאַמע

פיר-עקעדיק איז דער מאַרק, אַרומגערינגלט פון אַלע פיר זייטן מיט נידעריקע, קליינע אָפּגעווייסטע הייזלעך. פון דעם איינשטאָקיקן הויז, וואָס שטייט קעגנאיבער דעם ברונעם, דאָרט וואו דער בעקער וואוינט, גייט פון דעם קוימען אַ געדיכטער רויך אַרויס און ער צעלייגט זיך האַרט איבער דעם מאַרק. אונטער דעם רויך פליען ווייסע טויבן אַהין און צוריק, און אַ הויכער יינג שטייט ביי דעם איינשטאָקיקן הויז און פייפט אויף די טויבן.

קעגנאיבער דעם ברונעם שטייען „שטעלן", טירן אויפגעלייגט אויף צוויי שטולן, אויף די טירן ליגן פאַרשיידענע פרוכטן און גרינס, און ווייבער מיט אָפּגעברענטע מידע פנימער, אַרומגעוויקלט מיט טיכלעך אין די גרעסטע היצן, שטייען פאַר די „שטעלן" און קריגן זיך.

— אַודאי, עס לוינט זיך מיר באַלד מיט אַזאַ שנאָרערן צו קריגן, פאַרמאָגסט מיין מיסט ? דו שלעפּערקע.

יענטע, אַ יידענע פון אַ יאָר עטלעכע-און-פערציק, — וואָס פון אירע ליפן האָבן די ווערטער זיך געלאָזט הערן, — טראָגט אַ ברייטן שמוציקן פאַרטוך, און איר דיק אָפּגע=

ברענט פנים, וואָס קוקט רואיק אַרויס פון אונטער דער טיכל, האָט מַסכּים געווען אויף אירע ווערטער.

– וואָס מיינסטו, האָסט שוין גאָט פאַרן באָרד געכאַפּט? ער געהערט מיר אַזוי גוט, ווי דיר אָן – האָט איר טויבע אָפּגעענטפערט, אַראָפּרוקנדיק דאָס טיכל איבער די האַלבע אויערן און מיט כּעס זיך די האָר אַרונטערגעשאַרט.

אַ קונהטע איז צוגעקומען צו יענטעס „שטעל". און טויבע, וואָס איז לײדיק געשטאַנען, האָט דערווײל זי אָנגעשאָלטן מיט טויטע קללות.

– וואָס טויג מיר דיין געלט, פריצטע! וועסט שטאַרבן און אַפילו אַ הונט וועט נאָך דיר קיין קַדיש נישט זאָגן...

— האָט די יידענע געשריען.

טויבע האָט דערמיט איר שכנטע געוואָלט געבן אָנצוהערן פון איר זון יצחקל, נאָר זי האָט זיך דערמאָנט, אַז עס פּאַסט נישט זיך אַליין צו רימען, איז זי אין מיטן רעדן שטיל געוואָרן.

יענטע, אָפּמעסטנדיק די קונהטע אַ קוואָרט באַרן, האָט איר אָפּגעענטפערט:

– אַוודאי, ווען דו וואָלסט אַ שטיקל לייט געווען, וואָלט דאָך דיין מאַן איבער דיר נישט געשטאָרבן, און דיין קינד וואָלט זיך דאָך מיט דיר נישט געשעמט. ער שעמט זיך דאָך מיט דיר.

טויבע איז געוואָרן אין כּעס און אַרויס מיט אַ קול:

–חצופָה! מ ין קינד שעמט זיך מיט מיר! אַ כּפּרה מעגסטו זיין פאַר זיין מינדסטן נאָגל, ביסט אַפילו נישט ווערט מיין קינדס נאָמען צו דערמאָנען.

זי האָט געוואָלט אַרויס מיט אַ געוויין, וואָס מען זאָגט, אַז איבער איר איז איר מאַן געשטאָרבן, און איר קינד,

איר יצחקל, שעמט זיך מיט איר, נאָר נישט צו דערפרייען יענטען מיט אירע טרערן, האָט זי זיך מיט אַלע קרעפטן איינגעהאַלטן נישט צו וויינען.

די זון האָט זיך וואָס אַמאָל מער אַרונטערגעלאָזט אונטער יענער זייט שטעטל. יידן האָבן זיך געאיילט איבער דעם מאַרק און אַלע זענען אַוועק אין דער בית-המדרש-געסל מנחה דאַוונען. בײַ דעם ברונעם, אין מיטן מאַרק, האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפֿקלייבן חדר-ייִנגלעך, וואָס זענען ערשט פֿריי פֿון דעם חדר געגאַנגען.

טויבע האָט צונויפֿגענומען אירע פּאָר קוישלעך אויף די הענט (די טיר מיט די שטולן האָט זי אין מאַרק געלאָזט: עס וועט קיינער נישט גנבענען), און איבערלאָזנדיק די גראָבע יענטע אַ פּאָר קללות, איז זי שטיל פֿון דעם מאַרק אַוועק.

ווען זי איז זיך מיט די קוישלעך אויף די הענט צו גיין אַהיים געגאַנגען האָט זי וועגן איר יצחקל געקלערט.

יענטעס שטעכעדיקע ווערטער קאָנען איר פֿון זינען נישט אַרויס. מילא, דאָס וואָס זי זאָגט: איבער איר איז דער מאַן געשטאָרבן, אַרט עס איר נישט: אַלע ווייסן וואָס זי האָט אָוועקגעאַרבעט בײַ איר מאַנס קרענק, נאָר וואָס זי זאָגט, אַז איר יצחקל שעמט זיך מיט איר, דאָס קרענקט איר ביז אין ריפּ. טאַקע, דאַכט זיך איר, אַז ער קומט אַהיים אויף דער נאַכט נעכטיקן, ווײַל ער בײַ איר קיין זאַך נישט פֿאַרזוכן...

און קלערנדיק דאָס, האָט זי אָנגעהויבן שעלטן יענטען.

— נישט דערלעבן זאָל זי דאָס, רבונו של עולם! טאַטע איינער!

עפּעס האָט זיך איר געדאַכט, אַז דאָס, וואָס זי מיינט אַז יצחקל שעמט זיך מיט איר, האָט זי קיינעם נישט צו פֿאַרדאַנקען נאָר יענטען, אַלץ האָט זי, די מכשפֿהטע, אָנגעמאַכט.

— מיין קינד, מיין יצחקל, וואָס פּאַר אַ געשעפטן האָט איר צו אים ?! — און זי איז אַרויס מיט אַ קול:

— רבונו של עולם, זאָלסט זיך אָננעמען מיין קריוודע, ביסט דאָך אַ טאַטע פאַר יתומים, דו זאָלסט עס איר נישט שווייגן.

— וועמען איז דאָס ? וועמען שילט איר אַזוי, טויבע ? — האָט זיך צו איר אָנגערופן נעבע די נגידיתטע, וואָס איז געשטאַנען אין טיר פון איר שניט-קראָם און האָט געהערט ווי טויבע שילט אַזוי צו זיך אַליין, אַהיימגייענדיק.

— וועמען דען, בעל-הביתטע, אַז נישט די חצופה, די ימח-שמהניצע ? — האָט זי אויסגערופן, ווייזנדיק מיט דעם פינגער אין מאַרק אַריין, און נישט אַפילו דעם קאָפּ אויפהויבנדיק צו זען, ווער עס רעדט צו איר, איז זי זיך ווייטער געגאַנגען.

און טויבע, ווייטער גייענדיק, האָט זיך דערמאָנט, אַז היינט אינדערפרי, ווען זי איז צו נעכען מיט אַ הון אין קיך אַריין, האָט זי פון דער צווייטער שטוב געהערט יצחקלס קול, ווי ער שפּאַרט זיך מיט נעכעס בחורימלעך אין לערנען, זי האָט געוואוסט, אַז מיטוואָך עסט איר יצחקל ביי נעכען, און טאַקע מיט אַ כיון אַהין צוגעגאַנגען מיט דער הון, כדי איר יצחקל זאָל אַ גוטע יויך האָבן, ער איז דאָך, נעבעך, אַזוי שוואַך.

און הערנדיק פון דער צווייטער שטוב איר זונס קול, האָט זי טאַקע די קיך געוואָלט פאַרלאָזן, נאָר דאָך איז זי נישט אַוועק, איר יצחקל שפּאַרט זיך מיט נעכעס קינדער אין לערנען. זיי קענען עפּעס דען ? זיי קומען עפּעס צו זיין פּאָדעשווע ? „ער וועט זיך פאַרשעמען", האָט זי זיך געשראָקן, „ווען ער וועט מיך דאָ טרעפן מיט דער הון אין דער האַנט"... „זיין מאַמע איז אַ מאַרק-יידענע, אַ שיינער יחוס"... און דאָך האָט זי די קיך נישט פאַרלאָזט. „אַ קינד

נישט קיין גראָשן אָפּגעקאָסט, און וויפֿל קאָסטן נעבעכס קינדער אָפּ?" וואָלט זי היינט געהאַט, וואָס איר יצחקל וואָלט געדאַרפֿט אָפּקאָסטן, וואָלט זי דאָך אַ נגידיתטע געווען... און איז געשטאַנען און האָט זיך צוגעהערט צו זיין קול.

„אוי! ער האָט באַדאַרפֿט לעבן און זען יצחקלען, ער וואָלט דאָך באַלד געזונט געוואָרן.'

באַלד האָט זיך געעפֿנט די טיר, עס האָבן זיך באַוויזן נעבעכס בחורימלעך, אינדערמיט איר יצחקל, די בעקלעך האָבן אים געפֿלאַמט.

— גוט־מאָרגן! — האָט ער שוואַך אַרויסגערעדט, און באַלד דורך דער טיר אַרויס. זי האָט געוואוסט, זי האָט אים עַגְמַת־נֶפֶש אָנגעטאָן, ער איז פֿאַרשעמט געוואָרן פֿאַר נעבעכס בחורימלעך.

און זי פֿילט אין הארץ: איר קינד, איר יצחקל, איר מילך געזויגן, וואָס פֿאַר אַ געשעפֿטן האָט נעבעך צו אים: און אויסגיסנדיק איר ביטער הארץ אויף יענטעס קאָפּ, אויך פֿאַר דאָס, וואָס איר זון האָט גאָרנישט אָפּגעקאָסט און קען בעסער פֿאַר נעבעכס בחורימלעך, האָט זי הויך מיט אַ קול געשאָלטן:

— רבּונו של עולם, דו זאָלסט זיך מיין קריוודע אָננעמען, דו זאָלסט איר דערפֿאַר באַצאָלן, ז זאָל זי היינטיקע נאַכט נישט איבערלעבן!

די פֿאַרבייגייער, זעענדיק ווי אַ יידענע גייט אַליין און שילט, האָבן געלאַכט.

די נאַכט האָט זיך אָנגערוקט, און פֿינסטער איז אין שטעטל געוואָרן.

טויבע איז מיט די קוישלעך אַהיימגעגאַנגען, האָט זיי

אַרויפגעשלעפּט אויף די טרעפּ פון איר הויז און געעפנט די טיר.

— די מאַמע, די מאַמע! — זענען איר קולות אַנטקעגן געקומען.

די שטוב איז געווען רויִק, אין מיטן דער שטוב האָבן זיך די קינדער אַרומגעשטעלט נעבן טויבען און נישט אויפגעהערט צו שרייען „מאַמע". איין קינדס קול איז געווען אַ וויינענדיקער: „וואו ביסטו דאָס געווען אַ גאַנצן טאָג?" אַ צווייטנס קול איז געווען אַ פריילעכער: „ווי גוט איז, מאַמע, אַז דו ביסט געקומען". און די אַלע קולות האָבן זיך אינאיינעם אויסגעמישט.

— שווייגט! לאָזט מיך כאָטש דעם אָטעם כאַפּן. — שרייט די יידענע, אַנידערשטעלנדיק די קוישלעך.

זי איז צו צום קימען, עפּעס געזוכט, און באַלד איז דאָס קליינע שטיבל פון אַ קליין פּאַררויכערט לעמפּל באַלויכטן געוואָרן.

דער שוואַכער שיין האָט נאָר באַלויכטן דאָס אָרט אַרום דער קיך, וואו טויבע איז געשטאַנען און דאָרטן צוויי העלצלעך אונטערגעהייצט; באַלויכטן אַן אַלט פאַרשטויבטע מאַשין, וואָס איז געשטאַנען נעבן אַ בעט (אַ סימן פון אַ געוועזענעם שניידער), און אַ האַלב בעט, וואָס איז קעגנאיבער דעם לעמפּל געשטאַנען. אויף דעם בעט איז געווען אויסגעשפּרייט שטרוי, אויף וועלכן עס זענען געלעגן פאַרשיידענע אויבס, און זייער ריח האָט זיך געטראָגן איבער דער שטוב, דאָס איבעריקע טייל שטיבל מיט די בעטן זענען פאַרלוירן געוואָרן אין דעם שאָטן.

ערשט אַנדערטהאַלבן יאָר ווי איר מאַן, לייזער שניידער, איז געשטאָרבן. נאָך ביי זיין לעבן, צום סוף,

[illegible] דער הוסט האָט זיך אים געשטאַרקט און ער האָט נישט ·עקאָנט זיין ווייב און קינדער מפרנס זיין, האָט זיך [illegible] אַוועקגעלאָזט עפּעס צו פאַרדינען, און וואָס מער די קרענק האָט זיך געשטאַרקט, האָט זי געמוזט מער האָרעווען, און אַז זי איז געוואָרן אַן אַלמנה, איז זי שוין געוואוינט געווען צו אַרבעטן פאַרן גאַנצן הויזגעזינט.

דאָס עלטסטע יינגל, יצחקל, האָט געהאַט אַ גוט קעפּל, ער איז געווען די איינציקע טרייסט אין לייזער שניידערס פינסטערן לעבן, און ליגנדיק אויף דעם טויטן־בעט האָט ער זיך געטרייסט, ער לאָזט כאָטש איבער אַ גוטן קדיש נאָך זיך.

ווען לייזער איז געשטאָרבן, האָבן די בעלי־בתים רחמנות געהאַט אויף דער ווייסטער אַלמנה, צוזאַמענגעמאַכט אַ פּאָר רובל, אַז זי זאָל האָבן מיט וואָס צו האַנדלען. און זעענדיק, אַז יצחקל האָט אַ גוטן קאָפּ, האָבן זיי אים אַריינ־געגעבן אין בית־המדרש, געשאַפט אים טעג אין די רייכע הייזער, און אים אַוועקגעגעבן לערנען.

טויבע, זעענדיק, אַז יצחקל עסט ביי די נגידים, האָט עס איר אין האַרצן הנאה געטאָן: נעבעך אַ שוואַך קינד, וואָס קאָן זי אים געבן עסן? דאָרט, ביי די נגידים, האָט ער פון אַלעם בעסטן. דאָך אָבער אין דער שטיל האָט זי דערפון עגמת־נפש געהאַט, וואָס יצחקל עסט אין פרעמדע רייכע הייזער. זי האָט אַליין נישט געוואוסט, אויב מען האָט איר מיט דעם אַ טובה געטאָן אָדער אַ רעה...

איינמאָל אַזוי זיצנדיק פאַר איר „שטעל", זעט זי, ווי איר יצחקל גייט אַרויס פון דעם שול־געסל מיט דעם תפילין־זעקל אונטער דעם אָרעם און גייט גלייך איז זונדל דעם

גבירס הויז אַריין פּרישטיק עסן, האָט עס איר אין האַרצן געשטאָכן. זי איז דענסטמאָל נאָך גוט געווען מיט יענטען, ווייל באַלד נאָך דעם מאַנס טויט האָבן אַלע אויף איר רחמנות געהאַט, האָט זי צו איר געזאָגט:

— גלויבט מיר, יענטע, איך ווייס אַליין נישט, זעט וואָס האָב איך דאַכט זיך פּרעטענסיעס צו די בעלי־בתּים, זיי האָבן דאָך גוטס געטאָן מיט מיר און מיט מיין קינד: געשאַכט אים עסן אין רייכע ערטער, באַהאַנדלט אים, זאָג איך אייך, נישט ווי ער וואָלט זיין אַ מאַרק־יידענעס אַ קינד, נאָר ווי אַ גבירס, דאָך יעדעס מאָל, ווען איך גיב די קינדער מיטאָג, פאַרגעס איך און שטעל אַנידער אַ טעלער פאַר מיין יצחקל אויך, און אַז איך דערמאָן מיך, אַז ער עסט נישט ביי מיר, וויין איך פשוט, ווי אַ קליין קינד.

— גייט, איר זייט אַ נאַרישע יידענע, — ענטפערט איר יענטע אָפּ — וואָס דען, ביי אייך וואָלט ער אַ לייט געוואָרן. וואָס קאָן נעבעך אַן אָרעמאַן אַ קינד געבן צו עסן? מישטיינס געזאָגט!

— איר זייט גערעכט, יענטע, — זאָגט טויבע, — אָבער דאָך, ווען איך צעטייל דעם מיטאָג, שניידט מיר אין האַרץ.

און איצט, זיצנדיק ביי דער קיך, אָפּקאָכנדיק עסן פאַר די קינדער, האָט די יידענע דאָס זעלבע געקלערט. עפּעס האָט זיך איר געדאַכט, אַז מען רויבט ביי איר יצחקלען אַוועק.

ווען די קינדער האָבן אָפּגעגעסן און זיך שלאָפן געלייגט, האָט זי דאָס לעמפּל אויף דעם טיש אַנידערגע־שטעלט און גענומען פאַרריכטן אַ העמד פאַר יצחקלען.

באַלד האָט זיך די טיר געעפנט, און יצחקל איז אַריינגעקומען.

יצחקל איז אַ יינגל פון אַ יאָר פערצן, הויך און דאַר, זיין ווייס פּנים שיינט ברוגזדיק אַרויס פון דער שוואַרצער קאַפּאָטקעלע און פון דעם שוואַרצן היטל.

– גוטן אָוונט, – האָט ער שטיל געזאָגט.

די מוטער האָט אים אָפּגעטרעטן איר אָרט. אין האַרץ האָט זי געפילט, אַז זי דאַרף פאַר איר קינד דורך־אויס האָבן, נישט ווייסנדיק אַליין פאַרוואָס, און באַלד האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי מיט איר אָרעמקייט זענען פאַר איר יצחקל אַן אומגליק.

ער האָט זיך אַנידערגעזעצט און אַרויסגענומען פון דעם ספרים־שאַפקעלע אַ ספר און אַריינגעקוקט.

די מוטער האָט אַרויסגעדרייט דאָס קנויטל פון לעמפּל, אויסגעווישט מיט דעם פאַרטוך דאָס גלעזל און דאָס לעמפּל צו אים נעענטער צוגערוקט.

— וועסט טרינקען אַ גלאָז טיי, יצחקל? – פרעגט אים די מוטער אין דער שטיל, ווערנדיק איר קינד מיט עפּעס דינען.

– ניין, איך האָב ערשט געטרונקען.

– אפשר אַן עפּעלע?

ער האָט געשוויגן.

די מוטער האָט ריין געמאַכט אַ טעלערל, אַרויפ־געלייגט אַ פּאָר עפּעלעך מיט אַ מעסער און אַנידער־געשטעלט אויף דעם טיש נעבן אים.

ער האָט זיך בנעימותדיק, ווי אַ גרויסער, אָפּגעשיילט אַן עפּעלע, הויך אַ בְּרָכָה געמאַכט און געגעסן.

ווען יצחקל האָט געגעסן דאָס עפּעלע, האָט טויבע

זיך צו אים מער מאַמעדיקער געפילט און האָט זיך נענטער צוגערוקט צו אים.

און אָפּשיילנדיק בנעימותדיק דאָס צווייטע עפּעלע, האָט יצחקל נאָך ליבלעכער גערעדט:

– איך האָב היינט מיט דעם דין געשמועסט וועגן דער נסיעה, דאָ אין היגן בית־המדרש איז נישטאָ וואָס צו טאָן, נישטאָ דאָ ביי וועמען צו לערנען, און וואו צו לער־נען. ער האָט מיר אַן עצה געגעבן נאָך מאַקעווע אין דער ישיבה צו פאָרן, ער וועט מיר מיטגעבן אַ בריוו צו ר׳ חיים, דעם ראש הישיבה, ער זאָל זיך מקרב זיין.

טויבע, הערנדיק, אַז איר יצחקל וויל זי איבערלאָזן, איז זי שטאַרק דערשראָקן געוואָרן, נאָר די ווערטער „דין", „ראש הישיבה", „מקרב זיין" – די הויכע לשון־קודש ווערטער, וואָס זי האָט נישט פאַרשטאַנען, האָבן געוואָרפן אויף איר עפּעס אַן אימה און זי האָט געפילט, אַז זי דאַרף דרך־ארץ האָבן... באַלד האָבן זי די ווערטער באַרויקט: יצחקל האַלט זיך מיט איר אַן עצה, מיט איר, זיין מאַמע...

– מילא, אַז דער דין הייסט, – האָט זי אָפּגעענטפערט מיט אַ פרומע מינע.

– יאָ, – זאָגט ווייטער יצחקל, – דאָרט לערנט מען „שעור" מיט אַלע מפרשים. ר׳ חיים, דער מחבר פון „אור תורה", איז אַ למדן מופלג, דאָרט קאָן מען אויסוואַקסן אַ לייט.

די ווערטער האָבן זי אינגאַנצן באַרויקט, זי האָט זיך געפילט עפּעס גליקלעך, עפּעס דערהויבט. דאָס איז איר קינד, – זי איז די מאַמע פון אַזאַ קינד, און ווען נישט זי, וואָלט דאָך יצחקל נישט געווען... נאָר דאָס הארץ האָט איר געריסן, און זי איז טרויעריק געוואָרן...

דערנאָך האָט זי זיך דערמאָנט אָן איר מאַן און איז אַרויס מיט אַ געוויין:

– וואָלט ער כאָטש געלעבט, וואָלט ער כאָטש דעם נחת דערלעבט, – האָט זי געזיפצט.

יצחקל האָט אין ספר אַריינגעקוקט.

דאָס, וואָס יצחקל קלויבט זיך אַוועקפאָרן, האָט זי בײנאַכט נישט געלאָזט שלאָפן, דאָס האַרץ האָט איר געריסן.

און בײנאַכט, ליגנדיק אויף איר געלעגער, האָט זיך איר געחלומט, ווי עפּעס גרויסע רבנים מיט טיפע שטרײמלעך און לאַנגע פּאות קומען אָן און נעמען פון איר איר יצחקל אַוועק. איר יצחקל טראָגט אויך אַ שטרײמל מיט לאַנגע פּאות און האַלט אַ גראָב ספר אין האַנט, און ער גייט ווײט אַוועק מיט די רבנים. זי שטייט און קוקט נאָך און זי ווייסט אַליין נישט, אויב זי זאָל זיך פרייען, אָדער וויינען גאָר...

אינדערפרי האָט זי זיך שפּעט אויפגעכאַפּט, יצחקל איז שוין נישט געווען. זי האָט אויף גיך די קינדער אָפּגעפּאַרטיקט און געאײלט זיך אין מאַרק אַרײַן, און זיצנדיק בײַ איר שטעל האָט זי זיך פאַרקלערט, און עס האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי זיצט בײַ איר זון; ער איז אַ רב אין אַ גרויסער שטאָט. אָט זיצט ער אָנגעטאָן אין שיך און זאָקן, אַ גרויס שטרײמל אויף דעם קאָפּ און האַלט אַ גראָב ספר אין דער האַנט און קוקט אַרײַן. זי זיצט בײַ זײַן רעכטע האַנט און שטריקט אַ זאָק. די טיר עפנט זיך, ער קומט אַרײַן יענטע מיט אַ טעלערל אין דער האַנט פרעגן איר זון אַ שאלה.

אַ קונה האָט זי אויפגעוועקט פון אירע זיסע געדאַנקען.

גאַנצע װָעכט איז טויבע געזעסן בײַ דעם טיש און בײַ דער שײַן פון דעם קלײנעם פאַררױכערטן לעמפּל האָט זי צורעכט געמאַכט די העמדער פאַר יצחקלען אין װעג אַרײַן; בײַ יעדן שטאָך האָט זי געקלערט, אַז זי נײט עס פאַר יצחקלען, ער װעט אװעקפאָרן אין דער ישיבה אַרײַן, זיצן און לערנען און אַלע פרײַטאָג אָנטאָן אַ העמד, װאָס די מאַמע האָט פאַר אים צורעכט געמאַכט.

יצחקל איז שטענדיק געזעסן אויף דער צװײטער זײַט טיש און האָט אין אַ ספרל אַרײַנגעקוקט. די מוטער האָט אים געװאָלט עפּעס זאָגן, נאָר זי האָט נישט געװאוסט װאָס...

טויבע מיט יצחקלען זענען פאַ־טאָג אויפגעשטאַנען.

יצחקל האָט געקושט די ברידערלעך אין שלאָף. די פאַרשלאָפענע שװעסטערלעך האָט ער געזאָגט בלויז: „בלײַבט געזונט". אײן שװעסטערל, גאָלדע, האָט זיך אויפגעכאַפּט און אָנגעהויבן צו װײנען, אַז זי װיל אויך מיטגײן באַגלײטן דעם ברודער. די מוטער האָט זי אין דער שטיל אײַנגענומען, און טראָגנדיק יצחקלס קעסטל זענען זײ בײדע פון דער שטוב אַרויס.

די גאַס איז נאָך געשלאָפן, די לאָדן זענען נאָך געװען פאַרמאַכט, פון אונטער דעם שפּיץ פון דער קירכע האָט דער מאָרגנשטערן אַפּירגעשײַנט און קאַלט באַגילדעט די קאַלטע פרימאָרגנדיקע ראָסע, װאָס איז געלעגן איבער די דעכער; און איבער דעם שטעטל און גאַס האָט גערוט אַ שטילקײט. — נאָר אין מיטן מאַרק איז אַ

פויערשע פור געשטאַנען מיט אויבס, אַרום די כור-ווייבער, און פונדערווייטן האָט זיך געהערט יענטעס קול:

— פינף גילדן מיט צען גראשן, דאָס גאַנצע אויבס נעם זיך.

און טויבע, נאָכטראַגנדיק יצחקלען דאָס קעסטל, איז דורכגעגאַנגען דעם מאַרק און דערזעענדיק יענטען, האָט זי אויף איר געקוקט מיט שטאָלץ...

זיי זענען אַרויס אונטער דעם שטעטל, אויף דעם וועג, און אָפּגעוואַרט אַ געלעגנהייט נאָך לענטשיץ, אַז פון דאָרט זאָל יצחקל ווייטער פאָרן קיין קוטנע.

דער הימל איז געווען גרוי און קאַלט. דאָרט ווייט האָט ער זיך אויסגעמישט מיט דעם רויכערדיקן טוי-וואָלקן, וואָס האָט פון די פעלדער אויפן הימל אויפגעשטייגט, אָדער פון הימל אויף די פעלדער אַראָפּגענידערט און האָבן זיך איינעם צוזאַמענגעגאָסן... און דער וועג האָט שטיל־שווייגנד ווייט זיך אַוועקגעצויגן.

זיי האָבן זיך ביידע ביים שלאַבאַן אַנידערגעשטעלט און געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט.

און די מוטער האָט אַרויסגעקראַצט אַ פּאָר פּערציקערס פון דער קעשענע און אים איינגעבונדן אין העמד, אויפן האַרץ.

באַלד איז אַ פור דורכגעפאָרן פול מיט פּאַרשוינען. זי האָט פּאַר יצחקלען אויסגעדונגען אַן אָרט פּאַר פּערציק גראָשן, און האָט דאָס קעסטל אויף דעם וואָגן אַרויפגעלייגט.

— פּאַר געזונטערהייט! פּאַרגעס נישט אָן דער מאַמען!— האָט זי וויינענדיק אויסגערעדט.

יצחקל האָט געשוויגן.

זי האָט געוואָלט איר קינד קושן, נאָר זי האָט געוואוסט,

אַז דאָס פאַסט נישט פאַר אַ דערוואַקסן יינגל, און האָט זיך איינגעהאַלטן.

יצחקל איז אַרויף אויף דער פור. די פּאַסאַזשירן האָבן פאַר אים צווישן זיך אַן אָרט געמאַכט.

— בלייב געזונט, מאַמע. — האָט ער געזאָגט, ווען די פור האָט זיך פון אָרט גערירט.

— פאַר געזונטערהייט, מיין קינד! זיי און לערן דאָרט און פאַרגעס נישט אָן דער מאַמען, — האָט טויבע דער פור נאָכגעשריען.

די פור האָט זיך וואָס אַמאָל דערווייטערט אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס האָט זיך געזען פון דערווייטנס.

טויבע איז נאָך אַלץ געשטאַנען און נאָכגעקוקט די פור. ווען די פור איז פון דערווייטן אין קאָרזש פאַרלוירן געוואָרן, האָט זיך טויבע אומגעדרייט און צוריק אין דער שטאָט אַריין.

זי האָט אָנגעלייגט דעם וועג, כדי עס זאָל איר אויסקומען פאַרבייגיין דעם „בית-עולם".

נישט קיין הויכער פאַרקן פון ברעטער האָט דעם בית-עולם אַרומגערינגלט, און די מצבות האָבן זיך אַרויסגעוויזן און געקוקט אין הימל אַריין.

זי איז צוגעגאַנגען און אַרויפגעקלעטערט אַביסל אויף דעם פאַרקן און האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין „פעלד" אַריין, און זי האָט צווישן מצבות עפּעס מיט די אויגן געזוכט, און אַז זי האָט דערזען אַ באַקאַנטע קליינע מצבה, האָט זי מיט דעם קאָפּ אַהין געשאָקלט:

— ברוך, ברוך! דיין זון יצחקל איז אין דער ישיבה געפאָרן תורה לערנען.

באַלד אָבער האָט זי זיך דערמאָנט אָן דעם מאַרק. יענטע האָט אַודאַי דאָס גאַנצע אויבס אָפּגעקויפט! פאַר איר ווערט גאָרנישט איבערבלייבן, און זי האָט זיך אין שטאָט געאײַלט.

זי איז גיכער געגאַנגען, און זייער צופרידן מיט זיך געווען. עפּעס האָט זי געפילט, אַז זי האָט אַ גרויסע זאַך געטאָן, און טראַכטנדיק דאָס, האָט זי פאַרגעסן אָן דעם עגמת־נפש פון דעם, וואָס יענטע האָט דאָס גאַנצע אויבס אָפּגעקויפט.

אין צוויי וואָכן אַרום האָט זי פון יצחקלען אַ בריווע־לע באַקומען. אַליין לייענען קאָן זי נישט, איז זי אַוועקגע־גאַנגען מיט דעם בריוול צו ר׳ יוחנן מלמד, ער זאָל עס איר איבערלייענען.

ר׳ יוחנן האָט די ברילן אָנגעטאָן, גוט אָפּגעהוסט און האָט אָנגעהויבן פון בריוול אַרויסצולעזן:

„לאמי אהובתי הצנועה..."

– וואָס איז דער טייטש? — האָט טויבע געפרעגט.

– אַ טיטל איז דאָס צו דער מוטער, זאָגט ר׳ יוחנן און לייענט ווייטער.

טויבעס געזיכט איז ליכטיקער געוואָרן. זי האָט גענו־מען איר פאַרטוך צו די אויגן און אָנגעהויבן וויינען.

ר׳ יוחנן האָט דאָס באַמערקט און געלייענט ווייטער לשון־קודש־ווערטער.

– וואָס איז דער טייטש? דער טייטש? – פרעגט אַלץ די יידענע.

– גאָרנישט, נישט פאַר אייך, איר וועט עס נישט פאַרשטיין, עס איז אַ פּעקל.

זי האָט געשוויגן, די לשון־קודשדיקע ווערטער האָבן אויף איר אַ שרעק געוואָרפן, און זי האָט מיט דרך־ארץ אויסגעהערט.

„איך גריס אמי אהובתי, מיט אחותי, שרהן און גאָלדען און יעקב, לאָז ער זיך גוט לערנען, איך האָב אַלע טעג... און שלאָף ביי ר׳ חיימען", – האָט פלוצים ר׳ יוחנן געלייענט.

טויבע האָט זיך געלאָזט באַנוגענען מיט די פּאָר ווערטער. זי האָט צוגענומען דעם בריוו, אים געלייגט אין קעשענע אַריין און געגאַנגען מיט גרויס פרייד אין מאַרק אַריין.

– אויף דער נאַכט, — האָט זי זיך געטראַכט – וועל איך אַרונטער צום דיין, לאָז ער לעזן דאָס בריוול.

אויף דער נאַכט, ווען זי איז אַהיים געקומען, האָט זי אויף גיך מיטאָג אָפּגעקאָכט, געגעבן די קינדער עסן, און געלאָפן צום דיין מיטן בריוול.

זי איז אין שטוב אַריין. לאַנגע פּאָליצעס מיט ספרים באַדעקן די ווענט, און אַ ייד מיט אַ ווייסע באָרד זיצט אויבנאָן און קוקט אין אַ ספר אַריין.

– וואָס, אַ שאלה? — פרעגט דער דיין פונדערווייטן.

– ניין.

– וואָס דען?

– אַ בריוול פון מיין יצחקלען.

דער דיין האָט זיך אויפגעהויבן, צוגעגאַנגען, זי אָנגעקוקט און האָט צוגענומען פון איר דאָס בריוול, און אָנגעהויבן לייענען, אין דער שטיל, פאַר זיך.

– וואויל, אויסגעצייכנט, גוט... דער קליינער פאַר־שטייט... – רעדט דער דַין צו זיך.

טויבען גיסן זיך טרערן פון די אויגן...

– וואָלט ער כאָטש געלעבט! וואָלט ער כאָטש געלעבט!

– שחיטת חוץ... רַמ"בַּם... תּוספות איז גערעכט...– רעדט דער דַין ווייטער צו זיך.

„איר יצחקל, טויבע דער מארק־יידענעס אַ יינגל", – טראַכט זי מיט שטאָלץ.

— נאַט אייך דאָס בריוול, — זאָגט דער דַין צום סוף — איך האָב עס שוין דורכגעלעזן.

— נו, וואָס? – פרעגט די יידענע.

— וואָס ווילט איר דען?

— וואָס שטייט אין בריוול? – פרעגט די יידענע אין דער שטיל.

— עס איז נישט פאַר אייך, איר וועט עס נישט פאַרשטיין – זאָגט דער דין מיט אַ שמייכל.

יצחקל שרייבט אַהיים בּריוולעך, וואָס אַמאָל ווערן די יידישע ווערטער ווינציקער, די לָשון־קוֹדֶש־ווערטער מער, אַמאָל נאָר אַ געריס צו דער מאַמען, – און זי קומט צו ר' יוחנן; ר' יוחנן לייענט איר דורך די יידישע ווער־טער און זי לאָזט זיך דערמיט בּאַנוגענען. „די לשון־קודש־ווערטער זענען פאַר דעם דין," טראַכט זי זיך.

אַמאָל קריגט זי אַ בּריוול פֿון יצחקלען.

זי גייט אַריין צו ר' יוחנן, ער זאָל עס דורכלייענען.

ר' יוחנן לייענט עס דורך.

– גאָרנישטאָ צו אייך, – זאָגט ער.

– ווי הייסט ?

– גאָרנישט, – ענטפערט ער אָפּ קורץ.

– לייענט־זשע מיר כאָטש דאָס, וואָס איז דאָ.

– עס איז דאָך לשון־קודש, תּורה, איר וועט דאָך נישט פאַרשטיין.

– וועל איך נישט פאַרשטיין.

– גייט אייך געזונטערהייט און פאַרדרייט מיר נישט דעם קאָפּ.

טויבע איז אַרויס מיט דעם געדאַנק, אויף דער נאַכט צו גיין צום דין.

– רבי, זייט מוחל, פאַרטייטשט מיר דעם בריוו אויף יידיש – זאָגט זי צום דין, אים דעם בריוו איבערגעבנדיק.

דער דין נעמט דעם בריוו און לייענט אים איבער.

– גאָרנישטאָ פאַר אייך! – זאָגט ער איר.

– רבי, – זאָגט טויבע פאַרשעמט – פאַרטייטשט מיר, זייט מוחל, דאָס לשון־קודשדיקע.

– עס איז דאָך תּורה, איר וועט נישט פאַרשטיין.

– נו, לייענט כאָטש דעם בריוו אויף לשון־קודש, הויך, הויך, איך זאָל אים הערן.

– איר וועט דאָך אָבער נישט פאַרשטיין, עס איז דאָך לשון־קודש, – שמייכלט דער דין.

– נו, וועל איך נישט פאַרשטיין, – זאָגט די יידענע– עס איז דאָך מיין קינדס תּורה, מיין קינדס.

דער דין האָט עפּעס געקלערט, און אָנגעהויבן לייענען הויך.

– שחיטת חוץ שנתערבה בקודש... רמב״ם בהלכות... מ״א...

באַלד אָבער קוקט ער אויף די יידענע און דערמאָנט זיך אָן עפּעס: ער זאָגט גאַר תּורה פאַר אַ יידענע.

— נאַט אייך דעם בריוו, עס איז גאָר נישטאָ פאַר אייך. — האָט ער געזאָגט רחמנ׳תדיק און צוריק זיך געזעצט אויף זיין אָרט.

— עס איז דאָך מיין קינדס תּורה, מיין יצחקלס בריוו, פאַרוואָס זאָל איך נישט הערן? לאָם איך נישט פאַרשטיין, עס איז דאָך מיין קינד.

דערנאָך, ווען טויבע איז אַהיימגעקומען, האָט זי זיך ביים טישל אַנידערגעזעצט, אַראָפּגענומען דאָס לעמפּל פון טשוואָק, און ביי דער שיין פון דעם פאַררויכערטן לעמפּל, האָט זי שטום אויף דעם בריוול געקוקט.

זי האָט דעם בריוו געקושט, נאָר באַלד האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי איז מטמא דעם בריוו מיט אירע ליפּן, זי איז אַ זינדיקע יידענע...

זי האָט זיך אויפגעהויבן, אַרויסגענומען פון ספרים־שאַפקעלע דעם מאַנס סידור און צווישן די בלעטער אַריינגעלייגט דעם בריוו.

מיט ציטערדיקע ליפּן האָט זי געקושט די טאָוולען פון דעם סידור, און עס צוריק אַריינגעשטעלט אין ספרים־שאַפקעלע.

שבת אין וועג

דו זעסט, אַפילו אַ בלאָז פון אַ ווינטל גייט דאָ נישט פאַרלאָרן. נישט אויף קיין שטיינערנע טראָטואַרן פאַלן דאָ די זונען=שטראַלן, נישט אויף שטיינערנע מויערן בלאָזט דאָ דער ווינט פון פרילינג. וואַרף נאָר דיין בליק אַרום: יעדער פון די פרילינג=ווינטעלעך עפנט אַ נייע טיר אין דער ערד, יעדער שטראַל פון דער זון רופט אַרויס צום לעבן נייע גראָז=קעפלעך פון דער ערד, און דער ווינט באַנייט זיי די טוי=טראָפן, טרינקען זיי אָן, און גאָטס וועלט שפּראָצט אַרויס. די געשמאַקע ריחות טראָגן זיך אום אין דער לופטן און באַהויכן מיט זייער אָטעם אַלץ, וואָס זיי באַגע=גענען אויפן וועג...

איינזאַם בין איך אין וועג, ווייט פון שטאָט, פון אַ דאָרף, אַרום ציען זיך גרינע זאַפטיקע בייטן. דער פּסח איז נאָכנישט לאַנג אַריבער, די געוויקסן האַלטן נאָך ביים פאַנאַנדערשפּראָצן. דיינע אויגן ווערן נאָכנישט פאַר=בלענדעט פון קיין צייטיקער פרוכט, — ניין, אַלץ האַלט נאָך דערווייל אין איין שפּראָצן...

די ערד איז נאָך שוואַרץ דאָ און דאָרט, קליינע גרינע קעפּלעך עפענען זייערע קליינע מיילעכלעך, קליינע

בלימלעך קוקן אַרויס, ווי קינדערשע אייגלעך, מיט התפּעלות, פרייען זיך און לאַכן.

און אַלץ וואַקסט אויף די אויגן, וואַקסט און בליט פאַנאַנדער. און אויבן איבער דעם אַלעם, שפּרייט זיך אַ ברייטער און אַ פרייַלעכער הימל, און אַרום איז קיינער נישטאָ, אויסער דיר איינעם; איינזאַם ביסטו, דיין פּעקל אויף די פּלייצעס, דער שטאָק אין דער האַנט, און דו גייסט ווייט־ווייט, און עס דאַכט זיך דיר, אַז קיין וועלט איז גאָר נישטאָ, נישטאָ קיין שטאָט נישט פאַר דיר, נישט הינטער דיר, איינער ביסטו אויף דער וועלט, און דו ביסט דער הערשער איבער אַלץ, וואָס אַרום דיר...

הינטערן וואַלד שטייט אַ קליין הייזל, די ווענט פון ברעטער, איבערן צעפּוילטן שינדל־דאַך הויבט זיך אַ שוואַרצער, אַן אויסגעקרימטער קוימען. דאָס קליינע הייזל שטייט פאַר זיך, איינס און אַליין, אַזוי ווי עס וואָלט קיין שייכות נישט געהאַט צו דער גאַנצער איבעריקער וועלט. עס שטייט, און עס זעט, אַלע טאָג קומען האָלץ־העקער מיט העק אין די הענט, האַקן ביימער, און דאָס קליין הייזל האַלט אין זיך טיף פאַרבאָרגן דעם טרויעריקן סוד... פון איין זייט ציט זיך דער וואַלד, הויכע צווייגיקע ביימער שטייען, ווי אַ סך מנינים יידן; אין דער הויך און אין דער ווייט ציען זיך צווייגן איינע נאָך די אַנדערע, און פאַר־שווינדן טיף אינם וואַלד אַריין. דאָרט, אין טיפן וואַלד, איז געוויס פאַראַן עפּעס אַזוינס. פון מיטן וואַלד קומט געשווינד צולויפן אַ קוועלעכל און לויפט ווייטער, און איילט זיך, אַזוי ווי אימיצער אין טיפן וואַלד האָט אים שלעכטס

געטאָן, און ער לויפט צו קלאָגן זיך פאַר דעם מוטער-טייך, אַריינצופאַלן אין איר מוטערלעכע אָרעמס. רעכטס, לינקס, הינטער די פעלדער, זעט זיך נאָך עפּעס וואָס, אָבער וואָס דאָס איז - ווייסט איין גאָט.

אויפן בענקל, וואָס פאַרן הייזל, פונקט קעגן וואַלד, זיצט ר' בנימין. פון אונטער זיין וועסטל זעען זיך אַרויס לאַנגע ציצית, ער רוכערט אַ ליולקע און קוקט אין דער וועלט אַריין. ער דערזעט מיך נאָך פון דערווייטן, און ווינקט צו מיר מיטן פינגער. „זייט מוחל, ר' פּעטער" — פאַרטייטש איך מיר זיין וואונק, אָבער הערן הער איך גאָר-נישט, — דער שטח איז נאָך צו ווייט.

בנימין דער וואַלד-וועכטער וואוינט שוין דאָ פון לאַנג. דאָס הייזל האָט ער געירשנט נאָך פון זיין עלטער-עלטער-זיידן. עפּעס אַ מין „הכנסת אורחים" האָט גאָט באַשאַפן דאָס הייזל אין מיטן וועג, אַ ייד זאָל האָבן וואו אַריינצו-גיין. אַ פולע שיסל זויער-מילך, אַ שטיק שוואַרצע ברויט,— דאָס באַקומט יעדער אומזיסט, קיין געלט וויל בנימין פאַר אַזעלכע זאַכן נישט נעמען. „אַז איך פיר עס אַרויס אין מאַרק, איז עס סחורה,—זאָגט בנימין,—אָבער כּל-זמן דאָס איז נאָך אין דער היים, איז דאָס אַ „שטוב-זאַך", און פאַר שטוב-זאַכן נעמט מען קיין געלט נישט".

ער איז אויפגעשטאַנען און איז געגאַנגען מיר אַנ-טקעגן. ער שאָקלט מיר פון ווייטן מיטן קאָפּ,—ער מיינט, איך זאָל אָפּוואַרטן.

— פון וואַנען גייט אַ ייד?

— אודאי פון סטשעלעץ קיין גאָסטינין, אָנצוציען אויף שבת, — פּרוווט ער טרעפן.

— האָסטו שוין פאַרשפּעטיקט, — זאָגט ער און מאַכט

מיט דער האַנט, — די זון גייט שוין אונטער. — און ווייזט מיט דער האַנט אויפן רויטן הימל, וואָס הינטערן וואַלד.

נישט קלערנדיק קיין סך, פאַרקירעווע איך זיך אויף דער סטעזשקע, וואָס פירט צו זיין הייזל.

— דער לוח שרייבט, — זאָגט ער מיר דערווייל — אַז זיבן אַ זייגער בענטשט מען ליכט. עס איז שוין נאָך פינף.

זיינע טאַטעס האָבן געציילט די טעג נאָך די שייטלעך האָלץ, וואָס זיי פלעגן אַלע טאָג צוגעבן הינטערן הרובע. און דאָס וועטער פלעגן זיי פאָרזאָגן נאָך דעם אויסזען פון הימל. אָבער בנימין ווייס דאָס אַלץ שוין פון לוח.

מיר קומען אונטער צום הייזל. אויפן שוועל שטייט אַ הויכע יידענע, אויפן קאָפּ טראָגט זי אַ ווייסע פאַטשיילקע און קוקט אויף איר מאַן, אַזוי ווי זי וואָלט אים עפּעס וועלן פרעגן. הינטער איר פאַרטוך באַהאַלטן זיך צוויי קליינע מיידעלעך, קוקן אַרויס מיט זייערע אָפּגעברענטע פּנימלעך, זייערע האָר האַלב־רויטלעך, האַלב געלבלעך זענען צעשויבערט. זיי קוקן אויף מיר מיט אַ קינדערשן שמייכל.

— טויבע, מיר האָבן אַן אורח אויף שבת.

איך גיב אַ שאָקל צו דער יידענע מיטן קאָפּ. מיין שאָקל דאַרף באַדייטן: „גוט־מאָרגן”, „גוטן־אָוונט”, — די יידענע שטייט, ווייסט נישט וואָס צו טאָן. אָבער פּלוצלינג גיט זי זיך אַ קער און גייט אַריין אין הייזל.

— אַמאָל, אַז מען האָט געהאַקט דעם אַלטן וואַלד, האָבן דאָ געוואוינט שאָפּאַרעס, און עס איז געווען אַ קאַנטאָר, איז דאָ געווען אַ מנין, און אַ ספר תורה איז געווען, — דערציילט מיר ר' בנימין.

מען פירט מיך אַריין אין שטוב. דאָס ערשטע, וואָס מיין בליק קאָן אונטערשיידן, איז—מילך־קריג, וואָס שטייען

אויסגעשטעלטע אויף צוויי מילכיקע בענק. אין שטיבל איז קאַלטלעך. אויף די פענסטער שטייען פולע טעפּ מיט זויער־מילך, און אַ פעטער גערוך טראָגט זיך איבערן גאַנצן הייזל.

באַלד קומט אַריין אַ הויך מיידל מיט צוויי שוואַרצע צעפּ אויפן קאָפּ. פון אונטער דעם רויטן קליידל זעען זיך די באָרוויסע פיס. אויף דעם רויט־געוואָרענעם געזיכט אירן שוועבט אַ שעמעדיקער שמייכל. זי טראָגט אַריין אַ פולן קאָרב אייער. ווי זי דערזעט מיך, גייט זי שנעל אַריין אין צווייטן קאַמער.

דאָס מיידל שעמט זיך. יעדעס מאָל, ווען זי גייט נאָר דורך דאָס שטיבל, הויבן זיך אָן אירע באַקן צו רויטלען און זי לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ. איך האָב איר נישט געוואָלט שטערן, בין איך אַוועק זיך אַרומוואַשן לכבוד שבּת.

דאָס הויז איז אויפגעראַמט און ריין. עס ברענען צוויי ליכט אין צוויי באַגילטע, אויסגערייניקטע לייכטער. דער טיש איז צוגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך. אַרום איז שטיל, די חלות זענען צוגעדעקט מיט אַ קליין ווייס טישטוכל, דער רויטער וויין בלישטשעט אין קלאָרן פלעשל, און די כוסות שטייען אַרום. אויף אַלץ רוט דער גייסט פון שבּת. דער טאַטע, אַן אויסגעוואַשענער און אַ ריינער, שטייט ביים טיש אויבנאָן אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע און זאָגט אויפן קול „לכו נרננה״ פון אַ סידור. די מאַמע, אויך אַן אַרומגעוואַשענע, מיט אַ ווייסן שבתדיקן שלייער אויפן קאָפּ, זיצט און קוקט אין אַ תחינה. די מיידלעך אין בלויע קליידלעך מיט ווייסע פאַרטוכלעך זיצן שטיל און

הערן זיך איין אין טאַטנס דאַווגען. און די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, מיט די צוויי לאַנגע שוואַרצע צעפּ, זיצט אויף ביים טיש. זי שעמט זיך שוין נישט. דאָס געזיכט רויטלט זיך. זי איז פאַרטראַכט. די אויגן בלישטשען, און צוויי ברעמען ווי בויגנט וואַכן און היטן די אויגן, וואָס קוקן זיך צו אַלץ צו און שוויגן, די צוויי רויטע זאַפטיקע ליפּן ליגן האַרט איינע נעבן די אַנדערע, און פייגעלע זיצט און טראַכט עפּעס...

עס איז אַזוי שטיל, שבתדיק. דעם טאַטנס קול נאָר צעשפּרייט זיך איבערן גאַנצן הייזל. אַלע זיצן און האָרכן.

איך שטיי נעבן פענסטער. דאָס פענסטער איז אָפן, דער אַלטער וואַלד שלאָפט שוין לאַנג, איינגעהילט אויף העלפט אין נעבל. פון עק הימל זעט זיך נאָך אַ רויטער בליאַסק, די זון גייט אונטער, זי פאַרשווינדט דאָרט ערגעץ טיף אין וואַלד. און דער אַלטער וואַלד שטייט און הערט זיך איין אין ר׳ בנימינס קול, וואָס איז מקבל שבת, הערט, טראַכט עפּעס און שוויגט...

און ר׳ בנימין דאַווענט אַלץ העכער. נישט מיט לעבע־דיקער שמחה איז ר׳ בנימין מקבל־שבת, — עס איז ספירה־צייט, דער ייד איז איצט פאַרטרויערט, דער „לכה דודי" איז אויך אַ טרויעריקער. מיט אַ פאַרטרויערטער שטילער שמחה נעמט ר׳ בנימין אויף דעם שבת.

אַלץ אַרום איז גרייט, און וואַרט נאָר אויפן שבת, און אָט באַלד, באַלד וועט ער קומען פון טיפן וואַלד, וועט קומען און וועט זיך אויף אַלץ צעשפּרייטן.

אַלץ אַרום שטייט און וואַרט און האָרכט ר׳ בנימינען. דער אַלטער וואַלד וויל אויך מקבל־שבת זיין. ער בענקט

נאָכן שבת און וויל לויבן דעם אלמעכטיקן, אָבער די ביי־מער זענען שטומע... און ר' בנימין איז דאָס זייער שליח־ציבור, ער זאָגט פאַר זיי, און זיי האָרכן. און אָט קומט צו גיין דער שבת און צעשפּרייט זיך איבער דער גאַנצער געגנט.

אַלץ שווייגט און איז פול רו. דורכן פענסטער קומט אַריין דער שבת, די ליכט ברענען, די חלות זענען צוגע־דעקט. אַרום טיש מיטן ווייסן טישטוך זיצן אַלע אין שבת־דיקע קליידער און דער טאַטע גייט אַרויס אַנטקעגן און זינגט:

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם!

די נאַכט פון שבת. די ליכט גייט אויס, די לאָמפּ ברענט נאָך העל, די מיידלעך זיצן אַרום טיש, האַלב זיצנדיק און האַלב אָנגעלענטערהייט, די קעפּלעך אויף די הענטלעך, און זיי שלאָפן. די מאַמע זיצט ביי אַ ווינקל פון טיש, קוקט אויף די גוססנדע ליכט און האָרכט. דער טאַטע זיצט אויבנאָן, אָנגעלענט אויפן שטול, מיט אַ יאַרמולקע אויפן קאָפּ, ער קייקט געקאָכטע באָב און האָרכט אויך. די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, לייענט עפּעס אַ מעשה־ביכל פאַרן לאָמפּ.

שטיל און רויק לייענט דאָס מיידל עפּעס אַ מעשה, וואָס איז פאָרגעקומען מיט אַ גרויסן צדיק, וואָס האָט זייער אָפּגעהיט דעם שבת, און אַלע פרייטאָג נאָך מיטאָג פלעגט ער שוין נישט אַרויסגיין פון שטוב. און דער צדיק האָט אַמאָל פאַרבלאָנדזשעט. עס איז געווען אַ ווינטער־טאָג, דאָנערשטאָג. דער צדיק איז אַוועק אין אַ דערבייאיקן דאָרף אויף אַ ברית, מל צו זיין אַ קינד. אַז ער איז גע־

גאַנגען צוריק, איז אַרויסגעפאַלן אַ גרויסער שניי און האָט פאַרטראָגן דעם וועג. דער צדיק פאַרבלאָנדזשעט און האָט געמוזט נעכטיקן אין וואַלד. אויף מאָרגן, פרייטאָג, איז דער צדיק אין גרויס צער און איז מתפלל צו גאָט, ער זאָל אים נישט דערלאָזן מחלל־שבת צו זיין. פלוצלינג הערט ער פון ערגעץ אַ זייגער שלאָגט צוועלף. דער צדיק שטעלט זיך אָפּ אונטער אַ בוים — ער וויל ווייטער נישט גיין — עס איז שוין שבת. ער גיט אַ קוק, - ערשט ער שטייט פאַר אַ גרויסן פּאַלאַץ. דער צדיק גייט אַריין אין פּאַלאַץ, זעט ער אינעווייניק שטייט אַ טיש, צוגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך, און ביים טיש זיצט אַ גרייז־גרויער מאַן מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד, אין האַנט האַלט ער אַ זילבערנע טאַ־באַק־פּושקע און לערנט. ער גייט אונטער: „שלום־עליכם" עליכם־שלום! – אַ ייד האָט פאַרבלאָנדזשעט, וועסטו ביי אונז האַלטן שבת...

איך שטיי ביים פענסטער. שטיל. דער וואַלד שלאָפט. די ביימער שטייען שטיל און האָרכן אויף די מעשה, וואָס פייגעלע לייענט, אָבער טיף אין וואַלד רוישט עפּעס... די שטערן ווינקען עפּעס פון הימל מיט אַזויפיל חן. אַלץ רוט, אַלץ איז שבתדיק.

און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך בין עס דער צדיק פון פייגעלעס מעשה, וואָס האָט אויף שבת פאַרבלאָנדזשעט אין גן־עדן התחתון...

אויף דעם וועג קיין שעמענעץ

אין דער וועג ציט זיך, און ערגעץ ווייט ווערט ער פאַרבלאָנדזשעט צווישן די פעלדער, אונ= טער אַ באַרג. און דער הימל שמייכלט אַראָפּ צו די פעלדער, און די פעלדער – אַרויף, און אַלץ איז אַזוי רויק, אַזוי זיכער ביי זיך, אַזוי פעסט; אַלץ אַרום איז אַזוי קלאָר, אַלץ איז איינגעוואָרצלט זיכער מיט אַ פעסטן יסוד אין דער ערד, נאָר איך אַליין בלאָנדזשע אַרום, צווישן הימל און ערד, צווישן אַלערליי גאָטס באַ= שעפענישן. און די שאָסיי-שטיינער רעכטס און לינקס, די שטיינער מיט די נומערן, זאָגן מיר, אַז אַוועק פון אַלעם, אויסרייסן זיך, אַנטלויפן פון דער חברה איז נישט אַזוי לייכט... אומעטום מענטשן, אומעטום זייער אַרבעט, זייערע הענט.

נאָך גוט, טראַכט איך, וואָס זייערע הענט קאָנען צום הימל נישט דערגרייכן, זיי וואָלטן אים אויך אָפּמעסטן אויף וויאָרסטן און מיילן... מיט דער צייט וואָלט זיך אַ גרויסע אַקציען-געזעלשאַפט געמאַכט און וואָלט באַקומען אַ מאָנאָ= פּאָל צו עקספּלואַטירן די זון, די לבנה, די שטערן... און

מיליאָנען „טשינאָווניקעס" וואָלטן געווען און מיליאָנען „שלאַבענס"...

עס שלעפערט זיך, דער וועג ציט זיך. און ווייט צווישן הימל און ערד הייבט אָן צו טונקלען, און גאַנצע מחנות אָפּגעריסענע שטיקער וואָלקן ציען זיך אַרויס און פליסן און טוקען זיך, און גיסן זיך צוזאַמען, און רייסן זיך איבער. און אַנדערע שטיקער הימל פאַרשלייערן זיך, און לייכט און דורכזיכטיק זענען די זילבערנע שלייער; און די שלייער ציען זיך צונויף, באַהעפטן זיך, עס ווערט אַזוי היימלעך, אַזוי פריינטלעך, גלייך מען שפּילט אין באַהעל־טעניש...

און קיין איינציק הייזל זעט מען נישט... אויס! גאָטס וועלט, – נישט קיינעמס נאָר דעם רבונו־של־עולמס, און די טוי־באַדעקטע פעלדער הייבן זיך צו די טוי־באַדעקטע הימלען, און די פייכטע הימלען לאָזן זיך אַראָפּ צו דער ערד און עס ווערט איין וועלט, ווי איין גאָטס... און די איינגעוואַקסענע גרעזלעך אין דער ערד באַוועגן זיך שטיל, זיכער, ווי עפּעס אַ קינד, וואָס וויגט זיך אין דער מאַמעס שויס, שפּילנדיק זיך פאַרגעניגנדיק.

און ווען איך זע דאָס אַלץ, פאַרשעם איך מיך פאַר זיך אַליין, פאַרוואָס איך אַליין בין העכער פון די אַלע גרעזער, וואָס וואַקסן אַרום. אַלץ איז איינגעוואַקסן, איינ־געוואָרצלט אין דער ערד, נאָר איך אַליין קריך אַרום, עפּעס אַזוי ווי איך וואָלט מיך פון דער ערד אָפּגעריסן, אין דער וועלט זיך געלאָזט. איך האָב מיין מאַמען פאַרלאָזט, מיין טאַטן אוועקגעוואָרפן און ווי אַ יתום דריי איך מיך אַליין אַרום, זוכנדיק ערגעץ אַ מקום־מנוחה... עפּעס זעט דאָס אויס חוצפּהדיק, פאַרלאָזט איז עס... און דאָרט אין מיטן

פעלד, הינטן, אין אַ טאָל, שטייגט אַביימל אַרויס און גלאָצט אויף אין דער וועלט אַריין. דאַכט זיך, עס פילט אויך דאָס זעלבע: העכער געוואַקסן פון אַלע גרעזער... דער גרעסטער פון אַלע... אַ שיין פּנים האָט דאָס!...

און די שטיקלעך אָפּגעריסענע וואָלקן האָבן זיך צו־זאַמענבאַהעפט איינס מיט דעם צווייטן, און עס שוועבט שוין אַ לייכטער פאַנסטער איבער דעם הימל: טייל ערטער איז דער פאַנסטער דורכגעריסן און פון די אויפגעריסענע ערטער גלאַנצט עפּעס, ווי באַשטויבטע ליכט אַזוי ווייך, און פאַרהילט אַזוי קושנדיק די לייכטע רייזנדיקע וואָלקן.

אַ רעגן וועט זיין!

דאַכט זיך, עס פרייט מיך! אַליין בין איך אויפן וועג, ווי דאָס גרעזעלע וועל איך זיין, נישט האָבנדיק פאַר דעם רעגן זיך וואו צו באַשיצן.

אַ שטילע ליבע אימה הערשט איבער אַלעם. די גרע־זער בייגן איין די קעפּ, רוימען אין דער שטיל איינס צום אַנדערן: „אַ רעגן וועט זיין!" דער לאַנגער וועג, וואָס ציט זיך דאָרט, דאַכט זיך, גרייט זיך אָן צום רעגן: „וואָס קאָן איך טאָן", — וואָלט ער זאָגן. פון ערגעץ ווייט קומט אַ פויגל אָן צו פליען און פליט מיט רעש דורך, אָנזאָגנדיק: אַ רעגן וועט זיין! און דאָרט אין פעלד שאָקלט זיך דער בוים, די צווייגן רוישן מיט אימה...

און די פעלדער ציען זיך, גלאָצן אין הימל אַריין: הקדוש־ברוך־הוא, מיר זענען גרייט אָנצונעמען דיין גוטס, וואָס דו שיקסט אונז!

איך גיי אויף דעם וועג.

דאָרט ווייט דערהויבט אַ ווינט דעם שטויב, אַ גע־
דיכטער קאַרזש ווערט. פון אונטער אַ טאָל קומען צוויי
פערד אַרויף, שלעפנדיק זיך. מען זעט, ווי זיי שטרעקן די
העלזער אויס, אַרויפשלעפנדיק זיך באַרג־אַרויף. דערנאָך
ווייזט זיך אַ פויער מיט אַ בייטש אין האַנט.

אָט ווייזט זיך אַ דעכל.

דאָרט אין טאָל שטייט אַ הייזל, און עפּעס ווי פאַר־
שעמט באַהאַלט עס זיך אין די געדיכטע צווייגן און
פילע בלעטער פון די ביימער, וואָס שטייען אַרום. און דאָס
הייזל, ווי איינגעטונקט צווישן די גרינע בלעטער, זעט
אויס פונדערווייטנס, ווי עס וואָלט פון דער הוילער ערד
אַרויסגעוואַקסן.

אַ קליין שמאָל וועגל פירט פון דעם וועג אַראָפּ און
פאַרשלענגלט זיך אויף די פעלדער. עס פירט צום הייזל צו.

עס הויבט אָן לייכט צו טריפן. די ערד זאַפּט איין די
טראָפּן.

עס טריפט און די טראָפּן בלייבן הענגען אויפן גראָז,
ווי גוטע טרערן... און פאַרוואָלקנט איז דער הימל נאָר
פון איין זייט; אויף דער צווייטער זייט שמייכלט די זון
מיט אַ גוט געלעכטערל... עס הייסט: זעט, וואָס זיין ליבער
גאָמען קען!

איך נעם מיך אַראָפּ אין אַ זייט, צום באַהאַלטן הייזל
צו. עס לויפט אַ הונט און קומט מיר פריינטלעך אַנטקעגן,
לאָזט מיך דורך און באַגלייט מיך נאָך צוריק צו דער טיר.

אַ פויעריש הייזל. נידעריק, אָבער זיכער ליגט דער
באַלקן אויף פיר אָפּגעווייסטע ווענט. הייליקע בילדער

אַרום. אונטער איינעם אין אַ ווינקעלע, לייכט אַ לעמפּל, אַ קליינס, דער שוואַכער שיין פון לעמפּל צעפּליסט זיך אַזוי ווייך אין דער טונקלקייט פון שטוב, מישט זיך אויס מיט די לייכטע באַוועגלעכע שאָטנס. ביים קוימען זיצט די פויערטע און צינדט אונטער צוויי העלצלעך... קליינע, קליינע יינגלעך מיט אָפּגעבּרענטע פּנימער און פלאַכע העלע פלאַק־סענע האָר רינגלען מיך אַרום און באַקוקן מיך פאַרוואונדערט; אין צווייטן עק ביי אַ וויגל שטייט נאָך איינס מיט אַ גרויסן קאָפּ, וואָס וואַקלט זיך אויף אַ דינעם האַלז און קוקט מיך אָן פונווייטנס און שמייכלט. ביי די באָרוועסע פיס ליגט אַ שוואַרצער קודלאַטער הונט און קוקט אים אין פּנים אַריין און וואַרט אויף אַ באַפעל...

— קאָן איך מיך פאַרהאַלטן דאָ, ביז דער רעגן וועט אַריבער?

די פויערטע ערלויבט עס מיר פריינטלעך און דערלאַנגט מיר אַ שטול צו זיצן.

פון דרויסן הערט זיך אַ ווייטער דונער... גלייך פורן וואָלטן דורכגעריבּן אויף אַ האַרטן וועג.

און אין שטוב איז שטיל געוואָרן און אין דער שטילקייט דערהער איך אַן אַלטע שוואַכע שטימע:

— ברוך אתה ה׳ אלהינו... — אַ בּרָכה איבּערן דונער.

איך קוק מיך אום: אין ווינקעלע, ביים פענסטער, זיצט איינגעהויקערט אַ ייד איבער אַ שניידערשער אַרבעט.

עס ווערט מיר היימלעכער, עס פרייט מיך צו טרעפן נאָך אַ ייד אין אַ גוישע שטוב, מען שפּירט זיך עפּעס היימיש.

— שלום עליכם, פעטער!

— עליכם שלום, אַ ייד.

— אַוודאי געקומען געשט קויפן! — טרעפט ער.

— ניין, איך גיי נאָר פּאַרביי.
— וואוהין?
— קיין שעמענעץ.
— אַזוי, נאָך שעמענעץ! איך בין טאַקע אַ שעמענעצער.
און דאָס האָב איך אַליין געוואוסט, מען דערקענט ס'אין אים. צווישן די קנייטשן אויף זיין אַלטן פּנים ליגט שעמענעץ אויסגעגאָסן און שמייכלט.
יעדע קהילה האָט שוין איר שטעמפּל, וואָס זי לייגט אויף אירע איינוואוינער...
דאָס לאַנג־אויסגעצויגענע פּנים, מאָגערע באַקן, די קנייטשן אַרום די אויגן, די קנייטשן אַרום איינגעפאַלענעם מויל, זענען על פּי נוסח שעמענעץ. על כּי נוסח שעמענעץ זענען די שוואַרצע טאַבאַק־צייכנס אונטער דער לאַנגער שפּיציקער נאָז...
— וואָס טוט איר דאָ, ר' ייד? — פרעג איך אים, אַבי צו פרעגן.
— איר זעט דאָך!
— איז אין דער היים קיין אַרבעט נישט?
— נייט מאָדעס, — זיפצט ער. אַ ייִנג פון אַל־די־שוואַרצע־יאָר געקומען מיט אַן אַכט־קאַנטיק היטל, אַ „וואַרשעווער שניידער", זאָגט ער... האָט ער שפּע... און איך אויף דער עלטער מוז אַרומגיין אויף די דערפער... ער נייט נייעס... איך ניי, אַזוי ווי מיין טאַטע האָט מיך געלערנט, און אַזוי ווי מיין טאַטנס טאַטע האָט מיין טאַטן געלערנט... קיין איבער־שפּיצלעך קען איך נישט.
און גלייך ער וויל מיך טרייסטן, גיט ער צו:
— יעדן פרייטאָג קים איך צו מיין אַלטער... אַהיים! באַ... אומעטום גאָטס וועלט און זיינע באַשעפענישן! און ווידער אַרום — זאָגט דער אַלטער נאָך אַ לאַנגן איבערקלערן זיך — ווער דאַנקט און לויבט דאָ גאָט פאַר אַלע זיינע

תבואות, פאַר אַלץ, וואָס ער האָט אונז באַשאַפן, אַז נישט אַ ייִד, וואָס פאַרלאַנדזשעט זיך אַמאָל צ ה ר?...

דערווייל האָט זיך אויסגעלייטערט, און די זון איז אין פענסטער אַריין.

— נאָך ווייט קיין שמונעץ? — פרעג איך.

— אַ וויאָרסט דריי. דער וועג פירט גלייך צו.

איך דאַנק דער בעל־הביתטע, געזעגן מיך. דער אַלטער האָט מיר לאַנג נאָכגעקוקט.

— ערשט מאָנטאָג! — הער איך אונטער מיר זיין זיפץ.

צוריק אויפן וועג! דער הימל איז קלאָר, די וואָלקן ציען זיך ערגעץ אַוועק; די נאַסע פעלדער שמייכלען צום הימל און דאַנקען פאַר דער שפע...

און איבער דעם קלאָרן הימל מיט בלויע פאַרטונקענע וואָלקן בייגט זיך אויס אַ גאָלדענער רעגנבויגן מיט בלויע קז נ ון. „גאָט איז באַרעמהאַרציק, ער האָט זיך דערמאָנט“ — זאָגט דער הימל און טריקנט די ערד מיט ליכטיקער ליבשאַפט, ווי אַ מאַמעווישט אָפּ די בעקלעך פון אַ פאַרוויינט קינד...

אויך דערבאַרעמדיק זענען די פעלדער אַרום... זיי געדענקען פון גאָרנישט און ווייסן פון גאָרנישט...

די זון טוקט זיך, אַ לייכטער וואָלקן שוועבט איבערן הימל, אין מערב גיסט זיך אויס אַ גאָלדענער ים מיט צעוואָרפענע בלויע אינזלען. אַ רונדיקע לבנה שניידט זיך אויס פון די וואָלקן און קוקט אַרויס, ווי פון אונטער אַ פאָרהאַנג, און דער וואָלקן באַוועגט זיך לייכט, ווי אַ פאָרהאַנג, און שוועבט איבער דער לבנה...

און וואָס אַמאָל מער, ווערט דער רויטער ים ווינצי־קער, די טונקל־בלויע אינזלען — גרעסער. דער הימל אַרום, אַ ליכטיקער ים, פאַרטונקלט זיך, און דער וואָלקן איבער דער לבנה ווערט שיטערער און לייכטער, און שוועבט אַריבער און עס באַווייזט זיך שוין אַ זילבערנע לבנה.

פונדערווייטן באַווייזן זיך עטלעכע שיטערע ביימער... גלייך זיי הייבן זיך פון ערגעץ אַרויס, און זיי מערן זיך — עס ווערט פון זיי אַ וואַלד. און דער וועג פאַרבלאָנקעט זיך צווישן די ביימער, און עס שווימען אַרום אין דער לופט פאַר־בלאָנדזשעטע קולות... מענטשלעכע שטימען צוזאַמען מיט אַ געקוואַקעריי פון פרעש.

אַ פויעריש ייִנגל קומט מיר אַנטקעגן מיט אַ לידל, מיט אַ ווייך קלינגענדיק לידל, און ער נעמט זיך ערגעץ אַראָפּ אין עק זייט און ווערט פאַרשוואונדן, און דאָס לידל וויגט זיך נאָך אין דער לופט.

די ביימער ווערן שיטערער, דאָס שימערן פון די בלע־טער הערט אַ ווײַלע אויף, עפּעס ווי האָרכנדיק שטייט די געגנט. מען רוט זיך אָפּ. פונדערווייטן הערט מען נאָר דאָס געקוואַקעריי פון פרעש.

און דאָרט ווייט שטאַרט עפּעס אין דער לופט... עס קומט וואָס אַמאָל שאַרפער אַרויס, נאָר וואָס — ווייס איך נאָכ־נישט. אַ הונט בילט... דערנאָך גייט אַן אויסגעצויגענער „מע״ בלשון רבים. קי גייען אַהיים זיך מעלקן. גרויסע געלע פלעקן באַוועגן זיך... מעעע...

אַ פויערטע מיט אַ צווייגל גייט נאָך.

צוויי ייִדן גייען אויפן וועג, האַלטן זעקלעך אויף די פּליי־צעס, שטעקלעך אין די הענט און גייען.

טונקל ווערט. היימיש איז אַלץ אַזוי ווי ביי דער מאַמען אין דער היים.

אַט שטייט אַ פור פאַר אַ הייזל, אַ קעלבל ליגט אויף דער פור און שרייט, יינגלעך שטייען פאַרן הייזל און פרייען זיך מיט די פערד.

די צוויי יידן קומען אָן, שטעלן זיך אָפּ ביי דער פור און רעדן עפּעס מיט דעם פּויער. איינער טאַפּט דאָס קעלבל, וואָס איז אויף דער פור און דינגט עס. דער פּויער האַלט אַ פּיפּקע אין מויל און לאָזט געדיכטן רויך אַרויס, און לאַכט.

דער הימל איז שוין טונקל; קליינע שטערן זעען אויס, ווי ליכטיקע פענסטערלעך אין די שטיבלעך פאַר מלאכים, די לבנה, ווי אַ גרויס פענסטער אין זיין ליבן נאָמענס פּאַלאַץ. און גאָר אין עק, ווייט־ווייט, פאַרזינקט דאָס לעצטע ביסל רויטקייט און ווערט פאַרטרונקען אין גאַנצע מחנות פאַרבלאָנדזשעטע טונקל־בלויע וואָלקן... אָדער ווייס איך וואָס זיי זענעז?..

עס באַווייזן זיך שעמעוועצער הייזלעך... נידעריקע הייזלעך, איינס אָפּגערוקט פון צווייטן. פּלאַץ איז ביליק! ווייבער זיצן אויף די שוועלן פאַר די טירן און שמועסן. קינדער לויפן אַרום איבערן שטיינערנעם בריקל כּון איבערן אויסגעטריקנטן טייכל פאַר די הייזער. אין מיטן מאַרק ליגן גרויסע בינד שטרוי; אַוודאי נאָך אַ מאַרק־טאָג. אין אַ ברייטע „ליק” צווישן צוויי הייזלעך שפּילן זיך חדר־יינגלעך אין זעלנער.

אָן איינפאָר־הויז. אַ שילד מיט רויטע טראַנספּעראַנט־אותיות... אַ לעמפּל רויכערט זיך פון הינטן, אויף אַ שוועל פון אַ געוועלב שטייט אַ מיידל מיט אויפגעקעמטע

האָר אין אַ ווייס פּאַרטוכל און קוקט אין גאַס אַריין, וואו אַנדערע מיידלעך שפּאַצירן.

סאַמע ווייבער און קינדער — וואו זענען די מענער?

— יתגדל ויתקדש... רייסט זיך פון בית־המדרש אַרויס! דאָרט זענען זיי.

„אָמן, יהא שמיה רבא...״ ענטפערט דער עולם מיט אַ רעש.

און טייל ווייבער אויף די שוועלן ווישן זיך די הענט אָן די ווענט און זאָגן: אָמן, יהא שמיה רבא...

שעמענעך דאַוונט!

די נאַכט איז צוגעפאַלן. זיכער און שטיל שטייען די קליינע הייזלעך אַרום מאַרק, זיי זעען מיר אויס, ווי אַלטע ווייבער מיט שטריק־נאָדלען אין די הענט, וואָס האָבן זיך פאַרזאַמלט אין אַ גרויסע שול און וואַרטן, די זאָגערן זאָל קומען, די זאָגערן מיט ברילן אויף דער נאָז, מיטן פּעקל תחנות אין דער האַנט...

אָבער אַ לבנה האָט שעמענעך.

טונקל איז דער הימל, מיט די שטערן, ווי מיט ליכ־טיקן מאָן באַשיט, אין מיטן שניידט זיך אויס אַ ריכטיקע לבנה, טאַקע יהושעס פּנים, אָן אַן איינציק פּגימהלע, די שכינה שיינט אויפן הייליקן פּנים... און זי קוקט אַראָפּ, די לבנה, אויף איר ליבע „כנסת ישראל״ און שמייכלט צו איר, איר כנסת ישראל דאַוונט.

און הינטער מיר פרעגט אַ יונגע שטימע:

— מעג מען דען קוקן אין דער לבנה אַריין? יאָ, מען מעג?

איך קוק מיך אום. אַ פּאָר גרויסע קינדישע אויגן אין אַ בלאָס דאַר פּנימל.

— יאָ, מען מעג קוקן, יאָ, מען מעג?

און איך טראַכט מיר: די שעמעוועצער לבנה איז אפשר דעריבער אַזוי קלאָר, אַזוי הייליק, אַזוי ריין, ווייל קיינער קוקט נישט אויף איר...

די ירושה

(ערציילונג)

איך ווייס נישט, פאַרוואָס עס איז מיר געקומען אויפן געדאַנק די יידענע חיה=לאה מיט איר אַלטן קאַסטן, וועלכע איך געדענק, ווי אין אַ חלום פון מיינע קינדערשע יאָרן. אפשר איז דאָ דערביי עפּעס אַ זין, וואָס לוינט זיך צו דערציילן. זאָל דער לעזער משפּטן. איך מוז זיך אָבער באַפרייען פון דער ערינערונג, וועלכע איז זינט אַ געוויסע צייט אויפגעשטאַנען אין מיר, ווי אַ לעבעדיקע ערשיינונג און פאָדערט מיך, אַז איך זאָל זי באַשרייבן.

די יידענע חיה=לאה איז געווען די מוטער פון אונזער שכן, חיימשע דער פעלשער, וועלכן מען האָט אויך גערופן ביי אונז אין שטעטל מיט דעם פאַר היינט נישט שיינעם נאָמען, חיימשע דער קאַנעמאַכער. נאָר פאַר די דעמאָלסדיקע צייטן, וואָס מען האָט ליב געהאַט אָנצורופן זאַכן ביי די ריכטיקע נעמען, האָט דער נאָמען נישט נאָר נישט אַרויסגערופן קיין שפּאָט, נאָר פאַרקערט, ער איז געווען אַ טיטל, און האָט געקלונגען ווי היינט, למשל, „דאָקטאָר מעדיצין". און האָט מען באַגעגנט חיימשען גיין איבער דער

גאַס מיט דער גרויסער קאַנע אונטערן אָרעם, אַזוי האָט דאָס גאַנצע שטעטל געוואוסט, אַז ווער פון אירע חשובע בעלי-בתים האָט זיך איבערגעגעסן און מען דאַרף אים גיין מבקר-חולה זיין.

חיימשע דער קאַנעמאַכער איז געווען אַ שטיק אַלטערטום. פון זיין מעדיצינישער פּראַקסיס האָט אַראָפּגעווייט דאָס מיטלאַלטער. געהיילט האָט ער מיט דעם אַלטן, אויסגעפּרוווטן מיטל, מיט דער קאַנע, פון אַלע קראַנקהייטן, און אַז די קאַנע האָט נישט געהאָלפן, האָט ער באַנוצט דאָס ראַדיקאַלע מיטל, געהאַקטע באַנקעס, וועלכע ער האָט גענומען נאָך אַ הייסער באָד. נאָר טאָמער, חלילה, איז עס אָנגעקומען צו באַנקעס, איז שוין נישט גוט געווען. האָט מען געזען חיימשען מיט דער טאָרבע באַנקעס אונטערן אָרעם און מיטן וואַקסענעם ליכט אין דער האַנט גיין איבערן געסל, האָט מען זיך שוין פון קראַנקן מיאש געווען, און קרובים זענען געלאָפן אין שול אריין תהלים זאָגן. אַ חוץ די צוויי אויסגעפּרוווטע מיטלען — קאַנע און באַנקעס — האָט נאָך חיימשע באַזעסן אַ גאַנצע צאָל פלעשלעך מיט רפואות-וואַסער. צו יעדער חולאת האָט ער געהאַט אַ באַזונדער וואונדער-וואַסער: כאָלערע-וואַסער, חולי-נופל-וואַסער, יום-כפור-וואַסער און נאָך אַ סך אַנדערע וואַסערן, וואָס זענען צונויפגעשטעלט געוואָרן לויט אַ געהיימען רעצעפּט, וואָס איז נאָר באַוואוסט געווען אים אַליין.

געזאָגט האָט מען, אַז די אַלע געהיימע רפואות האָט ער איבערגענומען פון זיין אַלטער מוטער, וועלכע איז געווען אין די פריערדיקע יאָרן אַ הייבאַמע, און האָט אָפּגענומען מיט אירע אייגענע הענט די אַלע בכבודע בעלי-בתים, וועלכע זענען היינט נגידים, דאָזאָרעס, גבאים און

גלאַט שיינע יידן. זי, די אַלטע יידענע, האָט דעם כבוד געהאַט די ערשטע פּעטש צו געבן אויף די גזעסלעך פון אַט די אַלע היינטיקע שיינע בעלי=בתים. נאָר דאָס זאָגן האָט נישט פאַרקלענערט דעם אויטאָריטעט פון חיימשען און האָט נישט אָפּגעשוואַכט זיין פּראָפעסיאָנעלן רום. פאַר= קערט, דאָס האָט צוגעגעבן אַ גלאַנץ זיין רום, און זיין אויטאָריטעט איז באַפעסטיקטער געוואָרן.

איך אַליין געדענק שוין נישט די אַלטע חיה=לאה, אַז זי זאָל זיך האָבן באַשעפטיקט מיט איר פּראָפעסיע. אין מיינע יאָרן איז זי שוין געווען אַן אַלטע, אַלטע יידענע, וועלכע איז געלעגן אַ גאַנצע וואָך אין בעט. נאָר שבת און יום=טוב האָט זי דער זון אָנגעטאָן אין אירע אַלטמאָדישע קליידער, מיט דער גרויסער הויב אויפן קאָפּ, מיט דעם גלאַנציקן שטערן=טיכל אויפן שטערן, מיטן האַרץ=ברעטל, פון וועלכן עס האָבן אַראָפּגעשימערט אַ פּאָר צווייפלהאַפטע שטיינער אויף גרינעם סאַמעט. און ער האָט זי אַרויסגעזעצט אויפן הילצערנעם גאַניקל, און אַלע, וואָס זענען פאַרבייגעגאַנגען, האָבן זי בכבודיק געגריסט און געביטן איר „גוט=שבת". ווייל נישט נאָר די עלטסטע יידענע אין שטעטל איז זי גע= ווען, נאָר זי איז אויך געווען די הייבאַמע פון אַלע מוטערס און פּאָטערס פון שטעטל, און אַלע האָבן זי גערופן „די באָבע". און צווישן די שבתדיקע אַלט=מאָדישע קליידער און צירונג האָט געבלישטשעט אין דער זון אַ גאָלדן שלי= סעלע, וואָס איז אַראָפּגעהאַנגען אויף אַ גאָלדן קייטל פון איבער איר האַלז אַראָפּ. און אַז די מענטשן, וואָס זענען פאַרבייגעגאַנגען, האָבן געזען דאָס גאָלדן שליסעלע, איז געוואָרן אַ געשושקעריי אין די אויערן, און איינער האָט דעם אַנדערן געוויזן:

— דו זעסט? דו זעסט?

— דאָס גאָלדענע שליסעלע פון קאַסטן.

— ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ אוצרות זי האָט דאָרט ליגן אין קאַסטן.

— נאַפּאָלעאָנס מתּנה.

— ווען דאָס חימל פּאַקן אַן אַפּותיקא.

— איך גיב אים שוין מיין שטוב פאַר דער ירושה, מיט מיין קראָם אין אַלטן מאַרק.

— נאַר איינער, יענער ריכט זיך אויף אַן אוצר. אַ קלייניקייט, נאַפּאָלעאָנס מתּנה.

אונטער דעם בעט פון דער אַלטער חיה־לאה זגיז געשטאַנען אַן אַלטער קאַסטן אויף פיר רעדלעך. דער שליסל פון אַלטן קאַסטן איז געווען אַ גאָלדענער און איז געהאָנגען אויף דער יידענעס האַרץ. די יידענע האָט געהיט דעם שליסל, ווי אירע אויגן אין קאָפּ. שטענדיק איז זי געשלאָפן מיט דעם שליסל אונטער איר קישן, און טאָמער האָט זי געהערט עפּעס אַן אומבאַקאַנטן דורכגיין, פלעגט זי זיך באַלד כאַפּן צום שליסל. זי איז שוין געווען בלינד פון אַלטקייט, און ביי איר בעט איז געשטאַנען אַן אַלטער שטעקן מיט אַ ביינערן קנעפּל. אַז זי האָט געהערט ווען דורכגיין, פלעגט זי מיט איר שטעקן אָנקלאַפּן אָן קאַסטן, אויב דער קאַסטן שטייט. מען זאָגט, אַז אין דעם קלאַנג פון קאַסטן האָט זי געהערט, צי ער איז נאָך אומבאַרירט. קיינער האָט נישט געוואוסט וואָס אין דעם קאַסטן געפינט זיך... קיין קינד האָט זי נישט פאַרטרויט דעם שליסל, נישט דעם אינהאַלט פון קאַסטן, נאַר זי פלעגט פון צייט צו צייט לאָזן פאַלן אַ וואָרט, ווען אַן איינינקל איז צו איר גוט געווען:

— מיין קינד, איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט. קיינעם נישט פאַרגעסן, קיינעם נישט.

— באָבע, פאַרוואָס האָט דער קאַסטן רעדלעך ? — האָט זי אַן איינילקל געפרעגט.

— פאַרצייטנס, מיין קי׳ד, — פלעגט זי ענטפערן — האָט מען דאָך מורא געהאַט פאַר א׳בערפאַלן, פאַר גוים, האָט מען שטענדיק געהאַט שטיין אַ קאַסטן אויף רעדלעך. אין קאַסטן איז געווען באַהאַלטן דאָס ביסל אָרעמקייט, און אַז עס האָט זיך געמאַכט, באַהיט גאָט, אַ בהלה, אַזוי האָט מען זיך איינגעשפּאַנט אין קאַסטן א׳ן מ׳איז מיט אים אַנטלאָפן. דערום האָט דער קאַסטן רעדלעך.

מען ווייס נישט, ווער האָט עס פאַרשפּרייט, נאָר עס האָט זי׳ך דערהערט אַ קלאַנג אין שטעטל, אַז אין דעם אייזערנעם קאַסטן, אונטער דער יידענעס בעט, געפינט זיך אַן א׳צר. עס האָט זיך באַלד געפונען אַן אַלטער ייד אין אירע יאָרן, וואָס האָט זיך דערמאָנט אַ מעשה פון פאַר־צייטנס : ווען נאַפּאָלעאָן איז געווען אין שטעטל, איז די, חיה־לאה, דאַמאָלסט געווען אַ יונגע פרוי, איז זי גערופן געוואָרן אין הויף צו נאַפּאָלעאָן — און פון דענסטמאָל אָן האָט זי דעם קאַסטן. אַנדערע האָבן דערציילט, אַז דער אוצר נעמט זיך פון אַ רייכער פריצטע, וועלכע האָט קיין קינדער נישט געהאַט, און דער מאַן האָט זי געוואָלט דערפאַר אוועקוואַרפן און נעמען אַן אַנדערע, האָט חיה־לאה דער פריצטע איינגעגעבן צו טרינקען אַזעלכע טראָפּן, פון וועלכע זי איז טראָגנדיק געוואָרן און פאַר דאַנקבאַר־קייט האָט זי איר געשאָנקען אַן אוצר. ביי אַנדערע איז די פאַנטאַזיע געגאַנגען נאָך ווייטער, און מען האָט זיך אין די אויערן געסודעט וועגן אַ געהיימען פאַרברעכן, וואָס די

יידענע איז באַגאַנגען אין אירע יונגע יאָרן, ביי איר פּראַ־פּעסיע: אַז זי זאָל האָבן קינדער אומגעביטן, און טיף אין דעם קאַסטן איז איינעם מיט דעם אוצר באַהאַלטן עפּעס אַ טיף געהיימניש. ווי עס זאָל נישט זיין, – אין דעם אוצר האָט קיינער נישט געצווייפלט. און נישט נאָר האָט די יידענע נישט אָפּגעלייקנט וועגן דעם אוצר אין דעם קאַסטן, נאָר זי פלעגט מיט אירע פאַרבאָרגענע, צווייִדייטיקע און גאַנץ מיסטישע באַמערקונגען נאָך מער צוגעבן גלויבן צו דער לעגענדע פון קאַסטן. אַזוי פלעגט זי אָפט דעם זון באַרויקן, ווען ער האָט זיך געקלאָגט פאַר איר, אַז ער דאַרף די טאָכטער חתונה מאַכן:

– מיין קינד, נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר. איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט, פאַר אַלע מיינע אייניקלעך.

זעלבסטפאַרשטענדלעך האָט חיימשע אויסגעגעבן זיין טאָכטער, און אין דעם נדן האָט ער איינגעשאַצט דעם אַלטן קאַסטן.

— נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר האָט זי דאָך אַ טייל אין דער ירושה, אין קאַסטן, – האָט ער איינגערעדט דעם מחותן.

דער קאַסטן האָט נישט נאָר בלויז חתונה געמאַכט חיימשעס דריי טעכטער, נאָר ער האָט אויך געשאַפן דעם פעלדשער געלט יעדעס מאָל, ווען ער האָט באַדאַרפט. דער קאַסטן איז געוואָרן ווי אַ צויבער־וואָרט פון אַ כשוף־מאַכער. דער פעלדשער האָט נאָר באַדאַרפט דערמאָנען דאָס וואָרט „קאַסטן", און די בייטלען פון די מלוות פון שטעטל האָבן זיך לייכטער געעפנט פאַר אים, ווי פאַר אַנדערע מיט גאָלדענע און זילבערנע משכנות.

באַלד האָט זיך פאַרשפּרייט דער שם פון קאַסטן

איבער דער וועלט און ער האָט אויסגעזוכט נאָנטע און ווייטע קרובים און זיי געבראַכט צום ראַנד פון בעט פון דער אַלטער יידענע. צוויי טעכטער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין ראַסיי (חתונה געהאַט מיט יידישע סאָלדאַטן, וואָס זענען געשטאַנען אין שטעטל), זענען געקומען אין שטעטל צופאָרן, נעמען די מאַמע צו זיך אַהיים.

– וואָס, אַלץ קומט דיר, די גאַנצע מאַמע, מיר זענען נישט קיין קינדער? – האָבן זיי זיך געקריגט מיטן ברודער.

– וואו וועט זיך די מאַמע שלעפן אויף אירע אַלטע יאָר אין ווייטע מדינות?

– טאָקע, מיינע קינדער, ווי קאָן איך מיך שלעפן איבער דער וועלט מיטן קאַסטן? האָט נישט קיין מורא, קינדער, איך האָב פאַר אַלע געזאָרגט. נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר – פאַר אַלע מיינע קינדער, פאַר אַלע מיינע אייניקלעך.

האָבן זיך די טעכטער באַזעצט אין שטעטל אָפּהיטן דעם קאַסטן... יעדע פאַר וואָכן האָט זיך אַן אַנדער משפחה אויפגעזוכט, און איז געקומען צופאָרן מיט אַ יחוס־בריוו, אַז ער איז דער באָבעס אַן אייניקל, אַ קרוב. דער קאַסטן איז געוואָרן, ווי אַ טייערער שטיין, וואָס נישט נאָר ער צעשיקט זיינע שטראַלן פון זיך, נאָר זאַמלט אַלע ארויסגעשיקטע שטראַלן און ציט זיי צו זיך צו. אַזוי האָבן זיך אַלע געקליבן און געזאַמלט אַרום דעם קאַסטן און אַלעמען האָט די יידענע באַרויקט און פאַרזיכערט:

– איך האָב קיינעם נישט פאַרזען, מיינע קינדער, איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט. אַלע זענט עטץ מיינע קינדער, מיינע אייניקלעך.

זעלבסטפאַרשטענדלעך האָט די יידענע געהאַט אַ בכּבֿודע עלטער און אַ ערונג און אַכטונג פון אירע קינדער און אירע אייניקלעך, וואָס נישט איין בעל־הביתטע האָט זי מקנא געווען און געוואונטשן זיך צו האָבן אַזאַ עלטער, ווי זי האָט. די קינדער, דער זון און די טעכטער, און די אייניקלעך, און גלאַט אַזוי משפּחה, וואָס זענען זיך געקו־מען צוזאַמענצוציען פון אומעטום, האָבן איר אַרויסגעוויזן איבערגעטריבענע ליבשאַפט און געטריישאַפט. יעדער איי־נער האָט געוואָלט זיך אויספּיינען אין די בלינדע אויגן פון דער יידענע און צוגעחנפעט זיך צו איר. ווען מען איז געבליבן מיט איר אַליין, האָט מען אַריינגעוואָרפן אַ שלעכט וואָרט אויפן אַנדערן.

— באָבעשי, האָב איך די באָבעשי ליב. איך בעט גאָט טאָג און נאַכט, אַז די באָבעשי זאָל לעבן, זאָל אונז אַלע־מען איבערלעבן - נישט אַזוי ווי יענע - וואָס זאָל איך זאָגן...

— מיין קינד, איך האָב פאַר דיר אויך געזאָרגט, איך האָב קיינעם נישט פאַרזען, נאָך הונדערט און צוואַנ־ציק יאָר, - האָט די באָבע איבערגעריסן יענעמס חניפה.

און נישט נאָר די קינדער, נאָר גלאַט אַזוי פרעמדע, בעל־הבתים פון שטאָט. מען האָט זיך דערמאָנט, אַז זי איז געווען די הייבאַמע און מען איז אַריינגעקומען איר גוט־שבת און גוט־יום־טוב ביטן; האָט מען אין אַ בעל־הביתישער שטוב געקאָכט אַ פרישן יאַיכל, האָט מען דער „באָבעשי" אַרונטערגעשיקט אַ טעפל, דאָס האַרץ זיך צו דערלאַבן. פון יעדן גוטן קוגל און פון יעדן געראָטענעם פוטערקוכן האָט די „באָבעשי" געמוזט פאַרזוכן. וואָרים יעדער איינער

אין שטעטל האָט זיך געריכט אויף עפּעס. – „מען קאָן קיינמאָל נישט וויסן, וואָס אַזאַ יידענע האָט אין זינען...״

אַז ס׳איז געקומען די צייט, אַז די יידענע זאָל אַוועקגיין פון דער וועלט, האָט זי געלאָזט רופן דעם זון צו זיך, געהייסן אַלעמען ארויסגיין. און בלייבנדיק מיט דעם זון אליין, האָט זי אים איבערגעגעבן דאָס גאָלדענע שליסעלע, און האָט דעם זון באַשוואוירן, אַז ער זאָל ערלעך אויספירן די צוואה, וואָס זי האָט ליגן אין קאַסטן אינייַנעם מיט דער ירושה, און יעדן איינטיילן זיין חלק, אַזוי ווי זי האָט פאַרשריבן אין דער צוואה, אויף וואָס דער זון האָט איר מיט טרערן אין די אויגן הייליק געשוואוירן.

אַרום איר בעט זענען ווי ביי אַ גרויסן צדיק געשטאַנען אַלע אירע קינדער און אייניקלעך, די גאַנצע משפחה פון ווייט און נאָענט — און שיינע יידן פון שטעטל האָבן תהלים געזאָגט. מען האָט זי פאַרגליכן מיט שִפרָה און פּוּעָה, די הייבאַמען פון די יידן אין מִצרַים. און אויסגעטייטשט דעם כָבוֹד, וואָס זי האָט געהאַט ביי איר לעבן, ווייל זי האָט אַזויפיל יידישע קינדער געהאָלפן קומען אויף דער וועלט, און די באָבע איז איינגעשלאָפן מיט אַ זאַנפטן שמייכל אויפן פּנים, ווי די אַלטע גוטסקייט, וואָס האָט זיך איינגעקנעטן אין די קנייטשן פון איר פּנים, וואָלט פאַרשטיינערט געוואָרן אין איר פּנים אויף שטענדיק.

נאָך דער מוטערס טויט האָט דער זון חיימשע צונויפגעזאַמלט די מִשפָחָה אין דער צווייטער שטוב, און געטריי דער שבוּעה, וואָס ער האָט דער מוטער געשוואוירן אויפן טויטןבעט, האָט ער זיי איבערגעגעבן דער מוטערס רייד. צוויי פון דער משפחה האָבן גאַנץ זאַכט און פאָרזיכטיק אַפּירגענומען דעם קאַסטן פון אונטערן בעט און אַריינגעטראָגן אים אין דער

צווייטער שטוב, אַרויפגעשטעלט אים אויפן טיש. מען האָט צוגעמאַכט די לאָדן איבער די פענסטער און אָנגעצונדן די לאָמפּ, כאָטש עס איז נאָך געווען גרויסער טאָג, כּדי קיינער זאָל פון דרויסן נישט אַריינקוקן און זען וואָס אין קאַסטן טוט זיך. נאָר דאָס גאַנצע שטעטל האָט געוואוסט, אַז יעצט עפנט מען דעם קאַסטן און זיי האָבן זיך געדרייט אַרום דעם פעלד־שערס הייזל, אויסגייענדיק פון נייגעריקייט, און פּרובירנדיק פּאָרויס צו טרעפן, וואָס אין קאַסטן געפינט זיך. מיט האַרץ־קלאַפּן און ציטערנדיקע הענט האָט דער פעלדשער אַריינגע־שטעקט דאָס גאָלדענע שליסעלע אין שלאָס פון קאַסטן. דער קאַסטן איז געווען אַן אַלטער, און אַרומגעקאָוועט מיט איי־זערנע פּרענטן און צוימען, און דער שלאָס אַן אַלטמאָדישער. בחנם האָט חיימשע געפּרוווט דרייען דעם שליסל אין שלאָס. דער שלאָס איז געווען פאַרראָסטעט און נישט געוואָלט אַזוי גיך נאָכלאָזן. דערווייל זענען אַלעמען די הערצער אויסגעגאַנ־גען פאַר נייגעריקייט און ערוואַרטונג. צוויי שטאַרקע יידן פון דער משפּחה, די זעלבע, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן דעם קאַסטן, האָבן מיט זייער גאַנצן כּח געדרייט דעם שליסל אין שלאָס, אָבער דער שלאָס האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן, ביז מען האָט אים נישט געגעבן זיך אָנצוטרינקען מיט אַ פלעשע־לע שמיר־אייל. דערנאָך האָט ער אָנגעהויבן צו כאָרכלען, ווי אַ געקוילעטע הון. באַלד האָט עפּעס דאָרט געפּלאַצט און עס האָט פאַנאַנדערגעשפּילט אַ שפּרינג. ענדלעך האָט ער נאָכגע־געבן. עס איז מיטאַמאָל אויפגעשפּרונגען איין שלאָס נאָכן אַנדערן, און די דריי פּרענטן האָבן זיך געעפנט און זענען געבליבן שטיין פאַר דעם אָפענעם קאַסטן.

צוערשט איז געלעגן פון אויבן־אויף אַן אַלטמאָדיש שטיקל בראָקאַט, וואָס האָט פאַרדעקט דעם אינהאַלט פון

קאַסטן. חיימשע האָט פּאָרזיכטיק אָנגענומען מיט דער האַנט דאָס שטיקל בראָקאַט, און עס האָבן זיך געלאָזט הערן שטי־מעי:

— נישט רירן, נישט רירן!

און פּופּצן קעפּ האָבן זיך אַריבערבויגן איבער דעם אָפענעם קאַסטן.

— זאַכט, זאַכט,—האָט ווער פון דער משפחה געוואָרנט.

חיימשע האָט אַוועקגערוקט דאָס זיידענע שטיקל בראָ־קאַט, און אַ פייכטע דומפּקייט פון אַלטקייט און פּרוכנע האָט זיך געלאָזט הערן פון קאַסטן.

— צוערשט די צוואה לייענען; די צוואה!—האָבן קולות געשריגן.

באַלד האָט חיימשע געפונען די צוואה ליגן פון אויבן־אויף. אויף אַ גרויסן בויגן פּאַפּיר איז געווען אָנגעשריבן מיט אַ ווייבערשע, אומזיכערע שריפט אַ לאַנגע מגילה.

— לייענען! לייענען! — האָבן זיך שטימען געהערט.

„צו אַלע מיינע קינדערלעך און אייניקלעך, וואָס שטייען אַרום מיין בעט, טו איך זיך ווענדן, איך, די דינסטמויד חיה־לאה בת יענטע, מיט אַן איפּריכטיק געבעט צום האר פון דער וועלט. . .”

— ווייטער, ווייטער! — האָבן זיך געלאָזט הערן אומ־געדולדיקע שטימען.

חיימשע האָט איבערגעהיפּט און אָנגעהויבן פון אַ נייער שורה:

„איך טו בעטן גאָט, אַז ער זאָל אַריינגעבן אין אייערע הערצער דעם גייסט פון שלום, אַז איר זאָלט אַלע לעבן בשלום ובמנוחה. אזוי ווי איך האָב געזאָרגט איבער אייך,

מיינע קינדערלעך, און קיינעם נישט פארזען, אזוי זאָל דער האר פון דער וועלט זאָרגן איבער אייך."

— ווייטער, ווייטער! — האָבן די שטימען שוין העכער געשריגן.

חיימשע האָט ווידער איבערגעהיפּט און אָנגעהויבן:

„איך טייל איין צווישן אייך מיין ביסל אָרעמקייט, סיי די, וואָס איך האָב געקריגן בירושה פון מיינע עלטערן, און סיי די, וואָס איך האָב מיר אַליין ערלעך ערוואָרבן מיט מיין שווערער אַרבעט, — יעדן פון אייך אַ חלק, אזוי ווי איך טו דאָ אויסרעכענען."

— שווייגן! שווייגן! — האָבן שטימען גערופן.

נאָר דאָ איז חיימשע געבליבן שטיין אינמיטן. עס האָט אים אָנגעהויבן אין די אויגן צו שווינדלען. ער האָט גענומען ווייטער לעזן, נאָר ער האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער לעזט.

— גיט אהער! גיט אהער! איך וועל לייענען! — האָט געגומען פון אים די צוואה אַן עלטערער ייד, אַ משפחה, וואָס איז געווען אַ למדן.

ביי אַלעמען זענען די הערצער געוואָרן פאַרכאַפּט.

„... דעם ביינערנעם צאָן פון עלפאַנט, וואָס איז אַ רפואה פאַר קינדער-ציינדלעך, לאָז איך איבער מיין עלטסט אייניקל גיטע-יענטע, אַז זי זאָל עס באַנוצן געזונטערהייט פאַר אירע קינדערלעך, אם ירצה השם."

— ווייטער, ווייטער! — זענען די קולות געוואָרן אומגעדולדיק.

„דעם ספר ע"יאל, וואָס איז אַ רפואה פאַר געווינערנס, אַז זיי זאָלן לייכט געבוירן, לאָז איך איבער מיין טאָכטער מרת פערל, אַז זי זאָל די זכיה האָבן..."

– ווייטער, ווייטער! — האָבן שוין אַלע געשריגן.

„די קמיע, וואָס איך האָב געקריגן בירושה פון מיין מאַמען, עליה השלום, וואָס איז זייער גוט אָפצושפּרעכן אַן עין הָרע, לאָז איך איבער מיין זון.“

די משפחה איז געוואָרן אומגעדולדיק און געוואָרפן זיך אויפן קאַסטן. דער קאַסטן איז געווען פול מיט קמיעות, רפואות, וואַסער־פלעשלעך, עלפאַנט־ציינער, אַלטע קוויטלעך און נאָך אַזעלכע זאַכן.

די משפחה איז צוריק אַריינגעקומען אין דער צווייטער שטוב, וואו די טויטע איז געלעגן. אויף דער טויטערס פּנים איז געווען אויסגעגאָסן יענץ אומשולדיק, קינדיש־אומבאַהאָלפן שמייכעלע, וועלכעס איז פאַרגליווערט געוואָרן צוזאַמען מיט דער אַלטער איינגעדאַרטער הויט פון פּנים. און זיי האָבן נישט געוואוסט, צי די טויטע לאַכט אויס זיי, צי זי בעט, ווי אַ הילפלאָז קינד: – זייט מוחל...

דער חזן מיט די משוררים

איבערן געסל, פון וועג אָן, האָט זיך געשלעפּט אַ גרויסער, שווערער פראַכטוואָגן. באַוואָלקנט אין שטויב, זענען געווען אויף אים אָנגעפּאַקט אַ חברה משוררים. דער חזן מיט צוויי קליינע „קוויטשערלעך" פון ביידע זייטן זענען געזעסן אויף איין געזעס, דער באַס מיטן אונטערבאַס און סאָפּראַן זענען געזעסן אויפן צווייטן געזעס, און נאָך זיי אַ שוואַך־טענאָרל און אַן אַלט מיט פּעקלעך און קעסטלעך.

די שטאָט־מיידלעך, פאַרטאָן אין שבת־מאַכן, האָבן געלאָזט שטיין אין מיטן די קוגלען, און אין די זומערדיקע בלוזקעס מיט די באַשמוצטע שירצן האָבן זיי זיך באַוויזן אין די טירן. מיט די פינגער האָבן זיי אַריבערגעוואָרפן די צעפּ, וואָס האָבן זיך פאַרוואָרפן איבער די רויט־געוואָרענע באַקן, און איינע האָט צו דער צווייטער אויף יענער זייט שוועל אַריבערגעוואונקען: קוק אָן די העכט, דו זאָלסט מיר לעבן!

די טענאָרן האָבן אין איילעניש אַרויסגענומען די רונדע שפּיגעלעך מיט די בערשטעלעך פון די וועסטן־קעשענעס, אַרונטערגעקעמט די פּאות הינטער די אויערן, פאַרשפּילעט די קאַלפּעס פון די מאַנטלען, אז מען זאָל נאָר אַרויסזען דאָס

שוואַרצע שניפּסל מיט אַ שטיקל קראַגן, האָבן אויסגעהוסט זיך, אַ ציי אויס געטאָן דעם גאָרגל און געוואָרפן אויגן.

דער פּראַכטוואָגן האָט זיך אין מיטן געסל אָפּגעשטעלט. דער חזן האָט פון פור נישט געוואָלט אַראָפּ, וואַרטנדיק, אַז דער גבאי פון שול זאָל קומען אים מקבל־פנים זיין און אָנ־ווייזן אים דאָס אָרט, וואו זיי האָבן זיך אויפצוהאַלטן. דער גבאי איז אָבער געשלאָפן נאָכן מיטאָג, און דער שמש האָט אים מורא געהאַט צו וועקן. דערווייל איז דער וואָגן מיט דער חברה געשטאַנען אין מאַרק.

עס זענען אָנגעקומען יידן פון אַלע זייטן, זיי האָבן שלום־עליכם אָפּגעגעבן דעם חזן מיט די משוררים, און האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום דער פור, וואַרטנדיק איינעם מיטן חזן אויפן גבאי. עס זענען אויך אָנגעקומען אייניקע פון די „לייטלעך”, וואָס האָבן אַ גרויסן שייכות מיט מוזיק, וואָס זע־נען אַליין עפּעס שטיקלעך מנגנים. זיי האָבן זיך געשטעלט באַזונדער, עס האָט זיי נישט געפּאַסט איינעם צו שטיין מיט דעם איבעריקן עולם, און זיי האָבן אָנגעהויבן צו רעדן צווישן זיך אויף חזניש לשון. איינער פון זיי האָט אַרויסגענומען פון בוזעם־קעשענע דעם זשורנאַל „ירחון החזנים” און האָט אָנגע־הויבן הויך לייענען אַ שיר. דער חזן האָט באַלד דערקענט ביי זיי אָן די לאַנגע נעגל פון די גראָבע פינגער, אַז זיי זענען פון די „גוטע ברידער”, האָט ער זיך געגעבן אַ ווענד צו זיי:

— זענען עפּעס ביי אייך אין שטאָט דאָ בעלנים אויף זמר?

— וואָס שייך? אַ יידישע שטאָט, — האָבן זיי אים אָפּ־געענטפערט.

דערווייל איז אָנגעקומען דער גבאי מיט זייער רויקע, פּאַמעלעכע טריט און מיט נאָך פאַרשלאָפענע

אויגן, און די קאַנטן פֿון די פּאות זענען בײַ אים נאָך גאַנץ געווען פֿון דעם וואַשן זיך נאָכן שלאָף. ער איז צוגעקומען פֿאַמעלעך צו דער פֿור, האָט זײַער לאַנגזאַם אויסגעשטרעקט די האַנט, און גערעדט ווי פֿון שלאָף:

— שלום עליכם.

— עליכם שלום.

— וואוהין פֿאָרט אַ ייד? - האָט דער גבאי געפֿרעגט, ווי ער וואָלט פֿון קיין פּותר-חלום נישט געוואוסט.

- אין יידישע שטעט אַרום, - האָט דער חזן געענט־פֿערט.

- וואָס, אַ מגיד? - האָט דער גבאי געפֿרעגט מיט דעם זעלבן נאַיִוון טאָן.

- ניין, אַ חזן מיט משוררים.

- אַזוי, אַ חזן מיט משוררים, - האָט דער גבאי לאַנג אויסגעצויגן, און דערבײַ זיך געלאָזן די פּאות אויסגעצויגן, די וואָנסעס און די באָרד אויסגעגלעט, און נאָך אַ לאַנג איבערקלערן, ווי ער וואָלט אויפֿן ריכטיקן שכל געפֿאַלן, גיט ער אַ פֿרעג:

— און צו וואָס פֿאָרט אַ חזן מיט משוררים אין יידישע שטעט אַרום? —

— דאַוונען, — האָט דער חזן אָפּגעענטפֿערט.

— אַזוי, דאַוונען, נו, זאָל ער זיך פֿאָרן געזונטערהייט.— דער גבאי האָט די האַנט אויסגעשטרעקט און איז אַוועקגע-גאַנגען.

דער חזן האָט גלייך עפּעס דעם פֿורמאַן אין אויער אײַנגערוימט, און דער פֿורמאַן האָט געגעבן אַ שמיצל צו זײַנע פֿערד.

- וויאָ, קיין קראָשנעוויץ!

זענען אָבער די יידן באַפאַלן דעם וואָגן און די פערד בײַ די לייצעס איינגעהאַלטן:

— וואָס, פאָרן וועט איר? דאָ וועט איר שבת האַלטן, אויף אונזערע קעסט.

— פאָרן! — האָט דער חזן ברייט באַפוילן דעם פורמאַן, און האָט געגעבן אַ וואונק צו די „פון די לייטלעך" מיט די לאַנגע נעגל פון די גראָבע פינגער, עס הייסט, אַז ער קאָן זיך אויף זיי פאַרלאָזן...

דער פראַכט־וואָגן האָט געגעבן אַ קרעכץ אָפּ, שווער זיך איבערגעריבן איבער דער שטאָטישער ברוק און איז אַרויס אויפן קראָשנעוויצער וועג, אָפּגעפאָרן אַ וויאָרסט צוויי, צום וואַסער צו, וואָס האָט אַ „נאָמען" (דורכדעם מעג מען זיך גטן) אין שטעטל... און וואָס דאַרף יעדעס יאָר אַ מענטש. האָט דער חזן געהייסן זיך אָפּשטעלן, כדי צו באַגיסן די רעדער.

חברה זענען אַראָפּגעקראָכן פון דער פור, די ביינער זיך אויסגעצויגן און האָבן אָנגעהויבן צו מורמלען אויפן חזן: עסן...

דער חזן האָט אַרויסגענומען דאָס שליסעלע פון וועסטן־קעשענע און אויפגעעפנט דאָס קעסטל, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „צֵידָה־לַדֶּרֶךְ" און וואָס עס איז פאַרשלאָסן מיט אַן איבער־שלאָס, מיט אַ הינטער־שלאָס און מיט נאָך אַ ענגליש שלאָס באַלייגט. אודאי נישט בחנם. ער האָט אַרויס־גענומען פון קעסטל פינף ציבעלעס מיט דריי הערינג און האָט זיי איבערגעגעבן יעקל קאָלבאַסניק, — אַ יינג, וואָס איז קליין־געוויקסיק און וואָס פאַרענדערט זיך קיינמאָל נישט, אַזוי אַז מען קאָן קיינמאָל נישט וויסן ווי אַלט ער איז; טייל רעכענען אַז ער איז אַכצן יאָר אַלט, און טייל האַלטן, אַז אַכט־און־

דריי־יק. ער קאָכט, שטריקט און נייט ווי אַ פרוי, דערפאַר
האָט מען אים אַ נאָמען געגעבן: די בעל-הביתטע, און איבער־
געגעבן אים די קיך אין וועג. יעקל קאָלבאַסניק האָט זיך אָנ־
געטאָן אַ פאַרטוך און אויף אַ שטיין זיך גענומען צו האַקן די
ציבעלעס מיטן הערינג. דער חזן האָט דערווייל איבערגע־
שמועסט מיטן עלטערן אַלט, וואָס ווייטער צו טאָן. דער
עלטערער אַלט, אַ הויך און אַ דאַר יידל, אַמאָליקער בית־
מדרש־בחור, לערנט זיך שחיטה און שדכנט זיך צו צום
חזנס עלטערער טאָכטער. ער איז אַ גרויסער ליבהאָבער פון
לשון קודש און האָט אַליין שוין אָפּגעדרוקט דריי קאָרעס־
פּאָנדענציעס אין „ירחון־החזנים" בדרך־שיר. ער האַלט זיך
איבערהויפּט ווייט פון דער חברה־משוררים און רייבט זיך
שטאַרק מיטן חזן, האָפנדיק אַמאָל ממלא־מקומו זיין...
„קנאַק־ניסל", דער קוויטשער מיט אונטערגעהאַקטע אויגן
און מיט אָפּגעשוירענע פּאות ביז אין האַלבן קאָפּ אַריין,
איז אַרויף אויפן העכסטן בוים אויסקוקן פון אַ „שפּאַקטיוו",
צי מען קומט נישט אָן צו פאָרן פון דער שטאָט.

יעקל קאָלבאַסניק איז פֿאַרטיק געוואָרן מיט די הע־
רינג, דער חזן האָט אַרויסגענומען דאָס ברויט און געטיילט
„מוציאס". די חברה האָבן זיך גענומען צו אַכלען, אַז עס
איז אַ רויך געגאַנגען. געשטילט דעם ערשטן הונגער, האָבן
זיך די חברה אויסגעטאָן און האָבן זיך אויסגעצויגן אונטער
די ביימער, צווישן וועג און די פֿעלדער.

עס איז געווען אַ הייסער זומער־טאָג, דאָס וואַסער
האָט זיך געצויגן אַנטקעגן דער זון ווי אַ שפּיגל, די פאַר־
טיקע זאַנגען האָבן האַלב געבויגן די קאָרנדיקע בעזעמ־
לעך, וועלכע האָבן זיך ווי וואַקס געגאָלדעט אין דער זון,

פאַרשטעלנדיק די פיס פון שוואַרצן וואַלד, וואָס האָט זיך נאָך זיי געוויזן.

חברה נאָכן עסן זענען געווען אין גוטן הומאָר. זיי האָבן געוואָלט אָנהויבן צו זאָגן ווערטלעך, האָבן זיי אָבער מורא געהאַט פאַרן חזן. דער חזן מיטן עלטערן אַלט זענען אַרומגעגאַנגען די קעפּ אַראָפּגעלאָזט. אָבער דאָך האָבן זיי נישט אָנגעוואָרן דעם בטחון אויף די פון די לייטלעך, וואָס האָבן אַ שטיקל שייכות מיט זמר, אַז זיי וועלן נישט שווייגן...

דער פורמאַן האָט אויסגעשפּאַנט די פערד, אָנגעשאָטן פאַר זיי האָבער, און אַליין האָט ער זיך אויסגעצויגן ביי דער פור, שמעלצנדיק זיך אין דער זון. דאָס גראָבע פּנים זיינס, וואָס איז אַזוי באַוואַקסן מיט אַ וואַלד שוואַרצע האָר, אַז עס איז אויף אים קיין שטיקל הויט נישט צו דער־זען, פרעגלט זיך אין די זונס שטראַלן, און די טראָפּנס שווייס רינען איבערן שטערן. נחומקע דער ליטוואַק, דער באַס, וואָס קאָן עסן פאַר פיר און האָט תּמיד דאָפּלטע טעג, האָט זיך גערוקט צום פורמאַן דעם טאַבאַק צו דער־פּאַקן ביי אים. די קוויטשערלעך האָבן אָן רחמנות די האָר פון די פערדס ווידלען געריסן, און יאָסקע יאָלד מיט „לעפּעלען", דער אונטער־אַלט מיטן אונטער־טענאָר, צוויי גלייכע אַלצן־יאָריקע בחורים, וואָס טראָגן פּאַפּירענע אויפ־געשטעלטע קראַגנדלעך מיט קאָלירטע שניפּסלעך, האָבן זיך פאַרקליבן הינטער אַ בוים, אַרויסגענומען טינט און פּעדער – צו פאַרפּאַסן אַ בריוו צו אַ מיידל קיין זשאָכלין.

און די „לייטלעך" האָבן טאַקע נישט געשוויגן. אַזוי ווי דער גבאי איז אַוועק פון דער פור, האָבן זיי זיך גע־געבן אַ לאָז אין קצבישן געסל אַריין, צו די „גוטע ברי־דער", און האָבן אָנגעהויבן צו דערציילן, אַז עס איז אָנגע־קומען אַ חזן מיט נאָטן און מיט זיבעצן משוררים, אַכט סאָמע ווייַנענדיקע קוויטשערלעך, נאָר דער גבאי האָט נישט געלאָזט דאַוונען אין שול, איז דער חזן מיט די משוררים אַוועקגעפאָרן קיין קראָשנעוויץ. די קצבים האָבן עס דערהערט, האָט זיך דאָס בלוט אין זיי פאַרקאָכט, האָבן געכאַפּט די שטעקעלעך אין האַנט אַריין, אַרונטער צום גבאי און אים אַראָפּגעצויגן פון דער קאַנאַפּע: „געהרגעט קאָנט איר דאָ ווערן! — האָבן זיי געשריען צו אים, — דעם חזן מוזט איר אַראָפּברענגען!" און זיי האָבן טאַקע באַלד געשיקט נאָך די פורמאַנעס, אייַנגעשפּאַנט דריי וועגן, אַרויפגעפּאַקט אויך דעם גבאי אויף אַ וואָגן און הייַדאַ קיין קראָשנעוויץ נאָכן חזן.

„קנאַקניסל" האָט דערזען פון דערווייטן, אַז מען הולכט, האָט ער געגעבן אַ שפּרונג אַראָפּ פון בוים, פאַר־מאַכט דאָס פּיסק, און אַ קריי אַרויס פון בויך.

— קוקי־ריקו — מען רייט!

— חברה, גלייַך אויפגעשטאַנען זאָל זיין! די ביכער אין די הענט אַריין, — האָט דער חזן געגעבן אַ רוף אויס.

מען האָט אויפגעוועקט חאַצקלען דעם פורמאַן, אַראָפּ־געשלעפּט אים פון וואָגן, פלינק די פערד אייַנגעשפּאַנט און דעם עמער אים געגעבן אין האַנט אַריין, אַז ער זאָל באַגיסן די רעדער מיט וואַסער: מען פאָרט!..

חברה האָבן זיך גלייַך אויפגעשטעלט. די קוויטשער־לעך האָבן זיך געשטעלט אַרום חזן, גענומען די ביכער אין

האנט אריין און אָנגעהויבן צו ארבעטן מיט די כּלים, א „לכה=דודי״.

אַז די פורן זענען אָנגעקומען, האָט א קוויטשערל גענומען:

„מקדש מלך עיר מלוכה״,—און האָט געגעבן א כאַפּ אויף דער צווייטער דינערער זייט: צאי צאי מתּוך ההפ=הפ=כה, האָט דער באַס געגעבן א לאָז אראָפּ די טראָמבע און א האַק צו מיט „איקעלבאַק״ פּי=כה, און דאָס משוררל האָט זיך ווייטער רחמים געבעטן: געדענקט אין גאָט, רַב לָך, אך אך, רב לך, נו טאַקע, רַב לך, שֶׁבֶת או=או שֶׁבֶת.

האָבן אים די אַלטן אָפּגעענטפערט:

— שֶׁבֶת רַב לָךְ! שֶׁבֶת רַב לָךְ!

האָט זיך א טענאָר אָפּגערופן מיט א טרעל און האָט געפרעגט: ווייסטו וואו? ווייסטו וואו?

האָט אים דאָס קוויטשערל אָפּגעענטפערט: בעֵ־מֶק, בע=מק הב=כאָ.

האָט דער טענאָר געגעבן צו פארשטיין: — הבכא, הבכא.

געפעלט עס נישט ווייטער דעם באַס, און ער גיט א ברום: בעמק הבכ=אָ=אָ!

קומען צו די אַלטן און הויבן אָן: בְּבָא עֵמֶק, עֵמֶק, עֵמֶק — מֶק, — מֶק, — מֶק. — אזוי קלימפּערן זיי צו, בשעת דער צווייטער קוויטשערל נעמט זיך אויף נאָך אַן איידע־לער שטימע.

דאָ גיט א גיי צו צום חזן יאָסקע האָקער און גיט א מאַך:

— חזן, פאַרט מיט אונז אין שטאָט אריין!

— איך פֿאָר קיין קראָשנעוויץ. אַ בריוו פֿון קראָשנע־וויץ געקראָגן, - רופֿט דער חזן.

- עס וועט אייך נישט העלפֿן קיין טענות ומענות, — רופֿט נאָטע „שייגעץ" אויס און נעמט און שפּאַנט אויס די פֿערד פֿון חזנס וואָגן, און אַ שפּאַן איין זיי אין זיין וואָגן.

- וועגן עסן זאָלט איר זיך נישט זאָרגן, אַ אָקס גע־שאָכטן היינט, —רופֿט שלמה „דער גלעלער" אויס.

- אויף די פּראָנטן קוקט נישט! - רופֿט זיך „שרץ־אָן, - ווייזנדיק אויפֿן גבאי, - די געלזוכט קען מען קריגן ביי זיי, מיט מיר רעדט, ברודער!

- חברה, די פּעקלעך! - שרייט יאָסקע און פּעקלט שוין איבער די כּלים, און איידער זיי קוקן זיך אום, זיצט שוין חברה אויף די פֿורן און מען פֿירט דעם חזן אין שטאָט אַריין ביד רָמָה.

מען האָט דעם חזן אין שטאָט געבראַכט און אים געגעבן אַ קוואַרטיר ביי דוד גאָרקיכער. די קצבים האָבן די משוררים אויף קעסט צו זיך אַהיים גענומען. די ווייבער האָבן זיך איבער די קוויטשערלעך געריסן און געגעבן זיי צו אַכלען, אַז אַזעלכעס האָבן זיי נאָך אין די אויגן נישט אָנגעזען. יעקל „בעל־הביתטע" האָט זיך נאָר צווישן די יידענעס אַרומגעדרייט, געזעסן מיט זיי און געמאָלט ווי איינע פֿון זיי. „קנאַקניסל" האָט ביי זיין בעל־הבית געוויזן שטיק, פֿלוצלינג האָט ער אָנגעהויבן צו בילן ווי אַ הונט; מען האָט זיך אונטערן טיש אַראָפּגעבויגן דעם הונט אַרויס־צוטרייבן, הויבט ער גאָר אָן צו מיאַוטשען ווי אַ קאַץ. יאָסקע

יאָלד מיט „לעפעלן" דעם אונטער־באַס האָבן זיך גלייך באַקענט מיט די טעכטער פון אָרט. מיט איין וואָרט, חברה האָט זיך באַזעצט אין שטאָט ווי היימישע, מיט אַלעמען זיך באַקענט, גוט געלעבט, אומעטום געווען און מיט אַלעמען זיך געוויטעוועט.

אין דעם שטעטל האָבן זיך געפונען צוויי יונגע־לייטלעך – „ויקהל" און „פקודי". „ויקהל" איז געווען אַן איינבינדער, וואָס אין אמתן איז ער געווען אַ וואַטן־מאַכער און אַן אָרעמאַן – זאָל דער איינציקער גאָט אויסהיטן. „פקודי" איז געווען אַ שדכן, אַ גרויש, אייגנטלעך גאָר־נישט קיין גאַנצער גרויש, נאָר דאָס ווייב איז אים משוגע געוואָרן, באַשעפטיקט ער זיך דערווייל מיט אויפקלויבן מאה חתימות... די צוויי יונגעלייטלעך האָבן זיך באַשעפ־טיקט מיט שדכנות בשותפות, תמיד האָט מען זיי געזען גיין אין גאַס באַזונדער, „ויקהל" צו חתנס צד און „פקודי" – צו כלהס צד. האָט מען געזען „ויקהלן" מיט „פקודין" גיין צוזאַמען האָט מען געוואוסט אין שטאָט, אַז מען האָט חתן־כלה צוזאַמענגעפירט און מען וועט טעלער ברעכן...

געקומען זענען „ויקהל"־„פקודי" צום חזן אַזוי גלאַט, אין געסט הייסט עס. זיי האָבן אים אָנגעשלאָגן אַ געשעפט, אַז ער זאָל מאַכן אַ קאָנצערט אויף בילעטן אין גאָלדמאַנס זאַל, אַגב אורחא האָבן זיי זיך נאָכגעפרעגט, ווער פון די חתנים איז פריי פון מיליטער. אָפּגעשטעלט האָבן זיי זיך אויף יעקלען. יעקל קאַלבאַסניק האָט די טבע צו ציטערן מיט די ליפּן און צו שאָקלען מיט איין אויער – מיינט מען, אַז אויף אַלץ, וואָס מען זאָגט, שאָקלט ער צו: גוט! האָבן האָט ער אַ טבע, אין יעדער שטאָט, וואו ער קומט אַריין, צו שדכענען זיך אין אַ הויז, וואו עס איז דאָ אַ מיידל, און

אַ חתן צו ווערן. קריגט ער, פאַרשטייט זיך, צו עסן, צו טרינקען און נאָך חתימה־געלט אין דער קעשענע, און פאָרט זיך אין אַ צווייטער שטאָט אַריין, ווייטער אַ חתן צו ווערן. זיין אייגנס איז אַ בלויע־ בילעט. דאָס איז זיין פּראָפעסיע און זיין נדן.

די שדכנים האָבן מיט אים אָנגעהויבן צו רעדן.

– גאַנץ גוט, – זאָגט ער.

– דריי הונדערט גולדן מיט אַ ניי־מאַשין.

– גאַנץ גוט, – זאָגט ער.

און יעקל טרינקט שוין ווייטער בראָנפן און עסט שוין ווייטער לעקעך.

– איר ווייסט, חזן, זאָגט צומאָרגנס „קנאַקניסל״,– יעקל איז שוין ווייטער אַ חתן געוואָרן.

– אַ בייזע נאַכט אויף זיין קאָפּ. מען וועט דאָך אונז פון דער שטאָט אַרויסטרייבן.

און יעקל גייט אָנגעטאָן אַ ניי העמד מיט אַ נייעם קאָלנער און קנאַקט ניס־קערנדלעך, – און טוט אים עפּעס!

דערווייל האָט דער חזן גענומען אָנגעגרייט זיך אַ שבת צו דאַוונען. צום ערשטן האָט ער געאַרבעט מיט די קוויטשערלעך, ער האָט געוואוסט, אַז ער האָט זיך אויף וועמען צו פאַרלאָזן. צו קבלת־שבת האָבן די ווייבער די פענסטער אין שול אויסגעהאַקט, פאַרוואָס מען האָט די ווייבערשע שול פאַרמאַכט, און שבת ביי טאָג האָט דער חזן אָפּגעהאַלטן דעם עולם ווי ראש־השנה. אין אַלע חברות האָט מען דעם שבת פריי אָפּגעדאַוונט, אַהיים געאיילט זיך, דעם „קידוש״ אַריינגעכאַפּט, פאַרביסן מיט די ציבעלעס און אין שול אַריין צו דער צווייטער קדושה. אין שול איז אַזוי דושנע געוואָרן, אַז מען איז שיער געשטאָרבן פאַר אַ

טרונק וואַסער. דער חזן האָט געוויזן קונץ־שטיקלעך—און די קוויטשערלעך האָבן געהילכט. אין דער ווייבערשער שול איז געוואָרן אַ געוויין, ווי צו שופר־בלאָזן, קיינער האָט נישט גע־וואוסט פאַרוואָס און ווען, נאָר ווי האָט דאָס נישט אַ יידענע וואָס צו וויינען — האָט מען דערוויילט די שונאים אָנגעשאָלטן אויף וואָס די וועלט שטייט.

שבת ביים עסן האָט די גאַנצע שטאָט געקלונגען פון געזאַנג, פאַר יעדן פענסטער, וואו עס האָט נאָר אַ משורר געגעסן, זענען געשטאַנען קופּקעלעך יידן, ווייבער, יינגען און מוידן, און האָבן זיך איינגעהערט. פון די אָפענע פענסטער האָט דאָס געזאַנג אַרויסגעדרונגען אין גאַס אַריין, יידן האָבן די אַראָפּגעפאַלענע טענער צוריק אויפגעהויבן און איבערגע־חזרט נאָך די משוררים. אין קצבישן געסל איז גאָר געווען היימלעך. בערל „קאָרעטע" האָט זיין משורר „קנאַקניסלען" פאַר דער טיר אַנידערגעזעצט, און אַליין, אָנגעטאָן אין דעם אַנצוג, וואָס ער האָט זיך געמאַכט אויף פסח, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט צו דער רעכטער זייט און אַרומגענומען דאָס ביסל פורמאַנעס אַרום זיך און איבערגעחזרט איין שטיקל נאָכן אַנדערן פון דעם, וואָס מען האָט אין שול געזונגען...

נאָכן עסן האָבן זיך חברה אין גאָרטן צו שרה־פריידען אַוועקגעלאָזט. דאָרט האָבן שוין געוואַרט אויף זיי שניידער־געזעלן, אייניקע זענען געווען אין נייע שבתדיקע קאַפּאָטעס אָנגעטאָן און מיט „העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען" אונטער די אָרעמס, און אַ פּאָר שניידערגעזעלן זענען געווען מיט קורצע רעקלעך און אין הויכע פּאַפּירענע קראַגנדלעך. דאָ האָט מען זיך שוין נישט שלום־עליכם אָפּגעגעבן, נאָר פאַר־געשטעלט:

— האָבע די ערע פאָרצושטעלן פריילין דוואָשע־הערר פּנחס.

— זייער מיר אנגענעם — און מען גיט זיך די הענט, און מען זעצט זיך אויפן גראָז אונטער די ביימער. צוערשט זיצט מען שטיל, דערנאָך הויבט מען אָן צו רעדן וועגן געשיכטן.

— וואָס פאַר אַ געשיכטע לעזן זי היינט?

— די געשיכטע מיטן „שטומען גוטן ייד".

— אַ העכסט־אינטערעסאַנטער ראָמאַן.

דערנאָך הויבט מען אָן שמועסן פון לידער. זינגט אַ מיידל אַ ליד פון „אַן אומגליקלעכער ליבע", זינגט אַ יונגער־מאַן, ווי אַ יונגער־מענטש זאָגט אָפּ ווידוי, איידער ער נעמט זיך דאָס לעבן און געזעגנט זיך אָפּ פון פאָטער און דער מו־טער, פון די ברידער און שוועסטער — אַלץ דעריבער, וואָס זי האָט אים אָפּגענאַרט. און די קינדער שאַלן צווישן די ביי־מער אין האַלב־טונקעלן שאָטן — ביז די נאַכט פאַלט צו. מיט איין וואָרט, עס איז געווען אַ שבת פון גע‏זאַנג.

און פון דעם אַלעם איז נישט געווען מיט וואָס אַוועק־צופאָרן. אַז עס איז געקומען זונטאָג, האָט יעדער זיך גענומען צו זיין געשעפט, יעדער איז געווען פאַרטאָן מיט זיך און קיין גראָשן האָט מען נישט געזען, דער חזן איז אַלץ געזעסן אין גאָרקיך, און דער גאָרקיכער האָט אַלע טאָג געציילט די פעקלע״, וויפל זיי זענען ווערט. די משוררים האָט מען גע־געבן אָנצוהערן דאָרט וואו זיי עסן, אַז עס זענען דאָ אויך אַנדערע בעלי־בתים, נאָר דאָס זענען נישט אַזעלכע לייטלעך, וואָס מאַכן זיך פאַרשטיין מיט אָנצוהערעניש...

עס איז נישט געבליבן קיין אַנדער עצה, ווי צו מאַכן אַ „קאָנצערט" אויף בילעטן אין גאָלדמאַנס זאַל. געבליבן איז צו מאַכן אַ קאָנצערט „די מאַמע רחל", דאָס הייסט פאָרשטעלן, ווי נבוזראַדן טרייבט דורך די יידן פאַר דער מאַמע רחלס קבר, און די מאַמע רחל שטייט אויף פון קבר און באַוויינט די יידן.

מען האָט געשיקט נאָך פענקע דעם מאָלער און מען האָט זיך אָנגעהויבן דינגען דעם זאַל. מיט גאָלדמאַנען האָט מען אָפּגעמאַכט אויף העלפט, און פענקע האָט זיך גענומען אויסצומאָלן די סצענע. קודם־כל האָט ער אַוועקגעשטעלט אַ וואַנט, אויף וועלכע עס זענען געווען אויסגעמאָלט הויכע טענענביימער, און אויף זיי זענען געוואַקסן לולבים, געבונ־דענע מיט אתרוגים. אויף דער וואַנט איז געשטאַנען אויסגעשריבן: דרך בית־אל, דאָס הייסט, אַז דאָס איז דער וועג קיין בית־אל. אויף דער ערד ביי דער וואַנט האָט ער אַנידערגעשטעלט אַ גרויסן שטיין, אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אויפגעשריבן „קבר רחל", רחל דער מאַמעס קבר, און פאַרטיק.

חברה האָבן זיך אָנגעטאָן ווייסע קיטלעך מיט טליתים פון אויבן. מיט פעקלעך אויף די אַקסלען און מיט אויס־געקרימטע שטעקנס אין די הענט ווערן זיי אַרויסגעטריבן אין גלות אריין פון נבוזראַדן. פון יעקל קאָלבאַס הייסט דאָס, וואָס איז געווען אָנגעטאָן אין אַ רויט העמד מיט זעלנערישע שליפעס און אַ רויטן לאַמפּאַס מיט אַ קופּער־נער קאַסקע פון די פייערלעשערס אויפן קאָפּ. מיט אַ רויט אָפּגעפאַרבט פנים און אַ לאַנגער רויטער באָרד, האָט ער טאַקע נעבעך אויסגעזען ווי אַ נבוזראַדן, און נבוזראַדן האָט אַזוי געזאָלט זינגען:

גייט, יידעלעך, גייט,
אין גלות אריין,
אין גלות אריין,
גייט, יידעלעך, גייט...

פארוואס נעבעך יעקל קאלבאס איז געווארן אויס־געקליבן פאר נבוזראדן, ווייסט איין גאט, — דאכט זיך א ייד, וואס זיין גאנצער נדן איז „א בלויער בילעט", נאר מסתמא איז עס איבער דער באס־שטימע און פאר נבוזראדן פאסט דאך א באס־שטימע...

יידלען דעם עלטערן אלט האט מען געמאכט פאר די „מאמע" רחל. מען האט אים אנגעטאן אין לאנגע ווייסע תכריכים מיט א שבתדיקער הויב אויפן קאפ און א רעכט־ביסל תחינות אים אין ארעם אריינגעגעבן און אנידערגע־לייגט אונטערן שטיין.

יידל דער אלט האט זיך אנידערגעזעצט און אויפ־געשריבן מיט גרויסע כתיבה־אותיות א מודעה אויף א ווייס שטיק פאפיר:

„קול רינה והודיה!"

„עס וועט ווערן געגעבן א קאנצערט פון דעם בא־רימטן קעלצער חזן מיט זיין בארימטן כאר, אין וועלכן עס ווערט פארגעשטעלט א שטיקל מיטן נאמען:

די מאמע רחלס קבר.

וואו עס וועט זיך ווייזן ווי לעבעדיק די מאמע רחל, ווי זי באוויינט אירע קינדערלעך, און נבוזראדן ווי ער טרייבט די יידן אין גלות אריין.

איבערמאָרגן דינסטאָג

אכט אַ זייגער אָוונט אין באַרימטן סאַלאָן פון ה׳ גאָלדמאַן.

ערשטע פּלעצער 1 רובל, צווייטע 50 קאָפּ., צו שטיין 25 קאָפּ (ליכטיק וועט זיין אין סאַלאָן ווי בייטאָג, אַלט נייע לאָמפּן).

„ויקהלן" מיט „פקודין" האָט מען גענומען און איבער־געגעבן זיי דאָס פּאַפּיר, אויף וועלכן פּענקע האָט אויסגע־מאָלט די זעלבע טענענביימער, וואו עס וואַקסן די גע־בונדענע לולבים מיט אתרוגים — און זיי איבערן שטאָט געשיקט צו די בעלי־בתּים מודיע צו זיין וועגן קאָנצערט.

אַז עס איז געקומען איבערמאָרגן דינסטאָג, האָבן חברה געפּאַסט אַ גאַנצן טאָג. אַז מען האָט זיך געהאַלטן אין איין צוגרייטן, גרייט מען זיך שוין צו נאָך. קודם כּל האָט מען געבראַכט צושלעפּן פון דער גאַנצער שטאָט טליתים מיט קיטלען און אַלערליי מכשירים, האָט אַ ייד געבאָרגט אַ טלית, איז ער געוואָרן אַ גאַנצער מאַכער און אָנגעגרייט זיך צו קומען אויפן קאָנצערט מיט דער גאַנצער משפּחה און נאָך מיטן ווייבס משפּחה צוגעלייגט...

פון דער פרי אָן איז די קאַסע געווען אָפן. מען האָט גענומען אַ טישל און אַנידערגעשטעלט אין הויף פון סאַלאָן, באַדעקט אים מיט אַ טישטוך און אַנידערגעזעצט דערביי יידלען, דעם עלטסטן אַלט מיט בילעטן צום פאַרקויפן. נאָר יידן האָבן נישט אַנדערש וואָס צו טאָן? גייט אַוועק די ערשטע שעה, די צווייטע שעה, די דריטע.—עס ווייזט זיך קיין הונט נישט. טראַכט יידל: אינדערפרי צו וואָס האָט מען זיך צו איילן, מען וועט נישט קריגן די מציאה?

קומט אָן אַ זייגער איינס, צוויי, ווייזן זיך אַ גאַנצ ע חברה חדר־ייִנגלעך, וואָס אָט ערשט זענען זיי אַרויסגעגאַנגען פון אונטער דעם רבינס רוט, און איינער פאַר אַלע האָט אויפֿגעבונדן פון אַרבע־כנפֿות דאָס „קעזל" און אַרויסגענומען פינף און צוואַנציק צווייערס פאַר אַ בילעט „צו שטיין". וואַרט ייִדל ווייטער, עס ווערט פאַרנאַכט, קומט נאָך אַ ייִד צוגיין און לייגט אַרויס פינף האַרטע צענערס, דערנאָך ווערט ווידער שטיל... יעדע מינוט באַווייזט זיך אַן אַנדער משורר און גייט באַלד טרויעריק אַוועק...

עס איז געוואָרן נאַכט. די גאַנצע חברה איז צוזאַמענגעקומען. אָנשטאָט ייִדלען האָט זיך דער חזן אַנידערגעזעצט. — טאָמער וועט עס בעסער גיין... קיין האָן קרייט נישט... עס הויבן אָן צו קומען די ערשטע געסט. יעקל קאַלבאַסניקס (נבוזראַדנס, הייסט דאָס) „נייע" משפּחה — די כּלה אַ ניִיעם קאַפּטן אָנגעטאָן, מיט די מחותּנתטע און די מחותּנים - דאַכט זיך היימישע מענטשן: זייער נבוזראַדן... דערנאָך זענען געקומען צוגיין די טליתים־ייִדן און די קיטל־ייִדן...

דערווייל הינטער דער פּלאַכטע, וואָס „ויקהל" האָט פון ערגעץ־וואו געבראַכט צו שלעפּן און וואָס האָט געדינגט פאַר אַ פאַר־הויז — האָבן חברה זיך אָנגעטאָן, הינטערן שטיין אַרונטערגעלייגט און מען וואַרט. יעדע מינוט וואַרפט אַן אַנדער משורר אַן אויג פון אונטער דער פאָרהאַנג. דערזעט ער נבוזראַדנס משפּחה, זיצנדיק אויף דער ערשטער באַנק, גיט ער אַ קרעכץ אָפּ און גייט אַוועק. חברה, מיד פון אַ גאַנצן טאָג, ציִען זיך אויס אין די טליתים אויף דער ערד, אויף דעם וועג קיין בית־לחם, צווישן די טענענבײמער. אַ מידקייט איז אויף זיי געפאַלן, עס ווערט וואָס

אַמאָל שפּעטער. די פּאָר ליכט, וואָס מען האָט אָנגעצונדן, האַלטן ביים צאַנקען, אין דעם סאַלאָן הויבט אָן טונקל צו ווערן. נבוזראַדנס משפּחה לאַנגווייליקט זיך... די טליתים-יידן ווערן מיד וואַרטנדיק און פאַרלאָזן איינציקווייז דעם „סאַלאָן": „עס וועט שוין גאָרנישט זיין"... אין פאָרהויז קריגט זיך דאָס חדר־יינגל און וויל צוריק די פינף־און־צוואַנציק קאָפּיקעס...

עס איז געוואָרן שפּעט אין דער נאַכט, אין זאַל איז שוין קיינער נישט געווען. חברה אָפּגעמאַטערט, אָנגעטאָן אין די צעריסענע טליתים, זענען געלעגן אויף דער פּאָדלאָגע אויפן וועג קיין בית־לחם, און מיטן צווישן זיי איז נבוזראַדן מיט דער „קאַסקע" אויפן קאָפּ מיטן רויטן העמדל, אַלע ליגן זיי פאַר דער מאַמע רחלס קבר.

דאָ און דאָרט האָט נאָך געצאַנקט אַ לעצטער שיין פון אַן אויסגייענדיק ליכט. די לבנה דורכן פענסטער האָט באַגאָסן די ליגנדע, אָפּגעמאַטערטע, אַרויסגעטריבענע יידן און האָט באַפונקלט נבוזראַדנס קאַסקע. די שאָטנס אויף דער וואַנט האָבן געררוט צווישן די טענעבביימער, וואָס זענען אויפן וועג קיין „בית־לחם", די מאַמע רחל איז מיד געוואָרן ליגנדיק אין קבר, איז אַרויס אין די לאַנגע תכריכים און אין דער שבת־הויב אויפן קאָפּ, און האָט זיך אַנידערגעשטעלט צו קאָפּנס פון די ליגנדיקע, אויסגע־מאַטערטע, אַרויסגעטריבענע יידן. קוקנדיק אויף זיי האָט זי די הענט פאַרשפּרייט צום הימל און האָט אַזוי אָנגע־הויבן צו באַזינגען:

זע, טאַטע אין הימל,

וואָס דו האָסט פון דיין פאָלק ישראל געמאַכט.

דיין שטאָט חרוב געמאַכט,
דיינע קינדער פאַרטריבן!

— — — — — — — — — — — — — — — —

און נבוזראַדן האָט פון שלאָף אָפּגעענטפערט:
גייט, יידעלעך, גייט
אין גלות אַריין,
אין גלות אַריין,
גייט, יידעלעך, גייט!

תִּשְׁעָה=בְּאָב

אין די כְּנֶסֶת ישראל האָט זיך מיטן הַקדוש= ברוך=הוא אַ ברוגזל געמאַכט, ווי אַ שיינע כלה, וואָס וואַרפט צוריק דעם חתן די כלה= מתּנותלעך: גיי דיר, גיי. אַזוי האָט די כנסת ישראל אויך צוריקגעוואָרפן די תּורה דעם בּורא=עולם: גיי דיר, אויס מחותּנימשאַפט!

יונגע איידעמלעך, וואָס זענען אויף קעסט, און בּחורים דרייען זיך אַרום פּוסט און פּאַס. חדר=ייִנגלעך, ווי עס וואָלט שוין קיין קאַנטשיק, קיין חדר, קיין רבי אויף דער וועלט נישט געווען, לויפן פראַנק און פריי אין מיטן מאַרק אַרום, און אין דעם אַלטן בית=המדרש זיצט זיך די תּורה איינע אַליין אין אַ ווינקעלע און טרויערט, און האָט פּרע= טענזיעס צו דער שכינה: אַלע האָבן מיך פאַרלאָזט!

די זון האָט נאָך געוואָרפן אַן אָפּגלאַנץ אויף די דעכער פון שטעטל, אויפן האַלבן קלאָץ, וואָס שטייט אינ= מיטן מאַרק (אַ שריד ופּליט פון אַ צעלייגטן צירק), נאָך בּאַ= גילדט די שויבן פון דעם גרויסן איינפאָרהויז, וואָס שטייט אין אָנהויב שטעטל; אין מערב=זייט אָבער האָט שוין די

רויט=גאָלדענע זון געגאָסטט. און אַ שווערער וואָלקן, וואָס האָט זיך קאָלטבלוטיק געטראָגן פון יענער זייט שטאָט, האָט איר פלאַמעדיק אויג באַצויגן ווי מיט אַ גרויער הויט. די פיל ליכטיקע שטראַלן, וואָס בלאָנדזשען נאָך אין מאַרק, זענען שוין ווי דאָס ליכטיקייט פון אַ לאָמפּ, וואָס מען האָט איר קנויט אַראָפּגעדרייט...

אין העלן טאָג הויבן זיך אָן אין דער גאָס די געוועלבער צו פאַרמאַכן, איינציקווייז, איינציקווייז... און יעדעס געוועלב, יעדעס געוועלב, ווי עס פאַרהאַקן זיך נאָר די טירן, ווי עס ווערן פאַרשוואונדן די פאַרשידנפאַרביקע שילדן, און אויף זייער אָרט באַווייזט זיך אַ שוואַרצער פלעק אויף דער ליידיקער מויער,—זעט עס אויס ווי אַ ליכטל, וואָס ווערט פּלוצים אין אַ ליכטיקער, העל=באַלויכטענער שטוב אויסגעלאָשן... און באַלד נאָך אַ ליכטל און נאָך אַ ליכטל, און פינסטער ווערט עפּעס. ווי אַ גאַסט, וואָס פאַרלאָזט דעם חתונה=זאַל, באַלד נאָך אַ גאַסט, און נאָך איינער,—און עס גנבעט זיך אָן אומעט אַריין...

ערגעץ פאַר אַ טיר שטייט אַ הויכער דאַרער ייִד, אָנגעטאָן אין אַ צעריסענער קאַפּאָטע, די לענדן פעסט מיט אַ גאַרטל אַרומגעגאַרטלט: ער פאַרגלאָצט די אויגן און קוקט אין הימל אַריין, די דאַרע באַקן באַוועגן זיך, ווי אַ ווינטל וואָלט צווישן צוויי הוילע בלעטער געפייפט. באַלד נעמט ער די אויגן פון הימל אַוועק. און ער קוקט פרום אין מאַרק אַריין, מיט אַ מינע, ווי איינער זאָגט: רבונו של עולם, איך וואַרט אויף דיין באַפעל... דערווייל זענען נאָך די כּנסת ישראל אין די שטיבער פאַרזאַמלט, כאַפּן אַריין דעם לעצטן ביסן און מאַכן זיך גרייט, מיט אַ טרויע=

ריק פנים, זיך צו נעמען צו דער „איכה". אין דער גאַס איז שטיל, די הײַזלעך שטייען אַרום דעם מאַרק און שווייגן, וואַרטנדיק אויף עפּעס.

באַלד טרעט אַרויס פון ערגעץ אַ הויז אַ דאַרער, הויכער, געלער ייִד. זײַן אײַנגעטריקנטער גוף טראָגט זיך אין אַ ברייטן, ווײַסן כאַלאַט, אויף וועלכן עס באַוועגט זיך אַ לאַנג־אויסגעצויגן פּנים. מיט געלע האָר אַ געלע באָרד און אַ לאַנגער בלײַכער נאָז. פון אונטער די פּאָלעס זעען זיך צוויי לאַנגע פיס אַרויס, אָנגעטאָן אין ווײַסע זאָקן אָן פּאַנטאָפל. און דער ייִד אין די זאָקן גייט, אונטערשפּרינגענדיק אַלע ווײַלע, בשעת ער טרעפט אויף אַ שפּיציקן שטיין. ער טראָגט אין דער האַנט אַ ספר אָן טאָוולען, גייט איבערן מאַרק און מאַכט אָן אײַנדרוק פון אַ טויט־שול־קלאַפּער, וואָס רופט מתים אין שול אַרײַן...

באַלד באַווײַזט זיך נאָך אַ ייִד, און נאָך אַ ייִד, פון יעדער הויז לאָזן זיך אַרויס קופּקעס ייִדעלעך, אָנגעטאָן אין צעריסענע קאַפּאָטעס, אין ווײַסע זאָקן ווי די אבלים. און אַלע לאָזן זיך צום ראָג, צום שול־געסל.

אין גאַס ווערט שטיל. וואַכעדיק איז אַלץ. לאַנגע, בלײַכע, וואַכעדיקע ייִדן, נידעריקע, אײַנגעפאַלענע, וואַכעדיקע הײַזלעך און דער קאַלטער וואַכעדיקער פאַרנאַכט פון נעכטן, פון אייערנעכטן ציט זיך ווײַטער איבערן שטעטל, און דאָך זענען די געוועלבער פונקט ווי פרײַטאָג פאַרנאַכט, פאַרמאַכט, עפּעס ווי אין מיטן לעבן אָפּגעהאַקט געוואָרן.

און וואָס אַמאָל ווערט עס שטילער און טונקעלער: אָט, דאַכט זיך, ווערט אַ לויה פון זייער אַ גרויסן רב דורך דעם מאַרק דורכגיין...

אין מיטן מאַרק ביים ברונעם שטייט נאָך אַ קופּקעלע

יונגע בעלי־בתים, טייל בחורים, און כאפן דעם לעצטן טרונק פארן תענית: די עלטערע בעלי־בתים ווארפן, נעמענדיק די שעפערס צו די ליפן, א בליק דערוויל אין הימל אריין, צי האט א שטערן זיך נישט חלילה, פלוצים, שוין באוויזן.

און פון דער צווייטער זייט געסל, דארט פון אונטער דעם ראטהויז, פון דעם וועג, וואס פירט צום בית-עולם, קומט צולויפן א חברה קונדסים: זיי האלטן טערעלעך אין די הענט און שיסן איינער דעם צווייטן. פארויס לויפט א קונדס מיט אן אפגעריסענער קלאפע פון אויבערמאנטל; ער קומט אן פאר די בית־מדרש־טרעפלעך און ווינקט מיט פרייד צו די יידן, וואס שטייען דארט, וויַיזנדיק מיט די הענט אויף די אנגעפילטע קעשענעס: פולע קעשענעס, אוי, א לעבן!

עפעס א נידעריק יידל מיט זייער א ברייטער בארד, וואס זעט אויס ווי צוגעקלעפט צו זיין ווייס געזיכט, כדי די דארע בלייכע באקן צו פארשטעלן, שטייט אויף די טרעפלעך און באטראכט טרויעריק דעם קונדס און עס דאכט זיך אויס, אז פון זיינע טרוקענע ליפן הערט זיך א ברום: א שווארץ וואוילטאג איז אויף אים!

און שטיל ווערט אויך אין שול-געסל. די זון איז שוין לאנג ארונטער אונטער דעם ראטהויז אויף דעם וועג, וואס פירט צום בית-עולם. יידן האבן זיך אלע פארזאמלט אין שול, אין בית-המדרש. צייטנווייז באווייזט זיך א יידענע. וואכעדיק געקליידעט, האלט א גראב ספר אונטערן ארעם, און א ליכטל אין דער האנט און גייט דעם קאפ אראפגעבויגן. די נידעריקע הייזלעך אין געסל, אזוי ווי זיי וואלטן מורא האבן אליין, אן יידן, אן א תורה אין גלות צו שטיין—קארטשען זיך עפעס איין און עס דאכט זיך: זיי האבן זיך צום רבינס

נידעריק הייזל צוגעבויגן: אַן עצה זיך צו האַלטן ווי צו טאָן אין אַזאַ שלעכטע צייט?

פון דעם רבינס פענסטער שיינט עפּעס אַ שוואַרצע טרויעריקייט אַרויס, און עס פינקלט אַ קליין ליכטל אין דער פינסטערניש; עס דאַכט זיך, אַז אינעווייניק מוז ליגן אַ מת אויף דער ערד, צוגעדעקט מיט אַ שוואַרץ ליילעך און אַ גראָשנדיק ליכטל צוקאָפּנס, און דער רבי פּאַרלאָזט זיין מת; ער איז אָנגעטאָן אין אַן אַלט שטריימל. אין אַן אַלטער צעריסענער קאַפּאָטע, מיט אַ באַטריבט פּנים, אַראָפּ־בויגנדיק דעם קאָפּ צו דער ערד, גייט ער אַליין אין זאָקן אויף די שפּיציקע שטיינער, און ער לאָזט זיך אין בית־המדרש אַריבער. אפשר וועט ער דאָרט ביי דער עדה יידן אַ טרייסט געפינען.

אין דעם געסל גייט זיך מאַטשעק פון דער פּאַשע אַהיים. די קי מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ לאָזן זיך פּאָרויס. און ער מיט זיין באַהעלפער דעם הונט פון אונטן, שפּילט זיך אויף זיין פייפל ווי נעכטן, ווי אייערנעכטן...

נאַכט. שטיל אין דער שול־גאַס, די לאָדנס זענען פאַרמאַכט, די טירן פאַרשלאָסן, די לבנה איינע אַליין, בלאָנדזשעט אַרום אויבן אין דער הייך אויפן הימל, איבער אונזערע קעפּ, און זי קוקט אַראָפּ אין שול־געסל און שווייגט. הינטן, ערגעץ־וואו, פון אַ שפּאַלט פון אַ לאָדן, לאָזט זיך הערן אַ וויינענדיקער ניגון, וואָס גיסט זיך שטיל אַריין אין געסל, עפּעס ווי פאַר זיך, גלאַט אַזוי — אַ ניגון אָן אַ פּרעטענזיע, אָן אַ שום זאַך — און ער שוועבט דורך די גאַס, שווימט אַוועק, און ער ווערט פאַרטונקט ווייט —

ערגעץ אין געסל, דאָרט נאָך דעם ראַטהויז, אויף דעם וועג, וואָס פירט צום בית-עולם. פון אַ שפּאַלט פון דעם רבינס לאָדן שיינט נאָך ארויס דאָס שטילע יאָרצייט - ליכט, פאַר אַ הייליקע נשמהס - וועגן, און אינעווייניק ביים רבין שווייגט מען. די לבנה וואַרפט אַ קאַלטן שטראַל און באַשיינט קאַלט די גרויסע שויבן פון בית־המדרש; אינעווייניק איז פינסטער און עס רודערט זיך עפּעס אין דער שטיל. אויף די טרעפּלעך פון בית-המדרש ליגן עפּעס מענטשן, צי מתים. די קעפּ פאַר־גורעט, די הענט פאַרלייגט איינע אויף די אַנדערע. זיי ליגן שטיל; די לבנה שווימט פאַרביי, וואַרפט אַ קאַלטן שטראַל אויף די ליגנדע. די שול איז פאַרמאַכט, מיט דער שווערער טיר פאַרהאַקט, אַזוי ווי מען וואָלט אינעווייניק עפּעס וואָס אריינגעכאַפּט און מען לאָזט נישט ארויס... נאָר פון אַ קליין פענסטערל ערגעץ אין אַ ווינקעלע ביי דער טיר, וואו די חברה תהלים איז, שטראַלט ארויס אַ שוואַך ליכטיקייט. דער שיין שפּיגלט זיך אָפּ, ווי פאַרטרונקען אין דער פינסטערניש אויף דעם געמויערטן קלאָץ, וואָס שטייט פאַר דער שול, אונטער־שפּאַרנדיק דעם גאַניק פון דער ווייבער-שול. אינעווייניק, אין דער חברה תהילים, זיצט עפּעס אַ מענטש אויף דער ערד און ביי דער שיין פון אַ קליין ליכטל קוקט ער אין אַן אָפן ספר אריין, און ער שווייגט...

ביי דער רביצן אין עס-צימער האָבן זיך די „כלי-קודש" ווייבער פאַרזאַמלט. טונקל איז אין שטוב, באַלעבט פון שאָטן, און אויף דער ערד, אויסגעבעט מיט קישנס, זיצן אַרום די ווייבער, האַלטנדיק אין די אָרעמס די שלאָפנדיקע קינדער, און האָרכן זיך איין צו דער כשרער, פרומער רביצנס קול, וואָס זיצט אינמיטן דעם קרענצל. אויף אַ שטול איז אויסגע־שפּרייט דער „צאינה וראינה", באַלויכטן פון דעם פאַר־

רויכערטן קיך־לעמפל, און די רביצן מיט אַ וויינענדיקער שטימע דערציילט די מעשה פון חנהן און אירע זיבן זין.

אין בית־דין־שטוב ביים רב איז די אייגענע האַלבע פינסטערקייט. אויף דעם טיש ברענט זיך אַ יאָרצייט - ליכט, אַריינגעשטעקט אין אַ שעפ פול מיט זאַמד, און פון דעם ליכט טריפט דער חלב אין זאַמד אַריין. אויף דער ערד, אין אַ ווינקל, באַהאַלטן דאָס געזיכט צווישן צוויי פּאָליצעס, וואָס זענען אָנגעשטעלט מיט ספרים, זיצט דער רב. טיילמאָל בלאָזט אַ ווינטל, עמיצער שפּאַצירט דורך דער שטוב, ווי אַ שווערער שאָטן, און דער רב באַהאַלט דאָס פּנים צווישן די פּאָליצעס ספרים, און ער שווייגט...

אין גאַס הערשט אַלץ די פריערדיקע שטילקייט, די לבנה בלאָנדזשעט אַרום אין הימל און קוקט מיט קאַלטע אויגן אויף דעם פינסטערן געסל. אַלץ איז ווי עפּעס פאַר־טרונקען אין זיך אַליין. צי זענען שוין דען אַראָפּגעפאַלן גאָטס צוויי גרויסע טרערן און האָבן אַלץ, אַלץ פאַרטרונקען?... און עס דאַכט זיך אויס, אַז אויפן וועג צום בית־עלמין־צו שפּאַנט ירמיהו הנביא איינער אַליין. ער גייט צו די אָבות, ער גייט זיי וועקן פון די קברים און באַלד וועט זיך אָנהייבן דאָ אין געסל דער גרויסער וכוח.

אונזער חברהלע

מיר זענען אָרעמע חברה־לייט, מיר וועלן זיך נישט שעמען, וואסער־טרעגער פשוטע, אונזער חברהלע איז אָרעם און אונזער ספר־תּורהלע איז אָרעם. נישט געפּוצט, נישט געשמוקט, אַ פשוטע.

אַ גאַנצע וואָך זענען מיר דאָך פאַרנומען, אַרבעטס־מענטשן... צרות איבערן קאָפּ. אָבער שבת, זעט איר, דאָרט אין דער חברה...

אונזער חברהלע, אונזער ספר־תּורה.

גאָטס אַ פאָלק, נישט קיין רייכס, אָבער ווי ווייט מ׳קאָן, טוט מען דאָך אים צוליב.

ר׳ טוביה דער צווייטער שוחט, אַ שיינער ייד, וואָס, ניין? — א נזער חזן. ר׳ גבריאל מלמד — אונזער רבי. צען גילדן אַ חודש און יעדן שבת נאָכן דאַוונען — מיר זענען הונגעריק — דאָך שטייען מיר, און מיר הערן אויס, וואָס דער רבי לערנט מיט אונז.

אונזערס אַ חברה־מאַן פילט זיך גוט אין דער חברה. אין שטאָט־זאַכן, אַ חזן אויפצונעמען, למשל, צי דער אַ שוחט,

וועט מען דאָך אַ נאַש=בראַט קיין דעה נישט פרעגן, קיין טעאַט צאָלט ער נישט און קיין דעה האָט ער נישט: כאָטש די שול קער זיך מיט אונז אָן, פונקט אַזוי ווי מיט זיי; אונ= זערע טאַטעס האָבן פונקט אַזוי די ציגל געבראַכט ווי זייערע טאַטעס, און אַ ווייב און קינד האָבן מיר אויך. און אויף אַ שטיקל פרנסה דאַרף אַ נאַש=בראַט אויך בעטן, וואָס, ניין? איז דאָך גאָט פונקט אונזערער ווי זייערער... נאָר גיי שריי חי וקים, אַז דו האָסט קיין געלט נישט, פאַר דעם האָבן מיר אונזער שולכל. אונזער ספר=תּורהלע און אונזער חזן.

יעדער חברה=מאַן צאָלט צען גראָשן אַ וואָך, געלט איז דאָ, און קיין פרעמדע בעל=דעות דאַרפן מיר נישט.

און אונזער איינער איז זיך דאָרט פאַר זיין געלט אַ שיינער בעל=הבית. אין גאַס, למשל, אונזערס איינער, וואָס איז מ׳שטיינסגעזאָגט? שלעפּ זעק מעל און ווייטער פּטור, איינער רייסט דעם צווייטן אָפּ דעם נאָז ביי אַ זעקל מעל, וואָס קאָן מען מאַכן? פרנסה, ברודער! אין דער היים איז אַוודאי צרות: דער קעלער קאַלט און ווילגאָטש. די קינדער: איינס ווייִנט—ברויט, דאָס צווייטע איז קראַנק. און די יידענע, גאָט איינער, די יידענע! אָבער פאַר דעב, אַז עס קומט שבת, יום טוב, טוט זיך אַ נאַש=בראַט די קאַפּאָטע אָן, שמירט די שטיוול מיט אייל אויס און האָלאַ, אין דער חברה.

פיר לאַנגע טישן, דריי לייכטער אויף דעם טיש, איך זאָל אַזוי לעבן. אין מיטן חברה האָסטו דיר אַן „אַלמעמער". זאָג איך דיר אַ נייעס, אַ צאַצקע. אליעזר דער סטאָלאַר האָט אים געמאַכט, 5 קאַרבּוינעס קאָסט ער, כ׳לעבן. טאַקע דאָס אָרון=קודש הינקט אַביסל צו. מילא, וואָס קאָן מען מאַכן, ברודער, אַז גאָט גיט אונז, גיט מען אים... וועט

מען זיך אם ירצה השם פאַרן „אַלמעמער" אויסצאָלן. וועט מען אַן אָרון־קודשל שטעלן, אָבער דאָס ספר־תּורהלע האָט מען עץ־החיים געקויפט, און אַ ניי העמדל, אויף יום־טוב האָט מען די זילבערנע יד אויסגעלייזט, וואָס זי איז געוועזן פון גרויסן אומגליק אָן פאַרישבט ביים אפרים קינדער־האָבן. אַז דער גאָסטינינער בחור האָט אונז אַ „מזרחל" אויסגעמאָלט, אין בית־המדרש צו שטעלן. וואָס מען קאָן — מאַכן מיר.

און די גבאים, ביי אונז איז נישטאָ קיין מחלוקות, כאָטש אָרעמע „וויסאַבניקעס" — דאָך פּאַריאַדעק איז. אין דער חברה „תמימי דרך" — פּריצים זענען אַלע, ווילן זיי גבאים ווערן, מיר, האָבן זיך אונזער קלפּי, און יעדן סוכות, אסרו־חג אויף דער נאַכט, קומט מען זיך צוזאַמען אין חברה, דער רבי שרייבט אויס קוויטלעך, יעדן חברה־מאַנס נאָמען, מעג ער זיין ווער ער איז, יעדנס. די קוויטלעך לייגט מען אין אַ קאַפּל אריין און אין אַ צווייט קאַפּל לייגט מען ווייטער ליידיקע קוויטלעך אַריין, מיט דריי אויפגעשריבענע; מז"ט „גבאי ראשון", מז"ט „גבאי שני", מז"ט „גבאי שלישי", און אויף וועמען דער גורל פאַלט, וועמען גאָט באַגליקט, דער זאָל זיך זיין גבאי געזונטער־הייט, קיין האָן וועט נישט קרייען.

און דעם גבאי הערט מען. ווער עס הערט נישט — אויס חברה־מאַן. אויף דער וואַנט הענגט, למשל, אַ צעטל: „מען זאָל זיך נישט דערוועגן צורירן צום „ברעטל", אַז דער גבאי וועט נישט הייסן", און דו שטיי דיר, דאָס האַרץ גייט דיר אויס פאַר אַ מנחהלע, פאַר אַ קדושהלע, אָבער אַז דער גבאי הייסט נישט — איז „פּערפּעל", ברודער, פּערפּעל! זעט איר, למשל, אויף סכּות, דאַרף מען אַן אתרוגל. יעדן ערב־יום־כּפּור גייט דער גבאי אַרום און

נעמט צוזאַמען אויף אתרוג=געלט און יעדער גיט, וויפל ער קאָן. און איר מוזט וויסן, אַז דער עיקר איז אַ שיינער אתרוג, וואָרים, ברודער, האָסטו אַ שיינעם אתרוג – איז דיר אַ גאַנץ יאָר שיין. איז אָבער נישט... דעמאָלט ברודער... און ווידער, גוטער ברודער, מיט וואָס קאָנען מיר גאָט דינען, מיט אַ פּרק משניות, וואָס מיר קענען נישט, אַז נישט מיט אַ שיינעם אתרוג? און פאַרוואָס נישט? וואָס, מען טאָר נישט? אונזער געלט איז אפשר קיין געלט נישט? האַ?

באַלד נאָך יום=כפור גייען מיר מיט אונזער רבי צו ר' חיים דוד דיין אויסקלייבן אַן אתרוגל. ר' חיים דוד דיין איז זיך אַודאי אַ ערלעכער ייד.–ער האַנדלט מיט אתרוגים–דאָך, ברודער, יעדער קוקט פאַר זיך, יעדער באַהאַלט זיך „ממתקימלעך" פאַר די נגידים. מיר חברה „יגיע כפּים"– אי, עס שאַדט נישט, אָרעמע לייט, וועלן מיר מיט אַזאַ אתרוג אויך יוצא זיין.

און דער גבאי בעט אים:

– ר' חיים דוד, מיר זענען פּראָסטע יידן, מיר פאַרשטייען זיך נישט אויף די זאכן, מיר גיבן דיר אַזויפיל און אַזוי=פיל און גיב אונז אַן אתרוגל, אַזעלכעס, ברודער=לעבן, וואָס מיר זאָלן נישט האָבן מיט וואָס זיך צו שעמען.

נעמט מן הסתם אַזאַ חיים דוד און גיט אונז אַן אתרוגל. מיר גיבן אַ קוק–„נישט קיין סחורה". עפּעס אַביסל „גרינלעך" און „הויקערט" צו; ווייזט אונז אַ צווייטן „בחור",–קיין לייט נישט.

דער גבאי בעט זיך:

– חיים דוד לעבן, קרוין, מיר וועלן דיר באַצאָלן וויפל דו ווילסט, גיב אונז עפּעס רעכטס!

און ער ענטפערט זיך:

– גיט נאָר אַ קוק! איר וועט מיט אַזאַ אתרוג אויך יוצא זיין, נישקשה.

דער גבאי קומט צולויפן: קומט, ברידער!

און וואָס קלערט איר? מיר גיבן אַ קום אַריין אַלע, פון קליין ביז גרויס, צו ר' חיים דוד, מיר גיבן זיך אַ לאָז זוכן! ר' חיים דוד שרייט, שעלט – נאָר דער קאָטער הערט אים, מיר צעוואַרפן די קאַסטנס, מען קלייבט אויס, און מען גיט אונזער רבי דורכצוקוקן. וואָס קלערט איר? דעם בעסטן „העכט" האָבן מיר געפּאַקט. אויף מיינע נאמנות – דאָס שענסטע, פאַרן רב האָט ער געהאַט באַהאַלטן.

מיר האָבן אים גוט באַצאָלט, דריי רובל מזומנים, מיר דאַרפן דען, חלילה, אַז עס זאָל ווער אונז געבן בחנם!

שמחת תורה אין דער קצבישער חברה

דער עולם האָט זיך נאָכמיטאָג שמיני־עצרת אין דער קצבישער חברה צוזאַמענגעקליבן. מיט מנחה האָט מען ר׳ ברוך פּישער מכבד גע־ווען און ר׳ ברוך דעם טלית אויף איין אַקסל פאַרלייגט און אויפן קאָפּ אַ קאַפּעלושל מיט ווייסע שלייפּערלעך און ווייסע פּעדעמלעך אריינגעשטאָכן. שטייט פאַרן עמוד און זינגט די יום־טובדיקע שמונה־עשרה, אונטער זיינע פיס איז אוועקגעשטעלט אַ באַנק, כדי ר׳ ברוך זאָל אומפאַלן, ווען ער וועט די שמונה־עשרה אויסגיין. מען איז עפּעס דורך די „ימים נוראים־צייט" מיט גאָט נאָענטע מחותנים געוואָרן, — „אויף דו"...

ר׳ ברוך האָט שוין שמונה־עשרה אָפּגעזאָגט, דער עולם איז אַרויס מיט אַ פריילעכן קדיש, אַזוי ווי דאָס מאָל וואָלטן די געשטאָרבענע מוחל געווען, אַז מען זאָל פאַר זיי בעטן... און ר׳ ברוך איז שוין אומגעפאַלן, ווי מען האָט געוואַרט, מען האָט אים מיט געזאַנג אויפגעהויבן און מיט גרויס פאַראַד געפירט צום טיש, אַנידערגעזעצט אים אויבן־אָן, ביים „רבין", און מכבד־געווען מיט צוויי שטיקער לעקעך.

דער עולם איז געזעסן אַרום ביי די טישן, און די גבאים האָבן דערלאַנגט.

און לעקעך האָט מען געטיילט אומגעוואויגן, און בראָנפן האָט מען געגאָסן אומגעמאָסטן.

ביי דער טיר זענען געזעסן זעקס בחורי־מלעך אויף איין זייט, זעקס בחורימלעך אויף דער צווייטער זייט: באַהעלפער פון חדרים, אתרוג־אַרומטראָגערס, הושענה־מאַכערס, לולב־בינדערס. די צוועלף בחורימלעך האָבן געדינט אַלס מוזיק אויפצונעמען יעדן חברה־מאַן, וואָס קומט אַריין, מיט אַ פריילעכן „ברוך־הבא" און אָפּצוקנאַלן אַ „גוט־יום־טוב" ביי אַ טרונק בראָנפן.

דער עולם האָט נאָר ביר געטרונקען, דעם לעקעך האָט יעדער פאָטער צעטיילט די קינדער, וואָס זענען מיט אין דער חברה געווען, און די עפל, און די ניס האָט מען באַהאַלטן פאַר די ווייבער אין די קעשענעס.

די גבאים, אָנגעטאָן אין ברייטע פאַרטוכער, האָבן דערלאַנגט, דער עולם האָט געטרונקען. דער חברה־חזן מיט די משוררים האָבן אַ פריילעכן ניגון געזונגען, און דאָס יינגל, דאָס קוויטשערל, האָט אין דעם ניגון אַ טרויעריקן „ונתנה־תוקפדיקן" טאָן אַריינגעכאַפּט, און דער באַס האָט אַ בעמעלע געגעבן: אוי,־אוי,־אוי,־און דער עולם האָט מיטגעהאָלפן: אוי,־אוי,־אוי,־האָט עס אויסגעזען עפּעס, ווי אַ פריילעכער יום־כפור.

און וואָס אַמאָל האָט זיך דער „אוי־אוי" אַלץ מער פאַרגרעסערט, אַלץ שטאַרקער געהילכט. און האָט אַ ייד אַ בליק אין פענסטער געוואָרפן און די פאַרלאָפענע שויבן געזען, האָט ער מיטגעברומט: אוי־אוי, אוי־אוי, דער ווינ־טער קומט, דער ווינטער קומט!

אַ צווייטער ייד האָט מיטגעזונגען: „דער אויבן איז צעבראָכן", און אַ דריטער ייד האָט מיטגעזונגען: „און דער פעלץ איז אויסגעקראָכן", און דער איבעריקער עולם האָט אַ ברום געגעבן: „און קיין געלט איז נישטאָ" —

— „אוי־אוי, אוי־אוי".

און אַזוי האָט דער עולם אונטערגעהאָלפן, ביז עס איז טרויעריק־פריילעך געוואָרן, און ר' ברוך פישער האָט דער ערשטער זיך פון אָרט אויפגעהויבן און האָט זיך אַ לאָז געטאָן טאַנצן.

שישו ושמחו בשמחת תורה!.. היידא, עולם! היידא! היידא!

— צוויי גילדן אַ פונט פישלעך — האָט אונטערגעבראָכן, זינגענדיק, אַנטשל קצב און איז צו צו ר' ברוך און אים אָנגענומען פאַרן לאַץ.

— פערציק גראָשן אַ פונט פלייש — האָט ר' ברוך געזונגען, האַלטנדיק ר' אַנטשלען פאַר דער האַנט, און דער עולם איז אַרויס מיט אַ הילך:

— גוט־יום־טוב! גוט־יום־טוב!

באַלד האָט זיך דער עולם איינגעשטילט. דער רבי פון דער חברה האָט דעם גרויסן מדרש אין האַנט גענומען, פון וועלכן ער פלעגט יעדן שבת לערנען, אויפגעעפנט עס און אָנגעהויבן:

— נו, רבותי!

— רבי, אַ שטיקל, אַ פריילעכס.

— אַ יום־טובדיקס, רבי, — האָט דער עולם געזאָגט.

— זיי ווילן אַן אַגדתא, רבי, נישט קיין „הלכה", — האָט ר' מרדכי קצב זיין בקיאות פאַרן עולם אַרויסגעוויזן.

דער רבי האָט אַ שמעק טאַבאַק געטאָן און אָנגעהויבן זאָגן:

— מיר וועלן מסיים זיין דעם מדרש.

— אז עס איז געקומען די צייט, ווען משה רבינו זאָל נפטר ווערן, האָט ער בײַ גאָט געבעטן: „רבונו־של־עולם, פערציק טעג, פערציק נעכט בין איך בײַ דיר געווען, בעט איך דיר, זאָלסט מיך נישט איבערגעבן דעם מלאך־המות"...

— רבי, אַ פריילעכס — שרייט דער עולם.

— ניין, רבי, טאַקע דאָס, — שרייט ר' ברוך און טרערן באַווייזן זיך אים אין די אויגן, — אָט אַזוי ווייטער.

דער רבי זאָגט ווייטער:

— דעמאָלט האָט זיך משה געהייליקט ווי אַ מלאך, און גאָט אַליין האָט אַראָפּגענידערט צו אים, צוצונעמען זיין נשמה, און דריי מלאכים זענען מיט הקדוש־ברוך־הוא: מיכאל, גבריאל און זגזגאל.

— אַ רוח זאָל... אָט... — כליפּעט ר' ברוך און קלאַפּט אין טיש אַרײַן, — ביר! גבאים, וואָס שלאָפט איר? אונזער משה רבינו, נעבעך, אונזערער.

און טרערן באַווייזן זיך אים אין די אויגן.

— אונזער הייליקער משה־רבינו, — און ר' ברוך פישער איז צו צום אָרון, אויפגעעפנט דאָס פּרוכת, און ער האָט דער חברהס ספר־תורה אַרויסגענומען. אָנגעקליידעט איז עס גע־ווען מיט דעם נייעם ווייס־אַטלאַסן מאַנטעלע, און פון זילבער אַ מגן־דוד אויסגענייט. און ר' ברוך האָט מיט דער ספר-תורה אַ טענצ' ארום „שלחן" געמאַכט.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליקער משה רבינו...

און ער האָט געוואָרט ביז דער עולם וועט אים אונטער־העלפן...

און דער עולם איז אַרויס פון טיש.

— גוט־יום־טוב ! גוט־יום־טוב !

— אין שול אַריין, אין שול אַריין ! – און דער עולם האָט זיך געלאָזט אין שול.

צוערשט זענען געגאַנגען די בחורים מיט אַ פריילעכן ניגון, דערנאָך די קינדער מיט די ברענענדיקע פאָנען, און ר׳ ברוך פישער אין הויזן מיט אַ שפענצער, מיט דעם קאַפעלושל, מיט די ווייסע פעדערן אויפן קאָפּ. ער האַלט אין האַנט די ספר־תורה און טאַנצט דערמיט אין גאַס, און זינגט הויך אויפן קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליקער משה רבינו !

און דער עולם מיטן „רבי״ גייען נאָך ר׳ ברוכן, און דערנאָך גייען די ווייבער פון די חברה־לייט, יום־טובדיק געקליידעט. פון פאָרנט שפּרינצע, ר׳ ברוך פישערס ווייב, פירט דעם פאַראַד.

עס האָט שוין אָנגעהויבן צו טונקלען, און פאַר יעדן פענסטער האָבן ליכטלעך געפינקלט, און ווייבער, און מיידלעך זענען מיט לייכטער און לאָמפּן פאַר דער טיר אַרויס צו מאַכן אַן אילומינאַציע פאַר דער הייליקער תורה.

און ווייבער מיט ברענענדיקע ליכט זענען דער הייליקער תורה נאָכגעפאָלגן.

און טונקל ווערט. די הערבסט־נאַכט פאַלט שווער איבער דעם שטעטל צו, און יידן גייען דאָרט... ווייט... עס פינקלען נאָך די ליכטלעך, און עס הערט זיך נאָך פונדערווייטנס ר׳ ברוך פישערס קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליקער משה רבינו... אונזער משה רבינו...

די יידן האָבן געכאַפּט גאָט אין קרענצל אַריין, און גע־מאַכט, מחילה, מיט אים אַ טענצל. דאָס אָרון־קודש איז אָפן און אַ ליכט ברענט זיך דאָרט, די קינדער האַלטן פאָנען אין די הענט, אויף די שטעקלעך פון די פאָנען זענען רויטע עפּע־לעך און אין זיי זענען אַריינגעשטעקט ברענענדיקע ליכטלעך. די קינדער שטייען אויף די בענק און שרייען: „גוט־יום־טוב! גוט־יום־טוב!" אויסגעמישט איז דער עולם: נישטאָ היינט קיין אונטערשיד, היינט זענען אַלע גלייך. סיי רייך, סיי אָרעם — אַלע זענען „מורנו'ס". יעקל וואַסערטרעגער האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויבן־אָן, אויף מתתיהו גאָלדמאַנס שטעל, באַלד ביים רב, אין דער מזרח־וואַנט. און ר' יעקל וואַסער־טרעגער רייבט זיך צו צום קרענצל נגידים, וואָס שטייען ביים רב, און ר' יעקל וואַסערטרעגער גיט אַ שאָקל מיטן קאָפּ און זאָגט הויך: „גוט־יום־טוב, רבי!" און שאָקלט זיך פרום.

די חברה־לייט קומען זיך צוזאַמען אין שול אַריין, יעדער פאָלק מיט זיין שטאַב און זיינע פאָלקאָווניקעס, יעדע חברה מיט איר הייליק ספר־תורה, פּאָרויס, און מיט אירע גבאים, מיט לעקעך און בראָנפן, מיט אירע חברה־לייט, חברה־ווייבער און חברה-קינדער. יעדע חברה קלייבט אויס איר דעלעגירטן און שיקט אים מיט דער ספר־תורה אַרויף אויפן באַלעמער. און דאָ, אויפן באַלעמער, קאָנט איר דערקענען יעדע חברה מיט אירע סימנים. אָט זעט איר אונזער באַקאַנטן ר' ברוך פישער (דעלעגירט פון דער חברה קצבים). אָט שטייט ער מיט דעם קאַפּעלושל אויפן קאָפּ, אין די הויזן מיטן שפּענצער, און האַלט דער חברהס ספר־תורה און די חברה־לייט קוקן אויף ברוכן און קוועלן פאַר נחת. נעבן אים שטייט דער דעלעגיר־טער פון דער חברה „פּועלי־צדק" (שניידערס און שוסטערס), ר' געצל, דער טאָג־חזן פון בית־המדרש, וואָס זיין רעדן איז

שטענדיק מיט דעם ניגון פון „וישתבח". די חברה „פועלי־צדק" האָבן זיך געלאָזט באַנוגענען דערמיט, וואָס זייער דע־לעגירטער, ר' געצל, טראָגט אַ פאַרקערטע קאַפּאָטע מיט אַ פאַרקערטער הוט, און דאָס ספר תורה פון דער חברה „פועלי־צדק" האָט אַ שיין סאַמעט מאַנטעלע מיט אויסגעהעפטע לייבן. פון דער חברה „תמימי־דרך" (בעלי־בתים, סוחרים, אָרנטל עכע שניידערס) איז דעלעגירט ר' אפרים עָקר, אַ ייד, וואָס האָט קיין קינדער נישט און וואָס האָט פאַר זיין אייגן געלט אַ ספר־תורה געלאָזט שרייבן.

דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי־דרך" טראָגט אַ פאַרטוך אויפן קאָפּ, און די ספר־תורה — אַ זילבערנע „עטרה", מיט אַ זילבערנעם „יד". פון דער חברה „נקי כפים" (טרעגערס און וואַסער־פירערס) איז דעלעגירט עפּעס אַ הויי־כער יינג, וואָס האָט תמיד אַ פאַרבונדן אויג, אַז מען מיינט, דאָס ער איז געבאָרן מיטן טיכל אויפן אויג, און דאָס טיכל איז אין דער וואָכן שמוציק, שבת — האַלב ריין, און יום־טוב — קלאָר. ער האַלט אין דער האַנט דער חברהס ספר־תורה, אַ נאַקע־טעס, נעבעך, און אַ קליינס — אַן עופּעלע פּשוט, און טראָגט, ווי אירע בעלי־בתים, אַ צייגן מאַנטעלע און די עטרה מיטן יד זענען נעבעך פאַרישבט.

באַלד איז מען מכבד דעם רב פון דער שטאָט מיט ער שטאָטס ספר־תורה, אַ גרויסע, מיט אַ גאָלדענער „עטרה" און מיט אַ גרויסן גילדענעם יד.

און דער „חזן" מיט די „משוררים" דאָרט ביים „עמוד" האָבן דעם סיגנאַל געגעבן, און ער איז אַרויס מיט אַ גע־זאַנג, דער רב מיט דער ספר־תורה פון פאָרנט, און נאָך אים ר' אפרים, דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי־דרך" מיט זיינע חברה־לייט און גבאים און חברה־ווייבער און

חברה=קינדער, דערנאָך דער דעלעגירטער פון דער חברה קצבים, ר׳ ברוך פישער מיט דער חברהס ספר=תורה, און חברה=לייט, און מיט די גבאים, און מיט חברה=ווייבער, און חברה=קינדער, און דערנאָך ר׳ געצל, דער דעלעגיר=טער פון דער חברה „פועלי=צדק״ מיט זיינע חברה=לייט, און דערנאָך דער הויכער יינג מיט דעם פאַרבונדענעם אויג, מיט דער נאַקעטער ספר=תורה אין האַנט.

און דער אַרומיקער עולם האָט אַ וועג געמאַכט פאַר דעם עולם מיט דעם „עוזר=דלים״.

פינסטער איז שוין געוועזן, אין גאַס האָט געבלאָזן אַ קאַלטער הערבסט=ווינט. פון אויבן, פון הימל, האָבן די שטערן קאַלט אַראָפּגעשיינט. דאַכט זיך זיי שרעקן עפּעס...

חורבן־ירושלים

ערשטער געזאַנג

די כשדים אַרום ירושלימס מויערן. — ירמיהוס געוויין לאָזט נישט ירושלים חרוב־מאַכן. — די מלאכים ברעכן די מויערן איין. — דער בית־המקדש ברענט. — די לויים מיט זייער געזאַנג. — די ווערב־מיידלעך מיט זייערע פּרוכתן. — דער אוצר פון די היילן אין בית־המקדש. — די שטילע תּפילות. — די זון וויל נישט איבער דער וועלט שיינען.

צעטרעטן ליגט יהודה צו נבוכדנצרס פיס. שוין איינגעזאַמלט דעם גאַנצן כשדים־חיל אַרום ירושלימס מויערן האָט דער פיינט. אַלע וועגן אָפּגעשניטן, אַלע וואַסערן, וואָס פליסן קיין ירושלים, פאַרשטאָפּט. האַרט ביז צו מויערן גייען די כשדים שוין צו. שוין ווייזט זיך קעגן זיי קיין העלד נישט מער, קיין פייל, קיין שפּיז פון ירושלימס זייט ווערט נישט מער געוואָרפן צו זיי – אָבער ירושלים נעמט ער דאָך נישט איין. עס האָבן צייט די כשדים־העלדן צו לאָקן זייערע בערד, זאַפן זיך די האָר אין די אייל־געשירן און קנייפּן און קאַרבן זייערע בערד און האָר. עס פּיטערן זיך רויק נעבן זיי זייערע געפּוצטע פערד. דער פיינט נעמט ירושלים נישט איין.

יעדעס מאָל, ווען נבוכדנצר קומט צו ירושלים צו, ווערט זי פאַרהוילן פון זיינע אויגן. עס פאַרשווינדט דער וועג, און צוועקגעוואָרפן ווערט ער פון ירושלימס מויערן אויף מיילן ווייט. עס פאַלן די שפּיזן אויף זיינע אייגענע חילות צו. צי ווי מיט אשור שפּילט יהוה מיט אים אַ שפּיל? אָ, עס ציטערט דער פיינט.

און דאָך אויף דער צווייטער זייט מויער — אויסגעשטאָרבן ליגט ירושלים. ווי אַרויסגעוואָרפענע שמאַטעס, וואַלגערן זיך אַרום איבער די ווייסע גאַסן די שענסטע ווייס־לויכטנדע לייבער פון די טעכטער פון ירושלים. קיין פיינטס שווערד האָט זיי נאָך נישט אָנגערירט. דאָס זענען זיי אַזוי דורך הונגער פון זייערע פּאַלאַצן אַרויסגעוואָרפן געוואָרן. עס ברענט די זון איבער זייערע נאַקעטע לייבער, און זיי פילן דאָס ליכט נישט מער. אויסגעטריקנט, געלעכצט נאָכן טרונק, איז זייער בלוט פאַרשלאָפן געוואָרן אין זיי. די ליפּן, ווי פאַרברענטע רויזן פון זומער־היצן — איינגעשרומפּן. עס דרימלען די קראַנקע יינגען.

עס באַוועגט טיילמאָל אַ פאַרחלשטע פרוי מיט איר האַנט און זוכט נעבן זיך איר איינציק קינד, וואָס ווי אין חלום שוועבט זיין געשטאַלט פאַר איר. טייל קינדער מתים האָבן זיי ליגן נעבן זיך; טייל קינדער, קריכנדיק אויף אַלע פיר, נויגן זייערע פאַרלעכצטע מיילעכלעך, זוכן פאַרשמאַכט, ווי אין קראַנקהייט, נאָך דער מוטערס נאַרונג. געפינט די אויסגעדאַרטע ברוסט, וואָס ווי אַ פאַרטריקנטע פרוכט, נאָגט דאָס קינד פון איר הוילע לופט אין זיך אַריין. ווי דורך אַ שלייער פילט די פאַרחלשטע מוטער די שטילע גסיסה פון איר קינד, און זי צאַפּלט אויף צום לעצטן מאָל

און טראָגט איר פאַרטריקנטע צונג אין דעם שטאַרבנדן קינדס מײַלעכל אַרײַן.

שווײַגנדיק רוקט זיך די נאַכט צו, ווי אַ שוואַרצע חופּה איבער אַ טריטער כּלה. עס הילן זיך די גאַסן אין שאָטן אײַן. און אויף אַלע פיר הויבן קראַנקע אָן פון זײַ־ערע לעכער אַרויסצוקריכן. צי זענען עס יונגע, צי זענען עס אַלטע? אַלע זעען אויס גלײַך. זײַ נויגן זײַערע מײַלער צו דער ערד צו, לעקן מיט זײַערע צונגען, ווילן פון דער ערד אָוועקרויבן דעם טוי, וואָס די נאַכט הויכט אָן אויף איר, אָבער מיט שטויב דעקן זיך זײַערע מײַלער צו. טרוקן זענען די נעכט און לייגן זיך עווער, ווי אַ גוף פון אַ בר־מנן, איבער דער ערד. אָנגע־פילט מיט טויט איז די לופט, די נשמה ווערט געבונדן אין דעם גוף אין אַזאַ נאַכט, און פאַרחלשט, מיט בענקענ־דיקע בליקן קוקט ישראל, ווי נאָך אַ ישועה אויס, נאָך דעם פײַנט.

אָבער דער פײַנט קאָן ירושלים נישט נעמען. נאָך שטייט אויפן הר־הבית ביים מזבח דער כּהן אין זײַן ווייסן געוואַנד און ברענגט דעם קרבן צו גאָט אין דער ריכטיקער צײַט. פאַרשוואַכט ווערט ער פון דעם גערוך פון פלייש, וואָס ברענט זיך אויפן מזבח פאַר אים. דער ווײַן גייט אין זײַנע פאַרטריקנטע געדערים אַרײַן. און שיכּור און קראַנק פון דעם גערוך פון ווײַן און פלייש, וואָס זײַנע הוילע גע־דערים ווערן אָנגעבלאָזן מיט אים, שלעפּט ער זײַן קראַנקן גוף פון מזבח אַוועק. אויף אַלע פיר קריכט ער פון דער עזרה אַרויס, נויגט זײַן קאָפּ צו דער וואַנט צו און ער הויכט זײַן נשמה אויס, מיט דעם פאַרחלשטן שמײכעלע אויף זײַנע ליפּן, אַז ער האָט מיט זײַן נבלה די עזרה נישט טמא געמאַכט.

נאָר ניִשט איבער דעם קרבן, וואָס דער כהן ברענגט צו גאָט, קאָן ירושלים ניִשט פאַלן. פאַרזינדיקט האָט זיך ישראל, און גאָט איז אַוועק פון אים. פון מצרים האָט ער אים אַרויסגענומען, אין דעם לאַנד, וואָס צו זיינע עלטערן צוגעזאָגט, האָט ער אים אַריינגעבראַכט. משהן האָט ער געשיקט צו זיי, אַ תורה זיי געגעבן, געמיינט, זיי וועלן זיין די לערער פון דער וועלט, זיינע געזעצן די פעלקער לערנען, דערציילן ווער יהוה איז. דורך דורות, דורות האָט ער זיי נביאים געשיקט און אָנגעזאָגט: „זייט די וועלט, זייט דאָס ליכט. ניִשט קיין אָקסן און ניִשט קיין קאַלב וויל איך פון אייך, ניִשט קיין געשרייען און ניִשט קיין געבעט. דעם שוואַכן העלפט, פאַר דעם אָרעמאַן און פאַר די יתומים נעמט אייך אָן". הינטער יעדן בוים זיך געצן געשטעלט און פון אומווירדיקע פעלקער זיך מדות געלערנט. אַ, עס האָט אויפגעברענט דער צאָרן אין גאָט אויף זיין אויסדער־ווײלט פאָלק.

געציטערט האָבן די יסודות פון דער ערד, געדונערט דער הימל, און דער ים איז ווי אַ מויער געבליבן שטיין. די שטערן און די זון האָבן זיך אין די לעכער באַהאַלטן, ניִשט געוואָלט גיין זייער שליחות אויספירן און שיינען איבער דער וועלט, ווען גאָט האָט געשוואָרן ירושלים אונטערצוברענגען, דעם בית־המקדש צו פאַרברענען. מיט אייזערנע ריטער האָבן זיי די מלאכים פון זייערע באַהעלטע־נישן אַרויסגעשמיצט און מיט געוואַלט זיי געצווּנגען איבער דער וועלט לויכטן צו גיין. אָפּגעצויגן האָט דאַן גאָט פון דער ערד, וואו מענטשן האָבן אים געשאַפן אַ היים, אין די הימלען איז ער אַוועק, צוריק געלאָזן האָט ער זי אַליין, פאַרלאָזן די הימלען איבער איר, דעם שער־הרחמים

צוגעמאַכט און באַשוואוירן האָט ער די מלאָכים, פאַר אים נישט צו ברענגען קיין געבעט און קיין געוויין. מלאָכים מיט פייערדיקע ריטער האָט ער ביים שער הרחמים אַוועק־געשטעלט — אָפּצוטרייבן די תּפילות, וואָס דרינגען פון דער וועלט אַרויף צו זיי, איבערגעלאָזט די וועלט צו איר מזל אַליין. אָ, פינסטערע כּוחות, גייט פון אייערע באַהאַל־טענע לעכער אַרויס און פירט אויס אייערע מעשים! עס פרעסט שוין דער שטאַרקער דעם שוואַכן, און קיין גע־רעכטיקייט איז נישטאָ מער. עס רייסן די בליטן איינע פון דער צווייטער דעם זונען־שטראַל אַרויס. די וואָרצלען אין דער ערד קריגן זיך צווישן זיך און גנבענען איינער פון דעם אַנדערן דאָס חיות אָפּ. אָ, דאָס ווערימל, אויף גאָטס חסד ביז אַהער געשיצט, צו שפּייז דעם שטאַרקן איז עס געוואָרן, און גאַנצע מינים באַשעפענישן גייען שוין אונטער דער זון. אָ, עס נויגט זיין שוואַך קעפּל דאָס אָרעמע גרעזל צו דער זון צו און פרעגט אויף גאָט. דאָס קליינע פעלד־פייגעלע, איבערגעלאָזט אין נעץ אַליין, קלאַפּט מיט זיינע יונגע פליגלען, פּישטשעט מיט זיין שנאָבל, און זיינע אייגעלעך קוקן מיט אַנגסט דעם טויט אַנטקעגן – זוכנדיק גאָט. נאָר פאַרשלאָסן האָט גאָט זיינע הימלען איבער דער וועלט און איבערגעלאָזט עס צו זיין מזל אַליין.

אָבער ווי אַ שפּיז שטעכט דעם פאַרשלאָסענעם הימל אָן איינזאַמער געוויין, ווי אַ שרייען פון אַ קינד, קלאַפּט אויפן שער הרחמים אָן און דרינגט אַריין צו גאָט — עס איז ירמיהוס געבעט, וואָס שפּאַרט אַזוי אין די הימלען אָן. איין געהילט אין זיין ווייסן געוואַנד, דרייט זיך דער מאַן פון פּיין צווישן די לעבעדיקע מתים אַרום. אין גרוב האָבן זיי אים געהאַט אַראָפּגעוואָרפן, געוואָרפן שטיינער אויף

אים, ווען ער האָט זיי אָן זייער שלעכטס דערמאָנט. יעצט, ווי אַ שאָטן דרייט ער זיך צווישן זיי אַרום, און ווי דער רוף פון קינד ווערט די גוססדיקע מוטער פון טויט צוריק — אַזוי לאָז, יר־יהוס קרעכצן ירושלים נישט שטאַרבן. איינגעזאַפּט אין יעדן זיין טראָפּן בלוט די לייד פון זיין פאָלק, דריקט ער צו זיין פאַרדאַרטער ברוסט די קאַלטע קערפּערס פון די טויטע קי־דער צו. און ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה שרייט ער אויף מיט פאַרבלוטיקטע אויגן און רופט צום הימל צו: „גאָט, זע די שאַנד, זע!״ אין די ווינקעלעך באַהאַלט ער זיך, זיצט אָפּ דאָרט טאָג און נאַכט, ווי אַ משוגענער בליקט ער אַרום זיך שטום און רעדט צו זיך אַליין. גאָט קוקט דאָך אין זיין האַרץ אַריין און ער ווייס ירמיהוס לייד. איינזאַם שלייכט זיך זיין געבעט אין דער בלייענער לופט אַריין, שלאָגט זיך אַדורך דעם וועג אין פאַרוואָלקנטן הימל. עס טרעטן צוריק פאַר ירמיהוס געשריי די שטרענגע מלאכים מיט זייערע ריטער, ווי אַ שטורם יאָגט זיי ירמיהוס געבעט פון פאַרשלאָסענעם טויער אָפּ. און עס ברעכט זיך אין דעם הימל אַריין און טרעט פאַר גאָט פאַר — און לאָזט ירושלים נישט שטאַרבן.

אָבער עס בענקט דער חולה נאָכן טויט, און פון גסיסה־בעט געגאַרט מען דאָס ווייגענדיקע קינד אָפּ, עס זאָל לאָזן די מוטער שטאַרבן רויק. אַזוי האָט גאָט ירמיהון פון ירושלים אַרויסגעגאַרט. געזאָגט האָט ער אים: „נאָך ענתות גיי און קויף דאָרט אַ פעלד ביי דיין פעטער דיר אָפּ. און זעץ דיך רויק אויף דעם לאַנד — נאָך וועט דער פיינט ירושלים נישט נעמען, — און רויק קאָנט איר בלייבן דאָ נאָך אויפן אָרט״.

און ווי ירמיהו האָט נאָר געטרייסט די טויערן פון ירושלים פאַרלאָזט, זענען פיר מלאכים פון הימל אַראָפּגעני־דערט און האָבן זיך אויף די מויערן פון ירושלים געשטעלט,

אָנגענומען בײַ די ווענט און צעבראָכן זײ. נישט נבוכדנצר, נישט נבוזרדן האָבן די הייליקע שטאָט אײַנגענומען, נאָר ווי משה דורך גאָטס קוש געשטאָרבן — האָט גאָט אַלײן זײַן שטאָט צעבראָכן. אַראָפּגעניִדערט האָבן פיר מלאכים פון הימל אַראָפּ, פּאַקעלן האָבן זײ געהאַלטן אין זײערע הענט, בײַ די פיר ווינקלען פון בית־המקדש זיך אַװעקגעשטעלט און גאָטס הויז אונטערגעצונדן.

געשטאַנען זענען די כהנים בײַ זײער עבודה און האָבן דעם קרבן אויפן מזבח געבראַכט, און די לוויים מיט זײערע האַרפן האָבן פאַר גאָט אַ ליד געזונגען. דערזען האָבן זײ דעם פײַער פון דערווײַטן, ווי ער האָט אַרומגעכאַפּט די פיר ווענט פון מקדש, זײער אָרט האָבן זײ נישט פאַרלאָזט און ווײַטער זײער עבודה געטאָן. שוין כאַפּט דער פײַער די עזרה אָן, דאָס פּימפּסן־האַלץ צווישן די מעשענע זײַלן קנאַקט, און עס רויטלט זיך דאָס פלאַם אין זיבן־פאַרביקן קאָליר, — רויק שטײען ווײַטער די כהנים בײַ זײער דינסט, און העכער שאַלט דאָס ליד פון די לוויים. עס בריט דער מאַרמאָר־שטײן אונטער זײערע פיס, דאָס גאָלד טוקט זיך אין פלאַם, און זײ פילן נישט קײן לײד; דאָס פײַער כאַפּט דעם פּרוכת־אָן, צינדט זײער ווײַסן געוואַנד אונטער, שוין ברענען די פידלען אין זײערע הענט, עס קנאַקן די סטרונעס, עס ברומען די האַרפן זײער לעצטן קרעכץ, און העכער שאַלט דאָס ליד פון די לוויים. עס כאַפּט דער פײַער דעם געזאַנג און ברענט עס אונ־טער אין זײַן פלאַם, און עס טריפן דערפון טראָפּנס בלוט אין פײַער אַרײַן. הויך וואַרפן די כהנים די שליסלען פון בית־המקדש צום הימל אַרויף. עס כאַפּן זי מלאכים פון פײַער אונטער און טראָגן זײ צום הימל צוריק. און זײ גײען, די כהנים, צו זײער עבודה צוריק און, ווי זײער קרבן, ווערן זײ פאַרברענט פאַר

גאָט. עס קומען צוגיין די וועב־מיידלעך, די טעכטער פון די כהנים און לויים. געהאַט האָבן זיי אין אַ ווינקל פון בית־המקדש זייערע וועב־שטולן שטיין, געשטריקט האָבן זיי מיט גאָלדענע פעדעם אויף פורפור־צייג די פּרוכתער פאַרן בית־המקדש. געהילט האָבן זיי זייערע יונגע לייבער מיט די האַלב־געוועבטע פּרוכתער פון פורפור־שטאָף אין גאָלדענע פעדעם, און ווי די לויים מיט זייער ליד ווערן זיי מיט זייערע שטיקערייען אין דעם בית־המקדש־פייער פאַרברענט. עס שיסט דער פייער זיין פריידן־געשריי, — צי איבער דעם פרישן מיידל־לייב, צי איבער דאָס גאָלד און פורפור־געוועב, ברומט ער זיין פריידן-געזאַנג? עס פאַלן די ריזן, די יסודות פון דער וועלט, די קופּערנע זיילן פון בית־המקדש, ווי געשלעכטע הרוגים לייגן זיי זיך אין פייער. עס רויטלט זיך זייער גלאַנץ ווי מיט בלוט באַגאָסן. און עס איז, ווי נישט־ערדישער שטאָף וואָלט אין פייער פאַרצערט געוואָרן, נאָר שטיקער הימל־וואָלקן טוקן זיך אין לעצטן רויטלעכן זונען־ליכט. קלאָר איז מיטאַמאָל געוואָרן דאָס ליכט, און פון דער לאַזור־שיין, וואָס מיט איר באַשיינט די זון דעם הימל אין מיטאָג־שעה, איז דער פייער באַהעלט געוואָרן, ווי אַריינגעגאָסן וואָלטן זיך קוואַלן לבנה־ליכט אין דעם ים זונען־שיין — אַזוי לויכט זיך ליכט אַדורך ליכט. און אַ גערוך האָט זיך איבער דער וועלט פאַרשפּרייט, ווי דער ריח פון גן־עדן וואָלט אויף דער ערד אַראָפּגעגעדערט. דאָס האָט דער פייער דערגרייכט צו די אוצרות איילן, וואָס זענען אין אַ ווינקל פון בית־המקדש באַהאַלטן געשטאַנען פון דוד המלכס צייטן. יעדער כהן־גדול האָט געהאַט זיין אייל — געשטעלט איז געוואָרן דער געשמאַק נאָך דעם כהנס גוסט, לויט זיין יחוס און לויט זיין איידלקייט. איבערגעגעבן איז געוואָרן דער סוד פון די

איילן — רייבן די געווירצן, די געבליטן און די קרייטעכצער — פון דור צו דור, צו שטעלן דעם גערוך לויט דעם משפּחה־ריח. וואָרים יעדע איידעלע משפּחה אין ירושלים האָט אירע אייגענע איילן געהאַט. און נאָך דעם ריח פון דעם לייב האָט מען דעם יחוס דערקענט. פיל איילן זענען דאָרט געווען, וואָס ווען מען האָט זייער ריח דערשפּירט, האָט מען צו זינדיקן אויפגעהערט און אַן איידלקייט איז אַריין אין האַרץ, און בעסער איז געוואָרן דער מענטש. נאָר איין אייל איז דאָרט געווען, פון יענעם קריגל, וואָס שמואל הנביא האָט דערפון דוד המלך געזאַלבט, און קוים האָט ער דערפילט זיין גערוך, האָט די שכינה גערוט אויף אים, און ער האָט געוואוסט, ווער עס איז גערעכט, און ווער אומגערעכט. דעם קריגל האָט אַ מלאך פון בית־המקדש צוגענומען און פאַרן מלך המשיח אויפבאַוואָרט.

אויפגעגאַנגען זענען די אַלע איילן אין פלאַם פון בית־המקדש. און צעטראָגן זייער געשמאַק האָט דער ווינט איבער דער גאַנצער געגנט אַרום. און וואו עס איז נאָר געווען אַ שוואַכער אויף צוויי טויזנט מייל, אַז ער האָט דעם גערוך דערפילט, איז ער באַלד געזונט געוואָרן. און וואו עס איז נאָר געווען אײנער, וואָס האָט בדעה צו זינדיקן געהאַט, אַז ער האָט נאָר דעם ריח דערפילט, איז אין אים אַן איידלקייט אַריין — גוט געוואָרן און תשובה געטאָן.

פון דעם פייער האָבן זיך יונגע ווייסע מלאכים געטראָגן, מחנות, מחנות, ווי די טויבן זענען זיי פון דעם פייער געשטיגן און זענען אין די וואָלקנס אַריין און פאַרלאָרן געוואָרן אין דער טיפקייט פון הימל. עס זענען דאָס געווען די סודות פון קדשי־קדשים, וואָס האָבן זיך מיט גאָט אויפבאַהאַלטן. יעדע שטילע תפילה, יעדער שטילער נדר, באַהאַלטענער קינדער־געוויין און שטומע לייד, וואָס קיין מענטש זעט זיי נישט, נאָר

נאַט אַליין ווייס דערפון, — האָט גאָט זיי ווי אַ טייערע פּערל־שנור צונויפגעקליבן און אין זיין קדשי־קדשים אויפבאַוואָרט. אַלע די כשרע נשמות זענען מיט אים, ווי טויבן־געשטאַלטן, אין הימל געפלויגן, ווען גאָט האָט זיין הויז פאַרלאָזט.

לאַנג האָט זיך געצויגן די נאַכט פון חורבן־בית־המקדש. די זון האָט נישט געוואָלט אַרויסגיין שיינען איבער דער וועלט, ווען עס איז געקומען איר צייט, אָ, געשלאָגן האָבן זי די מלאכים מיט פייערדיקע ריטער. באַהאַלטן האָט זי זיך אין אירע באַהעלטענישן אַריין: „צו־וואָס זאָל איך איבער דער וועלט שיינען גיין, ווען דער בית־המקדש איז שוין מער נישטאָ אויף איר?" זענען זיי צו דער נאַכט געקומען און האָבן געזאָגט: „בלייב דו איבער דער וועלט". האָט זי געענטפערט: „מיין צייט איז פאַרביי". אַזוי האָט די נאַכט נישט געוואָלט מער איבער דער וועלט בלייבן, און אויך נישט דער טאָג. זענען זיי צום רבונו של עולם געקומען און האָבן געפרעגט: וואָס צו טאָן? האָט גאָט זיי געהייסן קומען פאַר אים, זענען די ליכטער פאַר גאָט געקומען אין טונקעלע שלייערס געהילט און געזאָגט אַזוי: „האָסט אונז באַשאַפן די וועלט צו באַלויכטן, וועמען זאָלן מיר באַלויכטן, אַז דאָס בית־המקדש געפינט זיך נישט מער אויף איר". אַזוי האָט גאָט געשוואָרן דאָס בית־המקדש צו באַנייען; אין דער מינוט איז משיח געבוירן געוואָרן און די זון איז אַרויס די וועלט צו באַלויכטן.

צווייטער געזאַנג

ירמיהו גייט געטרייסט קיין ירושלים צוריק.—ער דערקענט דעם בלוטיקן וועג, לופט נאָך די גולי-בבל נאָך, טרעפט זיי ביי רחלס קבר.—חשובי ירושלים, בחורים ובתולות.—די וועגן מיט די אוצרות פון בית-המקדש, די פרחי־כהונה.—ירמיהוס רייד צו נבוזרדן. נבוזרדנס ענטפער.—ירמיהו טרעפט די מוטער ציון פאַר די צעבראָכענע מויערן פון ירושלים זיצן.

מיט אַ געטרייסט האַרץ איז ירמיהו קיין ירושלים צוריק געגאַנגען. ווי גאָט האָט אים באַפוילן, האָט ער אין ענתות אַ פעלד זיך געקויפט און געזאָגט האָט ער זיך אַזוי: „עס איז אַ סימן, יידן וועלן אויף זייער אָרט זיצן בלייבן, אויפעסן וועט גאָטס גרויסע דערבאַרעמונג זיין צאָרן—און זיין גוטיקייט, ווי אַ ים, וועט אויסטריקענען די נאַרישע מענטשן־זינד". אַזוי, געשטיצט אויף גאָטס חסד, גייט דער נביא געטרייסט צו זיין פאָלק צוריק. אַוועקוואַרפן וויל ער זיין שטעכעדיקע שטראָף־בייטש און טרייסטן זיי. געקומען איז ער אויף דעם בית־לחם־וועג—און דערזען האָט ער פון ירושלים אַ גרויסן רויך אויפגיין. ביינאַכט איז עס געווען, און דער פלאַם פון ירושלים האָט זיך פון דערווייטנס געלויכטן. געטרייסט האָט זיך דער נביא: „אָ, פאַרשוואונדן זענען די כשדים, זיי זענען, ווי אשור אַמאָל,

הינטער ירושלימס טויערן ווי אַ נעפּל צערונען. און דאָס דאַנקט ירושלים גאָט אָפּ, און דער רויך פון אירע קרבנות גייט אין הימל אויף". פריילעך איז דער נביא געוואָרן, אויפ־געלויכטן זיין פאַרוואָלקנטער שטערן און זיינע אויגן, ווי די ליכטער, אויף ירושלים אויפגעהויבן. מיט די הענט אין דער הויך געשטרעקט, האָט ער פאַר גאָט אַ לויב־ליד זינגען גע־וואָלט. זיין האַרץ צעגאַנגען פאַר געטלעכקייט—באַגינט דער נביא פאַר גאָט צו טאַנצן און צו וויינען פאַר פרייד. ערשט ער קוקט אויף דעם וועג,—רויט גערויטלט איז דער ווייסער זאַמד און ווי אַ פאָדים ציט ער זיך איבער דעם וועג. פון ירושלים קומען די בלוט־פלעקן אָן צולויפן און קיין בבל ציען זיי זיך. געוואָרפן האָט דער נביא זיך אויף דער ערד און דערזען ביים שטערן־ליכט יונגע קינדער־פיס. געטרעטן אין דעם בלוט. ער האָט זיי אָן דעם ווייכן גאַנג דערקענט, אויסגעגאָסן, ווי אַ פורעם, האָט זיך דאָס קינדישע פיסל אין דעם בלוטיקן שטויב. דערקענט האָט דער נביא דעם איידעלן טריט פון זיין פאָלק, געקושט האָט ער יעדן טריט, צום האַרצן צוגעדריקט און אויסגעשריען מיט אַ געשריי, ווי אַ געווילד, וואָס דער יעגער האָט מיט זיין שפּיז אין האַרץ געטראָפן, — אַזוי פאַר־וואונדעט מיט דער שפּיז אין דער ברוסט לויפט דער נביא איבער דעם וועג, אויף די בערג זיך געלאָזט און קיין ירושלים געקוקט. אָ, דערקענט האָט ער ביים גרויען מאָרגן־שיין — ירושלים ברענט, ווי פון אַ גרויסן קרבן גייט דער רויך אין הימל אויף. אָבער נישט אויף שטיינער און אויף מויערן האָט דער נביא געקלאָגט זיין ליד — נישט אויף דעם, וואָס דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרן, נאָר איבער די יידנס לייד האָט ער זיין האַנט קעגן הימל אויפגעהויבן און אויסגעשריען: "אָ, דו האָסט מיך אויסגעלאַכט, אַרויסגענאַרט האָסטו מיך:

פון דער היים, און הינטער מיין רוקן די קינדער געשאָכטן!" און געזוכט האָט ער מיט זיינע אויגן, וואוהין עס פירט דער וועג פון די אַרויסגעטריבענע. אַרויסגעשיקט האָט ער זיין געהאָרך צו פאַרנעמען, פון וואָסער זייט דער ווינט טראָגט די קרעכצן צו, געגוויט נאָך לינקס, געזוכט נאָך רעכטס, און נאָך דעם בלוטיקן טריט איז ער, ווי אַ חיה, וואָס האָט איר נעסט געפונען וויסט, נאָך דעם געפאַנגענעם קינדער-טריט נאָכגעלאָפן.

געטריבן האָט נבוזרדן די יידן קיין בבל אַריין. פאַר דער מוטער רחלס קבר האָט ער זיי פאַרביי געטריבן, — געוועזן איז עס אויף דעם וועג קיין בית-לחם, וואו באַגראָבן האָט זי יעקב איינזאַם אויף דעם פעלד אַליין. אָפּגעשטעלט האָבן זיי זיך ביים קבר און אַרום דעם פעלד זיך אַנידערגעלייגט. און אָנגעכאַפּט האָבן זיי זיך אָן די ווענט און נישט געוואָלט ווייטער גיין. אָבער געשלאָגן האָט זיי דער פיינט, מיט די רימען און מיט די ריטער, פון דעם קבר אַוועק. אָפּגעריסן האָט ער די קינדער מיט געוואַלט פון דער מוטערס שירץ, געשלעפּט האָט ער די קינדער פריער, און די מוטערס זענען שוין אַליין נאָכגעלאָפן. אַזוי האָט זיי דער פיינט אין גלות געפירט. געררונען זענען די טרערן אין גרוב אַריין און די מוטער נישט געלאָזט ליגן רויק. אויפגעהויבן האָט זי זיך אין איר ווייסן געוואַנד, — אָנגעטאָן די שבת-קרוין אויף איר קאָפּ, איז זי פון איר קבר אַרויס און נאָך די קינדער נאָכגעגאַנגען און אויסגעשטרעקט צו זיי אירע הענט און גערופן זיי. אָבער קיינער האָט איר שטים נישט געהערט, קיינער איר געשטאַלט נישט געזען — טויט איז זי געווען און נישט געקאָנט געבן פון זיך קיין קול, נאָר גערעדט צו זיך אַליין.

אַזוי האָט זי אַרומגעבלאָנקעט אַ גאַנצע נאַכט איבער די פעלדער אַליין, און ווען דער טאָג האָט געגרויט, איז זי צוריק אין איר רו אַריין. אַזוי שלײכט זי זיך יעדע נאַכט פון איר קבר אַרויס, קומט אין יידישן גלות אַריין, און ווער עס וואַנדלט בײנאַכט דורך יידישע שטעט, זעט, ווי אַ ווייס געשטאַלט גייט אין געסל אויף אַליין, קוקט דורך פאַרמאַכטע לאָדנס אין יידישע שטיבער אַריין. דאָס איז די מוטער רחל, וואָס קאָן אין קבר נישט ליגן רויק איבער אירע קינדערס געוויין, אַזוי ביזן היינטיקן טאָג אַריין.

פאַרלאָזט האָבן די יידן דער מוטער רחלס קבר און זענען אין גלות געגאַנגען. דער טאָג האָט אָנגעהויבן צו גרויען, און דערזען האָט דער נביא ביים דעם גרויען שיין די אַרויסגעטריבענע פון דערווייטנס. דערקענט האָט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך דער מחנה שוואַרצע רויב=פויגלען, וואָס זענען נאָך זיי נאָכגעפלויגן. די זון האָבן זיי פאַר= שטעלט מיט זייערע שוואַרצע פליגלען און דערשראָקן די לופט מיט זייער געשריי. געזייט איז געווען דער גאַנצער וועג מיט מענטשלעכע גלידער, און אָפּגעשטעלט האָבן זיך די שוואַרצע פויגלען אויף די קערפּערס פון די טויטע, גע= פּיקט פון זיי און מיט אַ באַנגען „קראַ"=„קראַ" אַדורכגע= לעכערט די לופט. אַנטלאָפן זענען די פייגעלעך פון פעלד פאַר זייער געשריי. און די טויבן זענען אין זייערע טויבן= שלעק אַריין, באַהאַלטן זיך אין די ווינקעלעך, די קעפּ אונטער די פליגלען געשטעקט, די אויגן פאַרגלייסט און אין גאָט געגלויבט. אַוועקגעיאָגט האָט ירמיהו די שוואַרצע פויגלען פון די געפאַלענע קינדער, זיינע קליידער אויסגע= טאָן און די מתים פאַרהילט מיט זיי פאַר די פייגלס שיין. אָפּגעטראָגן האָט ער די טויטע פון דעם וועג אין אַ זייט,

אַז זיי זאָלן אונטער די קעמל־טריט נישט צעטרעטן ווערן. לאַנג פֿאַרבערענגען בײַ די טויטע האָט ער דאָך נישט געקאָנט – גערופֿן האָבן אים די קרעכצן פֿון די לעבעדיקע. איבערגעלאָזט האָט ער די טויטע מיט אַ פֿאַרוויילאַקט האַרץ און צו די לעבעדיקע געאײַלט. אדם־נאַקעט איז ער געווען – די קליידער אויסגעטאָן, לויפֿט ירמיהו אין דער שײַן פֿון דער זון. פֿון זײַנע פֿיס רינט בלוט. די אויגן אויפֿגעריסן, מיט די דאַרע הענט קעגן הימל אויסגעשטרעקט און מיט אַ ווילדן געשריי לויפֿט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך. אָנגעטראָפֿן האָט ער די שוואַכע קינדער און די ווײַבער, וואָס נישט געקאָנט האָבן זיי נאָך דעם שטאַרקן מענער־טריט נאָכגיין. נאַקעט זענען זיי געווען און זייערע לײַבער פֿאַר דער זונס שטראַלן צום רויב איבערגעגעבן. נאָכגעטריבן האָבן זיי בבלס זעלנער מיט קופּערנע היט אויף די קעפּ, מיט רויטע בענדער אַרומגעפּוצט — רויע, דורשטיקע אויגן פֿון די מעשענע געזיכטער אַרויסגעקוקט, מיט אויפֿגעדעקטע ברוסטן און געפֿלאָכטענע האָר און בערד – האָבן זיי מיט זייערע ריטער די שוואַכע קינדער נאָכגעשמיצט. געפֿאַלן זענען די קינדער אין דער זונס שטראַלן, ווי די קליינע געשאָסענע טויבן פֿאַלן פֿון דער הויך, און זענען אויפֿן וועג געבליבן ליגן, דער שוואַרצער מחנה פֿויגלען צום רויב. מיט געוואַלט האָבן זיי די מוטערס פֿון די קינדער צעשיידט, וואָס האָבן זיך באַהאַפֿטן אין זיי מיט זייערע בליקן. אויפֿגעהויבן האָט דער נביא די קינדער פֿון וועג, אויף זײַנע הענט געטראָגן. גוססע זענען זיי אָבער אין זײַנע אָרעמס געווען און מיט אַ געשריי איז ער אַנטלאָפֿן פֿון זיי. אָנגעקומען איז ער צו די אַלטע לייט. געשמידט זענען געווען די חשובֿי־ירושלים, הענט און פֿיס אין

אייזערנע שטאַנגען, אַריינגעבראַכט, – דאָך האָט זיך דורך די פאַרקנעכטע קייטן אַרויסגעריסן זייער פרייער מענער־בליק. מיט שטילן ערנסט און כבוד האָבן זיי זייער לייד איבערגעטראָגן. צווישן זיי איז געגאַנגען צדקיהו, דער לעצטער קעניג פון דודס הויז. העכער פון אַלעמען איז ער געווען, און דערקענט האָט מען, אַז אויף זיין געקרייזלטן גרויען קאָפּ האָט גערוט דודס קרוין. אויסגעשטאָכן זיינע אויגן האָט אים דער פיינט, דאָך געזען האָט ער אין זיין פינסטערע נאַכט איין בילד – זיינע קינדערס טויט. גע־שטאָכן פאַר זיינע אויגן האָט דער פיינט די קינדער זיינע און אויסגעשטאָכן זיי – אַז זיי זאָלן קיין אַנדער ליכט נישט זען מער, נאָר זיינע קינדערס טויט. אָבער פון זיינע אויסגעלאָשענע אויגן איז שטענדיק אַ שטאָלצער בליק גע־פאַלן. און ווי ער וואָלט נאָך געטראָגן אויף זיין קאָפּ די קרוין, איז ער אין זיינע קייטן, אַ קעניג צווישן שקלאַפן, געגאַנגען. באַהאַלטן האָט זיך ירמיהו אין זיי, אַריינגע־בראַכט זיינע הענט אין זייערע קייטן און געבעטן זיך ביים פיינט: „שמיד מיך, ווי זיי!“ דאָך דער פיינט האָט גע־האָט דעם שטרענגן באַפעל פון זיין מוראדיקן הער נבוזרדן, ירמיהון נישט צו רירן. געוואוסט האָבן זיי, אַז ער איז אַ געטלעכער מאַן, און נישט מיט זייער קראַפט האָבן זיי ירושלים באַזיגט, נאָר איבער ישראלס זינד, וואָס נביאות האָט ירמיהו געזאָגט איבער זיי. דערזעען די אַלטע לייט, אַז זיי האָבן ירמיהון, איז אַ שטילע האָפנונג אַדורכגעגאַנ־גען צווישן זיי: „גאָט האָט געזען אונזערע ליידן און ירמיהון געשיקט צו אונז“. און דערוואַרט האָבן זיי צו הערן פון אים גאָטס טרייסט. דאָך פאַרשטומט זענען ירמיהוס ליפּן געווען, נישט קיין טרייסט און נישט קיין

וואָרט האָט ער זיי פון גאָט געבראַכט. נישט דערמאָנען האָט ער זיי געוואָלט אָן ציונס פרייילעכע טעג, נישט גע־דענקען זייערע זינד, נישט שיטן זאַלץ אויף די וואונדן, נאָר געשוויגן האָט ער און מיט די טרערן זיין צער גע־טרונקען. אַראָפּגעלאָזט האָבן די אַלטע די קעפּ צו דער ערד, ערגעץ־וואו מיט די אויגן געקוקט, און אָן ירושלים געדענקט. אָ, נישט לענגער אויסהאַלטן האָט דער נביא געקאָנט זייער בליק, אַנטלאָפן איז ער פון זיי און צו די יינגען מיט די מיידלעך אָנגעקומען צו גיין.

געגאַנגען זענען זיי פּאַרלעכווייז, די שענסטע קינדער פון ירושלים. ווי די יונגע פּאַלמען־ביימלעך אין זייערע פּאָטערס גערטנער, אַזוי געגליכן זענען זיי געווען. אַזוי ווייס און איידל איז געווען זייער געשטאַלט, און ווי העלפאַנד־ביין, האָט זיך זייער נאַקעט לייב אין דער זון געברענט. אויסגע־קליבן האָט דער פיינט די שענסטע יינגען מיט די מיידלעך, נאָך ריין ביידע פון זינד — באַהעפטן האָט ער זיי געוואָלט, קינדער זאָלן זיי אים געווינען, צו שקלאַפן זאָלן זיי אים זיין. נאַקעט זענען זיי געווען, לייב אָן לייב אין די קייטן צו־זאַמענגעבראַכט. געבויגן האָבן די בחורים זייערע אויגן צו דער ערד, נישט פאַרשעמען געוואָלט מיט זייערע בליקן די מיידלעך, וואָס נאַקעט זענען זיי געגאַנגען נעבן זיי. קינדער זענען זיי נאָך געווען און שוין געוואוסט דעם ציל, צו וואָס זיי זענען באַשטימט, און געשוואָרן האָבן זיי אין זייערע הער־צער, קיין קינדער נישט צו האָבן אין דער פרעמד. געגלויבט האָבן די מיידלעך אין די ברידער־בחורים, אַז זיי וועלן קיין שקלאַפן נישט וועלן געבוירן פאַרן פיינט. געפאַלן זענען זיי איינער דעם צווייטן אויפן האַלז, ווען דער פיינט האָט זיי אין געצעלט געבראַכט צו באַהעפטן זיי, און זייערע נשמות

אויסגעגאָסן אין זייער געוויין. טויט האָט זיי דער פיינט גע־
פונען אויף זייערע חתונות־געלעגער. דאָס טויטע־מיידל אין
דעם בחורס אָרעמס, אַזוי געשטאָרבן זענען זיי. דער נביא
האָט אויף זיי געקוקט און אויף זיי האָט ער געקלאָגט זיין
גרויס קלאָג־ליד: „איך בין דער מאַן, וואָס כ'האָב געזען
די נויט אין איר ערגסטער פּיין".

אַנטלאָפן איז ער פון זיי מיט זיין קלאָג־ליד און צו
די בחורים־יינגען אָנגעקומען. איינגעשפּאַנט זענען זיי גע־
ווען נאַקעט אין נבוזרדנס וועגן און קיין בבל ירושלימס
פּראַכט און רייכטום געפירט. באַהאָנגען זענען די וועגן
געווען מיט דודס גאָלדענע פּאַנצערס, און אויסגעשפּרייט
איבער זיי האָט דער פיינט די אוצרות פון בית־המקדש.
געבלישטשעט האָט דאָס גאָלד אויף די וועגן און די טייַ־
ערע שטיינער, ווי אַ ים אין זון אויסגעגאָסן. ישראלס פּאָ־
נען, די צייכן פון זיינע שטאַמען, אויפגעשטעלט האָט ער
אויף די וועגן און אויסגעשפּרייט אין די קאָלירן. און
יהודהס פאָן האָט געפלאַטערט פון אויבן אויף, מיט דעם
לייב, וואָס איז אויף אים. שטאָלץ איז דער פיינט געווען
אויף דער פאָן פון דעם שטאַרקסטן פון ישראל און הויך
אויסגעשפּרייט האָט ער זי אין דער זון. גאָלד און זילבער
טראָגן זיי דעם פיינט, אָן אַנדער אוצר איז באַהאַלטן
צווישן זיי. אין אַ בינטל אויפן פּלייצע טראָגט דאָרט ווער
אין דער מחנה די תורה איינגעבונדן. ציטערט, געטער,
ציטערט, פעלקער! אייער טויט ווערט געטראָגן דאָרט,
די שווערד פאַר דער אַלטער וועלט. איינגעבונדן אין דעם
בינטל טראָגן זיי גאָטס וואָרט, די ליכט פאַר דער וועלט—
אַרויסשיקן וועט עס פון בינטל זיינע שטראַלן, באַלויכטן
וועט עס לאַנד און לאַנד. דערשראָקן און פאַרגעסן וועלן

געטער און פעלקער אויף די אינזלען איינזאַם שטאַרבן. אַזוי טראָגן זיי דאָס בינטל פון פאָלק צו פאָלק, פון לאַנד צו לאַנד איבער דעם גאַנצן גלות אַרום. דאָס איז דער סוד, וואָס האַלט זיי אויף ביזן היינטיקן טאָג אַריין.

איינגעשפּאַנט אין רימענס, האָבן די בחורים פון ירושלים די וועגן געשלעפּט. די שטאַרקסטע צווישן זיי האָט ער אויסגעקליבן, און זייערע לייבער פון דעם געשפּאַן האָבן זיך ווי בראָנדז אין דער זון געגאָסן. געזען האָט דער נביא די קופּערנע בית־המקדש־זיילן מיט די קרוינען אויף די קעפּ, מיט די בלומען אויסגעהאַקט, צורס מייסטער־שטיק, דורך שלמהס חכמה אויסגעטראַכט. געשלעפּט האָבן זיי די בחורים פון ירושלים. צען בחורים ביי יעדער זייט פון זייל האָבן אונטער דער שווערער לאַסט פון קופּער אָפּגעקרעכצט. געלויכטן האָט זיך אין דער זון יעדע בלום, יעדע פרוכט, וואָס איז אין זייל מייסטערהאַפט געווען אויסגעהאַקט. אַזוי האָבן זיי אויף זייערע אַקסלען דעם בית־המקדש נאָך בבל געפירט. געריסן האָט זיך דער נביא צו זיי, געשריגן מיט אַ שרעקלעכן קול, אַז ער האָט דערזען דעם בית־המקדש צעשטערט און זיינע שטיקער געשלעפּט פון פיינט.

אָבער באַלד פאַרשוויגן איז ער געוואָרן. דערזען האָט ער די פּרחי־כהונה, די יונגע כהנימס קינדער, צאַרט און פון איידעלן שטאַם, גייען פאָרויס פאַר זיי. קינדער זענען זיי נאָך געווען, פון בית־המקדש־הויף אַרויסגענומען, וואו זיי האָבן זיך ביי די עלטערן די עבודה געלערנט. אין זייערע כהנים־העמדעלעך אָנגעטאָן, האָבן זיי די קריגן מיט מנורות פון דעם הייליקן בית־המקדש־דינסט אויף זייערע אַקסלען אויסגעטראָגן. די קינדער, אַזוי טייער און ליב, ווי די כלים פון בית־המקדש, האָבן איבער דעם וועג געוויינט, נאַס געמאַכט מיט

טרערן דעם זאמד און געזאָגט אַזוי: „די כלים, וואָס אין זיי האָבן מיר געזאָלט פֿאַר גאָט דעם הייליקן דינסט טאָן, טראָגן מיר צום פֿיינט". אַז דער נביא האָט זיי דערזען, האָט ער זיינע הענט צום הימל פֿאַרשפּרייט און מיט אַ גרויס געשריי אויסגעשריגן: „די קינדער, ווי די שעפּעלעך, — וואָס האָסטו צו זיי? זיי זענען נאָך ריין פֿון זינד".

געגאַנגען איז נבוזרדן פֿאָרויס פֿאַר דעם גאַנג. ברוין איז זיין שטאַרק געזיכט געווען, אָפּגעבערענט פֿון דער זון זיין ברוסט אויפגעדעקט ביז אין ווייטן לייב אַריין, געקאַרבט זיין באָרד אין פֿלעכטן געבונדן, און זיינע האָר שוואַרץ, ווי שוואַרע בראָנז אין לאָקן געגאָסן, געקאַרבט און געבונדן האָבן זיי זיך איבער זיין נאַקעטן קאַרק אַראָפּגעגאָסן. ווי די ליכטער אין דער שוואַרצער נאַכט, האָבן זיינע אויגן מיט צאָרן פֿון אונטער זיין שווערן מעשענעם געטורעמטן הוט אַרויסגעקוקט. שטאַרק האָבן זיינע געקנאָכלטע פֿיס אין דעם הייסן זאַמד געטרעטן און, מיט דער שפּיז פֿאָרויס געשיקט, האָט ער זיי דעם וועג געוויזן. קינדער און אַלטע פֿירט דער פֿיינט, ווייבלעך און מיידלעך, נאָר קיין מאַן איז צווישן די געפֿאַנגענע נישטאָ. עס איז נישט קיין מנהג אין ישראל געווען, אַז מענער זאָלן אין געפֿאַנגענשאַפֿט גיין, אויפֿן פֿעלד בלייבן זיי ביז צום לעצטן פֿון זיי. אַזוי געפֿירט האָט נבוזרדן ישראל אין גלות אַריין. געטראָטן איז פֿאַר נבוזרדן דער נביא, אין די אויגן אים אַריינגעקוקט און געזאָגט אַזוי:

„נישט אַזוי גרויס נבוזרדן, נישט אַזוי שטאַרק נבוכדנצר. נישט אייער האַנט האָט ישראלס מאַכט צעבראָכן. געבונדן מיט גאָט אין אַ פֿעסטן באַנד, גייט ישראל, דער איינציקער זון, אַ האָר אין קנעכטשאַפֿט אַרום. די וועלט האָב איך צוליב אים באַשאַפֿן, זאָגט גאָט, איר לעבט נאָר

אין זיין זכות. דו ביסט נאָר דער שטעקן, דו ביסט נאָר די רוט, וואָס מיט איר שטראָפט גאָט זיין זון. ווען ישראל וואָלט נאָר צו זיין פאָטער גערופן, ווי דעם ווילדן הונט, ווי דעם אָקס, ווי דעם רינד, וואָלט ער דיר אַ רינג אין דיינע נאָזלעכער געשטעקט און מיט דעם שטאַנג דיך צו־ריקגעפירט אויף דעם וועג קיין בבל צוריק – ווי צו אשורן ער האָט אַמאָל געטאָן! נישט בבלס קינדער איז דער היי־ליקער זאָמען פון ישראל, וואָס דו פאַרגיסט אַזוי לייכט זיין בלוט. אָ, ציטער פאַר יעדן טראָפּן, וואָס דו פאַרגיסט. דו וועסט מיר רעכנונג אָפּגעבן, זאָגט גאָט, — דו ביסט דער הונט אין מיין הייליקער סטאַדע, דער שעפער איז נאָר אַוועק אויף איין אויגנבליק. דו וועסט מיר מיט דיין אייגן בלוט באַצאָלן פאַר יעדן שעפעלע, וואָס דו האָסט פאַרצוקט".

צוריקגעטראָטן איז נבוזרדן, בלייך געוואָרן זיין גע־זיכט – זיין האַרץ ווי וואַסער צעגאַנגען. אַזוי האָט ער זיך דערשראָקן פאַר דעם נביאס וואָרט (דאָס איז געווען זיין זכות.) געוואָרפן האָט ער זיך צו ירמיהוס פיס און גע־ענטפערט אַזוי:

„אויסצופירן זיין שטראָף איבער ישראל האָט מיך גאָט געשיקט, וואָס אָנגעזאָגט דורך דיר האָט ער צו זיי. אַליין ביסטו איבער ירושלימס גאַסן אַרומגעגאַנגען און דיין אבל־ליד געקלאָגט, די שטענג אויף דיין רוקן געטראָגן האָסטו, זיי געוויזן דעם סוף, וואָס וואָרט זיי, ווייל זיי האָבן אָן גאָט פאַרגעסן. אויסגעלאַכט האָבן זיי דיך, אין פינסטערן גרוב געוואָרפן, פון דעם שוואַרצן לאָך האָסטו נאָך אַרויס־גערופן צו זיי און דיין קלאָג־ליד אויף זייער חתונה געויינט־שטיינער האָבן זיי אויף דיר געוואָרפן, דיין מויל, וואָס דורך

אים רעדט גאָט, האָבן זיי מיט ערד פאַרשטאָפּט. איצט קומט זיך אָננעמען פאַר זיי? — צי האָבן מיר דען נישט גאָטס שליחות אויסגעפירט, וואָס ער האָט געזאָגט דורך דיר?"

פאַרשוויגן איז באַלד ירמיהו געוואָרן פון נבוזרדנס רייד. געשלונגען האָט ער אין זיך זיין צער און אָן גאָט זיך דערמאָנט — יהוה איז געוואָרן פאַרשעמט איבער ישראלס זינד. פרעמדע נעמען זיך זיין נקמה אָן און פירן אויס איבער ישראל זיין שטראָף — זיין זון האָט ער איבערגעגעבן צו גוים. אין די הענט, דעם בית־המקדש פאַרברענט, ירושלים — אַ פאַרשעמטע מוטער, צו שאַנד און שפּאָט צווישן די פעלקער פון דער וועלט. אָנגעצונדן האָט זיך אין אים די נקמה פאַר גאָט, נישט געהערט האָט ער מער זייער קרעכצן — אָפּגענויגט האָט ער זיין בליק פון זיי. יהוה איז צו שפּאָט, אברהם, יצחק און יעקב — פּאַטערס פון אַ קנעכטן־פאָלק, און גוים — די האַרן איבער דער וועלט, און אַלץ איבער ישראלס זינד. באַרעכטיקט האָט ער אויף זיי דעם דין.

אַוועק איז פון זיי דער נביא און קיין ירושלים צוריק. טיף באַגראָבן אין זיין האַרץ איז זיין לייד, און פאַרשטיינערט איז דער צער אויף זיינע ליפּן געוואָרן. געזען האָט ער דאָס לאַנד, יעדן באַרג, ווי ער שטייט פאַריינזאַמט אַליין, קוקט די אַרויסגעטריבענע נאָך און וויינט און קלאָגט: „ווער וועט מיך זען, ווער וועט איבער מיינע פּירות אַ ברכה מאַכן?" — קלאָגט יעדער בלאַט, יעדער בוים. פאַרשטיינערט איז שוין געוואָרן זיין צער, און קיין וואָרט האָט ער נישט פאַר איר צו זאָגן. אָנגעקומען איז ער מיט דער נאַכט צו די טויערן פון ירושלים. צעבראָכן זענען זיי געווען. ירושלים איז הפקר: ווער עס וויל, קאָן דערין אַריין. פאַר דעם צעבראָכענעם טויער האָט ער אַ

פרוי געטראָפן. אַרויסגעקומען איז זי פון דעם פאַרנעפּלטן פאַרנאַכט און געגאַנגען אויף איר וועג אַליין. אין שוואַרץ איז זי געווען געהילט. איר שטאָלצער בליק האָט פון אונטער איר טונקעלן שלייער אַרויסגעקוקט. געאיידלט איז איר געזיכט געווען, ווי פון די יידישע קעניגס־טעכטער, און ווי ביי אַ נביא, האָבן אירע אויגן געשיינט. צעלאָזט זענען אירע שוואַרצע האָר איבער איר טונקל געוואַנד געהאָנגען. דער חסד־חן פון אונזערע מאַמעס ביי ליכט־צינדן איז אויף איר געווען אויסגעגאָסן, און די שבת־קרוין, אין טרויער איינגעהילט, האָט אויף איר קאָפּ גערוט. אַזוי איז זי טרויעריק און שטאָלץ אַליין אויף איר וועג געגאַנגען. קיין טרער האָט זיך אין אירע אויגן נישט באַוויזן, קיין קרעכץ, קיין געוויין. נאָר ווי אַ יידישע קעניגין, אין טרויער געצירט, האָט זי זיך אויף אַ שטיין ביים וועג געזעצט. דעם קאָפּ אויף אירע הענט געשטיצט — האָט זי מיט בענקענדיקע בליקן נאָך דעם וועג קיין בבל אויסגעקוקט.

— ווער ביסטו, וואָס דו טרויערסט אַזוי שטיל? צו די מענטשן ביסטו גלייך און מענטשלעך איז דיין לייד, — דאָך ווי געטלעך דו ביסט, און ווי גאָט טראָגסטו צער.

שיין האָבן זיך אירע ליפּן געעפנט, ווי דאָס מויל פון אַ בלום אין אַ שיינער לבנה־נאַכט, און מיט ריח פון בית־המקדש איז די לופט געוואָרן אָנגעפילט, ווען זי האָט איר וואָרט גע־פירט אַזוי:

— איך בין די מוטער פון דעם קינד, און ווען אויך געט־לעך איך בין, דאָך מענטשלעך פיל איך די לייד, יעדן קרעכץ, יעדן געוויין. קיינער פילט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער ציוו אַליין.

פֿאַרשעמט איז דער נביא געוואָרן פֿאַר דער מוטער ציון איבער זיינע פֿריערדיקע רייד. אוועקגעזעצט האָט ער זיך נעבן איר אויף דעם שטיין, און אַזוי ווי זי, מיט בענקענדיקע בליקן אויף דעם וועג קיין בבל נאָכגעקוקט.

דריטער געזאַנג

ירמיהו גייט צום הר־הבית. — דער חרובדיקער בית־המקדש. — יהוהס שטים שיקט אים די אבות וועקן. — ירמיהו רופט די אבות פון דער מערת־המכפלה. — אברהם, יצחק, יעקב. — די טענות פון די אבות פאַרן רבונו־של־עולם.

פאַרלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון און איז קיין ירושלים אַרייַנגעגאַנגען. די נאַכט איז שוין איבער די טורעמס פון דער שטאָט געפאַלן — און אויסגעשטאָרבן איז ירושלים געווען. איינער אַליין האָט זיך ירמיהו אַרומ־געדרייט גאַס־אויס, גאַס־איין. חורבות זענען די הייזער, און די צעבראָכענע בעל־הבתישקייט אויף די גאַסן אַרויס־געוואָרפן. געטראָפן האָט ער דאָ און דאָרט אַ טויטן גוף ליגן, וואָס קיינער האָט אים נישט אַהיים גענומען און נישט צו קבורה געבראַכט. געטראָפן האָט ער משוגענע מוטערס, ווי די ווילדע שאַקאַלן איבער די גאַסן אַרומ־בלאָנקען. שטום געוואָרן פון שרעק זענען אַ טייל פון זיי־האָבן מיט זייערע קראַנקע אַרויסגעזעצטע אויגן ווילד גע־קוקט און צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. אַ טייל האָבן שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער איינגע־וויקלט אין זייערע ווינדעלעך און אַרומגעטראָגן מיט זיך. אין די ווינקלען האָבן קראַנקע געשמאַכט און געבענקט נאָכן

טויט — איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינט אין דער צעשטערטער שטאָט, אַז זיי זאָלן מיט זייער עלנט אַ שרעק אָנוואַרפן אויף די שכנים אַרום. נאָר נישט געזען האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענטשלעכן לייד האָט זיין אויג באַנומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט געוואָלט פון אים פאַרנעמען אַ וואָרט, וואָס ער זאָל די אַרויסגעטריבענע אין גלות פאַר אַ טרייסט ברענגען. אַרויסגעגאַנגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָכנישט פאַרלאָזט זיין הייליקן אָרט – און איך וועל ביי דער טיר פון בית־המקדש שטיין און צו גאָטס שליחות זיין גרייט".

אָנגעקומען איז ירמיהו צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אברהם האָט יצחקן אויף דער עקדה געבראַכט. ווי זעט עס אויס? צעפּירט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווישן די לעבעדיקע געוואוינט, – נאַכט הענגט דעריבער און דעקט די געטלעכע הרוגים צו. צעבראָכענע שטיקער פון אַ הימל ליגן דאָ. עס ווייסט זיך דער מירמלשטיין אין דעם ליכטיקן לבנה־שיין. און די קופּערנע זיילן, אָפּגעבראָכן פון די טרעפּן, ווי ריזן־הרוגים ליגן זיי. עס שטראַלן די שטערן אַקעגן די גאָלדענע פעדעם פון אַ האַלב-פאַרברענטן פּרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה אַרויס. און פון דעם אַש בלישטשעט דאָס גאָלד פון אַ הייליקער כלי — אין דעם יונגן כהנס האַנט. קדושים זענען זיי ביידע, פאַר גאָט אין פייער פאַרברענט. מורא האָט דער נביא געהאַט דעם אָרט צו באַטרעטן. יעדער שטויבל איז הייליק דאָ, יעדער זעמדל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געטלעכער הייליקער סוד ליגט איבער אַלץ אויסגעשפּרייט. געפאַלן איז דעריבער די שטילקייט פון הימל,

גאָט האָט מיט זיין מאַנטל זיינע הרוגים פאַרהילט. אַזוי אָפּ־געזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאַנצער וועלט און עס איז געווען דעריבער — נישט די ליכט פון טאָג און נישט די ליכט פון נאַכט, נאָר פון אַ געוויטער, ווי דער הימל איז, ווען גאָט באַווייזט זיך אויף דער ערד — אַזוי האָט גערוט דער הייליקער סוד פון געטלעכקייט איבער דעם געטער־בית־עולם דאָ.

געשטאַנען איז ירמיהו ביים אַריינגאַנג פון בית־המקדש און געוויינט, ווי אַ קינד, און געזאָגט: „גאָט, וואו זאָל איך דיך זוכן? פאַרלאָזן האָסטו דעם אָרט, וואו דו האָסט צווישן די מענטשן געוואוינט, און ביסט צוריק אין דיינע פאַרבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבערגעלאָזט אונז אַליין, און מיר ווייסן נישט אויס און מיר ווייסן נישט איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך גיין, וועמען זאָל איך פרעגן? דיין בית־המקדש איז צעשטערט, דיינע כהנים טויט, יידן אין גלות, און דאָס בייז הערשט איבער דער וועלט. און דו ווייזט מיר קיין צייכן נישט און דו זאָגסט מיר קיין וואָרט נישט, וואו זאָל איך דיך זוכן גיין, גאָט?"
אַזוי געוויינט האָט דער נביא, און זיינע ווערטער האָבן אין די צעבראָכענע כלים פון בית־המקדש אָפּגעקלונגען. דער מעטאַל האָט פון זיך אַ קול געגעבן און מיטגעוויינט האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיהו וויינט אַזוי — און זע – פלוצלינג באַווייזט זיך אַ ליכט, באַהעלט ווערט דער גאַנצער אָרט; אַ שטילקייט האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצן הר־הבית, און די צעבראָכענע בית־המקדש־שטיקער, ווי אַ נשמה וואָלט אין זיי אַריין – זענען זיי שטיין גע־בליבן, שטיל געשוויגן און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט האָט ירמיהו הנביא נישט געזען – נאָר דערהערט האָט ער

אַ שטים. ווי אַ טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט אַזוי: „עס טוט באַנג אַליין אין די הימלען צו זיין, און נאָך ישראל איז מיין באַגער. איך האָב הימל און ערד געשאַפן, איך שוועב איבער דעם גאַנצן חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זייט וועלט – אין ערגעץ געפין איך נישט קיין רו. ענג איז מיר דעם הימלס מלוכה, די נאַכט איבער דעם תהום פון יענער זייט קאָן מין גייסט נישט אַרומנעמען, — און גענוג איז מיר געווען דער חלל פון פיר איילן ערד, וואָס ישראל האָט מיר צווישן זיך אָפּגעטיילט. איך שוועב איבער דער חורבה פון מיין צע־פירטער היים און קוש יעדן שטיין און האַלז יעדן שפּאַן ערד. צו שוואַך איז מיר דער לויב־געזאַנג, וואָס די הימלען זינגען מיר ביים זונען־אויפגאַנג, דער לייבן־געשריי, וואָס די ימים שאַלן צו מיר, ווען די שטורעמס ברומען איבער זיי. צו דעם רויש פון די שטערן־וועלטן אין זייער גאַנג אין דעם חלל פון דער נאַכט – הער איך זיך נישט איין. נישט איז מיר דאָס שטילע ליד, וואָס שוועבט אַרום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאָך ישראלס לויב, וואָס געזונגען האָבן צו מיר די לויים, מיט די האַרפן באַגלייט. געבראַכט האָבן זיי מיר מיט זייער געזאַנג דאָס ליד פון יעדן בלעטל און גרעזל, דעם לויב פון יעדן פליגל און עוף — וואָס איך האָב געשאַפן אויף דער וועלט. געהערט האָב איך זייער לויב און געבענטשט האָב איך זיי. אָ, ישראל, אין אַ רגע פון צאָרן האָב איך דיך געשטראָפט, און אייביק איז מיין בענקשאַפט נאָך דיר. אונטער די שמיץ פון דיינע פייניקער הער איך דיין רופן נאָך מיר, און עס גייט אויס מיין האַרץ נאָך דיר. די הימלען פאַר מיר, דער גלות ווי די ערד פאַר דיר — ווער וועט מיר גיין און ווענען זאָל איך שיקן מיינע פריינט רופן—

אברהם, יצחק און יעקב — די הייליקע דריי, קומען זאָלן זיי צו גיין און טרייסטן מיך?"

געציטערט האָט ירמיהו הנביא פאַר גאָטס רייד, גע־וואָרפן זיך צו דער ערד און געזאָגט: "שיק מיך, גאָט, איך בין צו דיין שליחות גרייט".

און געזאָגט האָט יהוה: "גיי, ירמיהו, וועק מיר מיי־נע פריינט אויף — רוף זיי פון זייער רו. זאָג, אַז יהוה איז פאַרלאָזט, ווי אין דעם הימל, אַזוי אויף דער ערד, אַז אומעטום הערשט דאָס שלעכטס. עס זענען אַרויס די קליפּות פון זייערע לעכער, און די מדת־הרחמים איז פאַר־שטומט. פאַריינזאַמט איז יהוה און ישראל, קיינער ווייסט זייער נאָמען נישט מער. קומען זאָלן זיי צו גיין — איך דאַרף זיי האָבן נעבן מיר אין דער שלעכטער צייט".

געגאַנגען איז ירמיהו צו דער מערת־המכפּלה, אַהין, וואו עס רוען די פאָטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזנט־יאָריקן שלאָף. אַ הייליקע ציטערניש האָט אים אַרומגענומען, ווען ער איז געקומען אין זייער נאָענט — אָנגעקלאַפּט האָט ער אין זייערע לאָדנס אַריין און גערופן זיי: "שטייט אויף, אברהם, יצחק און יעקב, פון אייער רו. איר זייט פאַר גאָט באַגערט צו קומען צו גיין".

די אַלטע קעניגן, מיט די קרוינען אויף די קעפּ אָנ־געטאָן, האָבן געעפנט די אויגן פון דעם טויזנט־יאָריקן שלאָף און געפרעגט איינער ביים אַנדערן: "ווייסטו נישט, וואָס עס איז געשען? מען וועקט אונז פון אונזער רו".

דערהערט אַז זיי האָבן גאָטס נאָמען פון ירמיהוס מויל אויסרופן, האָבן זיי פאַרוואונדערט געפרעגט: "וואָס איז היינט מער פון אַן אַנדער מאָל?"

מורא האָט ירמיהו געהאַט זיי פון דעם חורבן צו דערציילן. ער האָט זיך געטראַכט, זיי וועלן שטראָפן און זאָגן: „אַ נביא ביסטו געווען ביי יידן, וואָס האָסטו צוגעלאָזט, אַז עס זאָל אַזעלכעס געשען אין דיינע טעג?" — האָט ער זיי געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואָס געשען עס איז, נאָר איר זייט פאַר גאָט באַגערט צו קומען צו גיין".

אויפגעהויבן האָבן זיי זיך פון די קברים, מיט די קרוינען אויף זייערע קעפּ, אין די טליתים איינגעהילט, האָבן זיי איבער דער וועלט געשפּרייזט. געשוויגן האָט די ערד, געציטערט באַרג און טאָל, אַז זיי גייען פאַרביי פאַר זיי, און מיט שטיל ציטעריק געבעט האָט בוים און גראָז נאָכגעקוקט און באַוואונדערט זיי.

געגאַנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך איז זיין געשטאַלט געווען, העכער פון די יידן אַלע. אַ גרויסע קרוין אויף זיין גרויען קאָפּ, אין זיין ברייטן טלית איינגעהילט, איז ער מיט זיין ברייטער, ווייסער באָרד און שטילע רויקע טריט פאַר גאָט געגאַנגען, זיכער און רויק, ווי מען קומט צו אַן אַלטן גוטן פריינט. אין דער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ גרויסע האַק, צעשטערט האָט ער מיט דער האַק די געטער פון זיין פאָטער און פאַר יהוהן זיי אונטערטעניק געמאַכט. געציטערט האָבן די געטער פאַר זיינע טריט. אַזוי איז דער געטער-צעשטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות, פאַר גאָט אָנגעקומען צו גיין.

ווי יהוה האָט אים דערזען, אויסגעשטרעקט האָט ער צו אים די האַנט און געזאָגט: „זיי געגריסט, מיין אַלטער פריינט – יהוהס זייל. דער ערשטער פון די לעבעדיקע האָסטו יהוהן דערקענט, פון די געצן פון דער וועלט מיך

אויסדערוועלט, דער ערשטער מיין נאָמען צווישן די פעל־קער פאַרשפּרייט. אנטפּלעקט האָב איך זיך צו דיר און גע־בונדן מיט דיר אַן אייביקן באַנד. קום, מיין פריינט, זעץ זיך ביי מיין זייט".

דער צווייטער איז געגאַנגען זיין זון יצחק, קלענער פון דעם פאָטער, אָבער נאָך גרעסער פון אַלע אין דער וועלט. בלינד איז ער געווען, אָבער שטאַלץ און זיכער איז ער דאָך געגאַנגען, מיט זיין גאָלדענער קרוין אויף זיין קאָפּ, אויף גאָטס חסד געשטיצט. מיט דער האַנט האָט ער אַ בעקל ביי זיינע הערנער געפירט — דעם קרבן, וואָס אברהם האָט אויף זיין אָרט צו גאָט געבראַכט. אַזוי איז אונזער פאָטער יצחק, דער קרבן פון גאָט, פאַר יהוהן אָנגעקומען צו גיין.

ווי יהוה האָט אים דערזען, האָט ער אויסגעשטרעקט צו אים די האַנט און געזאָגט אַזוי: „יצחק, שעפעלע מיינס, דיין האַרץ איז אַזוי פראָסט, ווי די ערד. אַז איך האָב גערופן צו דיר, האָסטו, ווי אַ קאַלב, די הענט מיט די פיס זיך בינדן געלאָזט און דיין האַלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדן האָב איך זיך מיט דיר אין אייביקן באַנד — קום, מיין פריינט, זעץ זיך נעבן מיר".

דער דריטער איז געגאַנגען דער פאָטער יעקב אונ־זערער, שוואַרץ פאַרוואָקסן איז ער נאָך געווען און יונג, ווי ביי לבנס שאָף, ווען ער האָט פאַר אונזער מוטער רחל גע־דינט. זיין שעפער־שטעקן געהאַלטן אין האַנט, איז ער מיט שטילער הכנעה און געטריישאַפט פאַר גאָט געטרעטן.

ווי יהוה האָט אים דערזען, האָט ער אים פונדערווייטנס צוגערופן: „יעקב, יעקב, מיין זון און מיין קנעכט! פון דיין מוטערס בויך האָב איך דיך שוין אויסדערוועלט. איידער דו האָסט מיך נאָך געקענט, ביסטו שוין אין מיין וועג געגאַנגען,

איז דיר האָב איך אויסגעזאָגט דעם פּאָרעם פון ישׂראל, דיר איבערגעגעבן דעם סוד, וועלכן יהוה האָט מיט ישׂראל — ביסטו געווען דער ערשטער ייד, איידער יידן זענען נאָך גע־ווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אַלטער פריינט, און זעץ זיך ביי מיין זייט".

אַראָפּגענידערט האָבן מלאכים דריי, און דריי גאָלדענע שטולן פאַר די אבות אויפגעשטעלט, יהוהן צו רעכטס און צו לינקס. ווארים, אמת, אבלים זענען זיי געווען נאָך זייער קינד — דאָך זענען עס קעניגן געווען, און גאָט האָט זיי דעם כבוד געגעבן, ווי עס פּאַסט פאַר זיי.

אַז די אבות מיט די קרוינען אויף די קעפּ און מיט די צייכנס אין די הענט האָבן זיך אַרום יהוהן אויף זייערע טראָ־נען געזעצט, האָט זיך דערהערט יהוהס שטום:

„איר זענט געקומען אין מיין הויז אַריין, מיינע פריינט. און מיין הויז איז צעשטערט. משפּט צווישן מיר און אייער זון. צעריסן האָט ישׂראל דעם באַנד, וואָס איז צווישן מיר און אייך — אַנדערע געטער האָבן זיי זיך געמאַכט און יהוהן פאַרלאָזט. די הייליקע ערד וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטן מאָל באַוויזן, האָבן זיי פאַרוומרייניקט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראַכט געוואָרן — טמא האָבן זיי אים געמאַכט; און וואו איך האָב דיך, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאַכט, אויף דעם לייטער אין מיין הימל געפירט — פאַר אַנדערע געטער האָבן זיי דאָרט מזבחות אויפ־געשטעלט; דעם טויער, וואו די תפילות פון דער וועלט שטייגן צו מיר אין הימל אויף — מיט בלוט פון קרבנות פאַר פרעמדע געטער האָבן זיי עס פאַרשפּריצט. פאַרוואָרפן האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמדע הענט איבערגעגעבן, פון לאַנד אַרויסגע־טריבן, אין גלות געפירט".

אוי אויפגעעפנט האָט יהוה די אויגן פון די אבות, און דערזען האָבן זיי דעם פינסטערן קייטן־וועג פון דעם לאַנגן גלות. לאַנג און אייביק ציט זיך אַ וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט און טרערן איז ער באַזייט, אויף שריט און טריט מצבות — זיי שטייען פון פריצייטיקן טויט. ווי שאָטנס שוואַרצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל אונטער דעם אייזערנעם שטאַנג פון דער קללה, וואָס רוט אויף אים, צווישן די פעלקער פון דער וועלט און האַלט זיך אויף ביי זייז שטאַם און רופט צו זיין גאָט און די אבות דערמאָנט ער.

דערזען האָבן זיי דעם גלות, דעם שוואַרצן, ביזן היינטיקן טאָג אַריין. קיין טאָג, קיין נאַכט, קיין אָפּרו נישט, פאַר־מיאוסט פון צרות, איינגעמידט פון קלאָגן זיך יאָגט ער, ווי אַן אייביקער מצורה, און ציט זיך זיין בלוטיקן באַנד פון גלות־בבל ביז אין היינטיקן גלות אַריין.

דערזען, אַז זיי האָבן דעם שטעכעדיקן וועג, האָבן זיי די קרוינען פון זייערע קעפּ אַראָפּגענומען און פאַר די פיס אַני־דערגעלייגט. זיי האָבן מיטאַמאָל דערהערט ירושלימס געוויין, די ווינטן האָבן אָנגעהויבן צו ברענגען צונויף זיינע קרעכצן פון גאָר דער וועלט, און ווי שטורם־ווינטן האָבן זיי געיאָגט פאַר די אבות פאַרביי.

אויפגעהויבן האָבן זיי זיך פון זייערע ערטער, צעריסן די טליתים אויף זיך און פאַר גאָט זיך געשטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונזער פאָטער אברהם, וואָס האָט פאַר גאָט געטענהט אַזוי:

„אויסדערוועלט האָסטו מיך פון גאָר די מענטשן פון דער וועלט, פאַר אַ פאָטער פון אַ שטאַם האָסטו מיך געמאַכט און געוויזן מיר אין חלום פון דער נאַכט דאָס לאַנד, וואָס דאָרט וועסטו באַזעצן זיי. צו די שטערן אין הימל האָסטו מיר

זיי געגליכן, איינעם אין איינעם, זייערע קינדער זאָלן די קעניגן פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט אַ פאָטער פון אַ קנעכטן־פאָלק זיין. וואָס האָסטו געמאַכט פון זיי?"

געברומט האָט יהוה אונטער זיין שווארצן וואָלקן אין דער נאַכט אַריין: „זיי האָבן געזינדיקט, אַלטער פריינט".

אברהם איז אָבער ווייטער פאַר גאָט געשטאַנען און געזאָגט אַזוי:

„וואָס האָבן זיי דיר געטאָן אַזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענטשנס פרייד אויף דער ערד — ווי לאַנג זיין לעבן דען? נאָענט ביי אונזער וועג שטייט דער קבר. אונזער לעבן — איז אונזער וועג צום טויט, אויף וועמען האָסטו דאָ דיין כעס אויסגעגאָסן? מיט וועמען ביסטו אין דער מלחמה געגאַנגען? פאַרוואָס האָסטו זיי נישט מוחל געווען?"

אָבער יהוה האָט אַלץ געברומט פון זיין שווארצן מאַנטל אַרויס: „זיי האָבן געזינדיקט, אַלטער פריינט".

און אויפגעהויבן האָט זיך אונזער פאָטער יצחק מיט טרערן אין די אויגן — מיט הכנעה און אין אַ שטיל געבעט געזאָגט אַזוי:

„צוויי קינדער האָסטו מיר געגעבן, צוויי צווייגן פון מיין בוים אויסגעשפּראָצט. מיין האַרץ מיט ליבע געבונדן צו זיי ביידן — האָסטו אָן אייביקע פיינטשאַפט צווישן זיי געוואָרפן. איינעם פאַר אַ זון אויסגעקליבן, דעם צווייטן פאַר אַ רוט צו שטראָפן אים באַשאַפן. ווען איינעם איז גוט, איז דעם צווייטן שלעכט, און יעדן מאָל איז אַ זייט פון מיין האַרץ פאַרבלוטיקט. צי געפינט זיך נישט אין דיין האַרץ ליבע פאַר זיי ביידן? — עשו איז דאָך אויך מיין קינד, פאַרוואָס האָסטו אים פון דיר פאַרשטויסן און צום פייניקער פון יעקב גע־

מאכט? מאַך דאָך שלום צווישן זיי ביידן, און זאָלן זיי ביידע זיינע זין זיין".

און אויפגעשטעלט האָט זיך יעקב, אונזער פּאָטער, און האָט זיך פאַר גאָט געשטעלט און מיט גרויס געוויין געזאָגט אַזוי:

„פּאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליב זיי, — יעדעס קינד מיינס, - אַלע זענען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם יונגסטן, ביז היינטיקן טאָג אַריין. און טייער באַצאָלט האָב איך פאַר זיי — אָפּגעאַרבעט פאַר יעדן מיין קינד. — ביי לבן־הארמי אָפּגעדינט, נישט געשפּאָרט קיין אַרבעט, נישט ביי טאָג, נישט ביינאַכט. יעדעס שעפּעלע געטריי אָפּגעוואַכט. רחלען האָב איך ליב געהאַט, דאָך לאהן האָב איך נישט פאַרשעמט. מיט בענקענדיקע בליקן האָב איך צו רחלען געקוקט, דאָך מיט לאהן בין איך אין געצעלט געגאַנגען - ווייל דו האָסט איר נישט געשאָנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איר מרחם גע־ווען. און דו האָסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות נישט געהאַט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפּעלעך, אין פעלד געפירט און די הימלען געוויזן און דערציילט זיי כּוֹן דיר. און ווען אויפגעוואַקסן זיי זענען מיר, און מיין ברודער עשו האָט זיי פאַרטיליקן געוואָלט, איינגעשטעלט האָב איך מיין לעבן פאַר זיי און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין לעבן לאַנג געטרויערט איבער איינעם פון זיי — ווען מען האָט מיר זיין העמדל געבראַכט — און איך האָב געמיינט, אַז אַ חיה רעה האָט אים פאַרצוקט. יעצט האָסטו מיר זיי אַלע אומגעבראַכט־איבערגעגעבן האָסטו זיי צו פרעמדע אין די הענט. אָ, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי — אָ, איך קאָן אין מיין קבר נישט איינרוען, עס רינען צו מיר די טרערן

זייערע אַלע אַריין, עס רינט דורך מיין האַרץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע לייד איז מיין".

און עס איז געוואָרן אַ גרויס געוויין, ווען די אבות האָבן זייער וואָרט פאַר גאָט געפירט. הימל און ערד האָבן מיט אונזערע פאָטערס מיטגעוויינט. און אַלע שטערן זענען געקו־מען און אַרום זיך געשטעלט, און די מלאכים אויבן אין הימל. אַלץ האָט געוויינט. און פון גאָטס אויגן זענען צוויי טרערן אַראָפּגערונען אין ים אַריין און האָבן די וואַסערן אויפגעקאָכט. און עס איז געגאַנגען דער געשריי פון די אָבות פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. און דערהערט האָבן עס די יידן ביי די טייכן פון בבל — וואָס זענען דאָרט געזעסן. אז זיי האָבן געהערט דעם געשריי, האָבן זיי די אָבות דערקענט און האָבן געזאָגט: זיי זענען פאַר גאָט געקומען, האָבן זיך אָנגענומען פאַר אונז. און אַ שטילע האָפנונג איז אַדורכגעגאַנגען צווישן זיי.

פערטער געזאַנג

יהוהס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהון משהן רופן. — משה גייט איבער די וועלן פון ירדן. משה מיט דער זון און שטערן. — משה גייט אין בבל די יידן באַפרייען. — די תפילה פון דר'ערד. — די גולי בבל ביי די טייכן זיצן. — יהוהס שטים. — משה קומט פאַר יהוה אָן. — זיין טענה פאַר גאָט. — די לוחות קומען פאַר עדות געגן ישראל, די מלאכים קומען פאַר עדות געגן ישראל. — משהס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל — די מוטער רחל פאַר גאָט. — יהוה גייט מיט ישראל אין גלות אַריין.

באַלד אַנטשוויגן זענען די אבות געוואָרן, ציטערנדיק אויף זייערע שטולן זיצן געבליבן. ווי אַ דונער האָט יהוהס שטום געשאַלט און איבערגעגאַנגען מיט דעם שטורם־ווינט פון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן. באַהאַלטן האָבן זיך די פויגלען אין זייערע נעסטן אַריין, און די ווילדע חיות אין וואַלד האָבן געברומט פאַר אומבאַוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאַלן. געציטערט האָבן די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדונערט מיט זיין שטים אַזוי:

„אויף מענטשן־צרות טוט איר קלאָגן, אויף דעם, וואָס דער קערפער איז אין געפאַנגענשאַפט, און דעם צער פון גאָט זעט איר נישט. אונטערטעניק איז דער אמת גע־

וואָרן, דאָס געזעץ איז געשטאָרבן, און קיינער ווייסט נישט מער, ווער יהוה איז. גיי, ירמיהו, רוף מיר מיין שותף משה בן עמרם. אין זיין האַנט האָב איך דאָס געזעץ פאַר די מענטשן איבערגעגעבן, קומען זאָל ער דאָ פאַר מיר, צוריק וועל איך נעמען מיין האַנט פון דער וועלט, וואו זיי האָבן מיין אמת פאַרגעסן".

און געענטפערט האָט ירמיהו מיט אַ ציטערנדיקער שטים: „איך ווייס נישט, וואו משה איז אַהינגעקומען. גענומען האָסטו אים אין דיינע הימלען אַריין, און פאַרהוילן איז ער פון די שטערבלעכע: קיינער ווייס נישט, וואו משה איז. וואו זאָל איך אים זוכן גיין?" געענטפערט האָט יהוה: „גיי צום ירדן און שטעל זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלן אַריין: „משה בן עמרם, קום פאַר גאָט צו גיין!" — און ווייזן וועט ער זיך דיר".

געגאַנגען איז ירמיהו, וואו גאָט האָט אים באַפוילן, געשטעלט האָט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאַכט איז עס געווען, און געשטורעמט האָט דער טייך, אויפגעהויבן האָבן זיך זיינע אינדן און געשטעלט זיך ווי אַ וואַנד. דען געוויינט האָבן אין דעם טייך די יידישע טרערן. אַלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאָכט האָבן זיי דאָס וואַסער, געגראָבן אַ גרוב ביז זיין טיפן אונטערגרונד, און געוואָרפן האָט דער שטראָם זיך באַרג־אויף און טאָל־אַרונטער. גערופן האָט ירמיהו אין דער טונקעלער נאַכט צום רוישנדיקן טייך צו: „משה, משה! ביסט פאַר גאָט באַגערט". באַלד געשטילט האָט זיך דער ירדן, די וועלן זיך באַרויקט, ווי די אונטערטעניקע, האָר־באַוואַקסענע הינט זענען זיי געלעגן אונטער זיינע פיס. און משה איז געטרעטן איבער זיי פון דעם געטלעכן סוד אַרויס, וואו גאָט האָט אים אויפגעהאַלטן. יונג איז ער געווען, שוואַרץ, מענלעך

באוואקסן זיין געזיכט. און מיטן פייערדיקן גריפל אין דער האנט, וואס מיט אים האט ער די לוחות געקריצט, גייט ער דער געטלעכער קריצער, העכער פאר אלע, שטארקער פון אלע, טרעט ער אויף די אונטערטעניקע וועלן און קומט פאר ירמיהון אן אויף דעם ברעג, ווי א געטלעך געשטאלט: „וואס איז דער מער? ווער רופט מיך פון מיין רו ארויס?" — מורא האט אויך ירמיהו געהאט פאר אים צו זאגן, אז די יידן זענען אין גלות פארטריבן, האט ער אויך געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואס עס איז. דו ביסט פאר גאט באגערט". געגאנגען איז משה צו זיינע פריינט צו דער זון און צו די שטערן, וואס שיינען אין הימל אויבן. גוט-פריינט איז ער געווען מיט זיי פון יענער צייט, ווען ער איז גאטס גאסט אין הימל געווען, ביי דער תורה מקבל זיין. האט ער זיי געפרעגט: „זאגט מיר, אלטע פריינט, ווייסט איר נישט, וואס עס איז געשען — וואס גאט האט מיך געלאזט רופן פון מיין רו ארויס?" לאנג געשוויגן האבן די שטערן, נישט געוואלט משהן דעם צער אנטאן. די זון האט דאך צולעצט געזאגט: „דיין ווערק, משה, איז געווארן צו נישט, צעשטערט האט גאט דעם באנד מיט ישראל, פארטריבן אים פון זיין לאנד — דעם בית-המקדש פארברענט, און איינזאם און פארלאזט דרייט זיך יהוה ארום. אין די הימלען איז ער נישטא (דערפאר געשלאגן איז אונזער ליכט), אויף דער ערד צווישן די לעבעדיקע נישטא — הערשט דאס שלעכטס אומעטום. אויפגעשטאנען זענען די פינסטערע כחות און שרעקן צו פארנעמען, חלילה, יהוהס ארט. די געוויקסן רייסן איינער פון אנדערן דאס ליכט ארויס, וואס מיר שיקן איבער זיי. דאס געזעץ איז טויט. יהוה איז אוועק. גיי, משה, ראטעווע די וועלט פון אונטערגיין, פיר איין דאס רעכט צווישן די מענטשן פון דער וועלט, צווישן די חיות אין וואלד,

צווישן די געוויקסן אין פעלד, — פאַר אַלעמען האָבן מיר ליכט. ברענג, משה, יהוהן דער וועלט צוריק״.

ווי משה האָט געהערט די טרויעריקע בשורה, האָט ער איבערגעלאָזט זיינע אַלטע פריינט און געזאָגט צו ירמיהו: „פיר מיך צו די יידן אין גלות אַריין, באַפרייען וויל איך זיי — איך וויל זען, ווער עס וועט מיר אין וועג שטיין״.

גענומען האָט ער זיין געטלעכן שעפער־שטאָק אין האַנט און געגאַנגען איז ער איבערן לאַנד — זיבן מייל אַ טריט. נאָכגעקוקט האָבן אים די פעלדער מיט אַ שטיל געבעט — און די בערג זענען קלענער געוואָרן פאַר אים, דערשראָקן זיך און איז די זייטן זיך אָפגערוקט. אויסגעשטרעקט האָט די ערד נאָך אים די הענט — אָנגעכאַפּט אים ביי זיין קלייד און געבעטן זיך אַזוי: „אָ, לייז, משה, די יידן פון גלות אויס, ברענג מיר ווידער די קינדער צוריק״, — געבעטן האָט זי זיך, ווי אַ מוטער. וואָרים געשוואוירן האָט די ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איר פאַרטריבן געוואָרן, אַז זי דאַרף קיין תבואות פאַר אַנדערע נישט אַרויסברענגען. פאַרשטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלן פון איר חיות און די זאַפטן אין איר טיפעניש באַהאַלטן פאַר אירע קינדער, ווען זיי וועלן צוריקקומען צו איר.

געטראָפן האָט זיי משה ביי די טייכן פון בבל זיצן, אין די ריטער־ע ־יקסן ביי די ברעגן אויפגעהאַלטן האָבן זיי זיך. זייערע פידלען אויף די צווייגן אויפגעהאָנגען, און די האַרפּעס ליגן צעבראָכן צו זייערע פיס. זייערע בליקן זענען מיט בענקשאַפט צום וואַסער געווענדט. דערמאָנט האָבן זיי זיך אָן דעם ירדנס וועלן און דעם שלוחס שטילן שעפטשען, און הערן האָבן זיי פון וואַסער געוואָלט אַ גרוס פון זייער היים, וואָס די וועלן ברענגען מיטן שטראָם מיט. פאַרלאַנגט האָט פון זיי

דער פײַנט ציונס געזאַנג, ירושלימס ליד. „ווי אַזוי קאָנען מיר דיר זינגען ציונס געזאַנג אויף פרעמדער ערד? אָפּגעביסן האָבן זיי זיך די פינגער פון זייערע הענט, צעבראָכן די האַרפן צו זייערע פיס, און אויפגעשטאַנען ווי איין מאַן, און אַ גרויסע שבועה געשוואוירן, די שבועה פון אייביקן קיום. אָ, געציטערט האָבן בבלס וואַסערן פון ישראלס געטרייען וואָרט, – וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוירן: „פאַרגעסן ווען מיר וועלן דיך, ירושלים, זאָל ווערן אונזער רעכטע האַנט פאַרגעסן, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפּט — ווען מיר וועלן דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד".

געטראָגן אויף די פליגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק און אויסגעשפּרייט זי ווי אַ טוי איבער די פעלדער אַרום. איינגעזאַפּט האָט אין זיך די ערד ישראלס געטריישאַפט און זי טראָגט זי ווי אַ געטלעכן זוימען אין איר שויס. צייטיקן לאָזט זי דעם זוימען אין זיך און טראָגן וועט זי אַמאָל די פּרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אַזוי האָבן זיך מוטער און זון די הענט געגעבן איבער זייערע שונאימס קעפּ—און באַהאַפטן זיך ביזן הייַנטיקן טאָג אַריין.

אויפגעהויבן האָט ישראל די אויגן און משהן דערזען: ער שטייט פאַר זיי. און אַ גייסט פון גאָט איז אַריבערגעגאַנגען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דאָ צווישן אונז" – אַראָפּגענומען איז געוואָרן די קללה פון גלות פון זיי און באַפרייט ווערן די קנעכט: די קייטן פון די הענט אַראָפּ, די קנעכטשאַפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער פיינט פאַר זיין פרייען בליק. געקליבן האָבן זיך אַרום דעם שעפער די שעפעלעך אַלע,— עס פינקלט זיך אין דער זון דער געטלעכער שעפער־

שטאק אין משהס האַנט, און עס ציִען זיך פֿון אים די שטראַלן־פּעדעם אַרויס און קניפּן צו זיך און ציִען צו זיך איטלעך יידיש האַרץ. געגרופן האָט ער מיט זיין שטים, און געהערט האָט דאָס פאַרבלאָנדזשעטע שעפעלע דעם ש־פּערס קול איבער די בערג שאָלן און זי קערט שוין צו דער טשע־רעדע צוריק. איינגעזאַמלט זענען זיי שוין אַרום אים. עס הויבט אויף דעם שטאָק דער גרויסער שעפער איבער די קעפּ און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. - אָבער יהוהס שטים, ווי אַ געוויטער קומט זי אָן צו גיין: „משה, שטיי! נאָך נישט איז געקומען די צייט. - נאָך נישט איז די גאולה צייטיק. פיל נאָך פאַרקנעכטעטע זענען דאָ צווישן זיי - צו קליין דאָס האַרץ, דער גייסט פאַר־שקלאַפט - אַ פאַלשע גאולה וועט דאָס זיין". אָפּגעלאָזט האָט זיך דעם שעפערס האַנט, די שטים פאַרשטומט, און משה פאַרשווונדן ווערט פון זיי. עס שוועבט נאָך די שטים פון פרייהייט און די הערצער אַרום; עס שווינדלט נאָך דאָס ליכט פאַר די אויגן פאַרביי; נאָך הויבט און שטאַרקט זיך דער גייסט, און די הענט גייען שוין אין די אייזערנע קייטן צוריק אריין, עס בויגט זיך שוין דער רוקן צו זיין יאָך אין דעם אייזערנעם שטאַנג. עס שימערט נאָך פון דערווייטנס נאָר קוים, קוים דאָס פאַרגאַנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאַפט צוריק - זיי זעען עס נישט מער. ביי דער אַרבעט זענען זיי אין דער פינסטערער נאַכט פון זייער געפאַנגענשאַפט פאַרזונקען.

אַוועק איז משה פון זיי, צו גאָט געגאַנגען, געטראָפן האָט ער נאָך די אבות אַרום יהוהן זיצן. ווי זיי האָבן אים דערזען, האָט זיך דערוועקט דער געשריי אויפסניי: „משה, פון וואַנען קומסטו צו גיין, האָסטו די קינדער געזען?" —

„געזען האָב איך זיי״. — „וואָס האָט געמאַכט מיט זיי דער פיינט? — „אַ טייל האָט ער געטויט, אַ טייל פאַר שקלאַפן פאַרקויפט.״

און געטרעטן איז משה פאַר יהוהן און געזאָגט אַזוי: „יהוה, וואָס האָסטו מיט ישראל געטאָן? פאַרלאָזט האָב איך מיך אויף דיר, געפירט האָב איך זיי פערציק יאָר אין דער מדבר אַרום און אָפּגעהיט האָב איך זיי פאַר דיין גרימצאָרן. פאַרשטעלט האָב איך זיי פאַר די שפּיזן פון דיין כעס — אַלץ גענומען אויף זיך און מיט מיין אייגן לייב באַשירעמט זיי פאַר דיר. ביז די טויערן פון ציון האָב איך זיי צוגעפירט. מיך האָסטו געלאָזט פון דרויסן שטיין - זיי האָסטו אין לאַנד אריינגעבראַכט. געפאַלן בין איך אויף די קני פאַר דיר און געבעטן האָב איך זיך ביי דיר - לאָז מיך אין ארץ־ישראל אריין. נישט געבעטן האָב איך פאַר מיר, נישט פאַר מיר לעבן געוואָלט - אָ, געפּאָרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזן מיט דיין כעס אַליין. געשוואוירן האָסטו, אַז דערמאָנען וועסטו דיך אָן מיר און רחמנות האָבן אויף זיי. וואָס האָסטו געמאַכט מיט זיי? איך פאַרלאַנג משפּט פון דיר!

האָט יהוה גערופן פון הינטער דעם וואָלקן ארויס, און געברומט האָט זיין שטים ווי אַ געוויין: „זיי האָבן געזינדיקט, משה. דיין תורה נישט אָפּגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט — פאַרשעמט, באַליידיקט, באַשמוצט. זייער הארץ פון גרונט איז פול מיט זינד, און פאַרשיקט האָב איך זיי פון מיר״.

אָבער משה האָט פאַר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט געשאַפן? אַלץ קומט פון דיר. מיר זענען דער ליים אין דיין האַנט. דו ביסט דער פאָטער פון אונז. אויף דיין וועג גייען מיר—וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס-

וואָס ווייס דער מענטש? ווער וועט קומען און עדות־זאָגן, וואָס איז זינד?"

געזאָגט האָט יהוה: „קומען זאָל דיין ווערק און שטעלן זיך קעגן זיי". – באַלד האָט זיך דער הימל אין פייער געצונדן און די לוחות געוויזן. געפלאַקערט האָבן די טאָוולען אין דער נאַכט, און אַ פייערדיקע האַנט האָט געשריבן אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר. געברענט האָט יעדעס וואָרט, און טראָפּנס בלוט האָבן גערונען פון זיי און געשריגן: „פאַרבלוטיקט זענען מיר געוואָרן פון יעדן שטאָך. יעדעס שלעכטס האָט ווי אַ דאָרן געשטאָכן אין אונז אַריין, און מיר טריפן בלוט". געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: „געשטראַלט האָבן מיר ווי אַ געטלעך ליכט, יעדע זינד האָט אַ פלעק געוואָרפן אויף אונז, און טונקל איז געוואָרן אונזער שיין". אַזוי געקלאָגט האָבן די לוחות און געוויזן די וואונדן, וואָס געשלאָגן זענען זיי געוואָרן מיט זיי דורך ישראלס זינד.

אָבער נישט געשוויגן האָט משה, געשטעלט האָט ער זיך קעגן די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אַריין און געזאָגט אַזוי:

„געזעץ — איך האָב אייך געשאַפן און ווי אַ געשפּאַן אויף דעם מענטשנס פרייען ווילן געוואָרפן — צו די פעלקער פון דער וועלט האָב איך אייך אַרומגעפירט, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בינדן מיט אייער „יאָ" און „ניין". געקומען איז ישראל, מיט ליבע גענומען אויף זיך דעם יאָך, פאַרשטיינערט זיין געפיל, אויסגעריסן דעם ווילן פון זיין האַרץ און צום קרבן יהוהן געבראַכט. אַזוי שלעפּט ער זיך אַרום מיט אייער געשפּאַן אויף זיינע הענט איבער זיין בלוטיקן וועג ביזן היינטיקן טאָג אַריין - יעצט קומט איר עדות־זאָגן אויף אים! וואָס איז? ער האָט אייערע צען געבאָטן נישט גע־

היט! — ווער האָט דען יאָ אָפּגעהיט? וואו איז דאָ דאָס גוטס — ווען איר רופט שלעכטס, ווייזט מיט די גערעכטיקייט, — ווען יידן זענען אומגערעכט".

געזוכט האָבן די פייערדיקע אותיות איבער דער אויבערפלאַך פון דער ערד די גערעכטיקייט און נישט געפונען האָבן זיי זי אונטער די לעבעדיקע אויף דר'ערד. פאַרלאָשן האָבן זיי זיך אין דעם הימל־ים. אויסגעגאַנגען איז דער הייליקער פלאַם פון די לוחות, ווי אַ שלאָף, און פאַרשוואונדן אין הימל צוריק.

אַראָפּגעבראַכט האָט אָבער יהוה די גערעכטיקייט פון הימל אַראָפּ. אויפגעשטעלט האָט ער זיינע מלאכים רייענווייז: פון דורכזיכטיקן לאַזור־ליכט זענען זייערע איידעלע געשטאַלטן אויסגעגאָסן געווען און אין וואָלקן־העמדלעך אָנגעטאָן. זייערע געזיכטער געלויכטן האָבן פאַר לויטערקייט — ווי קינדער, פון קיין שלעכטס נישט געוואוסט. געשטאַנען זענען זיי פאַר משהן און פאַר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי קינדער, אויף דער וועלט געקוקט. געזונגען האָבן זיי אייניקעם אַ געטלעך ליד און געזאָגט אַזוי: „דורכזיכטיק זענען אונזערע לייבער, יעדער געדאַנק פון שלעכטס וואָלט אויף אונזער ליכט אַ פלעק געוואָרפן — זע, אויב מיר זענען באַפלעקט. אַזוי זאָל ישראל זיין."

אָבער נישט אָפּגעשראָקן איז משה געוואָרן פאַר זיי, געשטעלט האָט זיך אונזער מליץ יושר פאַר די מלאכים. געשטאָרבן איז אין אים דער מלאך, און ווידער געבוירן געוואָרן דער מענטש. אין זיין הימלישן לייב האָט געשלאָגן מענטשן־האַרץ, און מיט מענטשן־שמייכל אויף די ליפּן האָט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אַזוי:

„אָ, שיין זייט איר, מלאכים־קינדער! פון מענטשלעכן ריינעם געדאַנק געשאַפן, פלאַטערט איר אין אייביקן הימל־רייך אַרום. איר באָדט אייערע לאַזור־לײַבער אין וואָלקן־ליכט און זינגט פאַר גאָט דאָס אייביקע לויב־ליד. באַפרייט פון מענטשן־לאַסטן, ווייסט איר נישט, וואָס קנאה און שנאה איז. קיין תאוה אין אייערע הערצער, קיין ליבע, קיין כּעס, דרעמלט איר אין אייער האַרפן־שפּיל איין. צו אונז קומט אַראָפּ, אויף דער ערד וואוינט, זאָלן די זאַפטן פון דער ערד דורך אייערע לײַבער אַדורכרינען, און בליען זאָל אין אייך דער מענטש, געברענט מיט די גלוטן פון מענטשלעכן ווילן, צעברעכט אייערע הערצער פאַר גאָט. נשמות האָט אונז גאָט אין ערדישע לײַבער געגעבן, ווילן האָבן מיר זיך אַליין געשאַפן. און אונטער די שמיץ פון אונזערע פאַרלאַנגען ברענגען מיר אונזער האַרץ. אַזוי געגליט אין די מענטשלעכע פלאַמען, ווערן מיר צו גאָט. אויף מענטשן זענט איר געקומען עדות זאָגן, וואוינט מענטשלעכעס אין אייערע ברוסטן? דערנערט איר זיך מיט זיין שפּייז?.. איז ווילן אין אייערע לײַבער דאָ?"

פאַרשוויגן זענען באַלד די מלאכים געוואָרן, אָפּגערוקט זיך אָן אַ זייט, — ווי אַ ווינט האָבן זיי משהס ווערטער פאַרטריבן, און געווענדט האָט ער זיך צו גאָט און ווייטער גערעדט אַזוי:

„וועלטן האָסטו באַשאַפן, הימלען אָן אַן עק. עס איז נישט אימשטאַנד קיינער צו באַנעמען דיין הימלס אומענדלעכקייט. עס שטראָמען די אייביקע ווינטן אין די אייביקע נעכט אַרום, אין דיינע פאַרבאָרגענע וועלטן ערגעץ־וואו; עס וויפּן די שטערן אין זייער אייביקן הימל־קרייז. און אויף אַלץ האָסטו דיין אויג. שטורעמדיק איז אָבער אויך דאָס קליינע

מענטשן־האַרץ. דו זעסט זי אַדורך. עס וואוינען דערינען די ברויזנדיקע ווינטן און שטורעמס, ווי די כוואַליעס אין די ימים, און אָן אַ סוף איז איר גרונד. קיינער ווייס נישט אירע דרכים אין אַ מינוט אַרום. פול מיט סודות, ווי דייז פאַרבאָר־גענע וועלט, איז דעם מענטשנס האַרץ. דו איינער זעסט זי אַדורך, ווייסט אירע באַהעלטנישן, פאַרשטייסט זי — און קאָנסט איר נישט מוחל זיין? אַ שוואַך באַשעפעניש האָסטו אויף דייז וועלט באַשאַפן — ווי ליים זיין האַרץ איז ווייך. עס זעט די לייד פון צווייטן און קאָן מוחל זיין".

אוי גערופן האָט משה אונזער מוטער רחל. זי איז גע־קומען פאַר גאָט צו גיין פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האָט געבלאָנדזשעט אין די פעלדער אַליין און איז נאָך אירע אַרויסגעטריבענע קינדער נאָכגעגאַנגען. אין איר ווייסן גע־וואַנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איר קאָפּ, האָט זי ביי דער לבנה־שיין צוגעדעקט זייערע טויטע קערפּערס, וואָס פאַר־שפּרייט זענען זיי געווען איבערן וועג. זי איז געגאַנגען, און פון אירע טויטע אויגן האָבן טויטע טרערן גערונען. גענומען האָט זי משה ביי דער האַנט און פאַר גאָט און פאַר די אָבות געפירט. זי האָט זיך פאַרן רבונו־של־עולם געשטעלט און מיט געוויין געזאָגט אַזוי:

„דו ווייסט, רבונו־של־עולם, ווי איך האָב דיין קנעכט געליבט. געדינט האָט ער פאַר מיר ביי מיין פאָטער לבן זיבן האַרטע יאָר. מיר האָבן איינעם די חדשים געציילט, די טעג, די שעהן. און אַז עס איז געקומען די צייט, ווען איך זאָל די זכיה האָבן צו זיין יעקבס ווייב — האָט דער פאָטער אים מיין שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. געוואוסט האָב איך דערפון און מיט יעקבן זיך אַ סימן אָפּגעמאַכט, אַז דערקענען זאָל ער מיך איז דער טונקעלער נאַכט. דאָך, אַז עס איז גע־

קימען די חתונה־נאַכט, האָב איך אויף מיין שוועסטער לאהן רחמנות געהאַט, אויסגעזאָגט האָב איך איר דעם סוד, וואָס איך האָב מיט יעקבן געהאַט, און זיך אונטער דעם געלעגער אַרונטערגעלייגט. געהערט האָב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושן, זייער געוויין. און אָפּוירגערעדט האָב איך צו אים פון אונטערן בעט, אַז ער זאָל מיין שטים הערן און נישט וויסן, ווער עס איז מיט אים. איך בין נאָר אַ געוויינלעכער בשׂר־ודם און האָב מיך אָן מיין שוועסטער נישט מקנא גע־ווען. דו, וואָס דו ביסט דער איינציקער לעבעדיקער אויף דער וועלט, האָסט דיך אָן האַלץ און שטיין מקנא געווען, וואָס יידן האָבן געדינט צו זיי".

אַנטשוויגן איז באַלד יהוה געוואָרן פון אירע רייד, אויפ־געהויבן האָט ער זיך פון זיין אָרט און געבלאָזן מיט זיין וואָלקן אַרום און אַרום. און אויסגערופן: „רחל, דו האָסט רעכט. דו האָסט געלערנט יהוהן, ווי עס דאַרף צו זיין. פאַר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות גיין און אויפהאַלטן זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען".

און פאַרלאָזט האָט יהוה די אָבות אויף זייערע ערטער זיצן, פאַרלאָזט האָט ער משהן און די מוטער רחל, פאַרלאָזט האָט ער דעם גאַנצן הימל־קרייז — און אָנגענומען מענטש־לעכעס געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די יידן אין גלות אַריין. אָנגעטראָפן האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצן, אַריינגעגאַנגען איז ער צווישן זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און גייט מיט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ פיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דאָס געוויין, ער זעט די שאַנד, און די אָנמאַכט זעט ער — און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קאָן ער נישט ווערן אויסגעלייזט — די יידן מוזן זיין צו דער

גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיקער רגע, ווען יידן וועל· נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפן די קייטן פון גלות פון זייערע הענט, הויבן זייערע נשמות צום הימל צו באַפרייען זייערע געמיטער און נאָך דער גאולה שרייען. אָ, יהוה ווע ז וועדז דאַן באַפרייט מיט זיי צוריק. קריגן וועט ער זיין מאַכ ז פון די יידנס קראַפט. באַפרייען וועט ער די ו־עלט. זון א״ז שטערן וועלן צוריק קריגן זייער ליכט; אונטערגיין וועט דאָס שלעכטס — און יהוה אליין וועט קיניגן איבער דער וועלט

עלי און שמואל

(פון דער סעריע „נביאים")

דער אַלטער עלי איז געזעסן פאַר דער טיר פון זיין אוהל און ער האָט זיך געוואַרעמט אין דער גליענדער זון. זיינע בלינדע אויגן זענען געווען פאַרמאַכט, ווי פאַרשלאָפן — נאָר זיינע אויערן האָבן פון צייט צו צייט פאַרנומען אַ ווייבעריש קיכערן, אָדער אַ גערודער פון אַ מענלעך קריגעריי — האָט ער מיט די אַלטע, ווייכע אָנציינענדיקע יאַסלעס אָנגעהויבן צו קלאַפּן, די אויגן אויסגעשטעלט קעגן זיך, האָט ער צו זיינע צוויי זין געזאָגט:

— אוי, אוי, יינגען, וואָס טוט איר גאָטס קרבן לעסטערן? טיילמאָל האָט אים אַ יינג אָפּגעענטפערט:

— נו, נו, אַלטער, די לונג מיט די נירן, אונזער חלק נעמעז מיר נאָר.

נאָר אָפּטמאָל זענען דעם אַלטנס ווערטער אַזוי שטיל געווען, אַז זיי האָבן צו די זינס אויערן נישט דערגרייכט — האָט ער געמיינט, אַז זיי זענען זייער פאַרשעמט געוואָרן פון זיינע רייד, איז ער שוין שטיל געבליבן, ווייטער זיך די אַלטע ביינער אויף דער הייסער זון געוואַרעמט, און האַלטנדיק

פאַרמאַכט די אויגן, האָט ער זיך אַביסל מיט די פּלייצעס צוגעשאָקלט, קלערנדיק אודאי אזוי אין זיך: אויסגעלעבט די יאָרן, אַ כּהן געווען פאַר גאָט, דאָס בעסטע פלייש פאַר אים פאַרבּרענט, אַלט געוואָרן, בּלינד געוואָרן, האָט ער זיינע צוויי זין איבּערגעלאָזט, — נאָר אזוי לאַנג עפּעס האָט זיך גאָט צו אים נישט באַוויזן, נישט אין חלום, נישט אויף דער וואָר, — אודאי נישט די צייט געווען, — נישטאָ צו וואָס: נישט מען פירט קיין מלחמה, —— נאָך דעם לעצטן יום־כּפּור אודאי וועט ער זיך צו אים באַווייזן...

ווי דער אַלטער קלערט אַזוי, שטייען זיינע צוויי זין, אין רויטע העמדלעך אָנגעטאָן, מיט צוויי גרויסע גאָפּלען אין די הענט, שטייען פאַר דער טיר פון אוהל און וואַרטן אָפּ די, וואָס וועלן קומען פאַר גאָט מקריב צו זיין.

אין דעם קומט אָן אַ יידענע פון בּית־לחם מיט אַ ייִנגע־לע אירס, אַ בּכור, פירט אַ קאַלב, די הערנער מיט קרענץ באַפּוצט, שטופּט זי דאָס קאַלב נאָך, האַלטנדיק איר בּכור אויף דער האַנט.

-- גוטע מענטשן, וואו איז דער משכּן און וואו וואוינט דאָ עלי דער כּהן?

— וואָס זוכסטו דעם משכּן און וואָס דאַרפסטו עלי דעם כּהן? — פרעגן די בּנים די יידענע, שטייענדיק אָנגעלענט אויף זייערע גאָפּלען בּיי דער וואַנט פון משכּן.

— אַ קרבּן האָב איך געבּראַכט פאַר גאָט, אַ זון אַ בּכור האָט ער מיר געשענקט.

— אַזוי, אַ קרבּן פאַר גאָט — נו האָסטו דעם משכּן און אָט וואוינט דיר דאָ עלי דער כּהן, — זאָגט דער עלטערער פון די בּנים, אָננעמענדיק דעם גאָפּל בּרייט אין דער האַנט, און געוואַרט, די יידענע זאָל פאַר אים דאָס קאַלב אונטערטרייבּן.

— ליבער כהן, זיי מיר מקריב מיין קרבן פאַר גאָט, פאַר מיין בכורס וועגן.

— מקריב זיין, — זאָגט דער עלטסטער, אָנטאַפּנדיק דאָס קאַלב און באַטראַכטנדיק עס פון אַלע זייטן, — כ׳לעבן געקאָנט אַביסל אַ בעסער קאַלב ברענגען, אַ שווערערס אַביסל, אַ פעטערס אַביסל, — אַ קינד האָט דיר גאָט אַ פעטס געגעבן, אַ שטאַרקס געגעבן, — זאָגט דער עלטסטער, אויפכאַפּנדיק דאָס קאַלב.

— דאָס בעסטע קאַלב, וואָס איז געווען אין שטאַל, — וויל זיך די יידענע פאַרענטפערן.

— אַ געזונט ווייבל האָט געזונטע קינדער, — זאָגט דער יונגערער, פּנחס. האָט אָנגענומען דאָס ווייבל ביים האַנט און געקוקט איר מיט אַ חנדל אין די אויגן אַריין, — כ׳לעבן, ווען איך וואָלט אַ בכור געהאַט, וואָלט איך פאַר גאָט אַ בעסער קאַלב מקריב געווען, נישט געקאַרגט, ווי דיין מאַן האָט געטאָן.

— זאָל דער כהן אַזוי נישט טאָן, זאָל דער כהן אַזוי נישט רעדן, — זאָגט די יידענע, אָפּשטופּנדיק אים מיט איין האַנט פון איר רויט פאַרשעמט־געוואָרענעם פּנים, און מ׳יט דער צווייטער האַנט איר צעוויינטן פּנים צו דער ברוסט צוגעדריקט.

— פאַרפאַלן, מקריב זיין מוז מען, — זאָגט דער עלטסטער, — נאָר ווייסטו וואָס — מיר וועלן באַלד די נירן אַראָפּנעמען פאַר אונז, וועט מען דיר שוין די לונגען שענקען. — אַי, אַזאַ אָרעם קאַלב האָסטו פאַר גאָט געבראַכט — זאָל דער קרבן אַביסל גרעסער זיין.

— זאָל דערפאַר גאָט מיט דיר גוטס טאָן! — זאָגט די יידענע, איבערגעבנדיק דאָס קאַלב דעם כהן.

די ייִנגען האָבן דאָס קאַלב אין הויף פון אָרון געבראַכט, געשאָכטן עס, די פעל אַראָפּגעצויגן, אויף שטיקער עס צעשניטן, אין אַ בעקן אַריינגעלייגט — האָט ער די נירן אַרויסגעצויגן און אין געצעלט גערופן זיין ווייב.

— נאַ, נעם צו, קאָך עס צום מאָלצייט.

אַז דאָס ווייב האָט געהאַט די נירן צוגענומען, האָט ער די שטיקער אויפן מזבח, וואָס איז פאַרן אָרון, אַרויפגעוואָרפן, דאָס האַלץ אונטערגעצונדן, די הענט פאַרשפּרייט צו גאָט, און געוויזן אויף דער יידענע פון בית־לחם.

די יידענע האָט אויף איר קינד געוויזן און צו וויינען אָנגעהויבן.

אַז דאָס פייער האָט זיך שוין געהאַט גוט צעבּרענט און דאָס פעטע פלייש האָט שוין הינטער די פלאַמען צו טריפן אָנגעהויבן און די טראָפּן פעטס האָבן אין פייער געקנאַקט און דעם אוהל מיט רויך אָנגעפילט — האָבן די ייִנגען זייערע דריי־צייניקע גאָפּל צווישן די שטיקער פלייש אַריינגעלאָזט, אויסגעזוכט דעם פעטסטן חלק און אים צו באַלעקן אָנגעהויבן.

די יידענע האָט פלוצלינג איר תּפילה פאַלן געלאָזט און צום כּהן זיך אָנגערופן:

— מיין כּהן, עס צימט זיך נישט פאַרן כּהן פון טאָפּ צו כאַפּן, וואָס איז פאַר גאָט אָנגעגרייט.

— ער וועט אַזוי אויך גענוג האָבן, — האָט דער כּהן אָפּגעענטפערט עסנדיק, — נישקשה, נישקשה, גאָט איז אַ גוטער, ער לאָזט זיך באַנוגענען מיט ווייניק. נאָר דאָס האַרץ דאַרף זיין דערביי, דאָס האַרץ, — האָט דער כּהן געזאָגט, ווי זיך נישט געלאָזט דערביי שטערן.

נאָר די יידענע האָט נישט געשוויגן, האָט גאָטס טייל געפאָדערט מיט איר גאַנצער ווייבלעכער קראַפט. עס האָט

נישט געהאָלפן אפילו דאָס, וואָס דער יונגערער יינג האָט איר באַאָבאַכטונג געוואָלט אָפּווענדן אויף עפּעס אַנדערש... און פון דעם איז אַזאַ גערודער אַרויסגעקומען, אַז דער אַלטער עלי האָט זיינע אויערן אָנגעשטעלט, געוואָלט פאַרנעמען, וואָס קומט דאָ אַזוינס פאָר, און מיט די ליפּן געקלאַפּט:

— אָווא, אָווא, יינגען!

נאָר דער עלטזטער, האַלטנדיק דאָס פעטע שטיק אויפן גאָפּל, און מיט אַ פול מויל פליייש, איז צוגעגאַנגען צום אַלטן, אָפּגעבראָכן אַ שטיקל פונם פעטן חלק און עס דעם פאָטער דערלאַנגט.

דער אַלטער האָט דעם פעטן ביסן אין מויל גענומען, געקייט, געקייט, געוואָרגן זיך, געוואָרגן זיך, געשפּיגן, געשפּיגן, און דאָך דעם ביסן נישט געקאָנט אַראָפּשלינגען נאָר די אַלטע יאַסלעס ווי זיי האָבן געקלאַפּט, אַזוי האָבן זיי אויך געקלאַפּט, צום סוף האָט ער זיך צעבייזערט, אויסגעשפּיגן דעם ביסן און אויף די יינגען אָנגעהויבן צו שרייען:

— עוכרי ישראל! פושעים! גאָטס קרבן, גאָטס קרבן!

ז ע" עלטערער יינג האָט זיך רויק זיין ביסן געגעסן.

אין דעם איז פון וועג אָנגעקומען חנה מיט איר זון שמואל, וועלכן זי האָט געהאַט פאַר גאָט אָוועקגעשענקט, זי איז שוין גלייך צוגעגאַנגען צו עלין און האָט צו אים געזאָגט:

— עלי, עלי, איך בין די פרוי, וואָס איך בין דעמאָלט פאַר גאָט געשטאַנען, אַז האָט ער מיין תפילה צוגעהערט, מיר אַ זון געשענקט, איך האָב אים פאַר גאָט אַ מתנה געבראַכט.

— וואָס? — האָט דער אַלטער עלי איבערגעפרעגט מיט האַלבן בייזער, נישט גוט דערהערנדיק חנהס רייד — וואָס, אַ קרבן ווילסטו מקריב זיין?

— איך בין די פרוי, וואָס איז דענסטמאָל פאַר גאָט

געשטאַנען, דו געדענקסט, דו האָסט געמיינט, איך בין שכּור, — זעסט, אָט האָט גאָט מיין תּפילה דערהערט, אַ זון מיר געשענקט, כ'האָב אים פאַר גאָט געבראַכט.

— דערהערט! זעסט, אַז מען בעט צו אים, הערט ער טאַקע. נאָר בעטן דאַרף מען.

— האָב איך אים געבראַכט. איך וויל אים ביי דיר אין שילה ביים אָרון איבערלאָזן, ער זאָל פאַר גאָט דינען.

— האַ, פאַר גאָט דינען, — האָט דער אַלטער עלי געטאַפּט אין דער האַנט דעם קליינעם שמואל - פאַר גאָט דינען, פון די טעפּ פלייש כאַפּן, דעם בעסטן ביסן פון גאָט אַוועקנעמען!

די מוטער מיטן קינד האָבן זיך פאַרשעמט.

- ניין, עלי הכּהן, — זאָגט צום סוף די מוטער — איך וויל מיין קינד איבערלאָזן, ער זאָל דעם נר-תּמיד פאַר גאָט אָנצינדן. אַ נדר האָב איך מיר געמאַכט. איך האָב געבראַכט מיין נדר פאַר גאָט צו באַצאָלן.

- נייע פּריסטערס דאַרף מען דאָ, - האָט זיך דער עלטסטער יינג אָפּגערופן, ערשט קוים געהאַט דאָס פולע מויל פלייש אויפגעגעסן, דורך דעם האָט ער מיט זיין אָפּענטפערן זיך פאַרשפּעטיקט.

- שוין גוט, שוין גוט, - זאָגט דער אַלטער - גיי אין געצעלט אריין און האַלט דעם קרוג מיט אייל.

די מוטער האָט איר זון אין געצעלט געפירט, אים דאָס ווייסע העמדל, וואָס זי האָט פאַר אים געהאַט, אָנגעטאָן, פאַרן אָרון אים געפירט, און אים פאַר גאָט געשטעלט.

— אָט האָב איך דיר, רבּונו של עולם, דיין מתּנה געבראַכט. נעם אים צו, ער געהערט צו דיר.

זי האָט איר קינד געקושט, אים אין גאָטס רשות איבערגעגעבן און זיך איר וועג געגאַנגען.

איבערגעבליבן דאָס ייִנגל שמואל אַליין פאַר גאָט, האָט זיך ערנסט צו זיין אַרבעט גענומען.

יעדן פרימאָרגן אײַל אין נר־תּמיד אָנגעגאָסן; די איבערגעבליבענע שטיקער פלייש אויפן מזבח אַרויסגע־שאַרט, זיי זאָלן זיך גוט פאַרברענען; בשׂמים אויפן מזבח אַרויפגעשאָטן; און אַלץ, וואָס ער האָט געטאָן, האָט ער געטאָן מיטן גאַנצן האַרצן, מיטן גאַנצן ווילן, אין דעם וועג פון עליס ייִנגען איז ער נישט געגאַנגען; ער האָט זייערע מעשׂים געזען און זיך פון זיי נישט אָפּגעלערנט, נאָר זיי אין זיין האַרצן פאַראַכטעט.

יעדעס יאָר איז דער טאַטע, די מאַמע געקומען, אויף פסח, למשל, האָבן אַ קרבן פאַר גאָט געבראַכט, אים אַ העמדל מיטגעבראַכט און געזען, ווי זייער זון איז געניט אין גאָטס דינסט, ווי ער צינדט אָן דעם נר־תּמיד פאַר גאָט, ווי ער איז מקריב דעם קרבן פאַר גאָט, – האָבן זיי נחת געהאַט, אין האַרצן זיך געפרייט, אָבער אויפן פּנים דאָס נישט אַרויסגעוויזן.

עליס קינדער האָבן אים אויך ליב געהאַט, אַ שטילער איז ער געווען און אַ גוטער... וואָס זיי האָבן אים גע־הייסן – דאָס האָט ער געטאָן. און אַזוי געניט איז ער געווען אין זיין אַרבעט, אַז זיי האָבן זיך אויף אים אינ־גאַנצן געקאָנט פאַרלאָזן. האָט מען אַ קרבן געבראַכט מקריב צו זיין, האָבן זיי נאָר דאָס זייעריקע זיך אַראָפּ־גענומען – נאָך אַרויסגעכאַפּט פון די טעפּ צו – און האָבן עס אַוועקגעגעבן שמואלן, אַז ער זאָל עס פאַר גאָט צו רעכט מאַכן. ער האָט זיך זייער געפרייט דערמיט, און

זיי זענען פון אים צופרידן געווען, וואָרים זיי האָבן זיך געקאָנט אויף אים פאַרלאָזן. און האָבן אים אָפטמאָל אויך פון פלייש געגעבן.

– נעם דיר אויך אַרויס אַ שטיקל פון טאָפּ, – זאָגט צו אים חפני דער עלטסטער – נעם, דו מעגסט.

– איך האָב גענוג אַ שטיקל נירל, וואָס גאָט האָט געהייסן פאַרן כהן געבן – האָט שמואל אָפּגעענטפערט.

– נאָר צופיל פרום דאַרף מען נישט זיין, – האָט חפני געזאָגט מיט אַ בייזער, – וואָס מאַכט עס אויס אַ שטיקל פלייש – וואָס איז עס דען?

שמואל האָט געשוויגן.

– פרומער צדיק מיינער! – האָט פון אים געלאַכט דער יונגער יינג, פנחס.

נאָר דער אַלטער עלי, גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאַט פאַר דעם יינגל שמואל, ער האָט אים נישט געזען; ער ווייסט נישט, ווי ער זעט אויס, נאָר ער האָט מיט זיינע אויערן גע-הערט און האָט מיט זיין גאַנצער נשמה געפילט דעם יינגלס שטילקייט. „אַ שטיל קינד, גייט זיך זיין אָקסן־שריט, נישט מען הערט עס, נישט מען זעט עס".

און אַז דער אַלטער האָט אַמאָל דערהערט, ווי דער על-טערער יינג, חפני, בייזערט זיך אויף שמואלן פאַרוואָס ער נעמט זיך נישט קיין שטיק פלייש פון טאָפּ אַרויס – האָט זיך דער אַלטער אָפּגערופן צו אים:

– וואָס אמת, איז אמת. צופיל פרום דאַרף מען נישט זיין. אַ שטיקל פלייש אַמאָל שאַדט נישט. איך בין אויך אַ כהן, כ'האָב אויך גאָט געדינט.

דער קליינער שמואל האָט זיך גאָרנישט אָפּגערופן.

און אז די עלטערן זענען געקומען אויף יום־טוב מיט זייער קרבן, האָט זיך די מאַמע אָפּגערופן:

— הער זיך, מיין קינד, צו, וואָס עלטערע זאָגן דיר, וואָס גוטע, פרומע לייט הייסן דיר.

און אז די מוטער האָט דעם אַלטן געפרעגט אויף איר קינד, האָט ער איר אָפּגעענטפערט האַלב מיט אַ זיפץ:

— וואָס אמת, איז אמת. אַ פרום קינד איז עס, נאָר —

די מוטער האָט שטיל געשוויגן, נייגעריק געווען צו הערן, וואָס איז דאָס אַזעלכעס דער „נאָר"...

נאָר דער אַלטער האָט מיטן קאָפּ צוגעשאָקלט און גאָרנישט גערעדט.

די מוטער איז דערנאָך צו צום קליינעם שמואל, און האָט אויך אויף אים מיטן קאָפּ צוגעשאָקלט:

— אוי קינד, אוי קינד!

אַזוי האָט זיך שמואל געלעבט ביי עלין אין שילה נעבן אָרון, גוט און פרום, געטאָן זיין דינסט פאַר די, וואָס זענען געקומען קיין שילה פאַר גאָטס אָרון. און עלים יינגען זענען זינדיקע מענטשן געווען, האָבן פלייש פון די טעפּ געכאַפּט; האָבן די ווייבלעך, וואָס זענען פאַר גאָט געקומען בעטן — פון וועג אַראָפּגעפירט. און דער אַלטער, בלינדער עלי, אַזוי ווי ער איז געזעסן פאַר דער טיר און זיך די אַלטע ביינער געוואַרעמט אויף דער זון, אַזוי האָט ער זיך געוואָרעמט און געקלערט וועגן דעם, וואָס איז דאָס די מעשה, וואָס גאָט ווייזט זיך נישט אין הויז אַזאַ צייט מיט יאָרן.

האָט ער פונקט געהערט שמואלן פאַר זיך פאַרבייגיין, האָט ער אים גערופן:

— שמואל, שמואל!

— וואָס ווילסטו, טאַטע?
— וואָס גייסטו טאָן?
— איך גיי אייל אין דעם נר־תמיד אַריינגיסן.
— אייל אין דעם נר־תמיד אַריינגיסן, — האָט דער אַלטער פאַר זיך געקלאַפּט מיט די ווייכע יאַסלעס אָן די ציין, — אייל אין דעם נר־תמיד, אַ גוטע זאַך, אַ גוטע זאַך.

אַמאָל אין אַ נאַכט, ווען שמואל ליגט אַזוי אין זיין ווייס העמדל, וואָס די מאַמע האָט אים געמאַכט, אויף אַ באַנק אין אוהל און שלאָפט געשמאַק איין — דעם נר־תמיד אָנגעצונדן, דעם מזבח אַרומגעוואַשן, און שטיל איז אין טונקעלן אוהל, נאָר דאָס ליכט, וואָס ברענט פאַר דעם אָרון,—הערט ער אַ שטים ווי פון דעם אָרון אַרויס זיין נאָמען רופן:
— שמואל! שמואל!
דאָס יינגל זעצט זיך אויף, קוקט זיך אַרום — קיינער נישטאָ, נאָר דאָס ליכט, וואָס האָט געברענט פון פריער, ברענט נאָך איצט — הייבט זיך אויף, גייט אַרויס פון משכן, גייט אַריין אין אוהל, וועקט דעם בלינדן עלין:
— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופן?
— ניין, ניין, איך האָב דיך נישט גערופן, — זאָגט דער האַלב־פאַרשלאָפענער, בלינדער עלי, — וואָס גערופן? איך האָב דיך נישט גערופן.
דאָס יינגל גייט צוריק אין משכן, קוקט זיך אַרום, — אַלץ ווי פריער: דער אָרון אַזוי ווי ער שטייט — אַזוי שטייט

ער; און דאָס ליכט, אַזוי ווי עס ברענט — אַזוי ברענט עס זיך, לייגט ער זיך ווייטער אַנידער אויף דער באַנק און ליגט.

ליגט אַביסל צייט, נאָר־וואָס געהאַט אַביסל די אויגן פאַרמאַכט, און די שטים רופט ווייטער:

— שמואל, שמואל!

דאָס יינגל כאַפּט זיך מיט אימפּעט אויף, קוקט זיך אום — קיינער נישטאָ. אַראָפּ פון דער באַנק, אַרויס פון משכן, אַריין אין דעם אוהל און וועקט דעם פאַרשלאָפענעם עלין:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופן?

— וואָס גערופן? — איך האָב דיך נישט גערופן, — וועקט זיך דער אַלטער עלי, זעצט זיך אויף אויפן געלעגער, קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט עפּעס געזען, — וואָס האָסטו זיך אויפגעכאַפּט?

— האָסט מיך גערופן.

— איך האָב דיך נישט גערופן, — זאָגט דער אַלטער.

דאָס יינגל גייט ווייטער צוריק אין משכן, ציט זיך אויס אויף דער באַנק און ליגט און וואַרט.

—שמו אל, — שמו–אל, — ציט זיך אַ שטים איבערן גאַנצן אוהל.

ער האָט זיך געגעבן אַ זעץ אויף, אַ קוק אַרום זיך, אַרויס פון משכן, אַריין אין אוהל, צו צו עלין:

— דו האָסט מיך יאָ גערופן.

נו, דאָ האָט שוין עלי נישט געשלאָפן. געזעסן איז דער אַלטער אויף זיין געלעגער און ערגעץ־וואוהין מיט זיינע בלינד אויגן געקוקט אין אַ פרעמדער וועלט אַריין. „אַהאַ — צו מיר זיך שוין נישט באַוויזן" — האָט דער אַלטער

געברומט — „צום יינגל געקומען", — „צום יינגל" — האָט דער אַלטער מיט די אַלטע ביינערדיקע יאַסלעס געקלאַפּט.

– האָסט מיך יאָ גערופן, טאַטע, – זאָגט שמואל.

– איך האָב דיך נישט גערופן, – זאָגט עלי ווי מיט אַ האַלבן בייזער, – דאָס האָט דיך גאָט גערופן, ער האָט דיך גערופן...

דאָס יינגל איז שטיין געבליבן, דעם קאָפּ אַראָפּגע־לאָזט, ווי פאַרשעמט. אַ מינוט האָבן זיי שטיל געשוויגן.

דערנאָך, אַז דאָס יינגל האָט אָנגעהויבן שטיל אַוועק־צוגיין פון אַלטן, גלייך ווי ער וואָלט זיך עפּעס געווען אָפּגעגנבעט, האָט דער אַלטער אים מיט אַ בייזערדיקן טאָן נאָכגעלערנט:

– און אַז ער וועט דיך רופן, זאָג אים, דו ביסט דאָ: „כ'בין דאָ" –

דאָס יינגל איז צוריק אין אוהל געגאַנגען מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, האָט זיך אויף דער באַנק געזעצט. און דאָס פּנים איןביידע הענט פאַרשטעלט.

און אַז דאָס קול האָט גערופן: „שמואל, שמואל!" איז ער שוין מער צו עלין נישט געלאָפן.

צומאָרגנס אינדערפרי איז זיך ווידער דער אַלטער, בלינדער עלי געזעסן פאַר דער טיר, און זיינע אַלטע ביי־נער געוואַרעמט אין דער זון. ער האָט זיך די פינגער איינציקווייז געבראָכן, און די שפּיץ באָרד אין מויל געכאַפּט און געביסן, און ביי זיך געטראַכט: צו דעם קליינעם זיך געוויזן, צו דעם קליינעם... נישקשה, נישקשה.

אַ גאַנצן טאָג האָט זיך דער קליינער שמואל ווי באַ־האַלטן פון אים. מען זעט אים אויף די אויגן נישט – האָט

זיך דער אַלטער געטראַכט, און אויסגעשטעלט די אויערן, אויב דער קליינער לויפט נישט פאַרביי – נישטאָ, ער באַהאַלט זיך, – טראַכט זיך דער אַלטער – באַהאַלט-זיך – און הויבט זיך אויף, און טאַפּט מיט די הענט, ביז ער טרעפט אַריין אין משכן, שטעלט זיך אַוועק ביי דער טיר און רופט אַריין:

– שמואל, שמואל, וואָס טוסטו, מיין זון?

– איך מאַך צורעכט דעם נר-תמיד, טאַטע, – ענטפערט שמואל.

– פאַרנומען ביים נר-תמיד, – זאָגט דער אַלטער, און טראַכט זיך: שטענדיק איז דאָס ביי גאָטס אַרבעט, – קום נאָר אַרויס, – רופט דער אַלטער, און טאַפּט ווייטער מיט די הענט אָן דער וואַנט, ביז ער קומט צו צום פריערדיקן אָרט.

האַלב ווי פאַרשעמט קומט צו צו אים שמואל און שטעלט זיך פאַר אים.

– וואָס ווילכטו, טאַטע?

– געוויזן זיך צו דיר גאָט? – פרעגט דער אַלטער.

– געוויזן, – ענטפערט שמואל מיט אַ האַלב פאַרשעמטן טאָן.

– און וואָס האָט ער דיר געזאָגט?

שמואל שווייגט.

– „סודות“ – טראַכט זיך דער אַלטער – „סודות“.

שמואל שווייגט.

– נישקשה, איך בין אויך אַ כהן, ער פלעגט זיך צו מיר אויך באַווייזן, מעגסט זאָגן, האָסט נישט וואָס מורא צו האָבן.

שמואל שווייגט.

– שווייגסט – שווייגסט, – נו, נו, שווייג.

שמואל האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט צו דער ערד.

– האָסט זיך נישט וואָס צו באַהאַלטן פאַר מיר, איך האָב אויך גאָט געדינט, איך האָב אויך, – שאָקלט דער אַלטער מיטן קאָפּ.

שמואל שווייגט.

– כּודות, סודות, – זאָגט דער אַלטער פאַר זיך.

– מען דאַרף דעם נר-תּמיד אָנצינדן, ער איז פאַרלאָשן – זאָגט שמואל.

– גיי דעם נר-תּמיד אָנצינדן, ער איז פאַרלאָשן, – זאָגט דער אַלטער מיט אַ געבייזער.

שמואל איז צוריק אין משכּן אַריין.

דער אַלטער איז פאַר דער טיר זיצן געבליבן, די זון האָט זיין אויפגערייצט פּנים געבּרענט, און געברומט האָט ער פאַר זיך: סודות... סודות...

אין דעם איז אַרויסגעקומען דער עלטסטער יינג זיינער, חפני, פון משכּן אַרויס, אויפן גאָפּל אַ פעט שטיק פלייש פון טאָפּ אַרויסגעכאַפּט. דערזען דעם אַלטן, ברעכט ער אָפּ אַ שטיקל פון גאָפּל און מיט אַ פול מויל זאָגט ער צום פאָטער:

– נאַ, נעם, טאַטע, אויך אַ ביסן.

– פרעסער, זויפער, נאָר צום פרעסן ווייסט איר, נאָר כאַפּ-לאַפּ, פרעסער! אוי, אוי!

דער עלטסטער יינג האָט אַ פאַר בייזע אויגן אויסגעגלאָצט אויפן אַלטן. ער האָט אים גאָרנישט געקאָנט ענטפערן, ווייל דאָס מויל איז אים מיט פלייש אָנגעשטאָפּט געווען.

דער קעניג פון יהודה

(פון דער סעריע „נביאים")

ישראל האָט זיך אָפּגעטיילט פון יהודה און האָט זיך געמאַכט אַ באַזונדערן קעניג איבער זיך — ירבעם.

און דער קעניג ירבעם האָט מורא געהאַט, אַז דאָס פאָלק וועט אויפגיין קיין ירושלים אויף יום־טוב, ווי גאָט האָט געבאָטן, און וועט זען דאָס בית־המקדש, וואָס שלמה האָט זיי אויפגעשטעלט, און דודס טורעם מיט די גאָלדענע פאַנצערס פון די גבורים, וואָס הענגען אויף אים, און וועלן הערן די לויִים געזאַנג אין בית־המקדש־הויף, — וועלן זיי זיך פאַרבענקען נאָך דודס הויז און רחבעמען ווידער איבער זיך פאַר אַ קעניג מאַכן — האָט ער געלאָזט צוויי גאָלדענע קעלבער מאַכן, איינעם אויפגעשטעלט אין דן, און דעם צווייטן אין בית־אל און געזאָגט: דאָס איז דיין גאָט, ישראל, וואָס האָט דיך פון מצרים באַפרייט, אים דינען, אַזוי ווי עס שטייט אַלץ אויפגעשריבן אין דער הייליקער שריפט.

און אויסגעקליבן האָט ער פאַר זיינע קעלבער כהנים פון פראָסטן פאָלק, וואָרים קיין פאַסנדע האָט ער נישט

געפ־נען. אלע כהנים זענען געווען אין ירושלים, און וואָס פאַר אַ מיטל ער האָט נישט אָנגעווענדעט, אַז ער זאָל עפּעס אַראָפּקריגן אַן אָרנטלעכן כהן פאַר זיינע קעלבער, האָט נישט געהאָלפן. די כהנים האָבן נישט געוואָלט קומען און פשיטא שוין נביאים.

דאָס פאָלק איז אָבער געוואוינט געווען צו געניטע כהנים און נאָך מער צו הייליקע שטרענגע נביאים, וועלכע האָבן דאָס פאָלק געשטראָפט און קיינעם נישט נושא־פנים געווען, אפילו דעם קעניג נישט, וואָס האָבן וואונדער גע־וויזן און פאַרציילט פון גאָט, און דאָס פאָלק האָט אָנגע־הויבן צו בענקען צוריק נאָך ירושלים.

עפּעס האָט ער יאָ געהאַט אַ פּאָר נביאימלעך, וועלכע האָבן זיך אויסגעלערנט אַביסל כשוף מאכן פון די בני־נוב, נאָר זיי האָבן בלויז געקאָנט קליינע מופתימלעך באַווייזן, ווי וואַסער און בלוט פאַרקערן, אָבער רעכטע מופתים האָבן זיי נישט געוואוסט, און דאָס פאָלק האָט צו זיי קיין צוטרוי נישט געהאַט.

נון איז אָנגעקומען אַ געטלעכער מאַן פון יהודה מיט גאָטס וואָרט קיין בית־אל, און דער קעניג ירבעם שטייט פונקט אַליין אויפן מזבח אין זיין רעזידענץ־שטאָט און דעמפט פאַר דעם גאָלדענעם קאַלב געווירצן.

און דער געטלעכער מאַן רייסט זיך אַריין צווישן עולם, וואָס שטייט אַרום מזבח, קומט צו פאַרן קעניג און רופט צום מזבח: מזבח, מזבח! עס וועט קומען אַ טאָג און אַ זון פון דודס הויז וועט שעכטן אויף דיר די כהנים, וואָס אָפּפערן פאַר דיר, און וועט פאַרברענען זייערע ביי־נער אויף דיר. און מיין צייכן איז: דער מזבח וועט צע־שפּאַלטן ווערן, און דאָס אש וועט זיך אויסשיטן.

און זע, דער מזבח ווערט צעשפּאָלטן, און דאָס אַש שיט זיך אויס אין זיינע לעכער.

דער קעניג האָט באַלד פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַן אמתער נביא, אַ ריכטיקער ירושלים־נביא און אַזאַ נביא, אַז ער וואָלט געקריגן פאַר זיינע געטער, וואָלט ער גע־קאָנט צוציען דאָס גאַנצע פאָלק צו זיך, און דאָס פאָלק וואָלט שוין נישט געווען געבענקט נאָך ירושלים, און וואָלטן זיך שוין מער נישט אַרויסגעגנבעט פון זיינע גרע־נעצן, צו קומען קיין ירושלים, ווי זיי פלעגן עס טאָן.

און דער קעניג האָט באַשטימט ביי זיך, אַז וואָס דער נביא זאָל אים נישט קאָסטן, זאָל ער אים דאָך אויפהאַלטן פאַר זיינע געטער.

זאָגט דער קעניג אַזוי צום נביא:

— מיין גוטער נביא! איך זע, אַז דו ביסט טאַקע אַן אמתער נביא, וואָס דו קאָנסט גרויסע מופתים מאַכן. ווייסטו וואָס, איך וויל דיך אויסהאַלטן פאַר מיינע געטער, איך וויל דיר גוט באַלוינען, אַלע פּיסלעך און לונגען פון די קרבנות, וואָס מען וועט ברענגען פאַר די געטער, וועלן געהערן צו דיר, אַ טייל פון די נדבות, און וואָס טויג דיר צוריקגיין קיין ירושלים, דאָרט זענען דאָ אַ סך נביאים אַחוץ דיר, דו ביסט אודאי דער קלענסטער פון זיי. בלייב דאָ איבער ביי אונז, וועסטו דאָ זיין דער גרעסטער נביא.

נאָר דער נביא ענטפערט אַזוי:

— אַפילו ווען דו וועסט מיר געבן פולע שטובן מיט גאָלד, אַ האַלב פון דיין הויז, וועל איך אויך נישט טוישן ירושלים אויף דיין בית־אל, און דאָס בית־המקדש — אויף דיין גאָלדענעם קאַלב.

און דער קעניג טראַכט זיך אַזוי: איז האַרט בײַ זיך, מען דאַרף אים אַביסל װײכער מאַכן.

פאַלט ער אויף אַ פּלאַן און זאָגט אַזוי:

— געטלעכער נביא! דײַנע װערטער האָבן מיר געריהרט, און איך װיל טאַקע אָנהייבן תּשובה טאָן צו גאָט, און איך װיל אין דיר ערן גאָט, לאָמיר דיך מכבד זײַן מיט מײַנע בעסטע מאכלים, מיט מײַנע שענסטע חפצים. קום אונטער דעם באַלקן פון מײַן דאַך, װאַש דײַנע פיס און עס פון דעם ברויט, װאָס איך װעל פאַרבאַרײַטן פאַר דיר, זאָלן זען אַלע אַלטע און חשובֿע לײַט פון ישׂראל, װי דער קעניג איז מכבד און ערט דעם נביא פון גאָט.

נאָר דער נביא האָט געזען, אַז זײַנע װערטער האָבן דעם קעניג געריהרט, האָט עס אים אין האַרץ געפרײט און ער האָט שוין גערעדט צום קעניג מיט אַ מילדן קול:

— מיך פרייט זייער, װאָס מײַנע װערטער האָבן דיך געריהרט, און דו הויבסט אָן תּשובה צו טאָן. זאָל דיר גאָט בײַשטיין און מוחל זײַן דיר דײַנע חטאים. נאָר עסן מיט דיר קאָן איך נישט, און אָפּקערן הינטער דײַן באַלקן טאָר איך איך נישט, װײַל גאָט האָט מיר אָנגעזאָגט: „דו זאָלסט נישט עסן קיין ברויט אויף דעם אָרט, און זאָלסט נישט טרינקען קיין װאַסער אויף דעם אָרט און זאָלסט נישט צוריק אַרויס־גיין פון שטאָט אויף דעמזעלבן װעג, מיט װעלכן דו ביסט אַרײַנגעגאַנגען", און גאָט װידערשפּעניקן קאָן איך נישט.

און דער נביא איז אײנזאַם אַרויסגעגאַנגען פון שטאָט, פון קײנעם נישט באַגלייט, פון קײנעם גאָרנישט געזעגנט, דורך אַ באַהאַלטענעם װעג אַװעק פון שטאָט.

און געגאַנגען איז ער אויפן װעג פרײלעך, מיט אַ לײַכט האַרץ און מיט אַ גוט געמיט. אָט האָט ער גאָטס שליחות גע־

טאָן: געקומען אין שטאָט, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פּנים אַריין, און דער קעניג איז געריירט געוואָרן פון זיין נביאות און טוט תשובה צו גאָט.

און גאָרנישט האָט ער דערפאַר געגומען, אפילו קיין לעק וואַסער, אפילו קיין ביסן ברויט.

הונגעריק איז ער געווען, און זיין וועג־טאָרבע איז ליידיק געווען, און קיין חפץ האָט ער ביי זיך נישט געהאַט, נאָר דאָס האָט אים נאָך מער באַפרידיקט: געטאָן גאָטס שליחות און גאָרנישט דערפאַר גענומען — האָט ער זיך געזעצט אויף אַ שטיין אָפּרוען.

און דאָס פאָלק, וואָס איז אַרום דעם מזבח געשטאַנען און האָט געזען דעם נביאס מופת און געהערט דעם נביאס וואָרט, האָט אונטער אַנדערער צו מורמלען אָנגעהויבן: אָט דאָס איז מיר אַ נביא, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פּנים, קיין באַלוינונג דערפאַר נישט געוואָלט נעמען. וואָס דען, אונזערע נביאים?...

— ברויט־פרעסער זענען זיי נאָר, — האָט איינער פון דער מחנה געזאָגט.

— אַראָפּצוגנבענען פון די בעסטע חלקים, דאָס קאָנען זיי, — האָט אַ צווייטער געברומט.

און אַ זון פון אַן אַלטן נביא, וואָס איז געווען אין שטאָט, איז דערביי געשטאַנען און האָט צוגעזען אַלץ, וואָס דער נביא האָט געטאָן און גערעדט, איז ער אַהיים געגאַנגען צום פאָטער, אַ נביאלע דאָרט עפּעס, האָט זיך שוין באַלד רויק זיינע יאָרן אויסגעלעבט אויף דעם נייעם פלאַץ אין בית־אל — האָט זיך אויף דער עלטער אַוועקגעזעצט אין דער היים, הינטער זיין פייגנבוים און בינשטאָק אויסרוען

און האָט געלעבט פון דעם, וואָס ער האָט אָנגעקליבן אין די גוטע צייטן.

און דער זון קומט דאָ אהיים און ווארפט אַ וואָרט אונטער זיך:

— דאָס איז אַ נביא! דאָס ווייס איך איז אַ נביא!

— וואָס אַ נביא? — פרעגט דער אַלטער, וועלכער איז געווען זייער אויפפּאַסנד אויף דעם וואָרט „נביא".

— איז געקומען אַ נביא פון יהודה, איז צו צום מלך, אים די עבירות אין פּנים געזאָגט, דעם מזבח אויף צווייען געשפּאָלטן, דאָס אַש אויסגעשיט און דעם מלך די האַנט פּאַרדאַרט, נישט קיין עסן, נישט קיין טרינקען. דער מלך וויל אים די מתנות באַשענקען, וויל פאַרן כהן-גדול מאַכן — ער כאַפּט די טאָרבע און אַרויס פון שטאָט...

— אַ נביא, מיינס אַ חבר, איינגעם אין ירושלים אין איין הייל געווען באַהאַלטן. איינגעם ביי אחיה השלוני תורה געלערנט. — אודאי, ווי הייסט — זאָגט דער אַלטער, וועלכן די גבורות פון דעם נביא האָבן אויפגערודערט — אודאי, מיר וועלן זיי ווייזן, די קעניגן, זיי ווילן נישט גאָטס וואָרט הערן — שטראָפן וועט מען זיי מיט דער האַרבסטער שטראָף. „און גאָט האָט געזאָגט צו מיר אַזוי"— הויבט אָן דער אַלטער פּלוצלינג מיט אַ נביאישן טאָן — דעם רייטוואָגן שפּאַנט מיר איין, העי, יינגען, דעם רייט-וואָגן! — פאַרגעסט פּלוצלינג דער אַלטער, וואָס גאָט האָט אים געזאָגט, — לאָזט מיך מיין חבר, דעם נביא, נאָכלויפן, אונטער מיין דאַך אים ברענגען, דאָס פעטסטע קאַלב שעכט מיר. העי, יינגען! נאָכן נביא, וואָס הייסט, ווי דען! מיר וועלן זיי ווייזן די מלכים.

די ייִנגען האָבן אים דעם רייטוואָגן געשפּאַנט, דער נביא האָט זיך אַרויפגעזעצט און דער מױלאייזל האָט אים אויף דעם וועג געפירט, אין וועלכן דער נביא פון גאָט איז געגאַנגען.

דער נביא פון גאָט איז נאָך אַלץ געזעסן אויפן שטיין, ביי אַ קוואַל וואַסער, צופרידן אין זיך, וואָס זיין שליחות האָט זיך אים אַזוי איינגעגעבן, און האָט זיך דערווייל געטראַכט: דאָך נישט אַזאַ זינדיקע שטאָט דאָס בית־אל, עס האָט אַ ווייך האַרץ פאַר גאָטס וואָרט, האָט הנאה פון נביאס מוסר. נאָר לענגער בלייבן האָט מען נישט געטאָרט, גאָט האָט נישט געהייסן.

„זאָלסט נישט עסן קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט" — האָט גאָט געזאָגט, קרעכצט דער נביא.

אין דעם קומט אָן דעם אַלטן נביאס רייטוואָגן און שטעלט זיך אָפּ:

– דאָס ביסטו דער נביא פון יהודה, געקומען מיט גאָטס וואָרט, געשיקט צו ירבעם?

— דאָס בין איך! – זאָגט דער נביא.

— און וואָס גאָט האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט עסן קיין ברויט און נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט? — זאָגט דער אַלטער אין איין אָטעם.

— יאָ, דערזעלבער.

— אויב אַזוי, טאָ זעץ זיך שוין אין מיין רייטוואָגן און פאָר מיט מיר אין שטאָט אַריין. גאָט האָט זיך צו מיר באַוויזן און געזאָגט: „לויף אים נאָך, ברענג אים אין שטוב אַריין און גיב אים ברויט, און גיב אים וואַסער." אוי, קום דיך

דערכאַפּט, — אָטעמט שווער אָפּ דער אַלטער, — גאָטס באַ־פעל צו דערפילן.

— און ווער ביסטו דען? — פרעגט דער נביא.

— אויך אַזאַ נביא, ווי דו. איך האָב גענוג געשטראָפט, גענוג גערעדט, מען האָט מיך נישט געוואָלט פאָלגן, אָט וועלן זיי האָבן דערפאַר.

— אַ נביא פון גאָט? — פרעגט נאָך דער אמתער נביא איבער מיט אַ ביסל חשד.

פרעג נישט, חבר; אויך אַזאַ נביא ווי דו; דאָס גאַנצע פאָלק אין טויער ווייסט עס. אָט פרעג זיי, — ווייזט ער אויף די אַרומיקע. — העי, גענוג איך געוואָרנט, ווענדעט ער זיך צום עולם — נישט געזאָגט, איר זאָלט תשובה טאָן? אָט וועט איר האָבן פאַר דאָס אייעריקע. שוין זיבעציק יאָר אויף מיין גרויען קאָפּ — זאָגט ער צום נביא — ווי איך בין אַ נביא; נאָך נתן הנביא געקענט, און מיט אחיה־השלוני ברידער גע־ווען. איינעם מיט אים דעם נייעם מלבוש אויף ירבעמען צעריסן, אחיה האָט אים געגעבן די צען חלקים, און איך האָב געבראַכט די צוויי געבליבענע חלקים צו רחבעמען. הרגענען האָט ער מיך געוואָלט, בין איך פון אים אַנטלאָפן.

— האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט מיך צוריק אין שטאָט ברענגען, און עסן מיר געבן? אַ וואונדער, עפּעס מיר האָט ער גאָרנישט געזאָגט דערפון, — זאָגט דער נביא.

— געזאָגט מיר: גיי, לויף אים נאָך, ער איז הונגעריק און דורשטיק, און איך האָב אים נישט געהייסן עסן און טרינקען אויף דעם אָרט, ברענג אים צו דיר — זאָגט ער, דו וועסט אים טרעפן אויפן וועג, הינטער דער אלה. הא, דו ביסט טאַקע געזעסן הינטער דער אלה.

— אודאי מיך געוואָלט אויספּריוון — זאָגט דער נביא פאַר זיך — גאָט, אויב איך וועל נישט עובר זיין אויף זיין באַפעל, נישט צונעמען קיין לוין פאַר מיין שליחות. צוליב דעם האָט ער מיר נישט געהייסן עסן, נישט טרינקען אויף דעם אָרט, — טרייסט זיך דער נביא, וועלכער איז געווען הונגעריק און דורשטיק. — אָ, ניין! איך וועל נישט עובר זיין דיין באַפעל, טאַטע אין הימל, — זאָגט דער נביא, אַרויפגייענדיק אויפן אַלטנס רייטוואָגן, — דעריבער האָט ער מיר נישט געלאָזט זאָגן, נאָר ער האָט דיר אָנגעזאָגט, כּדי צו ווייזן מיר, אַז ער געדענקט אָן מיר. ער ווייס גאַנץ גוט, אַז איך בין הונגעריק און דורשטיק.

— מיר וועלן זיי ווייזן, די מלכים, — האָט דער אַלטער נביא געזאָגט, — מיר וועלן זיי שוין ווייזן, וואָס אַ נביא הייסט, און וואָס עס הייסט אין גאָט ווידערשפּעניקן, מזבחות זיך אַליין מאַכן, קרבנות זיך אַליין מקריב זיין, מיר וועלן זיי שוין ווייזן, — האָט דער אַלטער הויך געשריגן מיט קוראַזש און האָט דעם נביא אין שטאָט אַריינגעבראַכט.

דעם נביא אין שטאָט אַריינגעבראַכט, איז אים די גאַנצע שטאָט נאָכגעלאָפן. די הייזער האָט מען איבערגעלאָזט אַליין, די מוטערס האָבן די קינדער אויף די הענט גענומען און נאָכן נביא געגאַנגען, און די כּהנים האָבן דאָס גאָלדענע קאַלב אין זייער מקדש איבערגעלאָזט און נאָך דעם נביא נאָכגעגאַנגען. דערווייל האָבן טאַקע דעם פאַלשן נביאס זין דאָס פעטסטע „געדריטלטע” קאַלב געשאָכטן, דעם טיש אונטער אַ לינדנבוים געגרייט, ברויט דערלאַנגט, זאַלץ דערלאַנגט, און דאָס פעטע קאַלב אויפגעגעבן.

דער שטאָט־נביא האָט זיין גאַסט וואַסער דערלאַנגט, האָט אים די פיס געוואַשן און אים דעם אָנגעזעענסטן אָרט

אָנגעביטן, אַליין האָט ער זיך אונטער דעם בוים געשטעלט אים צו באַדינען.

זענען אָנגעקומען די פּאָרנעמסטע בעלי־בתּים פון שטאָט, דעם נביא מתּנות געבראַכט; איינער אַ גאָלדענע קרוג, דער צווייטער אַ גוטן אונטערטעניקן אייזל. דער אַלטער נביא האָט די מתּנות פאַר זיין חבר צוגענומען, דערביי זאָגנדיק צו די חשובֿים אַזוי: — האָב איך דען אייך נישט גענוג געשטראָפט, האָב איך אייך דען נישט געזאָגט: טוט תּשובֿה, כּל זמן עס איז נאָך צייט! איר האָט מיך נישט געוואָלט פאָלגן. וויי, אוי וויי געשריגן!... — האָט דער אַלטער זיך די האָר פון קאָפּ געריסן. דער נביא, עסנדיק רויק זיין ביסן ברויט, בויגט איבער דעם קאָפּ צו אים און שאָקלט אים מיט מיטן קאָפּ.

עס קומט אָן אַ יידענע מיט אַ קראַנק קינד אויף דער האַנט, שטרעקט אויס די האַנט צום נביא:

— גאָטס פריינט, האָב רחמנות אויף דיין דינסט, און הייל איר איינציק קינד. איך האָב נישט מער ווי פינף טעפּ האָניק אין דער שטוב, וועל איך זיי דיר אַוועקגעבן.

און דער אַלטער שטאָט־נביא גייט פּלוצלינג צו צו זיין חבר פון יהודה און זאָגט צו אים:

— שלאָג מיך, חבר, שלאָג מיך, פריינט, וואָרים גאָט האָט געהייסן, אַז דו זאָלסט מיך שלאָגן.

און דער נביא האָט אים מיטן לעפל, וואָס ער האָט געהאַלטן אין האַנט, געגעבן עטלעכע קלעפּ אויף דער פּלייצע.

און דער אַלטער שטאָט־נביא דרייט זיך אויס צו דער יידענע מיטן קראַנקן קינד און זאָגט אַזוי:

— „אַזוי ווי אַ חבר שלאָגט אַ חבר, און אַזוי ווי אַ פריינט שלאָגט אַ פריינט, אַזוי וועל איך אייך שלאָגן; עס איז נישטאָ קיין רחמים היינט ביי מיר", זאָגט גאָט.

און דער נביא דרייט אום דעם קאָפּ, מיטן ביסן אין מויל און שאָקלט צו: — אַזוי איז עס, אַזוי...

אין דער שטאָט אָבער איז וואָס אַמאָל מער פאַר־שפּרייט געוואָרן די ידיעה, אַז דער נביא פון יהודה, וואָס איז געקומען אין שטאָט אַריין און אַזוינע מופתים באַוויזן, און דעם מלך אין פנים דעם אמת געזאָגט — איז ווידער צוריק אין שטאָט אַריינגעקומען און שטייט איין ביים שטאָט־נביא, און ער עסט דאָרט ברויט, און ער נעמט צו נדבות און זאָגט דאָרט נביאות; — האָבן זיי יעדערער אים געבראַכט מתנות און געקומען צו אים, טיכער אים אויסגעשפּרייט, און גאָלד און זילבער אים אונטערגעלייגט, און צו אים די הענט אויסגעשטרעקט נאָך ישועה. און דער אַלטער שטאָט־נביא שטייט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט.

האָט דאָס זיין נביאיש האַרץ גערירט, אין יהודה איז ער געווען דער קלענסטער, קיינער האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט, אַלע גייען נאָך אחיה השלוני, און דאָ איז ער דער גרעסטער, דאָס פאָלק גייט אים נאָך, און ברענגט אים מתנות און שפּרייט אויס די הענט צו אים. עס איז גאָרנישט אַזאַ שלעכט פאָלק, ווי ער האָט געמיינט; האָט ליב גאָטס וואָרט און איז מכבד דעם נביא.

און דער אַלטער שטאָט־נביא שטייט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט, רופט ער זיך אָן:

— נו, פאַרפאַלן איז נאָך נישט, אויף אַלץ איז דאָ אַן עצה, קיינמאָל איז ביי גאָט נישט צו שפּעט. תשובה דאַרף מען טאָן, וועט אייך גאָט מוחל זיין!

און דער אַלטער נביא נאָך אים:

— דאָס וואָס איך האָב אייך שטענדיק געזאָגט, תּשובה איז תּשובה! מיט תּשובה קאָנסטו אַלץ מאַכן.

און די בעלי־בתּים וואָס זענען דאָרט געווען, קוקן זיך איבער איינער צום צווייטן און זאָגן אין דער שטיל, ווייזנדיק אויפן נביא:

— אָט איז אַ נביא, אָט איז גאָטס אַ שליח, מיט איין האַנט שלאָגט ער דיך, מיט דער צווייטער — טרייסט ער דיך.

און דער נביא זאָגט ווייטער:

— גאָט איז אַ אל רחום וחנון, און ווען מען בעט צו אים — הערט ער, ווען מען טוט תּשובה, איז ער מוחל! אַ ערבאַרעמדיקער גאָט איז ער, אַ גוטער גאָט.

— אַ דערבאַרעמדיקער גאָט איז ער, — שרייט נאָך דער שטאָט־נביא. — הערט, ישראל, הערט, וואָס גאָט לאָזט אייך זאָגן: „אַ דערבאַרעמיקער גאָט בין איך דיר, און אַז דו וועסט מיך רופן, וועל איך דיר הערן, און אַז דו וועסט תּשובה טאָן צו מיר, וועל איך דיר מוחל זיין".

— אַ אויסדערוויילט קינד ביזטו מיר, ישראל, זאָגט גאָט, — הויבט אָן מיט זיין טאָן אונזער נביא. — און זענען דען נישט מיינע פריינט, אַברהם, יצחק און יעקב געווען דיינע עלטערן? און משה, מיין טייערער קנעכט, איז דען נישט געגאַנגען פאַר דיר? גאָט האָט דיך אויסגעוועלט, ישראל.

— אַ אויסדערוועלטס קינד זענען מיר, — זאָגן די בעלי־בתּים איינער צום צווייטן, און טרערן ווייזן זיך אין זייערע אויגן, און רוקן זיך נענטער צום נביא, און וואָרע־מער ווערט זיי. — אַ אויסדערוועלט קינד, און אברהם,

יצחק און יעקב זענען געווען אונזערע עלטערן, אַן אויס־דערוויילט קינד, ישראל...

און אַ בעל־הבית פון דאָרט, מיט טרערן אין די אויגן, גייט צו צום נביא (האַלט זיך אַביסל צוריק), און מיט אַ פאַרכריפּעט קול זאָגט ער:

– טייערער נביא, גוטער נביא, אַן אויסדערוויילט קינד זענען מיר פאַר גאָט. מיין ברודער ביסטו, מיין פאָטער ביסטו; דיין קנעכט האָט היינט די ווייַנטרויבן אין קעל־טער געטראָגן, דעם וויין אין די פעסער געבראַכט, לאָז דיין קנעכט דעם וויין דאָ אויפן טיש ברענגען, און לאָז דאָס פאָלק זיך פרייען מיט דיר. אַן אויסדערוויילט קינד זענען מיר צו גאָט, אָ, טייערער נביא! אָ, גוטער נביא!

און אַ צווייטער בעל־הבית מיט אַ כליפּענדיק קול איז צוגעפאַלן צום נביא:

– הייליקער נביא, געטלעכער נביא! גערעדט האָסטו היינט צום הארץ פון דיינע קנעכט און געטרייסט האָסטו זיי; און דיין קנעכט האָט האָניק אַרויסגענומען פון דעם בינשטאָק די היינטיקע נאַכט. לאָז עס דיין קנעכט דאָ אויפן טיש פאַר דיר ברענגען און זאָל דאָס פאָלק זיך פרייען מיט דיר. געטרייסט האָסטו אונז היינט און גע־רעדט צו די הערצער פון דיינע קנעכט, אָ, הייליקער נביא! געטלעכער נביא!

– איך זע אין דעם קיין חטא נישט, – האָט דער אָפּ־געענטפערט.

און די בעלי־בתים זענען מיט פרייד יעדערער צו זיין הויז געלאָפן, און יעדערער האָט זיין וויין און האָניק, און די פרוכטן פון זיין פייגנבוים און די פרוכטן פון זיין טייטלבוים פאַרן נביא אויפן טיש געבראַכט.

און דאָס פאָלק איז צוגעקומען וואָס אַמאָל מער, וואָס אַמאָל מער און האָבן אים זיידענע מתּנות געבראַכט: ווער אַ גאָלדשטיק און ווער אַ זילבערשטיק, ווער אַ טייער קלייד און ווער אַ שטיק פּורפּור־שטאָף, ווער אַ קרוג אייל, – און האָבן די מתּנות צו זיינע פיס געלייגט.

און דער עולם: מאַן און ווייב און קינד האָבן גע־טרונקען פון דעם וויין און געלעקט פון דעם האָניג און געגעסן פון די פייגן און פאַרזוכט פון די טייטלען – און געפרייט זיך מיטן נביא, און ער – מיט זיי. און זיין האַרץ איז פריילעך געוואָרן, און געזען האָט ער דאָס פאָלק אַרום זיך, און ווי עס פרייט זיך מיט אים, האָט ער די הענט אויפגעהויבן און האָט אַזוי געזאָגט:

– וואו איז נאָך דאָ אַ פאָלק ווי ישראל, און וואו איז נאָך דאָ אַזאַ שטאַם ווי יעקב! וואויל איז דיר, וואויל איז דיר, קיין שלעכטס וועט דיר נישט געשען, נאָר שלום, שלום וועט זיין צו דיין געצעלט.

– האָב איך אייך דען נישט באַלד געזאָגט, אַז שלום, אַז נאָר שלום וועט זיין צו אייך און צו אייערע קינדער? – שרייט דער שטאָט־נביא.

נאָר דאָס פאָלק האָט איצט נישט געקוקט אויף אים. געהערט פון נביא פון יהודה דאָס וואָרט שלום, איז זיי אַ שווערער שטיין פון האַרץ אַראָפּ, און אַ גרויסע פרייד איז זיי באַפאַלן, און זיי זענען צוגעפאַלן צו אים און האָבן אים ביי די פיס אַרומגענומען, האָבן אים אין דער הויך געהויבן און האָבן געטאַנצט פאַר פרייד אַרום אים.

– טייערער נביא, הייליקער נביא! דו ביסט אַ גוטער נביא, אַ גוטער נביא, אונזער דאַך וועלן מיר דיר אָוועק־

געבן, אונזער ברויט און וואַסער – זיי מיט אונז, בלייב מיט אונז.

נאָר דער נביא האָט זיך אָפּגעשטעלט:

— ניין, איך קאָן נישט. גאָט האָט מיר געזאָגט, — נאָר וואָס גאָט האָט אים געזאָגט, האָט ער פאַרגעסן, — איך וועל נאָך צוריקקומען, איך וועל נאָך צוריקקומען.

און זיי האָבן אים אויף דעם בעסטן אייזל אַרויפגעזעצט אָנגעלאָדן אַלע מתנות, די גאָלדשטיקער און די זיידנטיכער מיט די פורפורטיכער, אַלע קעשענעס אים אָנגעפילט, אַלע עקן אים באַלייגט, און איצט איז שוין דער נביא נישט ווי פריער ליידיק און לער, הונגעריק און דורשטיק, פאַרלאָזט און איינזאַם פון שטאָט אַרויס; — ניין, באַלאָדן און אָנגעשטאָפּט, זאַט און באַטרונקען, און דאָס פאָלק האָט אים באַגלייט מיט געזאַנג און טענץ.

ביים טויער פון שטאָט האָט ער זיך מיט זיי געזעגנט, פאַרשפּראָכן זיי, אַז ער וועט צוריקקומען, און זיי זענען מיט רויקע געמיטער און פריילעכע הערצער אין שטאָט געגאַנגען, און געזאָגט איינער צום צווייטן:

— אָט דאָס הייסט אַ נביא, דאָס איז אַ נביא פון יהודה.

— אַ גוטער נביא, אַ האַרציקער נביא.

— אַ גוט האַרץ, — האָט אַ דריטער אַ וואָרט אַריינגעוואָרפן, און זענען זיך צעגאַנגען.

רייט זיך אונזער נביא איינער אַליין אויפן וועג, אָנגעלאָדן מיט אַלעם גוטעס, און טראַכט ביי זיך איז האַרצן:

— אַ גוט פאָלק ישראל, אַן אויסדערוויילט פאָלק, האָט ליב גאָטס וואָרט, האַלט בכבוד גאָטס נביא.

און דאָס אונטערטעניקע אייזעלע קלאַפּט מיט די פיס-

לעך אָן די שטיינדלעך, און די גאָלדשטיקער און די זילבער־שטיקער קלאַפּן פון ביידע זייטן זאָטל.

אין האַרץ ביים נביא ווערט עפּעס נישט אינגאַנצן זיכער: דאָס פּאָריקע מאָל געגאַנגען, נישט געריטן אויף דעם וועג, א הונגעריקער, א דורשטיקער, אָבער עפּעס דאָך רויקער געווען, מער צופרידן מיט זיך. דאָס זייניקע אָפּגעטאָן, געזאָגט גאָטס וואָרט, געוואָרפן אָן אימה אויפן מלך און פאָלק, און גאָרנישט דערפאַר גענומען.

— וואָס האָב איך דאָ געטאָן, — וויל ער זיך אליין פאַר־ענטפערן,—געגעסן און געטרונקען, און גאָט האָט דאָך אליין געזאָגט דעם נביא, אז ער זאָל מיך צוריקברענגען און עסן מיר געבן, און טרינקען מיר געבן.

— און א גוט פאָלק ישראל, אָן אָרנטלעך פאָלק, האַלט זיך אָן גאָטס וואָרט, וויל זיך האַלטן, נאָר האָבן א שלעכטן קעניג, דעם ירבעם, גאָלדענע קעלבער האָט ער זיך געמאַכט. און עס וועט קומען א צייט און יהודהס א קינד וועט שעכטן דיינע כהנים אויף דיינע מזבחות – און איך וויל דאָך...

– שלום האָט מיר גאָט נישט געהייסן צו זאָגן, — טראַכט ער, זי דערמאָנענדיק, אז ער האָט צוגעזאָגט שלום.

– שלום, ניין, אָ, ניין! האָט מיר גאָט נישט געהייסן צו זאָגן, — רעדט ער צו זיך אליין און גיט א שטעק די האַנט אין דער רייזע־טאָרבע און שלעפּט אַרויס א פּאָר גאָלדשטיקער.

– און גאָלדשטיקער האָט מיר גאָט נישט געהייסן נעמען פאַר מיין נביאות, — זאָגט ער צו זיך, און איך האָב יאָ גענומען.

– און זיידענע טיכער, און פורפורשטאָף האָט מיר גאָט נישט געהייסן נעמען פאַר מיינע נביאות, און איך האָב יאָ גענומען.

און דערמאָנט זיך, ווי ער איז דאָ פריער געזעסן הינטער דער אלה אַ הונגעריקער, אַ דאָרשטיקער, אַ מי־דער און פאַרלאָזטער, און ווי גוט עס איז אים דאָ גע־ווען; אָפּגעטאָן גאָטס שליחות, געזאָגט דעם קעניג: דו אַזוינער און אַזוינער – און אַוועק. נישט דיין ברויט, נישט דיין וואַסער.

און יעצט רייט ער דאָ אַ באַלאָדענער מיט גאָלד און זילבער, און זיידנטוך און פורפורשטאָף, און מיט אַ פולן מאָגן... און ער האָט געכאַפּט די גאָלדשטיקער, און די זילבערשטיקער, און די זיידנטיכער פון אונטערן זאָטל גע־ריסן, – אויפן וועג פאַרשפּרייט, און דעם פורפורשטאָף פון זיך געוואָרפן, און געקוקט אויף זיך, און גאָטס וואָ ט איז צו שאַנדע געוואָרן...

— נישט באַדאַרפט צוריקצוגיין, נישט געדאַרפט, רעדט ער צו זיך אַליין.

און ער באַטרויערט זיך אין זיין האַרצן און האָט חרטה אויף זיינע מעשים, און גאָט האָט רחמנות אויף אים. און לאָזט אים אָפּקומען די זינד אויף דער וועלט —

עס גייט אַרויס אַ לייב פון וואַלד און טויט אים, און דעם אייזל לאָזט ער לעבן.

שטייט דער אייזל אין מיטן וועג, נעבן דעם טויטן קערפּער און ווייסט נישט, וואָס ער האָט צו טאָן.

גייט אַ מענטש פאַרביי און דערזעט דעם טויטן נביא, קומט ער אין שטאָט אַריין און דערציילט עס.

כאַפּט זיך דער שטאָט־נביא אויף און שפּאַנט זיך דעם רייטוואָגן און פאָרט אויפן פאָרט אויפן וועג אַרויס און ברענגט אים אין שטאָט אַריין.

און ער האָט אים אַ שיינע לויה געלאָזט מאַכן און זיין קבר, וואָס ער האָט זיך שוין געהאַט אויסגעהאַקט,אים אָפּגעגעבן.

און דאָס גאַנצע פאָלק איז נאָך דער מטה געגאַנגען, און האָט אים אַ שבח נאָכגעזאָגט:

— אַ גוטער נביא געווען.

— אַ האַרציקער מענטש.

— אַ גוט האַרץ, — האָט אַ דריטער אַריינגעוואָרפן.

און דער שטאָט־נביא איז נאָך דער מטה נאָכגעגאַנגען און האָט זיך די הענט געבראָכן און האָט הויך געוויינט אויפן קול:

„און גאָט האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט עסן קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט, און דו האָסט גאָט נישט געפאָלגט, און האָסט יאָ געגעסן ברויט און האָסט יאָ געטרונקען וואַסער אויף דעם אָרט — האָט דיך גאָט דערפאַר געשטראָפט".

און ביי דער גרוב מאַכט ער מיט טרערן אין די אויגן צו זיינע קינדער אַזוי:

„ליבע קינדער, אַז איך וועל שטאַרבן, באַגראָבט מיך נעבן אים, אַ ברודער איז ער מיר געווען, אַ געזעלן מיינער"...

ביי דער כותל-מערבי

(איינדריקן)

ווען איך בין אַ ייִנגל געווען, אין חדר געלערנט, אין חומש געלייענט וועגן ירושלים, האָט זיך מיר אַלץ געדאַכט, אַז ירושלים איז אַ שטאָט וואָס רוט נישט אויף גאָטס ערד, נאָר זי איז [illegible] מיט גאָט אין די הימלען, ווי אונזערע פּאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, און ווען משיח וועט קומען און אַלע טויטע וועלן אויפשטיין, דעמאָלט וועט ירושלים אײַנעם מיט אַלע הייליקע אבות פון הימל אַראָפּנידערן. ירושלים איז געווען ווי אַ הייליקע לעגענדע, וועלכע קומט צו גיין צום יידן אין די שבתדיקע טעג און די ימים-טובים און לעבט ביי אים אין סידור אין די תפילות.

אַז איך בין עלטער געוואָרן, האָב איך די זכיה געהאַט מיט מיינע אייגענע אויגן צו זען די שבתדיקע לעגענדע ירושלים. איך האָב געהערט, אַז פון דעם גאַנצן חומש איז אונז נאָר איבערגעבליבן איין ירושלים, וואָס לעבט מיט אונז אין איין צייט, און איך האָב נישט פריער גערוט, ביז איך האָב זי נישט געזען מיט מיינע אויגן.

אין אַ פרייטאָג פאַרנאַכט בין איך צום ערשטן מאָל אָנגעקומען מיט דער באַן פון יפו נאָך ירושלים. אַז איך בין געפאָרן מיטן וואָגן אין שטאָט אַריין און אָנגעקומען צו די שערי־יפו, ביי דעם אַריינגאַנג פון דער אַלטער שטאָט, האָב איך געטראָפן יידן אין לאַנגע אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין שיך און זאָקן, אין הויכע פוטערנע שטריימלעך, באַהאָנגען איבער די אַקסלען מיט סאַמעטענע שבת־מאַנטלען גייען מיט די יינגלעך צו דער כּותל מערבי צו קבלת שבת. אין די פענסטער פון די קליינע הייזלעך האָבן אַרויסגעשיינט די שבת־ליכטלעך פון די מעשענע לייכטער, ווי ביי אונז אין די קליינע שטעטלעך, האָב איך זיך פאַרשעמט אַריינצופאָרן אום שבת אין ירושלים. בין איך אַראָפּ פון וואָגן און געפרעגט זיך צו דער כּותל מערבי. אַז איך בין אָנגעקומען נאָענט צו דער כּותל מערבי, האָב איך אָנגעטראָפן יידן וואָס האָבן געשטראָמט פון אַלע געסלעך צו דער כּותל מערבי. און פאַרשיידענע יידן זענען דאָס געווען. עס זענען געגאַנגען שפּאַנישע יידן מיט טערקישע טורבאַנען אויף די קעפּ, מיט שוואַרצע פינקל־דיקע אויגן און שוואַרצע ריזיקע בערד. יעדעס געזיכט איז ענלעך צום רמב״ם, צו אַ חכם און צו אַ למדן. עס זענען געגאַנגען די בוכארישע יידן, אָנגעטאָן אין זייערע פאַרבנרייכע מאַנטלען, אין גאָלדענע פאַסקעס, מיט קאָזאַצקע פוטערנע היטלען און רויטע אויסגעהעפטע שטיוול; נעבן זיי זייערע ווייבער מיט האַלב־פאַרהאָנגענע געזיכטער. עס זענען אָנגעקומען די תּימנער יידן, אין ווייסע קיטלען אָנגעטאָן אין אָרעמע טליתים. גאַליציאַנער יידן, אין פּוילישע קליידונג, און ווייבער אין ווייסע זיי־דענע טיכער און טערקישע שאַלן; און פּערסישע יידן,

אין שוואַרצע ערנסטע מאַנטלען – און אַלע האָבן געשטראָמט צו דעם שמאָלן געסל, וואָס פירט צו דער כּותל מערבֿי.

און בײַ דער כּותל מערבֿי זענען געשטאַנען די ייִדן פון אַלע פיר עקן וועלט, וואָס דאָס בענקשאַפט האָט זיי אַרויסגעיאָגט פון זייערע קליינע פּוילישע שטעטלעך און פון זייער זוניקער תּימנישער וויסטע, און פון זייערע רייכפאַרבנדיקע האַנדלס־שטעט פון בוכאַריע, און פון די פינסטערע דערפער פון פּערסיע און זענען זיך אַלע צונויפגעקומען בײַ דער איינציקער איבערגעבליבענער וואַנט, וואָס שטייט ווי אַ מצבה אויף אַ פאַלק. די לאַנגע און ברייטע שטיינער, וועלכע ליגן איינער אויפן אַנדערן, זענען באַשריבן מיט נעמען פון די, וואָס באַדאַרפן הילף, און צווישן די שפּאַלטן פון די שטיינער ברענען ליכט, און די ייִדן פון אַלע ווינקלען האָבן זיך איינגעקופּיעט אין דעם שמאָלן ענגן געסל, וואָס איז פאַר דער וואַנט. שוואַרצע ייִדענע זשופּיצעס מישן זיך אויס אײנײנעם מיט גאָלדענע בוכאַרישע מלכימדיקע מאַנטלען; שוואַרצע פוטערנע שטריימלעך מיט רויטע פּערסישע טורבאַנען; ווייסע תּימנישע קיטלען מיט שוואַרצע בכּבֿודיקע שפּאַניש־ייִדישע קאַפּאָטעס, און אַלע ווענדן זיך צו דער וואַנט און קוקן צו די שווייַגנדיקע גרויסע שטומע שטיינער מיט בענקנדע אויגן. זיי, די שטיינער, זענען די עדות, די איינציקע רעשטן פון אונזער הויז. עס זענען די קינדער צוריק געקומען צום הויז און האָבן געפונען נאָר איין־איינציקע איבערגעבליבענע וואַנט, און בײַ דער וואַנט שטייען מיר אַלע אַרום, און מיר האַלטן זיך אָן בײַ די הענט און מיר זינגען אַלע אײנײנעם אַ ליד, אַ גרויס שבתדיק ליד:

– לכה דודי לקראת כּלה פּני שבת נקבלה.

וואָס אַרט עס אונז, וואָס די אַראַבישע פּרויען פון די

קליינע שמוציקע הייזלעך, וואָס שטייען קעגנאיבער דער כותל מערבי, ווארפן מיסט אויף די שבתדיקע בגדים פון די בכבודיקע יידן. וואָס אַרט עס אונז, וואָס די קליינע אַראַבישע יינגלעך פון די שמוציקע אַראַבישע הייזלעך וואַרפן שטיינער אין די בעטנדע יידן — פאַר דעם זענען מיר אין גלות. אָבער מיר שטייען פאַר דער וואַנט פון אונזער הויז. און כאָטש אונזער הויז איז צעשטערט און אַ וואַנט פון אונזער הויז דינט נאָר צו באַצוימען אַ פרעמד הויז — דאָך איז עס אונזער וואַנט, אונזער ירושה, דער איינציקער עדות פון אונזער גדולה, און היינט איז שבת...

און צווישן די אַלטע יידן מיט די גרויע בערד שטייט אַ יונגערמאַן, זיין יונג בחוריש געזיכט זאָגט עדות, אַז ער האָט קיינמאָל נישט געפילט דעם גלות, דאָך שטייט ער איניינעם מיט די אַלטע יידן, בויגט זיין פנים אין אַ יידס סדור און זינגט מיט דעם „לכה דודי" מיט די אַלטע יידן. עס באַוואַרפן אויך אים די קליינע אַראַבישע יינגלעך מיט די שמוץ פון זייערע שטובן, און ווי אַן אַלטער ייד, וואָס איז געוואוינט צום גלות, שטייט ער און קוקט זיך נישט אַרום, וואָס די גוים שטערן, און ער זינגט זיין שבת־ליד. מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף דעם יונגנמאַן אַלס אַן אַמעריקאַנער רב, וועלכער האָט פאַרלאָזט אַ שול פון די מיליאָנערן און איז אַוועק אין אַ פראָסטער אָרעמער שול, צו אָרעמע אַלטע יידן.

„...און עס וועט זיין אין די לעצטע טעג און עס וועט באַפעסטיקט ווערן דער באַרג פון גאָטס הויז אויף די שפיצן פון די בערג און ער וועט דערהויבענער ווערן איבער אַלע היכן און עס וועלן שטראָמען צו אים אַלע פעלקער".

איך ווייס נישט אויב עס זענען שוין אָנגעקומען יענע לעצטע טעג, וועגן וועלכע דער נביא רעדט. נאָר דער וואָס האָט איבערגעלעבט פסח אין ירושלים, דער האָט געזען, ווי דעם נביאס ווערטער זענען מקוים געוואָרן.

עס שטראָמען צום באַרג די פעלקער פון דער וועלט — און דער באַרג אַליין ווערט באַוואַכט פון פרעמדע. . .

עס וואַרעמען זיך אין דער ירושלימער זון די מאַכמעדאַנישע דערווישן, וועלכע ליגן אין זייערע ווייסע קיטלען איבער די מאַרמאָרנע טרעפּן פון דעם גרויסן און ברייטן הויף, וואָס איז אַמאָל געווען דער בית־המקדש־הויף. און אויף דעם אָרט פון דעם בית־המקדש שטייט דער מאַכמעדאַנישער מעטשעט, און פאַר אַ באַקשיש פון פינף סענט ווייזט דיר דער דערוויש די אַלע הייליקייטן, פון וועלכע דו האָסט געטרוימט ווען דו ביסט אַ קינד געווען. פאַר אַ באַקשיש פון פינף סענט אַנטפּלעקט ער פאַר דיר דיינע רעליגיעזע רעליקוויען. ער ווייזט דיר דעם שטיין, אויף וועלכן אַברהם האָט געזאָלט יצחקן מקריב זיין. ער ווייזט דיר דעם אָרט, וואו דער קדשי־קדשים איז געווען, אין וועלכן דער כהן גדול האָט נאָר איינמאָל געמעגט אַריינטרעטן. עס שטייען די טערקישע סאָלדאַטן און היטן דעם איינגאַנג פון יעזוס קבר־קירכע און קוקן זיך צו מיט גלייכגילטיקייט און מיט אַ שלעפּערדיקן גאַנווער צו דעם רעליגיעזן עקסטאַז פון די אָרעמע רוסישע פּויערים, פון די גריכישע פּאָפּן, פון די פראַנצויזישע נאָנען, פון די איטאַליענישע גלחים — וועלכע וואַרפן זיך מיט די פּנימער צו דער ערד און ווערן פאַרחלשט ביי דער שוועל פון זייער הייליקייט. זיי ווייסן נישט די מאַכמעדאַנישע דערווישן און די טערקישע סאָלדאַטן, אַז זיי האָבן געהיט דאָס געוויסן פון דער וועלט,

דורך הונדערטער יאָרן זענען זיי געווען די טויער-היטער פון דאָס הייליקסטע, וואָס די מענטשן האָבן פאַרמאָגט. זיי זענען געווען די טויערן־היטער פון י ר ו ש ל י ם.

א קליין פאָלק, פאַריאָגט אין דער פרעמד פון זייערע באַזיגער, זענען אַמאָל געזעסן מיט זייערע האַרפן אין די הענט ביי אַ ברעג פון אַ פרעמדן טייך, געקוקט אין וואַסער און געבענקט נאָך זייער באַליבטער היים, און עס האָבן פאַרלאַנגט זייערע באַצווינגער פון זיי, אַז זיי זאָלן זיי זינגען די לידער פון זייער היים, האָבן זיי די האַרפן אויף די צווייגן אויפגעהאַנגען פון די ווײַדנביימער, וואָס זענען געשטאַנען בײַם טייך און האָבן די שבועה געשוואוירן: „אַז איך וועל דיך פאַרגעסן, ירושלים, זאָל מיין רעכטע האַנט פאַרגעסן ווערן".

אַ פאַרכשופטע שבועה איז דאָס געווען. נישט נאָר בלויז דאָס קליינע פאָלק האָט די שבועה געשוואוירן, נאָר די גאַנצע וועלט האָט מיט אונז די שבועה מיטגעשוואוירן. אין יעדן דור, דורך טויזנט יאָר, קומט די שבועה און פאָדערט דאָס איריקע. דורך טויזנט יאָרן האָט די שבועה פאַרכשופט און אַרויסגעפאָדערט די העלדן פון זייערע ריטערישע שלעסער און זיי האָבן זיך באַקליידט אין זייערע דאָן־קיכאָטישע שילדן און שפּיזן, גענומען אָפּשייד פון זייערע פּרינצעסינס און האָבן געוואַנדלט ווי פאַרייִרטע איבער דער וועלט — געשלאָגן זיך אין וועלדער מיט מכשפים און רוחות, וואָס האָבן געפּרוּווט זיי שטערן דעם וועג. שטעט און דערפער פאַרברענט אויף זייער וועג, און פאַרכשופט פון דער שבועה האָבן זיי געבלאָנ-דזשעט אויפן וועג נאָך ירושלים, איבער דער גאַנצער וועלט, איבער אַלע וועגן און שטעגן האָבן זיי זייערע ביינער פאַר-שפּרייט. פיל זענען אונטערגעגאַנגען, פאַרלוירן געוואָרן אויפן וועג, נאָר אייניקע זענען דערגאַנגען. און שטייסטו היינט ביי

די טויערן פון ירושלים פאר פסח און דו זעסט ווי ס'ציען זיך די פעלקער פון דער וועלט קיין ירושלים, אויף יום-טוב - דאכט זיך דיר, אז דער צוג האט זיך נאכנישט געענדיקט, אז עס ציען נאך די ריטערס קין ירושלים ביזן היינטיקן טאג. . .

עס איז געקומען די שבועה אין דער שטילער נאכט און האט אנגעקלאפט אין לאדן פון דעם רוסישן פויער, אין ווייטן ווינטערדיקן רוסלאנד: ירו- שלים! און עס קאן שוין דער פויער נישט רוען, ער וואנדלט צופוס איבער די לאנגע ווייט פון זיין לאנד, ביז ער קומט אן צום ברעג פון שווארצן ים, און שלעפט זיך טעג און נעכט איבער די ימים און קאן פרייער נישט רוען, ביז ער קלאפט אן מיט זיין שטערן אויף דער שוועל פון דעם טויער פון ירושלים. און שטייסטו אין ירושלים פסח-צייט, ביי דעם טויער פון דער אלטער שטאט, און דו זעסט ווי עס ציען זיך צענדליקער טויזנטער פ יערן און פויערטעס פון אלע עקן פון דער גרויסער רוסלאנד, מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, זעסטו ווי עס ציען זיך די קאטוילישע פראצעסיאנען פון שפאנישע, פוילישע און רוטענישע גוים, באלקאנען-פעלקער, גריכן, מאכמעדאנישע אראבער, וואס קומען זוכן משה רבינוס קבר, אלטע אראבישע שייכן, מעקאנישע דערווישן, זעסטו, ווי די אלטע יידישע שבועה האט זיי פארכשופט. געקומען ביינאכט צו זייערע פענסטער און האט זיי געוועקט און געפאדערט: ירושלים!

אַ יום־טובֿדיקע שטאָט איז ירושלים. עס גייט אויף די זון אין אַ זילבערנעם ליכט און באַזילבערט די גאַנצע שטאָט. די הייזער זענען פֿון ווייסע שטיינער, די גאַסן אויסגעלייגט מיט ווייסע קאַלך־שטיינער, איבער די קעפּ הענגען ווייסע ליילעכער פֿון איין הייזל איבערן אַנדערן, און איבער די שמאָלע ענגע געסלעך וואַנדלען די פֿעלקער פֿון דער וועלט, אַלע טראַכטן פֿון ערד־קוגל און אַלע שפּראַכן פֿון מענטשלעכן מין הערן זיך איבער די שמאָלע געסלעך פֿון דער אַלטער שטאָט. אין די קראָמען אויף די פֿענסטער זיצן אויסגעזעצט די מאַכמעדאַנישע סוחרים, רויכערן בשמים־געווירץ, אַז דער אָנגענעמער ריח זאָל צוציִען קונים, און וואַרפֿן אויף זייערע פֿאַרבן־קאָלירטע אָריענטאַלישע סחורות, בונטע טעפּיכן, קלינגענדע זילבער־נע גלעקלעך, פֿאַרבנרייך־באַפּוצטע אייזלען־זאָטלען, באַנטשען מיט פֿאַרשידנפֿאַרביקע קאָלירטע קרעלערן, רעליגיעזע בילדער, אָנגעצונדענע אַראַבישע לעמפּלעך — און די סחורות גיבן אַרויס פֿון זיך אַ זיסן מזרחישן ריח. עס פֿירט אַן אַראַבער זיינע אָרעם־ווייבער אויף אַ קעמל איבער די געסלעך פֿון ירושלים, אַ שלאַנקע, עלעגאַנטע אָרעם־דאַמע, באַגלייט מיט אַ באַלאָדנטן יענאָך, גייט אַרום איבער בשמים־געוועלבלעך איינצוקויפֿן קרייטעכצער, צונויפֿשטעלן די זאַלב פֿאַר איר לייב, וואָס איר האָר און געביטער האָט ליב. פֿירט אַ רוסישע נאָנע אַ מחנה רוסישע פּויערים איינקויפֿן לעדער אויף שטיוול, וואָס זיי האָבן צעריסן אויפֿן וועג. שטייט אַ גאַליציאַנער ייִד און האָט צו פֿאַר־קויפֿן נייע יום־טובֿדיקע כּלים אויף פּסח — אָדער אַן אַנ־דער ייִדענע האָט פֿאַרנומען אַ גאַנץ ירושלים־געסל מיט דעם געשמאַק פֿון אירע פּסחדיקע אוגערקעס — און די

אַלע סחורות מישן זיך אויס, און עס מישן זיך אויס די סוחרים און די קונים און אַלע טראַכטן פון דער וועלט מישן זיך אויס אין איין פאַרבנרייכן ים, און די שפּראַכן פון דער וועלט קלינגען אין איין קלאַנג, און ירושלים ווערט אַ וועלט־יאַרמאַרק פון אַן אַלטע, אַלטע לעגענדע־שטאָט, וואָס עס דאַכט זיך, אַז מיר האָבן זי אַמאָל, אַמאָל געזען אין חלום – ווען מיר זענען קליינע קינדער געווען...

———

פאַרנאַכט בין איך געשטאַנען אויפן שפּיץ פון הר־הזתים. די לופט אין ארץ־ישׂראל איז דורכזיכטיק און קלאָר, און פון הר־הזתים זעט מען דאָס גאַנצע לאַנד אַרום ירושלים, די בערג פון יהודה און די וויסטע פון יהודה ביז צום ירדן ביז צו יריחו – עס זעט זיך דאָס לאַנד מיט אַלע זיינע בערגלעך און פרומע איילבירטן־ביימער, וועלכע קייקלען זיך אַראָפּ פון די בערג. דאָס לאַנד איז וויסט און ליער, נאָר פונדערווייטן ציט זיך דער ווייסער וועג קיין בית־לחם און דאָרט אַביסל ווייטער, אויף דעם וועג, זעט מען דאָס פרומע שולכל אויף דער מאַמע רחלס קבר, וואָס ליגט אויפן וועג קיין בית־לחם. די לאַנדשאַפט ווערט שטיל און ערנסט. די זון גייט אונטער לאַנגזאַם און טרויעריק, ווי עס וואָלט זיך איר שווער געווען צו שיידן מיט ירושלים, און ירושליב ווערט באַלויכטן אין אַן אויסטעריש העל־ליכט, ירושלים נעמט אָן דאָס ליכט ווי ביי אונז די שטעטלעך ערב יום־כפּור אין אָוונט פאַר כּל־נדרי. ירושלים ווערט איידל־טרויעריק און די וועלט אַרום שטים. די שאָטנס באַהאַלטן זיך אַרום די איילבירטן־ביימער, וואָס שטייען אויפן הר־הזתים, און מיר ווערט אַזוי מאָראַליש־

טרויעריק, אַז איך האָב דאָס געפיל, אַז צווישן די געדיכטע איילבירטן־ביימער באַהאַלט זיך ווער... איך הער פון ערגעץ־וואו אַ געזאַנג, אַ שטיל טרויעריק געזאַנג, און עס דאַכט זיך מיר, אַז פון פוס פון באַרג, וואו עס ליגן אויסגעשפּרייט די מצבות פון די טויזנטער, טויזנטער אַלטע יידן, גייט אויף דאָס געזאַנג. פון אַלע עקן פון דער וועלט, דורך צענדליקער דורות, האָבן זיך די אַלטע יידן געשלעפּט, פון די קליינע שטעטלעך אין פּוילן און רוסלאַנד, פון מיטלאַלטערלעכן שפּאַניען, פון דייטשלאַנד און פראַנקרייך, וואו עס איז נאָר געווען אַן אַלטער רב, אַ פרומער ייד, וועלכער האָט געבענקט ירושלים צו זען איידער ער שליסט צו זיינע אויגן אויף שטענדיק, האָבן די שטעטלעך געלט צונויפגעלייגט זיך און אַראָפּגעשיקט זיי קיין ירושלים שטאַרבן. און אָט ליגן זיי אויסגעשפּרייט איבער דעם באַרג פון די איילבירטן־ביימער קעגנאיבער דער וואַנט פון בית־המקדש — כדי, אַז ווען משיח וועט קומען, זאָלן זיי זיך נישט דאַרפן קוילערן אונטער דער ערד קיין ירושלים, צום הר־הזתים, נאָר פון דאַנעט וועט משיח זיי אויפוועקן צו תחית־המתים. דאָ, ביי דעם שפּיץ פון באַרג, וועלן זיך אַלע טויטע, פון אַלע בית־הקברותער צונויפ־זאַמלען, און פון דאַנען, קעגנאיבער דעם בית־המקדש, וועט משיח זיי אויפוועקן פון זייער לאַנגן שלאָף. און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך זע זייערע געזיכטער, ווי די לעצטע האָפענונג פון משיחן איז אין זייער טויט־גרימאַסע איינגעקנעטן, און זייערע טויטע בלייכע אויערן ליגן וואַך אין דער ערד, דאַרשטיק צו פאַרנעמען דעם שופר של משיח. און נישט זיי אַליין — נאָר די גאַנצע וועלט, סיי גוים, סיי יידן, דורך טויזנ־טער און טויזנטער דורות, זענען אין דער ערד געגאַנגען שלאָפן מיט דער לעצטער האָפענונג, אַז עס זאָל ווער קומען און

זיי פון זייער שלאָף אויפוועקן. די האָפנונג ליגט אויף זייערע טויטע מאַסקעס אויסגעשפרייט, און זייערע אויערן אויסגעשטרעקט און האָרכן זיך איין – און אָט דאכט זיך, פונדער ווייטן הערט זיך אַ קול –

הערט איר נישט דעם שופר של משיח בלאָזן? הערט זיך איין! הערט זיך איין!

בײַ דער מוטער רחלס קבר

שבת-אויף-דער-נאַכט, ווען די שטערן האָבן אין הימל געפינקלט און דאָס אײל-ליכטל אין פענסטער, האָט מען די אײזלען געזאָטלט און מיר זענען פון ירושלים אַרויסגעריטן, אויף דעם וועג קיין בית-לחם, אום מיט די ערשטע שטראַלן פון מאָרגן צו דער מוטער רחלס קבר אָנצוקומען.

צום ערשטן מאָל רײַט איך אויף דעם וועג, דאָך זענען מיר די פעלדער און טאָלן אַרום נישט פרעמד; נישט פרעמד די אײלבירט-בײמלעך, נישט פרעמד דער הימל איבער מײַן קאָפּ, נישט פרעמד דער וועג, וואָס לויפט פאַר מיר.

דאָס איז דאָך דער וועג קיין בית-לחם, אויף וועלכן יעקב, אונזער פאָטער יעקב, האָט אונזער מוטער רחל באַגראָבן, „בדרך" -- אויפן וועג, „בעוד כברת ארץ" - אַז עס איז נאָך געווען אַ תחום שבת, „לבוא אפרתה", - מײנט מען בית-לחם. און זעסטו נישט דאָרט דעם וואָלקנשטויב, וואָס גײט אויף פאַר אונז? שווײַג, שווײַג, דאָס טרײַבט נבוזראדן די ייִדן אַרויס פון ירושלים, איבערן וועג קיין בית-לחם, און טרײַבט זײ פאַר דער מוטער רחלס קבר פאַרבײ; און זעסטו נישט די ייִדענע אין די שבת-קלײדער,

מיט דער גרויסער שבת־הויב אויפן קאָפּ? — דאָס איז דאָך די מוטער רחל, וואָס איז פֿון איר קבר אויפגעשטאַנען, און קוקט נאָך די אַרויסגעטריבענע יידן, און הייבט די הענט אויף צום רבונו של עולם.

און זי איז אַ גרויסע חשובה ביים רבונו של עולם. און קיינער איז נישט אַזוי געזעכט קעגן רבונו של עולם, ווי אונזער מוטער רחל. און געדענקסטו נישט דעם גרויסן וכּוח, וואָס זי האָט געהאַט מיטן רבונו של עולם אין דער נאַכט פון חורבן בית המקדש, ווען גאָט האָט ירמיהון געשיקט די אָבות אויפוועקן?... זעסט דאָרט דעם שוואַרצן פלעק, צווישן די אייל־בירט־ביימער — דאָס איז דאָך ירמיהו הנביא, וואָס גייט אויפן וועג קיין בית־לחם... און די אָבות האָבן גאָרנישט געהאָלפן... אין דעם איז אָנגעקומען רחל, אונזער מוטער רחל, און געשטעלט זיך פאַר גאָט, און האָט געזאָגט: „רבונו של עולם, דו ווייסט, דאָס דיין קנעכט יעקב האָט מיך זייער ליב געהאַט און האָט ביי מיין פאָטער פאַר מיר געדינט זיבן יאָר, און אַז די זיבן יאָר זענען אויסגעגאַנגען און עס איז געקומען די צייט פון דער חתונה, האָב איך געהערט, דאָס מיין פאָטער וויל מיך צו אים נישט געבן, נאָר מיין שוועסטער לאה, האָב איך דאָס מיין מאַן יעקב געזאָגט און האָב מיט אים אַ סימן געמאַכט, כּדי מיין פאָטער זאָל נישט קאָנען פאַרבייטן, דערנאָך האָב איך חרטה געהאַט און האָב מיך דערבאַרעמט איבער מיין שוועסטער לאה, זי זאָל נישט פאַרשעמט ווערן, און האָב זי אויסגעלערנט די סמנים, וואָס יעקב האָט מיר איבערגעגעבן, כּדי יעקב זאָל נישט וויסן, דאָס זי איז לאה. און איך האָב פאַר איר גערעדט, כּדי יעקב זאָל נישט דערקענען איר קול, און איך האָב זיך אָן איר נישט מקנא

געוועז... און היינט זע, רבונו של עולם, איך בין א מענטש פון בלוט און פלייש, פון ערד און אש און האב נישט מקנא געווען מיין שוועסטער, און דו ביסט א דער־בארעמדיקער גאט, ווארים האסטו זיך מקנא געווען אן ישראל, וואס האט געדינט עבודה־זרות? וואס האט דיר געשאדט דאס בילד, וואס האט קיין ממשות נישט געהאט, וואס דו האסט דורך דעם פארטריבן מיינע קינדער, און די פיינט האבן מיט זיי געטאן דאס, וואס זיי האבן געוואלט -"

איוב, האמלעט, פויסט, - וואס איז אייער געשריי בעגנ די פראסטע ווערטער פון א פארוואונדעטע יידישע מוטער?

און די פעלדער דארט הילן זיך אין די נעפלען און ווערן פארשוואונדן ביים הימל־ראנד, און דער הימל הענגט איבער מיין קאפ - שטערן און שטערן - און דאס איילבירט־ביימל שטייט אליין אין מיטן פעלד און דאוונט ביחידות.

איר, אין טוי פארטוקטע פעלדער, אין די טונקעלע נעכט, דערציילט מיר! ביימל, דו ביימל, וואס דו שטייסט אליין אין פעלד, איך וויל מיך הינטער דיר זעצן, און זאלן דיינע רוישנדע בלעטער מיר דערציילן פון די צייטן, פון די זאכן, וואס האבן זיך אמאל דא אויף דעם וועג אפגע־טאן... אמאל, ווען ארץ־ישראל איז א לאנד געווען, ווען יידן זענען א פאלק געווען.

און דער אראבער, דער אייזל־טרייבער, יאגט מיין אייזל אונטער, און זינגט א ליד דערצו.

שווייג, אראבישער קנעכט, שווייג, און לאז דיין בענ־קענדער מאנאטאנער נגון מיין חלום־געזאנג נישט שטערן...

און זעסטו נישט דאָרט דעם שוואַרצן פלעק, צווישן די איילבירט=ביימלעך זיך באַהאַלטן — אַ מענטש איז דאָס, קוק זיין געזיכט אָן, ווען ער דערהויבט עס קעגן די שטערן. זע, ווי בלייך זיין שטערן קרוינט זיך איבער זיין פּנים, זילבער=ווייס איז זיין באָרד, און לייכט קעגן דעם שטערן=ליכט, און זיין גאַנץ מלכותדיק פּנים לייכט אין שטערן=ליכט, — און ווייסטו נישט, ווער דאָס איז? זע, וואָס האָט ער אין זיין רייזע=זעקל? אַ קריגל אייל האָט ער דאָרט באַהאַלטן, אַ גאָלדענע שפּיז, אַ שופר האָט ער דאָרט באַ=האַלטן.

— וואוהין גייסטו, אַלטער, מיט דיין קריגל אייל, מיט דיין גאָלדענער שפּיז, מיט דיין שופר?

— איך גיי אַ קעניג קרוינען, אַ קעניג קרוינען איבער ישראל.

— ווער איז דיין קעניג, אַלטער, וואָס דו גייסט אי=בער ישראל קרוינען, אין דער טונקעלער נאַכט, באַהאַלטן און אַליין?

— נישט העכער איז ער מיט זיין הויך פון דעם גאַנצן פאָלק, — אַ יינגל איז עס, אַ קליין יינגל פון דעם הויז ישיס, שוואַרץ געקרייזלט זענען זיינע האָר, שוואַרץ בליש=טשען זיינע אויגן, און ער פּאַשעט די שאָף. און דאָרט אין פעלד שטייט גבעת=שאול, און אַ פאָלק מיט אַ קעניג רוט אויף אים, אַנטלאָפן פון אַ מלחמה, האַלב טויט און פון גאָטס גייסט פאַרלאָזט.

גאָטס שכינה האָט דער נביא אַראָפּגענומען פון באַרג, און טראָגט עס אין דער פאַלע פון זיין קלייד קיין בית=לחם, — לאָזן עס רוען אויף אַ קעפּל פון אַ יינגל, וואָס האָט שוואַרצע אויגן און שוואַרצע האָר, און פּאַשעט שאָף.

הע, בית־לחם, בלאָז אין שופרות, זעץ זיך אין דעם שטאָט־טויער אויס, אַ נביא קומט אין דיינע טויערן, פון דיינע יינגלעך אַ קעניג צו זאָלבן איבער דעם הויזגעזינד ישראל!

הע, שווייג, שווייג, דו אַראַבישער קנעכט, מיט דיין לאַנגווייליקן, מאָנאָטאָנעם ניגון, און מיש מיר נישט מיינע געדאַנקען אויס, מיר זענען דאָך אויפן וועג קיין בית־לחם! יעדעס שטיינדל וועט דיר עדות זאָגן, ווער איך בין, און פון וואַנען איך קום אַרויס.

אַ קעניגס אַ קינד ציט פון זיין געפאַנגענשאַפט צו זיין מוטערס קבר, די פעלדער פון בית־לחם וועלן עס דיר עדות זאָגן, יעדעס ביימל, יעדעס קוועלעכל. זע, די יינגלעך פון בית־לחם זענען דיר צו קעניגן געוואָרן, די יינגלעך פון בית־לחם זענען דיר צו געטער געוואָרן.

נאָר מיר זענען שוין ביים קבר־רחל; נאָר אַ תחום־שבת פון בית־לחם.

קליין און צנועהדיק איז דאָס שולעכל, וואָס מאָנטע־פיאָרע האָט אויפגעשטעלט אויף אונזער מוטערס קבר; מיט אַ רונדיקן קופּל פון אויבן שטייט עס אין שפּיץ פון אַ בית־הקברות. די אייזערנע טיר עפנט זיך און מיר קומען אין שולכל אַריין. זע, יעדעס קינד האָט זיינס אַ פּרוכתל געבראַכט, יעדע עדה, יעדע קהלה, יעדע חברה אין ארץ ישראל און אין גלות־לענדער האָבן דער מאַמען אַ פּרוכתל געשאָנקען... זענען די ווענט פון דעם קליינעם שולעכל באַהאָנגען מיט אַטלעסענע, סאַמעטענע פּרוכתער און פון די ווענט לעזט מען אַראָפּ: ואני, און איך האָב נישט אזוי געטאָן—".

און ליכטיק איז אין דער מאַמעס שולעכל, יעדע יידענע אין ארץ ישראל, פאַר ליכט־בענטשן, שענקט אַ ליכטל אין איר שולעכל אַריין. העגגען די אייל־לעמפלעך און ברענען זיך טאָג און נאַכט, אין מיטן די פּרוכתער, און ליכטיק שטראַלט אַרויס דער קבר.

הויך און רונדיק איז דער שטיין, וואָס אונזער פּאָטער יעקב האָט אויפגעשטעלט אויף רחלס קבר, און זעט אויס ווי אַן אויסגעהאַקטע מיטה; און זע די נשמות, וואָס שוועבן אַרום דעם שטיין. יעדעס קינד, וואָס איז דאָ געווען, האָט זיין נאָמען אויסגעקריצט אויפן שטיין, האָט זיין קוויטל אין די שפּאַרעס און לעכער אַריינגעשטעקט, און באַהאַנגען איז דער שטיין מיט די נשמות־נעמען, און שטיל און קיל איז דאָרט אין שולעכל געווען, מען האָט געהערט דאָס צאַנקען פון די אייל־לעמפלעך און דאָס אָטעמען פון די נשמות.

און יעדע נאַכט, פּונקט צוועלף אַזייגער, שטייט די מוטער רחל אויף פון איר קבר, אין אירע תּכריכים, אין איר שבתדיקער הויב, און גייט אַרויס אויפן וועג פון בית־לחם און זעט די צרות, וואָס נבוזראַדן טוט אָן די יידן, ווי ער טרייבט זיי אין גלות אַריין, און זי הייבט אויף די הענט צום הימל. —

— גוטנ'אָוונט, מיין קינד, פונוואַנען קומסטו אַהער?

איך קוק מיך אום, און פאַר מיר שטייט אַ יידענע — אַ מלכּהס, אַ קעניגינס אַ שטערן שיינט אַרויס פון דער טיפער שפּיצן־הויב, אין די פאַלדן פון איר שוואַרץ־זיידענעם קלייד ליגט דאָס געהיימניס פון דער נאַכט, און אירע הענט זענען אויפגעהויבן מיך צו בענטשן.

שרעקט איך נישט, עס איז נישט געווען די מאַמע

רחל, — עס איז געווען די לאָוויטשער רביצין, וואָס זיצט דאָרט אין דער מאַמע רחלס שולעכל און איז דאָרט די שמשטע, צינדט די אייל־לעמפּלעך אָן יעדן פרימאָרגן און יעדן פאַרנאַכט, הענגט איר די פּרוכתלעך אויס יעדן פריי־מאָרגן און יעדן פאַרנאַכט.

זי נעמט אַ סדור און גיט מיר אין האַנט אַריין.

— נאַ, זאָג תהלים.

איך שטיי און קוק זי אָן. — און אפשר איז עס יאָ די מאַמע רחל.

משה

(ביבלישע ערציילונג)

אין גרויסע לאַגערן זענען אויסגעלייגט געווען די שבטים פון ישראל. ווי ווייט דאָס אויג האָט דערגרייכט, האָבן זיך איבער דער ווייטער, ברייטער, רויער, פאַרשטויבטער ערד פון מדבר געצויגן די שוואַרץ־ווייסע געצעלטן פון גראָב־געוועבטע געוואַנדן, און עס האָט זיך געהערט אַן אומהיימלעך הירזשען פון קעמלען, געשרייען פון אייזלען. אָבער דאָס אויג האָט ווייט נישט געקאָנט דערגרייכן. די לאַנגע ריי קעמלען, וואָס זענען מיט זייערע פאַמיליעס גע־ווען אויסגעזעצט אַרום די געצעלטן, האָבן געקאָפּעט מיט זייערע קאָפּיטעס, וועלכע זיי האָבן געהאַלטן אונטער די בייכער, די רויע שטויביקע ערד, און פון דעם האָט זיך אויפגעהויבן אַזאַ שטויב, אַז עס האָט פאַרשטעלט די שיין פון דער זון. מען האָט נאָר געזען אַ שטויב ווי אַ פאַלענדן וואָלקן און אין וואָלקן האָבן זיך געדרייט ווי רויך פון אַ קעסל, מענטשן, קעמלען און געצעלטן. אין מיטן פון די לאַגערן איז געווען אַ ברייטער, גרויסער פלאַץ... דאָרט האָט מען נישט געהערט דאָס הירזשען פון די קעמלען,

וואָרים דאָרט האָבן זיך געפונען די ברייטערע און גרעסערע געצעלטן. אויפגעשלאָגן מיט אַ סדר, איינס נאָכן אַנדערן. דאָרט האָט זיך נישט באַוויזן קיין בהמה, קיין אייזל און קיין קעמל, די לופט איז געווען ריינער, פרישער און מען האָט געקאָנט זען דעם בלויען קלאָרען הימל פון מדבר. דאָרט האָבן זיך געפונען דער אוהל־מועד, די געצעלטן פון משה מיט אהרן און די ראשי העדה.

עס איז געווען אין אַ מיטאָג־שעה, ווען די היץ צוואַרעמט דעם זאַמד פון מדבר און מאַכט אים בריענדיק, און די אייזלען שפּרינגען אונטער פאַר ווייטאָק, ווייל דער זאַמד בריט אָפּ זייערע קאָפּיטעס.

פאַרן אוהל־מועד איז שטיל געווען. קיין באַוועגונג און קיין שטימע. די פאַר לויים, וואָס האָבן באַגלייט דעם אוהל־מועד, זענען אין זייערע ווייסע קיטלען געזעסן פאַרן געצעלט, אין וועלכן דער הילצערנער וואָגן איז געשטאַנען, און האָבן געדרעמלט. פאַר משהס געצעלט, וואו עס פלעגט אין די פרימאָרגנס און אין די פאַרנאַכטן זיך רוישן פון די מענגעס מענטשן, איז יעצט אויך קיינער נישט געווען, און די צוויי בני־נביאים, וואָס פלעגן אויסהערן די יידן איידער זיי לאָזן זיי אַריין צו משהן, זענען אויך פאַר מידקייט און היץ איינגעדרימלט. נאָר פאַר אהרן הכהנס געצעלט, וועלכער איז געווען אין שכנות מיט משהס, זענען אַ פּאָר יונגע כהנים געזעסן און האָבן געשאַרט מיט דעם זאַמד אין אַ פּאָר זילבערנע און גאָלדענע בלעכן. אַן אַנדערער, ווידער, אַ הויכער און אַ יונגער, מיט אַ יונג, שוואַרץ־באַוואַקסן בערדל, און אַ פּאָר ברענענדיקע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן ווי אַ באַהאַלטן ליכט אַרויסגעקוקט פון זיין ווייסן קיטל, וואָס ער האָט געהאַט איבערן קאָפּ, האָט פון אַן איידעלן, אויסגעטאָקטן

גאָלדענעם קרוג געגאָסן אייל אין אַ כּלי אַריין און פאַרריכט דאָס וואָלענע קנויטל אין די כּלי. עס איז געווען פּנחס בן אליעזר, אהרנס יונגסטער אייניקל, וואָס האָט די איידעלע עבודה געטאָן פאַרן אוהל־מועד. נאָר פּלוצים איז אַ קעמל אָנגעקומען צולויפן מיט ברייט־געשפּרייזטע טריט. דאָס קעמל, וואָס איז געלאָפן שפּרינגענדיק איבער דעם הייסן זאַמד, צוליב די ווייטאָקדיקע שמיץ, וואָס דער רייטער האָט עס דערלאַנגט מיט אַ באַמבאָס פון אַן אויסגעטריקנטן צוקער־שטאַנג, האָט אַרויסגערופן גרויס פאַרוואונדערונג פון די האַלב־פאַרשלאָפענע לויים און כּהנים, וואָס זענען געזעסן פאַר די בכּבודע, רייך־באַפּוצטע געצעלטן. און מורה האָבנדיק, אַז דער רייטער זאָל זיך נישט פאַרגעסן און מיט זיין בהמה אַריינרייטן אין דעם תּחום אַריין פון אוהל (וואָס דאָס וואָלט געווען אַ באַליידיקונג פאַר דעם הייליקן אָרט, וואו עס געפינט זיך דער אוהל), זענען זיי אַנטקעגן געגאַנגען דעם רייטער איינהאַלטן זיין קעמל. נאָר עס זעט זיך אויס, אַז דער רייטער האָט געוואוסט ווי אָפּצוהיטן דעם הייליקן אָרט, און בעפאָר ער איז אַריין אין דעם תּחום פון אוהל, איז ער אַראָפּגעשפּרונגען פון זיין אויסגעמאַטערטן קעמל, און אויפהויבנדיק זיין לאַנגן וואָלענעם קיטל, וואָס האָט זיך אים נאָכגעפּלאָנטערט צווישן די פיס, איז ער געלאָפן איבער דעם זאַמד צו די כּהנים צו, און באַלד איז מען געוואָר געוואָרן דאָס וויכטיקסטע געשעעניש, אַז די מרגלים, וועלכע מען האָט געשיקט קיין כּנען, אויסצושפּירן דאָס לאַנד און צו ברענגען פון די פּרוכטן פון לאַנד, זענען שוין אונטער די געצעלטן פון דער עדה, און קומען באַלד זיך ווייזן פאַר משה און אהרן.

ווי די שטראַלן פון דער זון וואָלטן עס איבעראַל אָנגע־

זאָגט. אַזוי איז עס בֿאַלד געוואָרן פֿאַרשפּרייט איבער די גרוי־
סע, בּרייטע לאַגערן פֿון מדבר; פֿון אַלע זייטן האָבּן מיט
אַמאָל אָנגעהויבּן צו שטראָמען מאַסן יידן פֿון אַלע געצעלטן
און פֿון אַלע פֿיר ריכטונגען, וואו די געצעלטן און די
לַגע ן זענען נאָר געווען פֿאַרשפּרייט. טייל זענען געקומען
צולויפֿן אויף זייערע אייזלען און אויף זייערע קעמלען, אי־
בּערלאָזנדיק זייערע בּהמות פֿון אויסער דעם תחום; אַנדערע
זענען צופֿוס געלאָפֿן אויפֿהויבּנדיק זייערע קיטלען. אַנדערע,
אַלטע און בּלינדע, האָבּן זיך געלאָזט פֿירן פֿון זייערע קינדער,
און יונגע האָבּן זיך געשטופּט צו די געצעלטן. מיטאַמאָל איז
דער גרויסער פֿלאַץ פֿאַרן אוהל געוואָרן פֿול און אַ שטויבּ
האָט זיך געשטעלט און אַ רעש איז געוואָרן פֿון די טריט און
פֿון דער אויפֿרעגונג און פֿון די צורופֿן, וואָס איינער האָט
דעם אַנדערן צוגעשריגן. די לויים האָבּן אַרויסגענומען דעם
וואָגן פֿון אוהל־מועד. עס איז געווען אַ ווייס הילצערנער
וואָגן, ניי, אויף הילצערנע רעדער. אויפֿן וואָגן איז געשטאַנען
אַ פּירעקעדיקער קאַסטן, נאָר דעם קאַסטן האָט מען נישט
געזען, ער איז געווען צוגעדעקט מיט אַ דיקן בּלויען־געוועבּטן
געוועבּ, פֿון וועלכן עס האָבּן פֿיר שטאַנגען צום טראָגן
אַרויסגעשטאַרט. פֿאַר דעם וואָגן האָבּן זיך צונויפֿגעקליבּן די
כּהנים און די לויים אין זייערע פּאַראַדנע ווייסע העמדלעך,
מיט די כּלים אין זייערע הענט. טייל האָבּן געהאַלטן זילבּערנע
פֿאַנען, וועלכע האָבּן זיך געבּלישטשעט אין דער זון. פֿון די
פֿאַנען האָט אויפֿגעשלאָגן געדעמפּטער ווייריך פֿון די
בּשמים, וואָס האָבּן זיך געטליעט אויף די פֿאַנען. אַנדערע
ווידער האָבּן געהאַלטן אין די הענט גאָלדענע קרוגן. נאָך
גאָר יונגע האָבּן געהאַלטן אין די הענט שוואַרצע, לאַנגע,
געדרייטע הערנער פֿון הירשן און שעפּסן, אין וועלכע זיי

האָבן געבלאָזן. אַנדערע לוּיִם האָבן געבלאָזן אין די זילבערנע רערן, וועלכע האָבן געשאַלט איבער דער ווייטקייט פון מדבר. נאָך אַלע — די גאַנצע עדה — האָבן געוואַרט אויף משהן און אַהרנען, אַז זיי זאָלן אַרויסקומען פון זייערע געצעלטן.

אַהרן האָט זיך טאַקע באַלד געוויזן. עס איז געווען אַ הויכער אַלטער זקן מיט אַ ווייסע לאַנגע באָרד, וועלכער האָט געטראָגן אויף זיין שטערן ווי אַ קרויז אַ גאָלדענע בלעך, אין וועלכער עס האָט זיך געבלישטשעט דער נאָמען פון יהוה אין טייערע שטיינער אויסגעזעצט. פון דער ברוסט אויף דעם ווייסן העמד האָבן אַראָפּגעשײַנט די טייערע איידלשטיינער, מיט וועלכע די נעמען פון די שבטים זענען געווען אויסגע־זעצט. נאָר באַלד האָט דער גאַנצער עולם אַרויסגעלאָזט אַן אונערהערטן יובל־געשריי, וועלכער האָט זיך צעגאָסן ווי דאָס שטילע ציטערן פון אַ דונער איבער דעם ווייסן וויסטן מדבר — פון געצעלט האָט זיך געוויזן משה.

ער איז קלענער געווען פון אַהרנען און אויך עלטער פון אים. קיין באַזונדערע באַצירונג איז אויף זיינע קליידער נישט געווען צו זען. ער האָט געטראָגן דעמזעלבן לאַנגן ווייסן קיטל, וואָס אַלע האָבן געטראָגן, וועלכער האָט פאַרדעקט זיינע נאַקעטע פיס, און אַ ווייס לאַנג טוך אויפן קאָפּ, וועלכער איז געווען באַהאָפטן אויף זיינע האָר מיט אַ שנור, און דאָס טוך האָט זיך אַראָפּגעלאָזט איבער זיין קלייד. נאָר זיין קלייד איז ווייסער און ריינער געווען פון אַלע אַנדערע, און האָט זיך אויסגענומען מיט זיין קלאָרער ווייסקייט פון אַלע אַנדערע קליידער. פון דעם ווייסן טוך איבערן קאָפּ האָט זיך אַרויסגעוויזן זיין פּנים, אַרומגענומען מיט אַ קורץ ווייס בערדל, וועלכעס האָט זיך געהויבן פון זיין שטאַרקן אָטעמען, דאָס טוך אויפן קאָפּ האָט זיך אַרויפגעגליטשט און עס האָבן

זיך אַרויסגעוויזן איינצלנע ווייסע האָר, וואָס האָבן זיך געלייגט איבער זיין הויכן שטערן. דאָס פּנים זיינס איז געווען אָפּגעברענט, פֿאַרעלטערט, און אַ טרויעריקער קנייטש האָט זי געשניטן אַרום זיינע ווייכע קינדישע ליפּן. נאָר אויגן האָט ער געהאַט יונגע — שוואַרצע גלאַנצנדיקע פּונקטן און גרויסע, בולטע מיט אָדערן דורכגעצויגענע ווייסאַפּלען. די אויגן האָבן זיך געוואַשן תּמיד אין נאַסע באַטרערטע טייכלעך, וואָס האָבן אַרויסגעקוואָלן פֿון די טיפֿע אַראָפּהענגענדיקע אויגן־טאָרבעלעך. ער האָט געקוקט פֿריי, אָפֿן אַנטקעגן זיך און דאָס פֿרייקייט פֿון אויג האָט פֿאַריאָגט יעדן בליק, וואָס האָט געוואַגט אַריינצוקוקן אין דעם הייליקטום פֿון זיין פּנים. ער איז געגאַנגען שטאַרק, פֿלינק, און די עדה האָט זיך צוזאַמענגעשטופּט, ג מאַכט פֿאַר אים אַ וועג, כּדי נישט אָנצורירן זיין קלייד. ער איז געווען שווייגנדיק און טרויעריק, האָט זיך געשטעלט לעבן זיין ברודער אַהרן.

די עדה האָט זיך מיטאַמאָל איינגעשטילט, ווען משה האָט זיך געוויזן. מען האָט גערעדט מיט געדעמפּטע שטימען אָדער מען האָט געשוויגן און געקוקט מיט אָנגעצויגענע בליקן אויף זיין ייס קלייד... אַלע האָבן געוואַרט, דורכגענומען מיט הייליקער שטילקייט, אויף דער וויכטיקייט דערפֿון, וואָס דאָ וועט פֿאָרקומען. באַלד האָט זיך פֿונדערווייטנס אויפֿגעהויבן אַ שטויב פֿון פֿוסגייער. דער שטויב איז פֿאָרויסגעלאָפֿן און מיטאַמאָל איז ער צעריסן געוואָרן און פֿון זיינע שטיקער זענען אַרויס צוועלף מענער, יונגע און שטאַרקע, מיט באַשטויבטע לייבער און פֿיס. געגאַנגען אין אַ שרענגע איינער נאָכן אַנדערן. דער ערשטער, אַ יונגער און אַ הויכער, פֿון עטלעכע און צוואַנציק יאָר מיט אַ שטאַרק שוואַרצע באָרד אויף אַן אָפּגעברענט געזיכט און

גרויסע פייערדיקע אויגן, האָט געטראָגן אויף זיין אַקסל אומנאַטירלעכע פרוכט אין געשטאַלט פון אַ טייטל. נאָך אים האָבן אויך אַזעלכע צוויי שטאַרקע יונגעלייט און אויך מיט שוואַרצע בערד און ברענענדיקע אויגן געטראָגן אויף אַ שטאַנג אויף זייער אַקסל אַן אומנאַטירלעך גרויסן הענגל וויינטרויבן, וועלכער האָט מיט זיין געוויכט געבויגן די שטאַלצע שטאַרקע קערפּערס פון די מענער. אַזוי האָבן די צוועלף איינער נאָכן אַנדערן אַ פרוכט געטראָגן. זיי האָבן די פרוכטן אַרומגעטראָגן אַרום דעם אָנגעשטאָפּטן עולם, וועלכער האָט מיט געוואַלד זיך צוריקגעדרענגט און געמאַכט אַ פּלאַץ פאַר זיי. דער גרויסער ים קעפּ האָט מיט אַ הייליקן שווייגן באַטראַכט די גרויסע אומנאַטירלעכע פרוכטן. אַן ערנסט איז געלעגן אין זייערע אויגן, און דער ערנסט האָט פאַרשלאָסן זייערע מיילער — פאַר דעם גרויסן וואונדער, וואָס ווייזט זיך פאַר זייערע אויגן.

די מענער האָבן אַרומגעטראָגן די פרוכטן אַרום דעם פאָלק, ביז זיי זענען אָנגעקומען פאַר משהן און אַוועקגע־לייגט די פרוכטן צו זיינע פיס. איינער פון די צוועלף, דער עלטסטער פון זיי, אַ מאַן פון אַ יאָר פערציק, מיט שטאַרקע מוסקולן און אַ שטאַרקן גרויסן קאָפּ, האָט זיך אָנגערופן מיט אַן ערנסטער הויכער שטימע, וועלכע האָט אָפּגעשאַלט אין דער שטילקייט איבער די קעפּ פון דעם פאָלק, ווי די שטימע פון אַ דונער:

– משה, מיין האַר, דאָס זענען די פרוכטן פון דעם לאַנד כנען, וואוהין דו האָסט אונז געשיקט אויסזען דאָס לאַנד.

משה האָט שטיל גענויגט מיטן קאָפּ און געווענדעט זיין בליק צו אהרנען:

— לייג אַוועק די פּרוכטן פאַר דעם אָ ון פון גאָט.

אהרן האָט געגעבן אַ שטילן בליק צו זיינע יונגע כהנים, און צוועלף יונגע כהנים האָבן גענומען די פּרוכטן אין דעם זעלבן סדר, ווי די מענער האָבן זיי געטראָגן. און אהרן איז געגאַנגען פאָרויס זיי און זיי האָבן אהין געטראָגן די פּרוכטן פאַר דעם אָרון, פאַר וועלכן אהרן האָט זיך געשטעלט און געזאָגט אַ שטילע תּפילה.

דורך דער צייט, וואָס אהרן האָט געזאָ ט די תּפילה, האָט זיך דער עולם נישט באַוואויגן... אַלע האָבן גע־האַלטן די קעפּ געבויגן צו דער ערד און זיך פאַרטיפט אין אַ שטילער פרומקייט.

אַז אהרן איז צוריקגעקומען פון אוהל האָט משה גע־פרעגט די צוועלף מענער, וואָס זענען אַלע געשטאַנען פאַר אים:

— האָט איר די מענער פון לאַנד כנען אויך געזען? ווי זעען זיי אויס?

— אַזוי ווי זייערע פרוכטן, אַזוי זענען די מענער פון לאַנד כנען, — ריזן זענען זיי.

צווישן דעם ים קעפּ איז אַדורך אַ רעש און ער האָט אויפגעהויבן, ווי אַ ווינט די כוואַליעס, די קעפּ פון די מאַסן. אָבער נאָך האָט אַלץ געשוויגן און איינגעהערט זיך מיט צוגעהאַלטענעם אָטעם.

— אונזער גאָט איז שטאַרק און אמת איז זיין וואָרט, אמתער פון די געזעצן פון דער נאַטור. און דערפילן וועט ער דעם צוזאָג, וואָס ער האָט געגעבן צו אברהם, יצחק און יעקב, און זענען די פעלקער פון כנען ריזן, וועלן זיי ווי שטרוי פאַרן פייער זיין קעגן דעם ווילן פון יהוה. און אַזוי ווי דער ים האָט מלחמה געהאַלטן פאַר אונז מיט די

מצריים, אזוי וועט דער שטורעמווינט מלחמה האַלטן פֿאַר אונז מיט די כּנענים, ווען גאָט וועט וועלן, – האָט משה געזאָגט שטיל און ערנסט.

– ווי די מילבן קעגן די עלעפאַנטן האָבן מיר אויס־געזען קעגן זיי, צו די קניען האָבן מיר זיי נישט דער־גרייכט, – האָט זיך אַ צווייטער שליח, פּלטי דער זון פון רפוא, וואָס איז געווען געשיקט פון שבט בנימין, אָנגערופן מיט אַ געדעמפּטער שטימע.

– עמלק זיצט אין באַפעסטיקטע שטעט, און די פעלקער חיתּי און אמורי זיצן אויף די הויכע בערג, און ערשט נאָך זיי זענען די כּנענים. זיי באַוואוינען די ברעגעס פון ירדן ביז צום ים. קיינער קאָן נישט צוקומען צו זיי, – רופט זיך אָן יגאַל דער זון פון יוסף, דער שליח פון שבט יששכר.

– ווער וועט וואַגן מיט די כּנענים מלחמה צו האַלטן? עס איז אַ פאָלק פון ריזן, – האָבן זיך די איבעריקע שליחים אָפּגערופן.

דער ים פון מענטשן־קעפּ האָט שוין געבּרומט מיט דעם שטילן, אומעטיקן רעש, וואָס דער ים ברומט פאַרן שטורם. דאָ און דאָרט האָבן זיך פּנימער אויפגעהויבן איבער די קעפּ פון די מאַסן און גערעדט צום עולם, גע־מאַכט מיט די הענט און געקאָכט זיך. עס איז שוין אַוועק די הייליקע שטילקייט פון פרומען ערנסט, וואָס האָט די עדה אַרומגענומען ביי משהס אַרויסקומען פון אוהל, דער עולם איז אַרויס פון די רייען, זיך גערוקט נענטער צו די שליחים. דאָ און דאָרט האָבן זיך שוין געבילדעט באַזונדע־רע גרופּעס, און צעהיצטע געזיכטער, ברענענדיקע אויגן, שוואַרצע צעפּלאָשעטע האָר און בערד, אויפגעפלאַמטע ציטערדיקע הענט האָבן געפלאַטערט איבער די קעפּ פון

דער עדה, און פון איבעראַל האָט זיך געהערט אַ שטיל מורמלען ווי דאָס געזאַנג פון די וועלן, ווען דער ווינט וויגט זיי אײדער ער גיסט זיי אויס. . .

משה איז שטיל געווען און ערנסט. ער האָט אַוועקגענומען זיין בליק פון די שליחים און געקוקט אויף זיינער עדה, ווי זיי הייבן זיך אָן צו באַוועגן, און ער האָט לאַנג געקלערט.

אָבער פּלוצלינג זענען אַרויסגעשפּרונגען די צוויי יונגעלייט, וואָס האָבן געטראָגן אויף זייערע אַקסלען דעם הענגל ווייַנטרויבן. עס זענען געווען כּלב בן יפונה און יהושע בן נון. זיי זענען ביידע געווען פון די יחוסדיקע שטאַמען פון שבט יהודה און שבט אפרים. זיי זענען אָבער נאָך יונג געווען. כּלב איז בלייך געוואָרן, ווען ער האָט געהערט די מרגלימס רייד. ע' איז געווען דער ערשטער, וואָס איז נאָענט צוגעגאַנגען צו משהן, אָנגעקוקט די מרגלים און געזאָגט:

– מיין האַר משה, די מענטשן רעדן נישט דעם אמת. נישט קיין ריזן זענען די מענער פון כנען, נאָר אַזעלכע מענטשן ווי מיר; מיר האָבן אויסגעזען אין זייערע אויגן ווי ריזן און ווען זיי האָבן געהערט, דאָס מיר זענעז די קינדער פון ישראל, וואָס גאָט פירט פון מצרים איבערן מדבר, איז אַן אימה און אַ שרעק זיי באַפאַלן.

– גאָטס רום גייט ווי דער עמוד-אש פאָרויס אונז און מאַכט דערציטערן די הערצער פון די פעלקער פאַר אונז, — רופט זיך אָן יהושע בן נון, דער יונגערער. משה, פיר אונז קעגן די פעלקער פון כנען; עס איז זיי באַפאַלן אַן אנגסט פאַר גאָט, און מיר וועלן זיי לייכט קאָנען מנצח זיין.

אָבער משה איז שטיל געבליבן. ער האָט נישט גע־הערט די רייד פון די צוויי שליחים. ער האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן און אַרומגענומען די גאַנצע עדה יידן, וואָס זענען געווען פאַרזאַמלט קאָפּ איבער קאָפּ. ער האָט גע־הערט דעם שטילן ברום, וואָס פאַרנעמט זיך פון דאָרט, און ער האָט פאַרשטאַנען די באַדייטונג פון דעם ברום. ער האָט געקענט זיין פאָלק און געוואוסט, אַז די רייד פון די שליחים האָבן אַ שרעק אָנגעוואָרפן אויף די ערשט באַפרייטע קנעכט, און זיי הערן שוין נישט, וואָס די שליחים כלב בן יפונה און יהושע בן נון דערציילן. דאָס שטילע רו־שן פון ברומען גייט וואָס אַמאָל שטאַרקער און זיי פאַרגעסן אינגאַנצן, אַז דער אָרון שטייט פאַר זיי און משה איז ביי זיי...

ער האָט אויפגעהויבן די אויגן און אַרומגעקוקט זיך, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס זאָגן. דער עולם איז שטיל געוואָרן, נאָר ער האָט געשוויגן. אין זיינע אויגן איז גע־לעגן אַ שטילער טרויער און די האָר פון דער באָרד האָבן זיך אויפגעהויבן פון דעם הויכן באַוועגן פון זיין ברוסט. דאָס פאָלק האָט נאָך געוואַרט, געבויגן די קעפּ צו דער ערד און געוואָלט הערן פון אים אַ וואָרט. שטיל האָט ער זיך אויסגעדרייט פון פאָלק, קיין איין וואָרט האָט ער זיי נישט געזאָגט, קיין בליק האָט ער נישט געשאָנקען די מרגלים, נאָר מיט דעם שטאַרקן פלינקן טריט און מיט אַ געבויגענעם קאָפּ צו דער ערד איז ער צוריקגעגאַנגען אין זיין געצעלט אַריין.

דאָס פאָלק איז נאָך געשטאַנען אויף זייערע פּלעצער און אים נאָכגעקוקט.

———

אַז משה האָט זיך צוריקגעקערט אין זיין געצעלט אַריין, איז די עדה נאָך אומרויִקער געוואָרן. די מרגלים האָבן זיך אויסגעמישט מיטן פאָלק און דערציילט איינצל־הייטן וועגן די לענדער, פון וועלכע זיי זענען געקומען, און באַלד האָבן אָנגעהויבן אַרומצוגיין לעגענדן אַרום פאָלק. אין איין גרופּע האָט מען דערציילט, אַז די פּרוכטן, וואָס די מרגלים האָבן געבראַכט, זענען נישט קיין מענטש־לעכע. זיי זענען סמ'עדיקע און נאָר די ריזן קאָנען זיי עסן און פּראָסטע מענטשן שטאַרבן פון זיי. אין אַן אַנדער גרופּע האָט עס געהייסן, אַז די מוראַדיקע ריזן, וועלכע דרייען זיך אַרום איבער די בערג פון מואָב, זענען אַזוי הויך, אַז זייער הויכקייט דערגרייכט ביז צו די וואָלקנס, און זיי גייען צו אַ מייל אַ טריט און זיי האַלטן אין אין זייערע אָרעמס די ווינטן און קאָנען פון הימל אַראָפּ אַראָפּשיסן מיט זייערע פיילן די שטערן. די מעשיות האָבן אַ שרעק אָנגעוואָרפן אויף דער עדה און די שרעק האָט זיך ווי אַ געפערלעכע קרענק אָנגעשטעקט אָן דער עדה. דאָ האָט מען שוין געהערט ווי אַ הויכער ייד איז געשטאַ־נען אין אַ גרופּע און האָט געשריגן, אַז משה האָט זיי אַרויסגענומען פון מצרים, כדי זיי איבערצוגעבן אין די הענט פון די ריזן. און אַ צווייטער האָט פאַר אַן עולם דערציילט, אַז משה איז אַליין פון ריזן — דערפאַר האָט ער זיי פון מצרים אַרויסגענומען, און אַז קיין אברהם, יצחק און יעקב זענען גאָרנישט אויף דער וועלט געווען, נאָר דאָס האָט משה אויסגעטראַכט. בחנם זענען כלב און יהושע אַרומגעלאָפן פון איין גרופּע צו דער צווייטער און באַרויקט דאָס פאָלק — דערציילט זיי פון דעם פעטן לאַנד, פון די וואַסערן און די טייכן און פון די שרעק,

וואָס גאָטס נסים האָבן אויף די פעלקער אַרויפגעוואָרפן, פון משהס נאָמען, ווי גרויס ער איז. דאָס פאָלק האָט זיי נישט געהערט, פאַרטריבן פון זיך: „זיי ווען אונז קעגן ריזן שיקן. זעט, זעט, וואָס פאַר אַ חלק האָט משה אייך צוגעזאָגט דער־פאַר? איבער וועלכן שבט וועט ער אייך פאַר אַן עלטסטן מאַכן?"

און דאָס געבראָום און די שרעק, וואָס איז באַפאַלן די עדה, איז וואָס אַמאָל גרעסער געוואָרן. קיינער איז נישט געווען אין זיין געצעלט. זיי האָבן זיך אויסגעלייגט אויף דער ערד פון מדבר און אַרום זיך נאָר געזען די וויסטע ערד, און קיין שטיקער גרינס און קיין האָפנונג. זיי האָבן מיטאַמאָל פאַרלוירן דעם גלויבן אין גאָט, אין משהן, און געזען זיך פאַר־פירטע אין אַ ווילדן מדבר, וואו מען האָט זיי אַריינגעבראַכט אַז זיי זאָלן מיט ווייב און קינדער פאַר הונגער און דאָרשט אויסשטאַרבן. און פלוצלינג האָט זיך אַ וויינען פאַרנומען פון אַ ווינקל אַרויס, און דאָס וויינען האָט זיך אָנגעשטעקט. פון איבעראַל האָט זיך שוין געהערט אַ קלאָגן און דאָ און דאָרט האָט מען שוין געהערט שטימען רופן:

— קומט צו משהן, קומט צו משהן, לאָז ער אונז קיין מצרים צוריקפירן. וואָס האָט ער אונז פון מצרים אַרויסגע־נומען?

ביי דעם תחום, וועלכער איז געווען אָפּגעצוימט פאַרן אוהל־מועד, זענען אַרום און אַרום געשטאַנען די שטאַרקסטע כהנים און לויים, די בני יהודה, און מיט באַמבאָס־שטעקלעך צוריקגעטריבן די מחנות צעהיצטע יידן, וועלכע האָבן זיך מיט געוואַלד געוואָלט אַריינרייסן צו משהס געצעלט.

עס איז נאַכט געוואָרן. די גרויסע און טיפע שטערן האָבן נאָענט געהאָנגען איבן בלויען קלאָרן הימל אין מדבר

משה איז פון זיין געצעלט אַרויס און געקוקט אין די טיפע גרויסע שטערן אַריין. פונדערווייטנס איז געקומען אָפּשלאָגן ווי אַ ווייטע עכאָ דער שטורעם פון פאָלק, און פון די פייערן, וואָס האָבן אויפגעפלאַקערט דאָ און דאָרט איבערן מדבר, האָט ער געזען, אַז דאָס פאָלק איז נישט צוריק אַריין אין זיינע געצעלטן, נאָר איז וואַך און גרייט זיך צו עפּעס. אויף די ליפּן האָט ער דערפילט דעמזעלבן טעם פון מדבר־טוי, וואָס דער ווינט האָט געבראַכט צו פירן פון ים, וועלכעס האָט געזעטיקט דעם הונגער. גאָטס חסד איז נאָכנישט אָפּגעטאָן. ער שיקט נאָך צו דעם שפּייז, — האָט ער זיך געטראַכט מיט פרייד. אָבער די טרויעריקייט האָט געדריקט זיין געמיט און ער האָט געקוקט אין די שטערן, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט פאַרנעמען די אָנווייזונג, וואָס ער האָט צו טאָן.

ער האָט זיך צוגעהערט. דער ווינט האָט געבראַכט אַהער צוטראָגן דאָס קלאָגן פון פאָלק. די איינזאַמע וויינענדיקע שטימען אין לערן מדבר האָבן אַ שרעק אָנגעוואָרפן און אַ יאוש געפלאַנצט אין די הערצער. משה איז נאָך טרויעריקער געוואָרן. ער האָט אָנגעהויבן צו פילן, אַז נישט מיט זיי וועט ער קאָנען אָפּנעמען די לענדער פון כנען, די לענדער פון די פאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, פאַר זייערע קינדער. ער האָט דערפילט צום ערשטן מאָל, אַז צו לאַנג זענען די קינדער פון ישראל אין מצרים געווען קנעכט. און עס האָט נישט געהאָלפן אַלץ, וואָס עס האָט פּאַסירט מיט זיי, די גרויסע זאַכן, וואָס זענען געשען — וואָס ער האָט זיי פון אונטער פרעהס געוואַלט אַרויסגענומען, וואָס ער האָט זיי מיט געוואַלט דורך אַ ים געפירט, אין דונערן און בליצן אַ תורה געגעבן, וועלכע לערנט זיי געזעץ און אָרדנונג. עס

האָט גאָרנישט געהאָלפן. דער קנעכט איז קנעכט געבליבן. און ביים ראַנד פון מדבר, וואו זיי שטייען פאַר דעם צוגעזאָגטן לאַנד, וואָס זיי באַדאַרפן עס עראָבערן מיט שווערד און אָרעם — דערוועקט זיך אין זיי דער איינגעשלאָפענער שקלאַף, די אימה פאַרן הער, און זיי בענקען צוריק נאָך מצרים. עס האָט נישט געהאָלפן די פרייע, מילדע נעכט אין מדבר, ווען ער האָט זיי פון זייערע פרייע פאָטערס דערציילט, וואָס זענען געווען מלכים־פאַסטוכער. ביים ראַנד פון דער אויסגעווייטאָקטער זענזוכט, נאָך וועלכן זיי האָבן געשטרעבט דורך הונדערטער יאָרן פאַרשקלאַפונג — האָט זיך די אימה געוועקט אין זיי, און זיי ווילן ווידער שקלאַפן ווערן איידער מיט די אָרעמס און שווערדן זייער לאַנד און פרייהייט זיך צו עראָבערן. צום ערשטן מאָל האָט ער אָנגעהויבן צו צווייפלען אין דעם פאָלק, וואָס ער האָט באַפרייט. נישט ביים גאָלדענעם קאַלב, און נישט ביים גאָלדענעם שלאַנג, וואָס זיי האָבן זיך פאַר געטער געמאַכט, האָט ער פאַרצווייפלט. ער האָט דאַן פאַ־שטאַנען זייער שוואַכקייט. ער איז נישט געווען ביי זיי. זיי האָבן מורא אַליין צו פאַרבלייבן אין מדבר אָן א גאָט און אָן א פירער, און זיי מאַכן זיך אַליין א גאָט, א גלויבן, אַבי עפּעס צו האָבן, וואָס זאָל אין זיי האָפנונג וועקן אַרויסצופירן זיי אין דע־ פרייהייט. ער האָט זיי פאַרשטאַנען דענסטמאָל, און ליב געהאַט זיי — איינגעשטעלט זיך דאָס לעבן פאַר זיי, גענומען די שולד אויף זיך און ווייטער געגלויבט און געהאָפט. אָבער יעצט, ווען זיי זעען מיט די אייגענע אויגן די פרוכטן פון לאַנד, די וויינטרויבן, די פייגן, די טייטלען, די מאַנדלען און מילגרוימען, די פרוכטן, וואָס זיי האָבן קיינמאָל אין מצרים נישט געזען; זיי זעען, אַז דאָס לאַנד איז דאָ, אַז מען האָט זיי נישט אָפּגענאַרט, אַז ער האָט

ווי געפירט אין דעם ריכטיקן וועג, און אָט שטייען זיי בײַ זײַנע גרענעצן, זיי דאַרפֿן נאָר אַרײַנטרעטן אָפּנעמען עס מיט דעם שרעק, וואָס זיי האָבן אָנגעוואָרפֿן אויף די שכנותדיקע פֿעלקער; זיי זעען אַ פֿאָלק גייט אין מדבר צוריקנעמען אַ לאַנד פֿון פֿאָטערס — און אָט בײַם לעצטן טריט, וואו מען פֿאַרלאַנגט פֿון זיי טאָטן — מענער־קראַפֿט — ווערן זיי צוריק שקלאַפֿן און לאָדן די קעמלען צוריק צו רײַטן קיין מצרים, קיין מצרים, וואו זיי האָבן, פֿאַרשקלאַפֿט בײַ פּרעהן, פּתום און רעמסס געבויט, וואו זייערע קינדער האָט מען אין די ווענט אײַנגעמויערט און אין דעם בלוט פֿון זייערע טעכטער האָט זיך פּרעה געבאָדן; קיין מצרים צוריק קנעכט, אייביקע שקלאַפֿן ווערן אָן אַ האָפֿנונג אויף משהן, אויף אַ באַפֿרײַונג, נאָר אויף אייביקער, אייביקער קנעכטשאַפֿט.

ער האָט געטראַכט, ער וועט אַנטלויפֿן פֿון זיי. בײַנאַכט וועט ער אַוועק פֿון מדבר, מיטנעמען מיט זיך די געזעצן, וואָס ער האָט זיי געגעבן און זיי לאָזן אַליין. ער וועט צוריק־גיין צו יתרון, זײַן שווער, ער וועט בײַ אים פּיטערן די שאָף, און זײַנע קינדער וועט ער לערנען די מענטשלעכע געזעצן, וואָס גאָט האָט געגעבן דעם פֿאָלק, אַז זיי זאָלן זייערע קינ־דער לערנען, און אַזוי אַרום וועט אַ נײַ פֿאָלק אויפֿוואַקסן. און די שקלאַפֿן, וואָס ער האָט פֿון מצרים אַרויסגענומען, וועט ער אַליין אין מדבר איבערלאָזן. ער האָט זיי שוין געזען, ווי זיי כאַפּן זיך אויף צומאָרגנס פֿון זייערע געצעלטן און ווערן געוואָר: משה איז נישטאָ, משה האָט זיי פֿאַרלאָזט. דער אָרון איז נישטאָ, קיין געזעץ, קיין פֿירער, זיי בלײַבן אָפּהענגיק, יעדע גרופּע מאַכט זיך אַליין אַן עלטסטן, די עלטסטע קריגן זיך צווישן־זיך, טייל שלעפּן קיין מצרים אַנדערע ווילן אין מדבר בלײַבן — דאָס לעצטע ביסל עסן

לאָזט זיך אויס, זייערע קעמלען שטאַרבן אויס און זייערע קינדער שטאַרבן אויס, און צו ביסלעך, איינציקווייז, ווערן זיי אויסגערונען — יעדע אַנדערע גרופּע, יעדער אין אַן אַנדערן טייל מדבר. זיי בלאָנקען אַרום, גופינען קיין וועג נישט, ווייסן נישט וואָס צו טאָן. און וואָס אַמאָל ווערן די זאַמדן פון מדבר באַזעצט מיט טרוקענע ביינער פון מענטשן־סקעלעטן, פון אייזלען, פון קעמלען. עס בלאָזט דער ווינט, און דער זאַמד פאַרדעקט די לעצטע שפּורן פון די אַבלים, וואָס וואַלגערן זיך אַרום אויף די מדבר־זאַמדן, און קיינער ווייסט שוין נישט, אַז אין מדבר ליגט אַ פאָלק באַגראָבן. נאָר פון צייט צו צייט קאָפּעט אַ קעמל אויף פון אַ פאַרביי־ציענדער מחנה אַן אויסגעטריקנטן סקעלעט, אויסגעטריקנט אין די ברענענדיקע זאַמדן פון מדבר...

די לעפלען האָבן זיך איבערגערוקט איבער זיינע אויגן און אַ ווייטאָקדיקע גרימאַסע האָט זיך אַרומגעשניטן אַרום זיין מויל. די הענט האָבן אים געציטערט און די האָר פון זיין באָרד האָבן זיך אויפגעהויבן און אַנידערגעלייגט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און אַריינגעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגן אין הימל אַריין, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער נעמט אַרום דעם ברייטן גרויסן מדבר־הימל אין זיין בליק — ער האָט געזוכט מיט זיין בליק טיף אין די שטערן אַ וועג.

ניי, אַלץ יאָ, נאָר דאָס נישט. אַז שטאַרבן אין מדבר, זאָל ער שטאַרבן אינאיינעם מיט זיי — זאָל ער זיך אַרומוואַלגערן מיט זיי איבער דער ברייטער, וויסטער, ווילדער ערד, און נישט זוכן קיין אויסוועג פאַר זיך. ער האָט נישט קיין רעכט אַוועקצוגיין פון זיי. ער וועט מיט זיי זיין אין דעם מדבר, ביז זיי אַלע וועלן אויסשטאַרבן, און אפשר וועט זיך טרעפן אַ גליק, אַז ער וועט פריער שטאַרבן פון זיי און נישט זען

דעם צער איבער די פארלארענע האפנונגען, וואס וועט פון זייערע אויגן ארויסשרייען.

אבער זאל דאס אלץ ווירקלעך זיין? זאל זיך מיט דעם ענדיקן דער ארויסגאנג פון מצרים? איז שוין נישטא קיין אנדער עצה? פארוואס האט ער אזוי שלעכט געקלערט פון זיי? פארוואס זיצט ער פאר זיין געצעלט, ווען עס הערט זיך פון דארט דער יאוש און דער געוויין פון פאלק? פאר־וואס גייט ער נישט אהין צו זיי, רעדן מיט זיי און שטארקן זיי? פארוואס האט ער פארצווייפלט? צי טוט דאס אזוי א פירער, א משה, וועלכער נעמט א פאלק פון שקלאפן ארויס און פירט זיי אין א מדבר צו שטארבן?

ער האט זיך אויפגעהויבן פון ארט און מיט פלינקע טריט האט ער אנגעהויבן צו גיין צום פאלק. ער האט זיך געטראכט, ער וועט אריין צום פאלק און וועט זיי טרייסטן. ער וועט רעדן אין נאמען פון גאט, ער וועט זיי דערמאנען אן די אלע נסים, וואס גאט האט מיט זיי געטאן. ער וועט זיי דערמאנען אן ים, אן בארג סיני, און מיט דערהויבענעם גייסט וועט ער זיי מארגן גלייך פירן אנטקעגן דעם פיינט. אבער באלד איז אים פאר די אויגן געשטאנען דאס פאלק, ער האט געהערט אין די אויערן דעם מורמל און געקלערט: וואס וועט זיין, אז ער וועט זיי שוין שטארקן, ער וועט זיי דערהויבן און פירן קעגן דעם פיינט, און קומענדיק מיטן פיינט פנים צו פנים וועלן זיי זיך דערשרעקן. ס'וועט זיך דערוועקן אין זיי דער שקלאף, און זיי וועלן צוריק אנטלויפן אין מדבר, אפשר קיין מצרים, אדער זיך אונטערגעבן ווי, קראנקע הינט, און בעטן זיך ביי די נייע הערן, אז זיי זאלן זיי לאזן לעבן און זיי צונעמען פאר שקלאפן — און אזוי ווי זיי האבן געדינט די מצרים, אזוי וועלן זיי דינען די כנענים

און גאָטס נאָמען וועט נאָך מער ווערן צו שאַנד און צו שפּאָט פאַר די פעלקער פון דער וועלט, און ער, משה, וועט האָבן אַרויסגענומען אַ פאָלק פון שקלאַפעריי און זיי געבראַכט צו צווייטע הערן, אין אַן אַנדער שקלאַפעריי.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן גאַנג און אַרומגעקוקט זיך אין דער נאַכט. פונדערווייטנס האָט זיך אַלץ געהערט דער טעמפּער אומהיימלעכער ברום, וואָס דער ווינט האָט געבראַכט אַהער צו ברענגען פון פאָלק, און עס האָבן זיך געזען די פלאַמען פון די פייערן פאַר די לאַגערן. ער האָט געקוקט אין די שטערן אַריין און געזוכט צווישן זיי אַ וועג, אַן אָנווייז וואָס צו טאָן, וואוהין צו גיין. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין יוגנט, ווען ער האָט ביינאַכט געפּאַשעט יתרוס שעפּסן און פלוצלינג האָט ער דערזען דעם ברענענדיקן דאָרן און דערפילט די גרויסע זאַך, וואָס ער באַדאַרף טאָן. און יעצט איז אויך נאַכט, און די זעלבע שטערן, און דאָס פאָלק האָט ער שוין, עס איז אַרום אים, און ער ווייסט נישט קיין וועג פאַר אים. דער ציל איז אים נישט קלאָר, עס האָט אים אַרומגענומען אַ גרויסער ווייטאָק נישט פאַרן פאָלק, נאָר פאַר זיך, פאַר זיין לעבן — ער איז פאַמעלעך צוריקגעגאַנגען צום אוהל, דעם קאָפּ טיף געבויגן צו דער ערד, ער איז אָנגעקומען פאַרן אוהל־מועד. פון דעם שוואַרצן גרויסן געצעלט האָט זיך געזען דער סודותדיקער, צנועהדיקער פלאַם פון נר־תמיד. ער האָט דערמאָנט, אַז דאָרט אינעווייניק אין אָרון ליגן עס אויף שטיינערנע טאָוולען אויפגעקריצט די געזעצן, ווי אַזוי די מענטשן זאָלן לעבן, און ער באַדאַרף אַ פאָלק דערצו, וועלכעס זאָל די געזעצן אויפנעמען אין זיין לעבן און זיי ווייטער פלאַנצן מיט זיין נאָכקומען און איבערגעבן די געזעצן דער נאָך־וועלט, כדי די

מע טשן זאָלן דינען דעם ריכטיקן ציל, צו וואָס זיי זענען באַשטימט. און צוליב זיי, צוליב די שטיינערנע טאָוולען, האָט ער אַ פאָלק באַפרייט, און יעצט, ווען דאָס פאָלק וועט אין מדבר אונטערגיין — ווער וועט טראָגן די שטיינערנע טאָוולען צו די מענטשן און צו די שפּעטערדיקע דורות? זיי, ווי דאָס פאָלק, וועלן פאַרטרונקען ווערן אין דעם ים פון זאַמד אין מדבר, און די מענטשן וועלן אַרומלויפן ווי ווילדע חיות איבער זייער גאַנצן לעבן און וועלן נישט וויסן צו וואָס זיי לעבן, און זינד און אומרעכט וועט שטענדיק הערשן איבער דער ערד, אַזוי לאַנג ווי דער מענטש וועט לעבן, און אין די זאַמדן פון מדבר וועט זיין הילף זיין באַגראָבן און קיינער וועט נישט וויסן דערפון.

ער האָט זיך אויסגעשפּרייט פאַרן געצעלט פון אָרון, און איינגעגראָבן דעם פּנים אין זיינע הענט, און אין זיין האַרץ האָט אַ תּפילה געגליט נישט צום אָרון, נישט צו די לוחות — נאָר אַ תּפילה איבער זיי, זיי זענען אויך אַזוי הילפלאָז ווי ער, און ער האָט אויפגעהויבן די אויגן און די הענט צום הימל און געזוכט רעטונג.

אַזוי איז ער אָפּגעלעגן אַ שטיק צייט. פּלוצלינג האָט זיך ווער צוגעגנבעט צו אים גאַנץ אין דער שטיל און אוועקגעזעצט זיך לעבן אים, געוואַרט. צום סוף האָט ער געזאָגט אין אַ שטילן טאָן:

— אדוני משה!

משה האָט זיך אויפגעכאַפּט, אומגעקוקט ווער עס רופט אים. ער האָט געזען ביי דעם ליכט פון די שטערן לעבן זיך אַ יונגן מאַן מיט אַ שוואַרצע באָרד.

— אדוני משה, הייס און איך וועל טויטן די מרגלים, באַפעל און איך פיר דאָס פאָלק קעגן כנען!

משה האָט אים אין געזיכט אַריינגעקוקט – די אויגן פון דעם יונגן מאַן האָבן אַרויסגעשטראַלט, ווי דער נר־תמיד פון אָרון, פון זיין ווייסן טוך איבערן קאָפּ. אָן געזיכט האָט ער אים דערקענט: עס איז געווען יהושע בן נון.

– פון וואַנען קומסטו?

– איך קום פון זיי, — ווייזט ער מיט דער האַנט אויף די פייערן. – זיי ווייַנען, די קנעכט פון מצרים.

– און ווער ביסטו?

– איך בין יהושע בן נון. איך און כּלב בן יפונה, האָבן מיר צוזאַמענגענומען טויזנט יונגעלייט. יעדערער פון זיי קאָן האַלטן אַ שווערד אין דער האַנט. הייס, אדוני משה, און איך גיי מיט מיינע מענטשן אין פאָלק און טרעט צו דער ערד די פירער פון די מורדים, די מרגלים, און מיט ריטער טרייב איך זיי קעגן כּנען.

משה האָט געשוויגן. ער האָט די אויגן אויפגעהויבן צום הימל. עפּעס וואָס איז געבוירן אין זיין האַרץ און קאָפּ. און ער האָט שטיל געענטפערט:

– נישט די האַנט, וועלכע האָט געזען געקריצט, וועט די שווערד ציען!

– אָבער אדוני משה, דאָס פאָלק וויל קיין מצרים צוריקגיין. זיי זאָגן: „לאָמיר זיך מאַכן אַן עלטסטן און צוריקגיין קיין מצרים!"

משה האָט געשוויגן.

– אדוני משה, קיין מצרים וועלן מיר נישט צוריקגיין — האָט יהושע האַסטיק אַרויסגערעדט. — ליבער אין מדבר שטאַרבן, איידער צוריק קנעכט ווערן. איך וועל מיינע לייט אָנשטעלן און יעדן איינעם טויטן, וואָס וועט וואַגן אויף דעם וועג פון מצרים צוריקצוגיין.

– און ווען איך וועל מיך שטעלן אויף דעם שפּיץ און זיי קיין מצרים צוריקפירן? — האָט משה געזאָגט.
– מיין שווערד וועט דיר שטיין אין וועג.
– אויף דיין רבין משה וועסטו די האַנט אויפהייבן?
– אויף יעדן איינעם, וואָס וועט וואַגן דעם וועג פון מצרים צו באַטרעטן.

א בליק האָט אויפגעשטראַלט אין משהס אויגן, זיין פּנים איז געוואָרן באַגאָסן מיט אַ גרויס פרייד, דאָס האַרץ איז געוואָרן מיט עפּעס=וואָס ערפילט. ער האָט געכאַפּט דעם יונגנמאַנס קאָפּ און זיינע אויגן געבויגן צו די שטערן=ליכט און געקוקט אים אין די אויגן אריין.

– ווער ביסטו?
– ישוע בן נון פון שבט אפרים.
– זענען אין דיין שבט דאָ אַ סך אַזעלכע יונגעלייט ווי דו?
– דער גאַנצער יונגער דור, וועלכער איז אויפגע=וואַקסן אונטער דיינע רייד, צייט דו ביסט אונז קיין מצרים געקומען באַפרייען — זענען אזוי ווי איך.
– גיי, ישוע, אין פאָלק אריין. איך קום באַלד ארויס צו זיי.

משה האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אָרט און איז געגאַנגען מיט פלינקע טריט צו אהרנס געצעלט. אַ גע=דאַנק האָט אים געבליצט אין קאָפּ – דער צווייטער דור! דער צווייטער דור, וואָס איז אויפגעוואַקסן מיט דער האָפנונג אויף דער ישועה. זיי זענען דאָס פאָלק, וואָס ער האָט באַפרייט. זיי וועלן קאָנען די לענדער פון כנען אָפּ=נעמען און די פעלקער פון דאָרט פאַריאָגן. די קנעכט מוזן אין מדבר שטאַרבן. אַזוי לאַנג זיי אין מדבר אַרומפירן,

ביז עס וועט שוין קיין שריד ופליט פון אַלטן דור נישט איבערבלייבן, פון דור, וועלכער האָט אַליין די ציגל פון פיתום און רעמסס געשלעפּט, זיי מוזן אין מדבר שטאַרבן— זאָל עס אַפילו צענדליקער יאָרן קאָסטן.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין עלטער, און אַ רחמנות האָט אים אַרומגענומען אויף זיך אַליין. און ער? וואָס וועט מיט אים זיין? האָט ער נישט דאָס גאַנצע לעבן געהאָפּט, ווי ער וועט די יידן אַריינפירן אין דעם צוגעזאָגטן לאַנד, און דאָרט וועט ער זיינע אַלטע טעג צווישן זיין פאָלק אויסלעבן, און אַז ער וועט שטאַרבן, וועט מען אים באַגראָבן אין די קברים פון אַברהם, יצחק און יעקב, — איז דאָס נישט געווען זיין לעבן, זיין חלום? ווען ער האָט נאָך יתרוס שאָף געפּאַשעט, האָט ער זיך דען נישט געזען אויף דער שפּיץ פון דעם באַפרייטן פאָלק, ווי ער פירט זיי אין צוגעזאָגטן לאַנד אַריין - און יעצט זעט ער זיך, ווי ער ליגט אין איינעם מיטן פאָלק באַהאַלטן אין די זאַמדן פון מדבר און אַן אַנדערער פירט זיי אין די לענדער אַריין.

נאָר איין מינוט האָט געדויערט דאָס איבערלייגן זיך, נאָר איין מינוט דער רחמנות אויף זיך. ער האָט זיך דער־מאָנט אָן די לוחות, וואָס ליגן אין אָרון - אָט פאַר זיי דאַרף מען אַ פאָלק, וואָס זאָל זיי אויספירן און זיינע קינדער איבערגעבן, און דאָס איז געווען דער צוועק — און נישט דער מענטש. געאיילט האָט ער ווידער זיינע טריט און איז פאַר אהרנס אוהל צוגעקומען, אים אַרויס־גערופן:

– קום צום פאָלק!

– משה, וואָס ווילסטו טאָן?

– דו ווערסט הערן מיינע רייד.

באַלד האָבן די לוויים אין די זילבערנע טראָמפּייטן געבלאָזן, אַנדערע אין די שופרות. די כהנים זענען אַרויס מיט די כלים און די לוויים מיט דעם אָרון. פון אַלע זייטן איז זיך דאָס פאָלק געקומען צו לויפן הערן, וואָס משה האָט צו זאָגן. ביים ראַנד פון הימל איז דער מאָרגנשטערן שוין אויפגעגאַנגען אין אַ טייך פון בלוט און די ערשטע מאָרגנשטראַלן האָבן באַלייכט די זאַמדן פון מדבר. וואָס אַמאָל האָבן זיך אַנטפּלעקט העלע שטיקער הימלען און ווייטע שטיקער מדבר; עס האָבן זיך געזען די לאַגערן מיט די קעמלען און די בערגלעך מיט די טאָלן. און דאָס פאָלק האָט צוגעשטראָמט פון אַלע ווינקלען, פון אַלע זייטן.

אַז דער פּלאַץ אַרום אוהל איז שוין געווען באַדעקט מיט יידן, איז משה אַרויס. מיט אַ שטאַרקער שטימע און ברענענדיקע אויגן האָט ער גערופן צו די עלטסטע פון דער עדה:

– קומט אַרויף מיט מיר אויפן באַרג. איך וועל אייך ווייזן דאָס לאַנד, וואָס גאָט האָט צוגעזאָגט אַברהם, יצחק און יעקב!

עס זענען אַרויס מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ די עלטסטע און די אַלטע פון די שבטים, משה איז געגאַנגען פאָרויס, אהרן נאָך אים און הינטער זיי די עלטסטע פון די שבטים און דאָס פאָלק נאָך זיי. באַלד איז דער באַרג באַשאָטן געוואָרן מיט מענער אין ווייסע קיטלען.

פונדערווייטנס פון אַ העגנעגדן וואָלקן האָט זיך אַרויסגעשניטן אַ גרין באַזייטער ראַנד פון אַ לאַנד, אויף בערגלעך און טאָלן. ווי אַ חלום האָט זיך געצויגן אַ וואַסער דורך די גרינע בערג, און מען האָט גאַנץ דייטלעך גע-

קאַנט זען די משופּעדיקע בערג, וואָס זענען באַשאָטן געוועזן מיט ביימער.

איר זעט עס דאָרט? דאָס איז דאָס לאַנד כּנען, וואָס גאָט האָט אייערע עלטערן, אַברהם, יצחק און יעקבֿ, צוגע־זאָגט. מיר שטייען ביי זיין ראַנד, פינף טעג גיין און מיר זענען ביי זיינע גרענעצן.

דאָס פאָלק האָט זיך צוגעקוקט מיט ערשטוינונג.

– נאָר מיר וועלן נישט דאָרט אַהין גיין, – האָט משה אויסגערופן. – איר אַלע, וואָס האָט אַליין פרעהן געדינט, וועלן אין דעם לאַנד נישט אַריינגיין. אויך נישט צוריק קיין מצרים וועט איר גיין. נישט צוליב אייך, נאָר צוליב גאָט, וואָס זיין נאָמען וועט צושאַנד ווערן און צוליב די געזעצן, וואָס ער האָט אייך געגעבן – ווער עס וועט וואַגן דאָרט צוריקגיין, דעם וועט טרעפן דער טויט. אין מדבר וועט איר בלייבן פערציק יאָר, ביז עס וועט פון אייך קיין שריד ופליט נישט איבערבלייבן, ביז דער לעצטער קנעכט וועט אויסשטאַרבן. די קינדער אייערע וועלן דאָרט אַהין קומען, זיי וועלן געגן כּנען מלחמה האַלטן!

אַ טויטע שטילקייט האָט אַרומגעכאַפּט די אַלטע און די עלטסטע און דאָס גאַנצע פאָלק. אַלע זענען זיי געבליבן שטיין אויף זייערע ערטער מיט געבויגענע קעפּ צו דער ערד און אויסגעהערט משהס שטראָף. נאָר אהרן האָט זיך אין דער שטיל אָנגערופן:

– משה, און מיט אונז וואָס וועט זיין?

– שטאַרבן ווי זיי אין דעם מדבר; מיר געהערן צו דעם זעלבן דור. יהושע בן נון וועט די יונגע פירן אין כּנען אַריין.

אהרן האָט אויך געבויגן דעם קאָפּ צו דער ערד און געשוויגן אין טיפן נאָכקלערן.

נאָר באַלד האָט זיך געהערט אַ געוויין פון די אַלטע. זיי זענען צוגעגאַנגען צו אים און געוואָרפן זיך צו די פיס, און אויסגעשטרעקט די הענט צו אים:

— משה, משה, מיר האָבן געזינדיקט!

דאָס געוויין האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע עדה. פון איבעראַל האָט זיך געהערט דאָס געשריי:

— משה, משה, מיר האָבן געזינדיקט! פיר אונז געגן פיינט, מיר וועלן אים מנצח זיין!

— קנעכט קענען נישט מנצח זיין. שקלאַפן פירט מען נישט אין דער מלחמה — איר וועט אַנטלויפן פון פיינט. מיר מוזן וואַרטן אויפן יונגן דור. ישוע בן נון, כלב בן יפונה!

די צוויי יונגעלייט זענען אַרויסגעשפרונגען, ווי ווילדע צוויי לייבן און געשטעלט זיך מיט אונטערטעניקייט פאַר משהן:

— אדוני משה!

— פירט די עדה אין טיפן מדבר אַריין! — האָט משה באַפוילן די יונגעלייט.

באַלד זענען טויזנטער יונגעלייט מיט שווערדן און באַמבאַס-שטעקלעך אַרויסגעשפרונגען פון פאָלק און געטריבן דאָס פאָלק פון באַרג אַראָפּ אין מדבר אַריין.

פון דערווייטנס האָט זיך שוין געהערט דער זילבערנער קלאַנג פון די זילבערנע רערן און שופרות. דער אָרון האָט זיך גערירט פון אָרט.

מיט פאַרבענקטע בליקן האָט דאָס פאָלק זיך אומגעקוקט און געקוקט אויף דעם ראַנד פון הימל, ווי עס האָט זיך גרינס געזען, ווי אַ ברעג ביים ים.

א י נ ה א ל ט

זייט

דער רייכער און דער אָרעמער (א מעשה) — 3

דער אורח (אַ מעשה) — 16

א דאָרף-צדיק (פאָלקס-לעגענדע) — 26

גזלנים (אַ בילד) — 34

קדוש-השם (אַ לעגענדע) — 44

אויך אַ מאַמע — 51

שבת אין וועג — 70

אויף דעם וועג קיין שעמענעץ — 78

די ירושה (דערציילונג) — 89

דער חזן מיט משוררים — 102

תשעה-באב — 121

אונזער חברהלע — 128

שמחת-תורה אין דער קצבשער חברה — 133

חורבן-ירושלים (פיר געזאַנגען) — 141

עלי און שמואל — 190

דער קעניג פון יהודה — 204

ביי דער כותל מערבי — 222

ביי דער מוטער רחלס קבר — 233

משה (ביבלישע דערציילונג) — 240